

532

ARCHÆOLOGIAI
KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI MŰEMLÉKEK ISMERETÉNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KÖZREBOCSÁTJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

XVIII. KÖTET.

(UJ FOLYAM XV. KÖTET.)

18

Ára 3 frt.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

MDCCCXCV.

A MAGYAR TUD. AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYAI.

ARCHÆOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK:

I. kötet: Tizenkét kőrajztáblával nyolczadrét 1859. 245 l. Tartalom: Magyar műemlékek. *Ipolyi Arnoldtól.* Csallóköz műemlékei. II. A karikapénz, mint fizetési- és ékszer a történelem előtti korban, *Kiss Ferencztől.* III. Huszonöt kiadatlan pannoniai felirat. *Paúr Istvántól.* IV. Mátyás király egykori szobra Budiszinban. *Wenzel Gusztávtól.* — Ára: 3 frt. (Külön nem kapható.)

II. kötet: Nagy negyedréti kőpatlaszszal, 54 táblával, 1861. 317 l. Tartalom: Margitsziget műemlékei. Ifj. *Kubinyi Ferencztől.* II. Kelenföldi pogány sirok. *Érdy Jánostól.* III. Kiadatlan magyar czimer és pecsétgyűrűk, saját gyűjteményéből közli gr. *Andrássy Manó.* IV. Nyitra-Ivánka területén 1860- és 61-ben kiszántott byzanti zománcok a XI-ik századból. *Érdy Jánostól.* V. Magyarországon talált kő- és bronzkori régiségek. Id. *Kubinyi Ferencztől.* VI. Adalékok a magyar Iconographiához. I. Mátyás király egykoru arczképei. *Henszlmann Imrétől.* VII. Magyar téglalapítészeti műemlékek. Irta *Ipolyi Arnold.* — VIII. Vegyes közlemények: 1. Magyar feliratu kupa. Gr. *Eszterházy Jánostól.* 2. I. Mátyás király állítólagos építőmesterének kézirati munkája az építészetéről. Dr. *Henszlmann Imrétől.* 3. Lesenceze-Tomaji római feliratos kő. Közli: *Rómer Flóris.* — 4. I. Mátyás király czimere a boroszlói és a görliczi városházakon. 5. Régi magyar keresztelőkutak és Magyarország czimerének monumentális használata. *Ipolyi Arnoldtól.* IX. Magyar régészeti Repertorium. Irja *Ipolyi Arnold.* X. Magyar régészeti krónika. *Ipolyi Arnoldtól.* XI. Név- és tárgymutató az I. és II-ik kötethez. Ára: 4 frt 80 kr.

III. kötet: (Uj folyam. I. kötet) 10 képtáblával és a szövegbe nyomott számos fametszettel. Nagy negyedréti 1862. 179 l. I. füzet. I. A Kis-bényi román izlésű egyház. *Henszlmann Imrétől.* V képtáblával. Ára: 60 kr.

II. füzet: II. Pannonia területén Magyarországon fenmaradt néhány római várnárról. Irta *Rómer Flóris.* — II. A kolozsvári szt. Mihály egyház történeti és építészeti leírása. Gr. *Eszterházy Jánostól.* III képtáblával. Ára: 50 kr.

III. füzet: IV. Magyar ereklyék. *Ipolyi Arnoldtól.* 2 képtáblával. Ára: 60 kr.

IV. füzet: V. Középkori keresztelő medenczék. Irta *Rómer Flóris.* — VI. Római feliratok Erdélyből. *Torma Károlytól.* — VII. Pannoniai újabb kiadatlan latin feliratok. *Rómer Flóristól.* — VIII. Magyar régészeti krónika. *Ipolyi Arnoldtól.* Több fametszvényvel. Ára: 20 kr.

IV. kötet: (Uj folyam II. kötet) 8 képtáblával és több fametszvényvel. 1864. 175 l.

I. füzet: I. A kolozsvári Boldogasszonyról czimzett minorita, jelenleg evang. reform. egyház. Gr. *Eszterházy Jánostól.* — Tétényi római sirok. *Érdy Jánostól.* — Zólyomgye műemlékei. Ifj. *Kubinyi Ferencztől.* — IV. Pannoniai újabb kiadatlan római feliratok. II. közlés. *Rómer Flóristól.* 7 táblával. Ára 70 kr.

II. füzet: V. Tanulmányok a középkori román építészeti kronologia köréből, tekintettel a magyar műemlékekre. *Henszlmann Imrétől.* — VI. A Buda környékén felásott római sirokról. *Rómer Flóristól.* I réztáblával. Ára: 50 kr.

III. füzet: VII. A szathmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei. Irta Dr. *Henszlmann Imre.* — VIII. Magyar régészeti krónika. Összeállítá *Rómer Flóris.* — IX. Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. *Rómer Flóristól.* — X. Név- és tárgymutató az uj folyam I. és II-ik kötetre. Több fametszvényvel. Ára 30 kr.

V. kötet: (Uj folyam III. kötet) 2 réztáblával és több fametszvényvel. 1865. 165 l. — Tartalom I. füzet: I. Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. I. közlemény. *Érdy Jánostól.* II. Római feliratok Erdélyből. II. közlemény. Irta *Torma Károly.* III. A két hazában talált régi műemlékekről, különösen a szarvasszói (Marm. m.) arany kincsről. *Rómer Flóris.* IV. Budának és környékének helyirati viszonyai a középkorban. I. közlemény. Irta *Rupp Jakab.* V. Magyar régészeti krónika. *Rómer Flóristól.* VI. Adalék a m. régészeti irodalomhoz, u. a. VII. A m. tud. Akad. Archæol. Bizottságának munkálkodása 1865 kezdetétől, jegyzőkönyvi kivonatban. Több fametszvényvel. Ára 60 kr.

II. füzet: VIII. Archæologiai kirándulás Abauj- és Sárosmegyébe. *Henszlmann Imrétől.* IX. A bakonyszombathelyi éremkincsről. *Rómer Flóris.* X. Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. II. közlemény. Irta *Érdy János.* XI. Jelentés a Bányavárosokba tett kirándulásokról. *Henszlmann Imrétől.* XII. Név- és tárgymutató az Archæol. Közlemények V-ik (uj folyam III.) kötetére. Ára 80 kr.

VI. kötet: I. füzet: Tartalom: A kunok bél-háromkúti, másképp apátfalvi apátsága és a XII. század egyházának leírása. *Ipolyi Arnoldtól.* — *Toldalék.* A bél-háromkúti apátság okmánytárának kiadatlan okmányai a XIII. századtól a XV. századig. — A bél-háromkúti, másképp apátfalvi egyháznak építészeti arányai. *Henszlmann Imrétől.* — Budának és környékének helyirati viszonya a középkorban. Irta *Rupp Jakab.* IV. közlemény. — Magyar régészeti krónika. *Rómer Flóristól.* — Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. Összeállítá *Rómer Flóris.* — A magyar tudom. Akademia archæol. bizottságának munkálkodása 1865—66-ban. (Jegyzőkönyvi kivonat.) Ára 1 frt 20 kr. (Uj folyam IV. kötet) több réztáblával és több fametszvényvel. 1866. 213 l.

II. füzet: Jelentés a bányavárosokba 1865-ben tett régészeti kirándulásról. II. cikk. *Henszlmann Imrétől.* — Római feliratok Erdélyből. *Torma Károly* lev. tagtól, III. közlemény. — Az újabb időben Ó-Szönyön kiasott régiségek. *Rómer Flóristól.* — Magyar régészeti krónika, írja *Rómer Flóris.* Folytatás. — Uj régészeti lelhelyek, közli idős *Kubinyi Ferencz.* — Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. *Rómer Flóristól.* Folytatás. — A m. tud. Akademia Arch. Bizottságának munkálkodása 1866. májustól december végeig (jegyzőkönyvi kivonat). — Archæologiai mozgalmak, összeállítá *Rómer Flóris.* — Hely- és tárgymutató a VI. kötethez. Ára 80 kr.

VII. kötet: I. füzet: Tartalom: Jelentés a Bányavárosokba 1865-ben tett régészeti kirándulásról. *Henszlmann Imrétől.* (Vége.) — Sz. Margit házi oltára. Irta *Rómer Flóris.* — A nagyenyedi egyházkerítés. Irta *P. Szatmáry Károly.* — Archæologiai vázlat. Régi tárczájából közli Dr. *Érdy János.* — Néhány kiadatlan magyar érem az Árpádok korából. *Végh Ödöntől.* — Adalék az egyházi kincsek történetéhez. *Rupp Jakabtól.* — Jelentés a Hontmegye Magyarád helységében talált csontok összehasonlító bonctani vizsgálatáról. *Báthory Nándortól.* — Magyar régészeti krónika. Irja *Rómer Flóris.* — Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. Összeállítá *Rómer Flóris.* — Archæologiai mozgalmak. II. közlés. *Rómer Flóristól.* Ára 80 kr.

II. füzet: A kolozsmonostori apátság és egyházi maradványainak leírása. Közli Gr. *Eszterházy János.* — A barlangokról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról. *Rómer Flóristól.* — Kisebb közlemények: I. A szamosfalvi egyház 146. l.; — II. Dózsa György vaskoronája 149. l. Gr. *Eszterházy Jánostól.*; — III. Registrum onnium rerum existentium in dominio Episcopatus Agriensis . . . B. *Nyáry Alberttól.* 150. l.; — IV. Beregmezei régiségek. *Lehoczky Tivadartól.* 155. l.; — *Egyer D.* Párisban kiállított ezüst lemezei. *Rómer Flóristól.* 158. l.; — VI. Első obsidian eszközök Magyarországon. U. a. 161. l.; — VII. A koronczói (Györm.) vidéknek kő-, bronz- és vaskori leletei. *Ebenhöch Ferencztől.* Magyar régészeti krónika, összeállítá *Rómer Flóris.* Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. VI. közlés. *Rómer Flóristól.* — Archæologiai mozgalmak. II-ik közlés. Ugyanattól. — A m. tud. Akademia archæologiai bizottságának munkálkodása 1867-ben és 1868-ban. (Jegyzőkönyvi kivonat.) Név- és tárgymutató a VII-ik kötethez. Ára 1 forint.

ARCHÆOLOGIAI
KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI MŰEMLÉKEK ISMERETÉNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KÖZREBOCSÁTJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

XVIII. KÖTET.

(UJ FOLYAM XV. KÖTET.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

MDCCCXCV.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

	Lap
I. Szent Simeon próféta ezüst koporsója Zárában GERECE PÉTER dr.-tól	5—80
A) Irodalmi előzmények 5—13. l. B) A koporsó elnevezése, helye, környezete, mai alakja és domború művü képeinek tárgya 13—41. l. C) Sz. Simeon ezüst koporsójának művészi jellemvonásai: csoportosítás, az alakok arányai és a ruházat; a képek háttere és a növényi ornamentumok 41—61. l. D) Az ezüst koporsó keletkezésének oka és körülményei. A koporsó viszontagságai és átalakítása. A domború művek mesterei 62—80. l.	
II. Régi hazai lőportartók szarvasagancsból	81—117

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Szent Simeon próféta ezüst koporsója Zárában.

GERECZE PÉTER dr.-tól.

A) Irodalmi előzmények.

Nagy Lajos magyar király művészet iránti szeretetét számos, maig fönmaradt műemlék hirdeti; de e nagybecsű művek közül is kimagaslik a zárai híres ezüst koporsó, melyet hiteles okmányok, s a koporsó felirata szerint Nagy Lajos neje, Erzsébet királyné csináltatott 1377 és 1380 között. Elegen foglalkoztak már e minden tekintetben nagyértékű műkincsesel, de a Magy. Tud. Akadémiáé a dicsőség, hogy elkészülvén végre e koporsó galvanoplasztikai másolata, megjelent egyszersmind annak monographiája is.¹

Ezáltal most lehetővé vált a XIV. százév egyik legkiválóbb, mondhatni egyik legfőbb ötvös művének tanulmányozása, a mi eddig a koporsóról magáról, fájdalom, annyira nem volt lehetséges, hogy még a Magy. Tud. Akadémia minden tekintélyének sem sikerült az illető egyházi és világi hatóságoktól azt a valóban ártatlan kedvezményt kinyerni, hogy a koporsó csapóajtója mögötti üveglapot is megnyissák, s így egy fontos történelmi adat: az a felirat, melyet a koporsóba helyezett tetem térdének emelkedése miatt ma sem lehet elolvasni s egyáltalán a koporsó egész belseje, még ma, annyi fáradság és költség után is, el van a tudomány elől rejtve. Ez a körülmény az érdemes monographiát, irójának hibáján kívül, határozottan hiányossá teszi. De azért e becses mű és a Thallóczy Lajos, kormánytanácsos, Szalay Imre, miniszteri tanácsos, Radisics Jenő, Iparművészeti Múzeum igazgatója és Ifj. Herpka Károly, a galvanoplasztikai műhely főnökének sok utánjárása és fáradsága folytán létrejött galvanoplasztikai másolat kiváló nyereség a művészet-történelem és irodalomra nézve. Ezek alapján lesz most lehetséges a koporsó egyetemes műértékének megállapítása s néhány fontos művészet-történelmi kérdés eldöntése, a melyekre e koporsó külsejének hű másolata s a monographiában közzétett sok érdekes adat már is sok felvilágosítást nyújt.

A koporsóról eddig is többen irtak, és pedig kiváló mütörténetirók: minő Eitelberger² és T. G. Jakson.³

Az előbbit ismertté tették nálunk is Rómer Flóris és Szendrei János dr., legutóbb Czobor Béla⁴ s vázlatosan szól a koporsó díszítményeiről Radisics Jenő is.⁵ Tüzetes tanulmány tárgyává azonban eddig a Magyar Tudományos Akadémia Archæologiai Bizottságának megbízásából

¹ *Szent Simon ezüst koporsója Zárában.* A M. T. Akad. Arch. Bizottsága megbízásából írta Dr. Meyer Gotthold Alfréd. Magán tanár a berlini kir. technikai főiskolán. Kiadja a M. T. Akad. Vignette N. Lajos czimere szt. Simeon koporsóján. Tizennégy képes melléklettel és huszonkilencz ábrával a szövegben. Bpest. A M. Tud. Akad. könyvkiadó-hivatala. 1894. Ivrét. 64 l. és 14 fénynyomatú tábla.

² *Die Mittelalterlichen Kunstdenkm. Dalmatiens. Gesamm. Kunsthist. Schiften. IV.* Wien, 1884. 157—163.

³ *Dalmatia The Quarnero and Istria. V. I.* Oxford. 1887. 312—319. Egyik táblája a koporsó egyik keskeny oldalát tünteti fel.

⁴ *Arch. Ért.* 1875. 135, illetőleg 1886 70—75. ll. Czobor: *Egyházművészeti Lap.* 1887.

⁵ *Művészi Ipar.* 1892.

csak Meyer Gotthold Alfréd, a berlini k. technikai főiskola magántanára és Radisics Jenő tették, kik vállalkoztak a koporsó monographiájának megírására. Az utóbbi munkatárs a kiállítási és más elfoglaltsága miatt még nem készülhetett el munkájával, s hogy a koporsó monographiájának kiadása tovább már ne késsék, a német tudós munkáját kiadta az Akadémia előre. Ez a becses mű fekszik most előttünk, s e sorok eredeti rendeltetése az volt, hogy ismertesse e terjedelmes tanulmányt. Mivel azonban a galvanoplasztikai másolat is immár rendelkezésünkre áll, könnyű volt Meyer tanulmányával párhuzamosan magát a remek művű koporsót is tüzetesebben átvizsgálni; miközben e sorok írója arra a meggyőződésre jött, hogy lényeges pontokban nem érthet egyet a monographia tudós szerzőjével; s így, a míg az ő művének kivonatát és állításainak kritikáját, mely eredetileg az *Arch. Értesítőbe* volt szánva, itt adom, az *Arch. Közlemények* szerkesztőjének felhívására megfigyeléseim eredményét e helyen rendszeresen is összefoglalom; helyesebben: igyekszem a monographia nézetem szerinti hiányait pótolni. A véleménykülönbség e téren semmikép sem lehet az igazság rovására; sőt ellenkezőleg! E koporsó olyan sokoldalú tanulmányt kíván, hogy egy ember, ha még olyan nagy tudományos apparatussal rendelkezik is, egyhamar ki nem merítheti. Azonkívül a koporsó számos viszontagsága, átalakításai, domború képeinek homályos jelentése stb. annyi bonyolult kérdést vet fel, hogy a legélesebb szem is eltévedhet e labirintben.

Hát még, ha hozzá vesszük a koporsónak nemzetiségi, politikai vonatkozását, Magyarország, Dalmácia, Velence történelméhez, a keletkezésére vonatkozó félig történelmi, félig mondai és legendai adatok zürzavarát! Azt kell mondanunk, hogy nem is szólva a koporsó belsejének ma is ismeretlen voltáról, itt még sok tarlózni való van; s így e sorok írója sem hizelegget magának azzal, hogy a koporsót napfényes világosság elé helyezte; a második monographia írója van erre hivatva, mert ő töltött heteket az eredeti koporsó vizsgálatában, ő készítette magának a koporsó belsejéről és a szent újján levő gyűrűkről vázlatokat; s végre ő lehet abban a helyzetben, hogy a koporsó belsejéről azt a famosus feliratot megszerezze.

Egyelőre örülnünk kell, hogy így sikerült a hű másolat, és hogy megjelent róla az első szakszerű leírás. Mi ugyan, megvallva az igazat, jobban szeretnénk volna, ha e mű magyar tudós tollából került volna ki; nem mintha ez nemzeti hiúságunknak hizelegne, — a tudományban nincs helye a chauvinismusnak — hanem, mert magyar tudósról felteszszük, hogy melegebb érdeklődéssel kutatta volna e koporsónak és bőkezű megrendelőjének egymáshoz való viszonyát. Másfelől, mégis igazat kell adnunk az *Arch. Bizottság* érdemes előadójának abban, hogy Meyer G. A. dr. tanár, mint a lombardiai XIV. százévi plasztikáról irt érdemes dolgozata is bizonyítja, e százévre nézve a stílkritika terén a leghivatottabb szakemberek egyike, s így az *Arch. Bizottság* igen helyesen járt el, midőn Radisics Jenő igazgató mellett Meyer dr. tanárt is megbizta a monographia megírásával.

A Bevezetésben áttekinti szerző a szt. Simeon koporsójának eddigi irodalmát. Így már 1686-ban készült e koporsóról és tartalmáról egy igen terjedelmes, jobban mondva terjengős mű, mely 1855-ben jelent meg.⁶ Írója, Fondra, azonban minden egyebet szem előtt tart Dalmácia műkincsének leírásában, csak annak mint műtárgynak értékét és sajátosságait nem veszi figyelembe. Sőt e kéziratnak kiadója sem járul az ereklye szakszerű leírásához majd semmivel sem, habár a kéziratot jegyzetek- és bővítésekkel kíséri.

A szt. Simeon koporsója szobrászati díszének egy része helyet követel — úgymond a szerző — nemcsak az ötvösség, hanem a XIV. százév egész olaszországi szobrászatának történetében; s így aligha nem egész Ausztriában és Magyarországon az egyetlen munka, mely a XIV. százévbéli olasz szobrászatot fejlődésének egyik tetőpontján képviseli. Szobrászati díszének ez a legrégebb része a koporsót a Giotto-féle stílus egyik kiváló iparművészeti alkotásává teszi, a milyen Olaszországban is aránylag csak kevés van. Többi része azonban több különböző kor műve, s így számos problema merül itt fel, a melynek meg-

⁶ *Istoria della insigne reliquia di San Simeone Profeta che si venera in Zara, Zara. 1855. Frattelli Battara.* Kiadója: Carlo Federico Bianchi. Meyer elfeledi megemlíteni, hogy a mű mellett öt darab lithogr. kép is van, melyek a koporsó képeit és érmeit tüntetik fel.

oldása igen sok nehézségbe ütközik; mert a stilkritikai összehasonlításhoz szükséges anyag még maig sincs átkutatva, s így szerző még csak a kísérletezés terén érzi magát. Vizsgálódásaiban tüzetes program szerint halad ugyan, még is elismeri, hogy munkája után a helyreigazításoknak tág tere marad. Ebben csakugyan igaza van. Munkája, habár elég terjedelmes és nagy anyagot ölel fel, még a leíró részben sem mondható teljesnek. Következtetéseiben pedig annyira félénk, bizonytalan, jobbra-balra hajló, hogy az itt emlegetett akadályok elleni küzdelmében néha maga gördít maga elé akadályokat.

Lássuk azonban a műnek *első*, becses *fejezetét*, a mely «*az ereklyéről szóló hiteles hagyományokat*» tárgyalja.

Sz. Simeon tetemeire három város tart jogot. Raguzáé az a dicsőség, hogy a sz. ereklye 1380 előtt az övé volt. Ide hozta azt Malerio, XII. százévi költő szerint 1159-ben Jeruzsálemből egy német lovag, s ötven évig feküdt ott a sz. Vito-templomban, a honnan valami csoda következtében a Sa-Maria-templomba helyezték át, de lassanként, mivel a legenda szerint, ha valaki saját szemével akart ottlétéről meggyőződni, titokzatos halállal múlt ki: feledésbe ment. Hogy mikor és mi okból került Zarába, nem tudni.

Velenczében 1733-ban felfödöztek egy díszes márvány sarkophagot, melyen e szók állanak: *Hic stetit corpus Beati Simeonis prophetae, annis centum et XIII.*, a sarkophag fölött pedig a falba illesztve egy 1317-iki felirat, mely Andrea Dandolo krónikája és egy harmadik felirattal együtt bizonyítja, hogy a velenceiek 1317-ben Marcus Romanus nevű szobrász által díszes márvány koporsót készíttettek, mert azt hitték, hogy birtokukban van az állítólag 1203-ban Konstantinápolyból hozott sz. Simeon holtteste. De ennek ellene mond a zárai hagyomány, úgy, hogy a sok ellentétes adat közt csak akkor igazodhatunk el, ha elfogadjuk azt a valószínű föltevést, hogy a tetem, a mint Raguzából ismeretlen okból Zarába, úgy innen Velenczébe s Velenczéből ismét vissza Zarába került. Az ereklyét különben, nemcsak egy 1454-ben kelt okirat, hanem számos más forrás is úgy említi, mint Zarának a velencei köztársaság részéről adott ajándékot.

A koporsónak bizonyos története csak 1380-ban kezdődik, mikor t. i. e drága mű elkészült. E mellett egy ciprus fából készült ládáról, s egy márvány sarkophagról is történik említés, mely utóbbi, talán az előbbinek foglalata volt. De a tetemet az ezüst koporsó elkészülte után sem tartották ebben, hanem alatta, sőt 1571-ben az ezüst koporsót a S. Maria-apácák templomába vitték, a tetemet pedig a S. Rocco-kápolnabeli márvány koporsóban hagyták. Innen ezt csak 1632-ben helyezték át az ezüst koporsóba, hol az ma is kiválóan kegyeletes tisztelet tárgya és állandó zarándoklás czélja.

Sz. Simeon ezüst koporsójának első irodalmi ismertetői: Fondra, Bianchi és Ferrari Capilli nagy okmány-készletet tesznek erről közzé, de ebből ma már csak kevés adatnak van, szerző szerint, művészet-történeti becsé; ezért ő e regestákat csak kivonatilag közli. Az érdekesebbeket alább felhasználjuk.

A *III. fejezetben* magyarázza Meyer a *koporsó domború művü képeinek tárgyát és leírja disztiményeit*. Ez a dolgozat egyik főrésze. Azonban először is nem oszthatjuk mindenben a szerző felfogását, már a leírás néző pontjaira nézve sem. Így ő a domború képek tartalmi magyarázatában előre kizár minden olyan adatot, a mely irodalmilag nincs hitelesítve s csak a «*történelmileg jogosult legendák és csudákat*» veszi figyelembe. Ha jól értjük e homályos helyet, azt kell mondanunk, hogy ilyen csodás elemekkel telt ábrázolásnál, nem tekinthetünk arra: vajjon az ábrázolt csodás jelenet az egyház által elfogadott esodatettek sorába fölvan-e véve vagy sincs, sőt még arra sem, vajjon ránk maradt-e annak elbeszélése irva is, vagy sem? Ha valamely homályos ábrázolást egy olyan hagyomány, mely talán már csak a nép szájában él, megmagyaráz, — *ennek felvételétől sem óvakodnám, mert itt nem a legendákat, csodákat, babonás hitet, bírálgatjuk, sőt nem is azt regisztráljuk, hanem egy képnek azt az értelmét igyekszünk kibetűzni, a melyet a megrendelő, vagy készítő azzal elakart mondani*. A szt. Simeon koporsójának domború műveit csak akkor fogjuk megérteni, ha az erre vonatkozó mindenféle hagyományt, akár maradt fenn könyvekben, akár nem, ott a hol találjuk, talán az ottani köznép babonáiban, mondáiban, ha lehet a koporsóba felaggatott áldozati ezüst tárgyaeskákhoz fűződő elbeszélésekben, egyházi énekekben stb. felkeressük, összegyűjtjük s a nem világos értelmű ábrázolásokkal gondosan össze-

vetjük. Hogy ez, a koporsónak ethnographiai oldala, a művészettörténelmi oldal kutatásában nagy szolgálatot tehet, alább meglátjuk.

A képesoportok közül egyik legérdekesebb az, a melyen a királyné három lánya jelenlétében átnyújtja a koporsót sz. Simeonnak (l. 10. képünk). A három lányt hibásan nevezi meg szerző, mert ezek közt egyik sem Erzsébet, hanem a legidősebb Katalin, a középső Mária, a legifjabb Hedvig s egyik sem volt bajor Istvánnak felesége.

A hátsó hosszoldal utolsó tábláját (12. kép) *Feltámasztási domborműnek* nevezi, a mi különben, a kifejezést magában tekintve, a fordítót terheli s csak annyit mond róla, hogy a szent, kit két fiú segítségül hív, csodát tesz egy beteg férfiú ágyánál. Itt e szűkszavú s határozatlan értelmezésből azt vehetjük ki, hogy szerző e képen *föltámasztást* lát, pedig, mint alább kiviláglik, itt erről szó sem lehet.

A feliratos tábla (11. kép) szövegét nem adja szerző egészen pontosan, sem helyes olvasását nem közli, a mit különben előtte sem tett még senki; azért alább erre is bővebben kell kitérnem.

A jobbfelöli keskeny oldal képe, (3. kép) melyet szerző *Erzsébet királyné vétsége és büntetésének* címmez, a melyet a régebbi magyarázók is a királynéra szeretnek vonatkoztatni, több fontos okból nem Erzsébetet és N. Lajost, hanem *tán* III. Durazzoi Károly nejét, Margitot ábrázolja, a ki a hagyomány szerint titokban elakarta vinni a próféta tetemének egy részét, de a hajót, melyen elhagyta Zárát, a folytonos vihar arra kényszerítette, hogy visszatérjen a parthoz, s csak az ereklyének bűnbánó visszaadása után kelhetett útra. Alább erre is bővebben kitérek.

A tető hátsó felén levő három domború mű közül a középsőnek magyarázatára, mely a *koporsó elkészítése és imádása* címet viseli, valamint az *Ördögűzés képének* címére, hol szintén a koporsó imádásáról van szó, csak annyit legyen szabad megjegyezni, hogy a kath. egyház soha sem engedte meg a szenteknek, annál kevésbbé azok ereklyéinek *imádását*; azért szabatosan csak *tiszteletről* beszélhetünk.

A hátsó hosszoldal belsején is, a mint szerző röviden elmondja, *Jézus bemutatása* és négy álló szent domború szobra áll. Ha a szűk szavú leírásból jól értem, mivel itt épen azt a jelenetet állította elé a művész, mely a csapóajtó külső felén látható, a kettő közt csak az a különbség, hogy a külső táblán mely mint látni fogjuk, Giotto falfestménye után készült, a próféta nyújtja át a gyermeket anyjának, a koporsó belsejében levő táblán pedig sz. Mária tartja kezében. Sajnálni lehet, hogy szerző ezzel olyan röviden végez, s erről még a következő fejezetben olvasható összehasonlító megjegyzése sem nyújt kellő képet. A zárai fényképirónak, ki a koporsó belsejéről akart felvételt készíteni, mint a jámbor férfiú mondá: sz. Simeon összeégette kezeit, összetörte üvegeit, egy szóval: a fényképezést nem engedte meg, sőt mint a megkísérelt fölvétel bizonyítja, az üveglap reflexe miatt a fényképezés csakugyan nem sikerülhet, de ez esetben bármilyen *vázlatos rajzot* készíthetett volna szerző a koporsó belső falairól; mert ezek hiányát semmi féle szóbeli leírás, annál kevésbbé, néhány odavetett szó nem pótolhatja. Az meg egyáltalán nem érthető, hogy a Fondra könyve melletti képről, mely a koporsó belsejét állítja elénk, egy szót sem szól; holott az, mint látni fogjuk, némi tekintetben hasznavehető.

Erősen érezhető hiánya még a monographiának, hogy a *keskeny oldalak, az oromtető homlokfalai* és a *födellap belsejéről* egy szó említést sem tesz. Nem szól továbbá szerző a koporsó magváról, a faládáról sem, melyre az ezüstlapok vannak erősítve. Lajos címeréről s a koporsó nagyszámú díszítő domború műveiről is csak pár szóban emlékezik meg s ez utóbbiak, valamint a figurális rész méltatását a következő fejezetnek tartja fenn, a hol azonban csak az összehasonlításaihoz szükséges részekre terjeszkedik ki s így a koporsó mai állapota több pontban ismeretlen marad az olvasó előtt. Így fölemlítem a többféle foltozgatás és e díszítményekkel rakott foltok összefüggésének elhallgatását stb. Nem ismerhetjük meg továbbá a nyereg-tető homlokfalának a födéllal való összekötése módját és alakját sem, mert a koporsó keskeny oldaláról sem fényképi felvétele nincs, sem vázlatot nem nyújt.

A monographia egyik jelentékeny *fejezete a következő (IV.)*, melyben szerző a mai alkotórészeket *stilkritikai tekintetben vizsgálja s megkísérli a koporsó helyreállítását*. Rövid eszmemenete a következő:

Hogy e táblák igen különböző időben jöttek létre, már abból a két, fönnebb említett adatból is kitűnik, hogy Francesco de Mediolano ötvös művét, ki Erzsébet királyné rendeletére 1380-ban készíté el a nagy

művet, Benedetto Libani zárai és Piazzalonga velencei ötvös 1632-ben megváltoztatta, s ez utóbbi az oszlopocskák közül hetet megújított. A renaissance világ korából való még a hátsó hosszoldal belsejében levő tábla, de ennek feliratát elfödi a tetem térde s így ez pontosan csak akkor határozható meg, ha az egyházi hatóság a koporsó belsejének megvizsgálását is lehetővé teszi, a mi most nem történt meg. E domború művek keletkezése egyelőre 1514 tájára tehető. Ugyancsak a XVI. százévből ered a hátsó hosszoldal felső sávja, melyet szép renaissance-inda díszít. A XVII-ből az oszlopocskák fejei és a cherubfejek s tán a nyeregtető hátsó oldalán levő felső liliomos sáv. A többi díszítmény nagy részét később rakták rá. Így változást szenvedtek a figurális ábrázolással telt lapok is; és pedig négy lap néhány cm-rel keskenyebb, egy pedig 8 cm-rel alacsonyabb ma, mint eredetileg. De különböznek e lapok az alakok aránya és a háttér tekintetében is. E különbségek pontos stilkritikai figyelembe vételével megállapíthatni véli azután szerző, hogy a hátsó hosszoldal három domború művét, melyen t. i. *Erzsébet felajánlja* Simeonnak az ezüst koporsót, a díszes keretű *feliratot*, és az általa u. n. Feltámasztási-jelenetet maga Francesco di Mediolano készítette. Ebben is, az előbbi pontban is szerény véleményem elüt a monographia írójától, azért alább erre is bővebben ki kellett térnem.

Az eredeti koporsó alakját is megkísérte szerző helyreállítani. E czélből tüzetes vizsgálat alá veszi az egyes lapok összeillesztésének s elválasztásának módját, a keretelést, azok abszolút méreteit s az alakok nagyságát magukban és a háttérhez viszonyítva. A csavart oszlopok mind a két hosszoldalon elfödik a szomszédos lapok egy részét; így a földélen is csak a koporsókészítő *Mester-* és a *Lábsuda-*jelenetei maradtak meg egész magasságban sértetlenül; ellenben a földél balról álló szélső táblája: a *Bűnhődés* megrövidült; holott e tábla jelenete jóval magasabb talajon foly le, mint az ettől jobbra fekvő *Mester-* és *Lábsuda-*jelenetei. A csapóföldél belsején is csak az *Álomlátás*-képe tartotta meg eredeti méreteit úgy; hogy terjedelemre nézve az összes lapok három csoportra oszlanak. Az első csoportbeliek: a *Mester*, *Lábsuda*, *Ördögűzés*; nagyságuk: 45×62 cm; a második csoportba tartozik a 40×60 cm terjedelmű *Álomlátás*; végre a harmadikba: a mellső hosszoldal három táblája s a földélről a *Bűnhődés-jelenete*, melyek nagysága 53×56 cm és a hátsó hosszoldal s a keskeny oldal táblái, melyek 53×59 cm terjedelműek. Épen ilyen feltűnően különböznek szerző szerint a keretek és az alakok egymás iránti arányaikban is. Sz. Simeon alakja *Erzsébet koporsó ajánlása* és a Feltámasztási-táblán mintegy hat fej hosszú; a *Jézus bemutatásán* ellenben az alakok alig öt fej hosszúak, stb. E szerint a nyeregtető hátsó lapjának minden dísze későbbi változásokon ment át. Felmerül itt az a kérdés, hogy eredetileg is nyeregtető földte-e a koporsót, vagy lapos? A vizsgálat azt mutatja, hogy mindig nyeregtetővel volt földve, habár itt majd minden képen lapos földelű koporsót látunk. A táblák pedig négy külön mestertől erednek; de eredeti helyöket minden kétségetkizáró módon megállapítani még ma nem lehet. Így minden egyes lap koráról sem mondhatni feltétlenül bizonyos állítást, mivel ezeken a régi művek utánzása sincs kizárva. Bizonyos csak az, hogy a koporsó lényeges részeiben 1380-ban már készen volt, s a domború művek különbségeit valószínűleg nem a kor, hanem csak több egykorú mester működésének kell tulajdonítanunk.

Ennél tovább szerző következtetéseiben nem mer menni s így a legtöbb kérdésre, melyeket magának föltett, csak azt feleli, hogy *ezekre bizonyos feleletet nem adhatunk*.

Legyen szabad e fejezetre is pár szerény észrevételt tennem, inkább csak általánosságban és a mennyire a koporsó tábláinak vizsgálata a galvanoplasztikai másolatok alapján képesít. A részletek úgy is alább következnek. A hátsó fal belsején levő domború művek keletkezési korára nézve igaza lehet szerzőnek, de mint alább kifejtem, merő képtelenség hinni, hogy ezek már 1514-ben vagy akár 1571-ben a *koporsó belseje* számára készülhettek volna. Igen zavaros állítás továbbá az, hogy a koporsó külsején az egyes képmezőket elválasztó angyal-fejes csavart oszlopokon kívül a többi ornamentális részt *«utólag»* (1632 után?) helyezték át. A koporsón 1632 utáni időből számbavehető változást nehéz volna kimutatni. A helyreállítási kísérletre nézve pedig szerző, fájdalom, olyan zavaros nézőpontokból indul ki, hogy ezen az úton eredményre soha sem juthat. Kitűzi maga elé, hogy megvizsgálja az egyes lapok összekötésének, elválasztásának módját, azután keretük méreteit és abszolút nagyságukat, végre az alakok nagyságát magukban véve és a háttérhez viszonyítva. Az bizonyos, hogy az első nézőpontból ismerünk kell a koporsót, de a lapok összekötésének módja csak abban az esetben enged a lapok összetarto-

zására vagy helyeik fölcserélésére következtetni, ha az összeillesztés egyszersmind foltozással is járt; mert ha erre nem volt szükség, a későbbi átalakító a deszka koporsóról lefejtett ezüst lapokat fölcserélve ismét úgy illeszthette egymás mellé, hogy ma, tisztán ebből, senki sem mondhatja meg, egy időben készült-e, egymás mellett volt-e mindig két, ma egymással gondosan összeillesztett képtábla vagy sem? A táblák nagyságának vizsgálata is nélkülözhetetlen, de úgy a mint szerző teszi, semmi eredményre sem vezet. Innen van részben, hogy arra a kérdésre: mi volt eredetileg a szerző által pótlékoknak nevezett díszítmények helyén? — a felelettel adós marad. Nem is az itt az első kérdés: mi volt e *pótlékok* helyén? hanem, hogy *milyen volt az eredeti koporsó alakja?* Erre pedig megfelel a *mai alak*; jelesen a csúcsba futó két fődélap; mint alább erről is igyekszem világos képet nyújtani. Ha ezt tudjuk: a koporsó *rendeltetéséből* meg kell állapítanunk, hol nyúltak eredetileg a koporsó belsejébe? Szerző ezt a kérdést föl sem teszi, csak úgy melleleg említi, hogy eredetileg nem a mellső hosszoldal szolgált ajtó gyanánt. Pedig e kérdéssel ilyen röviden végezni nem szabad, mert ezzel szorososan összefügg a koporsó egész belső díszítése. Szerző ezt is elfelejti a koporsó eredeti alakjával kapcsolatban vizsgálni, s ezért eredményre sehol sem jut. Ezért feltűnőnek mondja, hogy a *Bünhődési-jelenet* magasabb alapon áll, mint a más kettő; de ezt magyarázni nem tudja; pedig ez is a koporsó egész átalakításának menetébe vág, s mint alább igyekszem kifejteni, csak abból érthető meg. Szerző a körülbelül számított méretekből táblázatot állít össze s a tizennégy domború művet (a hosszoldal belsejét itt nem veszi figyelembe), mint láttuk, egykori nagyságaikra nézve három csoportba osztja; de ez a felosztás eredményre nem vezet; mivel igaz ugyan, hogy itt három különböző méretű táblákkal találkozunk, de ha már most sikerülne megbizonyítani, a mire szerző vállalkozik, hogy t. i. négy tábla 62 cm, kilencz tábla 53 és csak egy volt 40 cm magas: milyen beosztással lehetne e tizennégy táblát úgy elosztani, hogy a külső hossz- és keskenyoldalakra *nyolcz* egyforma, a tetőre *három* ismét egyforma s a csapóajtó belsejére magában külön álló *három* tábla jusson? Ha pedig fölteszi a szerző, hogy e táblák közül némelyik nem készült eredetileg a koporsó számára: ezt a föltevést ki kellene fejtenie, s megokolnia. Azt kell tehát hinnünk, hogy szerinte e táblák teljes alakjukban is a koporsót fődtek, a mi pedig lehetetlen, mert a szerző által 60 cm magasra kiegészített óhajott kilencz táblából *nyolcz* befödne a hossz- és keskenyoldalak külsejét; egyet pedig bizonyosan a fődélre helyezne, a hol elférne; de már a 45 cm magasnak állított táblából csak kettőt tehetne a fődélre, a hol helye volna, de azt csak 15 cm híjával fődne be, míg a maradót két tábla a csapóajtó belsején a harmadik ott levővel nem illenék össze. Különben is méreteiben több tévedés fordul elő. Nem szólva az 1—2 cm különbségekről, főlemlitem már itt, hogy az általa u. n. Feltámasztási-jelenet táblája csak 49 cm magas; nem pedig: 53 cm; sőt nem is lehetett soha magasabb, mint ma! Hibásan sorozza tehát ezt az ő III. csoportjába. Így semmi alapja sincs annak, hogy a csapófödél belsején levő két balfelöli tábla képsikját 45 cm magasnak vegyük. Ezek épen mint a hátsó fődélap központi táblája a *Mester*, mint egykori fogadalmi táblák nem készültek a koporsó számára; a keretek ívszögleteiben levő ornamentumok pedig világosan mutatják, hogy itt rövidítésről nem lehet beszélni. Legfőlebb még egy külön vízszintes hengertag futhatott fölöttök végig, minőt a hátsó hosszoldal első képén, a *koporsó felajánlásán* ma is láthatunk, ha ugyan ez a problémák megfejtésében segítségünkre lesz.

Abban igaza van szerzőnek, hogy a táblákat a koporsó átalakításánál egyik helyről a másikra tették; de ha ő csak azt mutatja meg nekünk, hogy a fődélnek baloldali táblája valamikor a mellső oldalnak baltáblája mellett állott, mert annak csoportosításával s más művészi vonásaival megegyezik; a többi lapnak helyéről pedig ugyanebben az időben, egy szót sem szól: fejtegetéseinek semmi hasznát sem vesszük.

Mikor szerző az arányok vizsgálatának eredményeként kimondja, hogy a nyeregvető hátsó lapjának egész mai díszében későbbi változást kell látnunk, fölteszi a kérdést: Mi okozhatta ezt? Mi volt eredetileg azon a helyen? Hogy feleletet adhasson, hosszasan vizsgálja: nyeregvető fődte-e hajdan is az ezüst koporsót mint ma, vagy pedig lapos tető? S e kérdést szerinte csak az a körülmény dönti el, hogy a művész a tetőn sz. Simeon alakját kissé félre fordulva ábrázolja, pedig ez a félrefordulás alig is észrevehető és bátran összeegyeztethető a lapos fődéllel is és viszont: erre a ferde fődélre is verhető volna az ötvös Simeon alakját még e esekély, néhány cm-nyi elfordulás nélkül is: s akkor miből állapítaná meg

szerző, hogy a koporsónak eredetileg is nyereg és nem lapos födele volt? Különösen nagy gondot okoz szerzőnek az, hogy az ezüst koporsó domború művein mindenütt csak lapos födelű koporsót látunk ábrázolva. Pedig, mint látni fogjuk, ezzel hamar végezhetett volna.

Az egyes táblák stilisztikai összetartozását vizsgálva, szerző is rájő arra, a miről alább részletesen lesz szó, hogy t. i. a hátsó fedéllap középső táblája: a *Mester-jelenet* és a csapófödél Ördögüzés- és Fiú-jelenet nem készültek a koporsó illető helyeire. De megrövidítésüket *zavarosnak* mondja, s nem kutat tovább. A *Mester-jelenet* táblájára mégis megkoczkáztatja azt a kézzelfoghatóan hibás feltevést, hogy az *valamikor a keskeny*-oldalon állhatott.

Összefoglalva szerző stilkritikai fejtegetéseinek eredményét, a következő, szerinte többé-kevésbé bizonyos pontokat nyerjük:

1. *A koporsó mai méretei eredetiek.* Azt hiszem alapot akar mondani, mert ismeretes, hogy a koporsó négy, illetőleg három hüvelyknyit megrövidült; s ennek kell tulajdonítanunk némely tábla csekély megkeskenyítését; tehát mai méreteiket egészen eredetieknek nem mondhatjuk.

2. *Mindig szabadon állott.*

3. Oldalain nyolcz táblára volt szükség. Azt hiszem, a nyeregtető sem állt soha domború művek nélkül; mert igaz, hogy három táblát (*Mester-, Ördögüzés Fiú- megmentését*) kell idegen eredetű fogadalmi táblának tartanunk, tehát épen a mennyi beföldi a födél hátsó lapját, azonban a *Bűnhődés- és Lábcsuda* (a födél két szélső) jeleneteit mindenestre eredetileg is a koporsó számára készült műnek kell tartanunk, a mint tartja maga a szerző is. Ha tehát kilencz tábla eredeti, egy a födéltre is jut, mely mellett még kettőnek kellett léteznie.

4. *Fellehető, hogy a koporsónak eredetileg is nyeregteteje volt.* Ezzel szemben csak annyit, hogy a feliratos táblának és a tető homlokfalain levő czímerek és diszitményeiknek teljes egykorúsága és minden kétséget kizáró eredetisége az ellenkező vélekedést hiábavalóvá teszi, s így a nyeregtető nemcsak feltehető, hanem *bizonyos*.

5. Az összes domború művek stíl tekintetében két csoportra oszlanak. Első: Giotto-szerűek: mellső hosszoldal táblái, az egyik keskeny oldalon a *Vihar-*, a tetőről pedig *Mester- és Lábcsuda-jelenetei*, összesen hét tábla. Második csoport: a hosszoldal hátsó felén: a *Felajánlás- és Feltámasztás-jelenetei*, maga a feliratos tábla és Simeonnak nagy alakja a födélen, s végre a fedél homlokfalának czímeres diszitményei. Határozatlanok: *Ördögüzés- és Fiú-megmentés-jelenetei*. Későbbi kontárművek a *Királyné bűnhődése (Pál bán)* a keskeny oldalon és az *Álomlátás* jelenete a csapóajtó belsején.

6. Nincsenek valódi helyökön a tető három-, s a csapóajtó két táblája; a tetőnek *Bűnhődési-jelenete* bizonyosan egyik keskeny oldalon volt valaha; sőt valószínű, hogy a másik kettő is az oldalon volt egykor. Ezekre a pontokra csak a rendszeres tárgyalásban lehet kitérni.

7. Az egész koporsó külső felén legalább tizenegy lap volt. Merem állítani, hogy sem több, sem kevesebb.

8. A domború művek egykori elrendezéséről és sorrendjéről kifogástalan helyreállítási tervet készíteni nem lehet; mert a végkövetkeztetések alapja ingadozó. Így pl. nem tudjuk, hogy a *Királyné bűnhődése* (Pál bán) című tábla, mely kontármű, régibb, beolvasztott művet helyettesít-e, vagy eredeti? A kételkedés a tudományt előbbre viszi; de ott is kételkedni, hol a tények sora feltűnő valószínűségeket állapít meg: annyi mint elfogultságból gátat emelni a megismerés elé. Ezt a példaként felhozott táblát tévedés sokkal később kor művének feltüntetni, mert a ruházatokban nem különbözik a többitől annyira, mint szerző állítja; a N. Lajos czímer-sisakján levő koronából épen olyan két strucztoll emelkedik ki, mint itt a háttér némely alakjának kalpagáról. Egyáltalán a nők viseletében sincs az a különbség, a melyet szerző a megmerevedő nő és a királyné ruházata közt látott, hol *Erzsébet a koporsót* Simeonnak átnyújtja. A különbség csak az, hogy a *megmeredt* női alak, a *Királyné bűnhődése* című képen köpenyét széttárja, tehát köntöse is látható, az előbbeni pedig nem. A szerző által említett lenyúló köntösűjnek pedig a galvanoplasztikai másolaton nyoma sincs; szerző tán a fénynyomat megfelelő sötét helyét ismerte félre. Sőt majd meglátjuk: épen e két táblát szembeszökő vonások kapcsolják össze!

9. Erős gyanúja van szerzőnek, hogy a *Mester-jelenetén* a nő *Erzsébet királynét*, a férfi pedig tán

az ő férjét ábrázolja régibb módon, mint a *Felajánlás* című domború műven. Itt egészen közel jár ahhoz a feltevéshez, melyet alább igyekezünk kifejtetni, 1. hogy ez a *Mester*-jelenet egyáltalán *donatorokat* ábrázol, 2. hogy mint ilyen fogadalmi kép, máshonnan került a koporsóra, s ezért kellett szélességében megrövidíteni. Csakhogy nagyon téved szerző abban a föltevésben, hogy itt a magyar királyi párt kell keresnünk. 1. Mert ez esetben a táblának az ezüst koporsón kellett volna léteznie. 2. Mivel N. Lajos és neje már az ezüst koporsó csináltatása előtt sok évvel koronát viseltek, itt korona nélkül nem volnának ábrázolhatók. 3. Mivel az okmányok közt semmi nyoma annak, hogy Erzsébet az ezüst koporsó csináltatása előtt is hozott volna ajándékot a szentnek. 4. Végre mivel e táblán az architecturás és növényi diszitmény, továbbá a ruházat stb. semmi esetre sem engedik meg, hogy korábbi műnek tartsuk, mint a koporsónak Francesco-féle domborműveit.

10. Szerző is gyanakodik, hogy a domború művek közt fogadalmi táblák is vannak. Sőt azt sem tartja lehetetlennek, hogy maga a feliratos tábla is a falba illesztve állhatott valamikor. De a gyanakodásnál tovább itt sem megy; pedig, mint alább kifejtjük, bizonyos, hogy a tetőnek középső, s a csapóajtónak két belső, balfelőli táblája fogadalmi ajándékok átalakításai, a feliratos tábla pedig soha falban nem állhatott. Mi értelme volna annak, hogy a művész, nem magán a művön, hanem egy külön táblán hagyná írva, hogy e koporsót ő készítette!

11. Fölteszi a szerző, hogy a hátsó hosszoldal belsején a mostani renaissance mű helyén előbb is lehetett figurális vagy tán növényi diszitmény. Az első föltevés alaptalanságát kimutatom alább, mikor az egész belső diszitményt szoros összefüggésbe hozom a csapóajtó elkészültével. Ezt megelőzőleg a koporsó belsejében semmiféle figurális ábrázolásnak nincs értelme.

12. Nem tudjuk, szerző szerint, mennyit vágta le a lapokból. Ez, azt hiszem, csak a fogadalmi táblákról áll. A többiek, melyek a koporsó számára készültek, együttvéve sem rövidültek szélességben többet, mint egy-egy hosszoldalon *négy*, a keskenyoldalon pedig *három* hüvelyket: a mennyit t. i. az okmány említ.

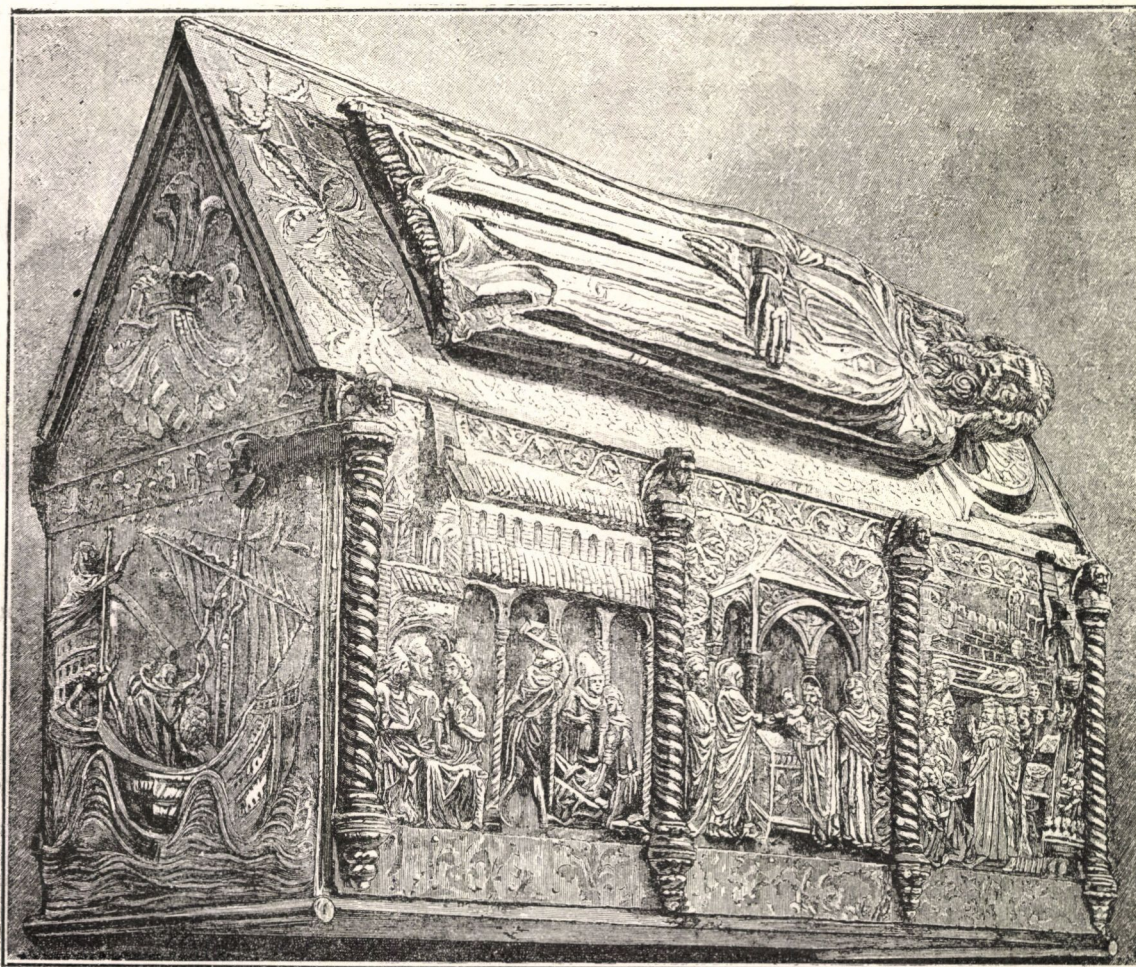
13. Némely tábláról azt hiszi szerző, hogy egyes részeit azért rövidítették meg, hogy fogadalmi táblákat tegyenek a koporsó külsejére, mikor eredetijöket a csapófödélre erősítve elzárták. Nem tudom ugyan, hogy az így előálló változásokat miképen magyarázná szerző végig; de annyi bizonyos, hogy e megbeszélésre példaképpen felhozott Feltámasztási (Beteg bán) jelenete, mely a koporsó hátulsó oldalán látható, nem vehető ilyen erőszakos átalakításnak, mert itt semmi ok arra, hogy a rajta ábrázolt koporsót és a térdelő fiúkat bármi tekintetben is későbbi korúaknak tartsuk, mint magát a látszólag elvágott lábú bánt, melyről különben fönnebb maga a szerző mutatta ki, hogy megbeszélését fölvenni hiábavaló dolog. (42. l.)

14. Nagy akadály, szerző szerint, a művek korának meghatározásában, hogy későbbi mesterekről is feltehetjük az ódonszerű dolgozásra való törekvést. Ez áll. De koporsónk látható tábláin semmi nyomát sem tudnám kimutatni ennek az öntudatos eljárásnak, mert a figurális rész valamennyi táblán elég egyöntetű arra nézve, hogy valamennyit XIV. százévinek, s az egészen egykorúakat legfőleg *több mester* művének tartsuk. Sőt ezt szerző is kiemeli, hogy így van. A tisztán ornamentális rész pedig elég elevenen kiérezteteti, hogy a *barokkot* kivéve, minden művészi korszak ízlésében foltoztak rajta. Így tehát egészben és nagyban lehetetlen egyetértünk a szerzővel abban, hogy itt ma csak *kétkedni* lehet, s hogy a koporsó története is csak kétkedővé teszi a vizsgálót, a helyett, hogy felvilágosítaná. Szép az a mondás, melylyel a fejezetet bezárja, hogy jobb az *ignoramus* (sajtóhibából: ignorabimus), mint a *credo*; de azért azt hiszem, nem csupán *szerecsés ötlet* dolga, mint ő véli, e koporsó egykori és mai teljes mibenlétéről szemlélhető képet nyújtani.

Érdeme van azonban szerzőnek az ezüst koporsó művészettörténeti méltatása terén. Ő főczélul különben is ezt tűzte ki, s ezért nagy tudományal és teljes biztossággal igyekszik a koporsó művészettörténeti helyét Dalmácia és Felső-Olaszországban, s egyszersmint az egyetemes művészet terén is végérvényesen megállapítani.

E becses rész, mely a dolgozat *utolsó* fejezetét teszi, részletesen felsorolja mindazokat az egykori dalmáciai és felső-itáliai szobrászati és ötvösműveket, a melyen ezüst koporsónk figurális és diszitmé-

nyes domború műveivel, akár mint analógiák, akár mint a művészeti irányok meghatározói, bármi tekintetben kapcsolatba hozhatók. Tanulmányának erre a részére azonban már nem terjeszkedhetem ki, mert ez igen messze vinne; s ez különben is számbavehető kritika tárgya csak akkor lehet, ha először maga a koporsó mibenléte, ábrázolásai, változásai és egyáltalán összes díszítményeinek eredete és kora felől lehetőleg tisztába jöttünk. Erre vonatkozó megfigyeléseim és szerény véleményem rendszeres összefoglalását nyújtom tehát itt, mert a többi kérdés úgy is csak azután következhetik. Sőt ezekre feleletet sem adhatunk, míg az előbbiekre meg nem feleltünk.

1. kép. Sz. Simeon koporsója előlről.*

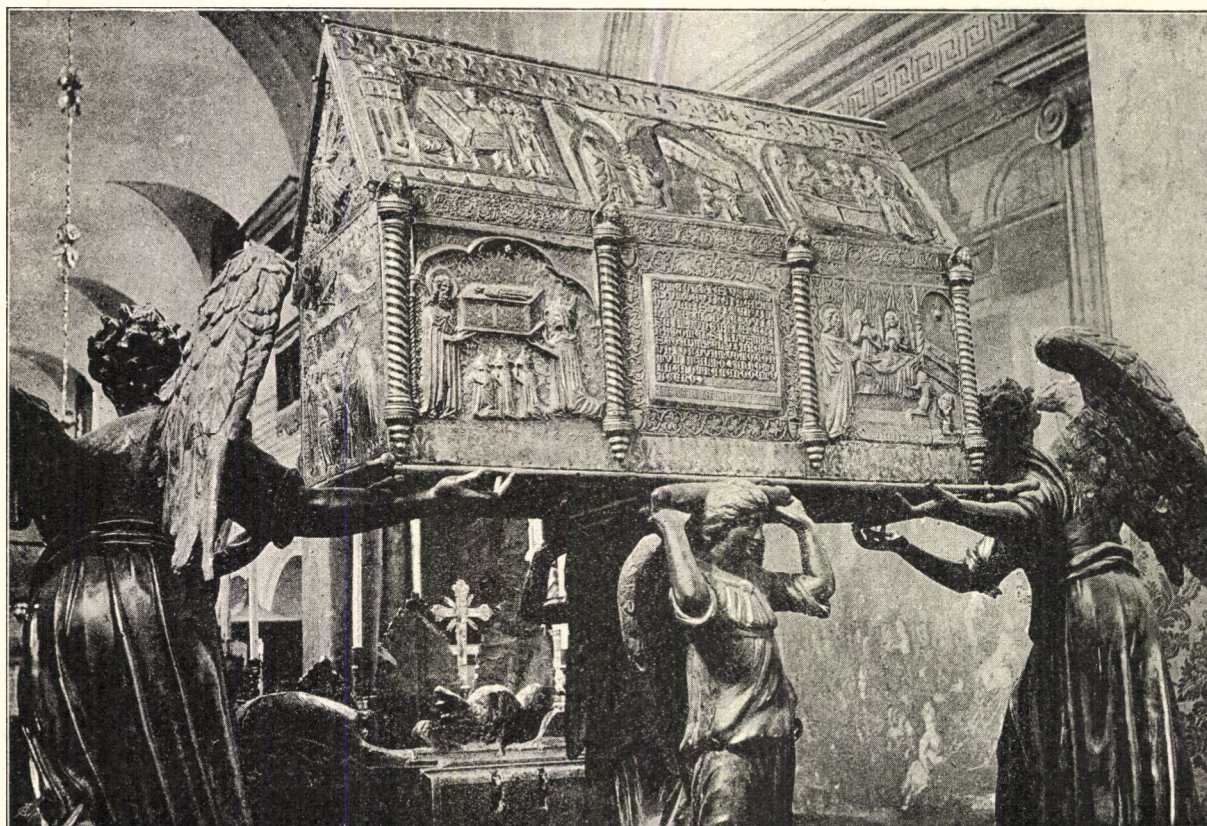
B) *A koporsó elnevezése, helye, környezete, mai alakja és domború művű képeinek tárgya.*

A hagyomány azt tartja, hogy e koporsóban *Simeon* prófétának teteme nyugszik, a ki Jézust, mikor anyja a templomban bemutatá, karjaiba vette s boldognak mondá magát, mivel látták szemei az Üdvözítőt. (Luk. ev. II. 29—32. v.) Ezt azért kell előre bocsátanunk, mert a kath. egyházban több szent szerepel, mind *Simeon*, mind *Simon* néven. Így már az ó-szövetségi sz. írásban, a Machabeusok könyvében olvasunk *Simon dux et pontifex*-ről; Jézus Péter apostolt *Simon*-nak nevezi (Luk. XXII. 31. stb),

* A képek közül az 1-t az Osztr. Magy. Monarchiából kölcsönöztük, a 2-ikot Pór A. N. Lajos, a 3-ikat Jakson: Dalmatia I. k., a 4—5., 7—20. 51., 53-ikat Meyer: Sz. Simon ezüst koporsója, a 21-iket Fondra: Istoria delle insigne, és végre a 32, 33, 35, 36, 44 és 45. sz. alattiakat a Művészi Ipar 1892. évf.-ből.

s tudjuk, hogy *Simon apostolt* kezében fűrészt tartva szokás ábrázolni; *Simon karmelita* pedig 1165—1265-ig élt. Ellenben *Simeon prófétáról* szól koporsóink legendája, ki a gyermek Jézus Messiás-volta mellett tett bizonyosságot. *Sz. Symeon püspök*, ifjabb Jakab apostol testvére és utóda; *oszlopos Symeon* vagy a *stylita*, 459-ben halt meg, végre *Trienti sz. Symeon* már két éves gyermekkorában martir-halált szenvedett. Koporsóink monographiájának fordítója a könyvczímén és a műben mindenütt *sz. Simon*-ról beszél, mi által az olvasót, legalább egyelőre tévedésbe ejtheti.

Ez a nagybecsű ezüst koporsó Zarában a Sz. Simeon-templom főoltára mögött látható, a hol két óriási, aranyozott bronzból öntött angyal kinyújtott karján és két kisebb, középen elől és hátul álló karyatid-szerű márványangyalnak magasra tartott párnáján nyugszik, jó magasan, hogy az oltáron át is megtekinthető. (L. 1. és 2. kép.)

2. kép. Sz. Simeon koporsója hátulról.

Mivel épen fölötte emelkedik a diadalív, ennek pillérei nem engedik, hogy a koporsó keskeny oldalait is szemben le lehessen fényképezni; ezért a keskeny oldalakról meg kell elégednünk az élekről nézett reproductióval, melyet Pór A. N. Lajos cz. munkájából kölcsönzünk, és Jakson; Dalmatia I. V. X. tábláján levő tollrajzzal.

A koporsó hosszúkás négyszögű szekrény, melyet csúcsba futó nyeregfödél borít be. (L. 1. 2. 3. kép.) Minden felől zárt, csupán szembenéző hosszoldala nyílik, alsó szélére erősített négy durva sarkon előre és lefelé mint csapóajtó; ezért a két keskeny oldalon két idomtalan lakattal szokás elzárni. (L. 3. kép.) De két csukló-retesz elől is látható. E csapófödél mögött külön nyitható üvegtábla, s szét-húzható függöny van alkalmazva, mely a koporsóba zárt tetem megtekintését a bucsújáró hiveknek távolabbról is lehetővé teszi. Az üveglap előtt még különféle értékes fogadalmi tárgyak is függenek. Némi átnézetet nyújt erről 4. képünk, mely a koporsót előlről, nyitott ajtóval ábrázolja.

A koporsó kinyitásakor az üveglap alatt elfutó diszitmény kellő közepén egy fogantyu is van, a

mi azt mutatja, hogy a koporsó feneké élével előre, tartalmával együtt kihúzható. Erről egy leírás sem tesz említést, de ennek a fogantyúnak más rendeltetése nem képzelhető.

A koporsó anyaga, mint Radisics igazgató szíves szóbeli közléséből tudom, a hagyomány szerint czedrusfa, melyet azonban közelebbről ő sem vizsgált, de a fa illata a hagyományt megerősíti. E deszkaládát kívül-belől, födele és fenekével együtt dúsán aranyozott ezüst lemezek borítják. Belsejében mint az ő leírásából tudjuk, a test alá egy (úgy látszik) egykorú, azaz XIV. százévbéli, nyugati bársony szőnyeg van terítve, melynek alapja zöld, s keskeny vörös, fehér és arany csíkok osztják koczkákra. A szent fején liliomos végű, csinos foglalású, drága kövekkel ékes, csuklyókon járó, ezüst korona kerül el. Balkezének mutató ujján tiz gyűrű, közöttük néhány zománcczos, vagy niellos, s egy föliratos. (E gyűrűk

3. kép. A koporsó jobbfelüli keskeny oldala.

rajza szintén Radisics úr vázlatkönyvében látható.) Csipőjén arany csipkés, igaz gyöngyökből himzett takaró, míg lábait valami keskeny féle takarja, rajta színes selyem és aranyhímzésű alakok, a melyek képzelt szörnyállatokkal viaskodnak. (Művészi Ipar 1892. 171. l.)

A koporsó külső hosszoldalait, valamint a csapóajtó belső felét s a födél hátsó lapja három-három, összesen tizenkét, a két keskeny oldallal együtt tizennégy, többé-kevésbé szabályos négyszögű táblán körülbelül 16—17 jelenet, a födél előlapját pedig egész hosszában sz. Simeon hanyatt fekvő, igen magas domborművé képe díszíti. (5. kép.) A két keskeny oldalon a födélgerincz háromszögű mezejében, mindkét oldalon dús, növényi díszítmény közt N. Lajos magyar király czimere látható. (L. 3. kép és alább a díszítmények közt.) A hátsó hosszlap belsejét is egy jelenet és négy álló alak képe, a két keskeny oldal, s a födél belsejét pedig, mint Radisics közleményéből tudom, ornamentumok fedik. A koporsó

4. kép. A nyitott koporsó előlről.

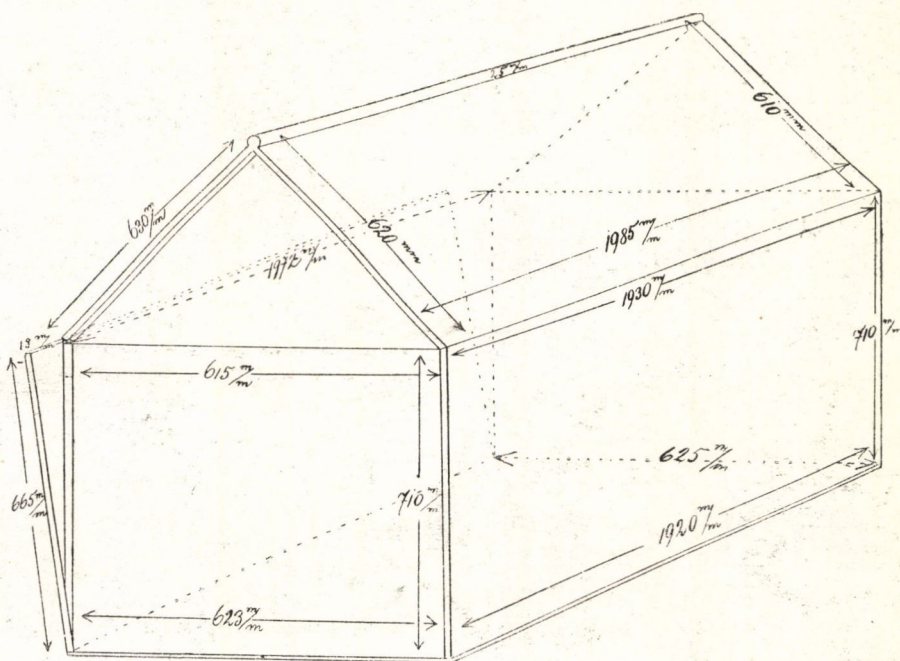
külsején, elől és hátul az oldalak egész magasságában négy-négy konzolon nyugvó hengeroszlop emelkedik, a mely minden tábla jelenetét elválasztja a szomszéd táblától; fönn pedig mindeniket egy-egy angyal fej díszíti. A csapófedél belsején, valamint a földlapon ilyen elválasztó oszlopok nincsenek; ellenben a hosszfal belsején a csoport kép-tábla, épen mint az egyes alakok páros oszlopocskákon nyugvó, domború művü árkádok alól tekintenek elé.

5. kép. Sz. Simeon alakja a koporsó földelén.

A koporsó nagyságát ifj. Herpka Károly mérései szerint 6. képünk részletesen feltünteti. (Meyer mérései szerint 2 m. hosszú, 1.25 m. magas és 80 cm. széles.) Hajdan négy hüvelykkel (107 mm.) hosszabb és hárommal (80 mm.) keskenyebb volt; de magassága úgy hiszem soha sem változott, mert a Meyer által fölvetett 16 cm. emelésnek a táblák, különösen az egyik keskeny oldal táblája világosan ellenmond. Fandra, ki 1686-ban írta a koporsóról fönnemlített monographiáját, kiszámította a koporsó nyers értékét: szerinte a koporsó külsején 1400 márka ezüst és 2709 drb. arany van; nyers fémértéke tehát körül 60,000 frt volt. (Radisics: Művészi Ipar 1892. 166. l.) Ma természetesen jóval több.

A domború képek sorát kezdetük az első hosszoldal baloldali táblájával, melyet rövidség okáért

6. kép. A koporsó méretei.

I. Sírásás-jelenetének nevezhetünk. (7. kép.) A tábla egész nagysága galv. plaszt. másolatban: 595 mm. széles, 565 mm. magas. (A monographia szerint körülbelül 54×56 cm.) Tisztán a képmezőt számítva azonban, ennek felső szélét 57 cm, magasságát 53 cm-nek találtam.

A kép egész háttérét egy nagy román bazilikának négy árkád-iven nyugvó, tizenegy ablakos hosszoldala, nyeregfödele és a mellékhajónak szintén cseréppel fedett félfel foglálja el. Az épület előtt a kép balfelén előcsarnok emelkedik, a mely lehet, hogy a templom előcsarnokát jelöli. Áll ez egy nagyobb ívből, mely fölött félfödél, s e mögött elől két, oldalt egy ablakkal áttört, szintén cserépfödeles kúp emelkedik ki. Az ablak- és árkád-nyílások mezeje sima. Az előtérben két jelenet folyik le. Az előcsarnok íve alatt, habár ott nem egészen férnek el, egy deszkaháttal ellátott lánán ül három tanácsos, kik kezeiknek élénk mozdulatából ítélve, titkolódzó tanácskozást folytatnak. A balfelől profilkban ül s térdéről felemelt jobb kezének mutató ujjával kíséri beszédét. Valami érdekes történetet beszél el, a mely egészen leköti a mellette ülőnek figyelmét; ez utóbbi, ki velünk szembe néz, kezeit térdén összedugva csodálkozó figyelemmel hallgat. A harmadik háromnegyed fordulatban, de fejével arczélben balra néz és még élénkebben figyel a beszélőre, s balkezének mutató ujjával jobbra mutat, mintha kérdezné, hogy a beszéd a tőlük balra terülő térre, vagy éppen a barátokra vonatkozik-e? Jobb kezét ezalatt tenyerével fölfelé fordítva, önfeledten jobb térdére eresztette. E jelentős mozdulatokból világosan kivehető, hogy a beszéd a jobbfelől jelenetről foly. Itt, a templom oldala előtti téren, három barátot látunk kik közül egyik a háttérben térdelve lámpát tart, a mi elárulja, hogy a jelenet éjjel történik; a jobbfelől szintén térdel, s egy fekvő hullát készül a földről gyöngéden fölemelni. Szemben ezzel a harmadik barát magasra

tartott kapával már nagy halom hantót ásott ki; tehát vagy temetik a hullát, vagy most ásták ki, s az üres sírgödört temeti be.

E jelenetet Fonda fönnemlített munkájában, a honnan a monographia idézi, így magyarázza: «Egy hatalmas zivatar arra kényszerített egykor egy a szent földről Velenceze felé vitorlázó hajót, hogy Záránál horgonyt vessen. A hajón volt egy előkelő férfi, ki tömérdek kincsen kívül magával hozta

7. kép. A sírásás jelenete. Simeon testének föltalálása.

sz. Simeon holttestét is, és evvel a legdrágább kincsesel — többi vagyona nagy részt áldozatul esett a zivatarnak — érkezett meg Zárába. Itt csakhamar megbetegedett, és ő maga egy a város közelében levő kolostorba vétette föl magát; a holttestet pedig, melyet testvérenek mondott, egyelőre a kolostor udvarában temette el, hogy később, mint mondá, hazájába szállítsa. De állapota rosszra fordult, és a mikor érezte, hogy vége közeledik, a mellén gondosan rejtegetett iratokra figyelmeztette a barátokat, s halála után ez iratokból kitűnt, hogy a kolostor udvarán eltemetett holt test a sz. *Simeoné*. A szerzetesek

ennek nagyon megörültek, s egyszersmind elhatározták, hogy ezt a kincset templomuk számára megóvják, éjnek idején kiássák és biztos, csak előttök ismeretes helyen temetik el. De tervök meghiusult: a város három rektora álom útján értesült a dolgról; kik reggel mind a hárman egyszerre épen akkor értek a kolostorhoz, mikor a szerzetesek a holttestet kitakarták. A tanácsosok tehát lefoglalták a tetemet, s így az nemzeti közkincs és általános tisztelet tárgya lett. (Fondra id. mű 72—6.)

S. kép. Jézus bemutatása a templomban.

Ebből elég világos, hogy a balfelöli tanácsos álmát beszéli el a más kettőnek, mialatt a szerzetesek épen igyekeznek a féltett kincset ideiglenes sírhelyéből biztosabb helyre rejteni. Ennek a magyarázatnak minden mozdulat megfelel; s a jelenet elbeszélése e két domború képen igen sikerült.

II. Jézus bemutatása a templomban. (8. kép.) Így nevezhetjük legrövidebben az előlap közepén levő jelenetet. A tábla magassága: 56 cm, szélessége fönn: 59 cm, alól 595 mm. Tisztán maga a képmező annyi, mint a monographia írja: 56×53 cm. Ez utóbbi nagyrészt díszes pillérekön nyugvó

gula födelű ciborium és ezalatt láda-szerű oltár-asztal foglalja el, a mely előtt sz. Simeon balra, sz. Mária jobbra fordulva, ennek nyújtja át a gyermek Jézust, kire Anna proféta jóslatszerűen rámutat; sz. József pedig sz. Mária háta mögött jámbor áhitattal, s összedugott kézzel nézi a jelenetet, miközben újjai az újszülöttel áldozatul hozott galamb lábát szorítják. Jézuska kedves, naiv mozdulattal anyja felé nyújtja jobb karát, míg a bal ösztönszerűen az agg proféta nyakába fogózkodik. Anna balkezeiben ismertető jele: a mondat-szalag hull alá; a fejek körül azonban, mivel Anna proféta nincs a szentek sorába igtatva, csak a három elsőnél látunk díszes fényköríveket. A képmező nincsen külön keretbe foglalva, hanem a ciboriumon kívüli síkot dús növénydísz borítja, valamint a ciborium minden részét ornamentumok fedik, melyekről alább külön lesz szó.

A jelenet, mint a monographia 43. l. reprodukált páduai Capella dell'Arena-beli Giotto-féle falkép mutatja, vonásról vonásra ennek másolata, csupán néhány alakkal kevesebb van rajta. (L. alább 53. kép.) A jelenet igen ismeretes Luk. ev. II. 25—38. vből. Azt azonban már itt kell konstatálnunk, hogy vagy e tábla nincs helyén, vagy a koporsó tervezőjének soha sem volt szándékában a jelenetek tárgyát kronológiai sorba rendezni.

III. Nagy Lajos király bevonulása Zárába (9. ábra) áll előttünk a hosszoldal utolsó tábláján, mely a legérdekesebb ábrázolások egyike. A tábla nagysága, felső része: 58 cm, alsó: 60 cm, magassága: 55 cm. (A monographia körülbelül 57×53 cm-re teszi, nyilván mivel csak a képmezőt számítja.)

Azt a mozgalmas és ünnepies jelenetet állítja e tábla elénk, mikor N. Lajos fényes kíséretével a zárai parton kiköt, s a város tanácsosai, az érsek és szerzetesek mély hódolattal, s nagy örömmel fogadják. E jelenet színtere a tenger hullámaintól mosott part, a királyi sátor, s a közelben lévő várkapu. A parton két bárka kötött ki, melyek közül az előttünk állóban hat ülő, s egy álló, a másodikban négy ülő, s egy álló alak látható. Két zászló is leng már itt, a melyek közül egyik Magyarország czimeréből négy folyó szalagját, a másik pedig az Anjouk liliomait tünteti fel. A parton továbbá két, nehéz szövetből álló, s három helyen Lajos czimerével díszített szögletes alkotmány, mely bizonyosan sátrat jelent, választja el a már partra szállt királyt, kíséretét és az előtte térdelő tanácsosok s a távolabb álló érsek és barátok csoportját.

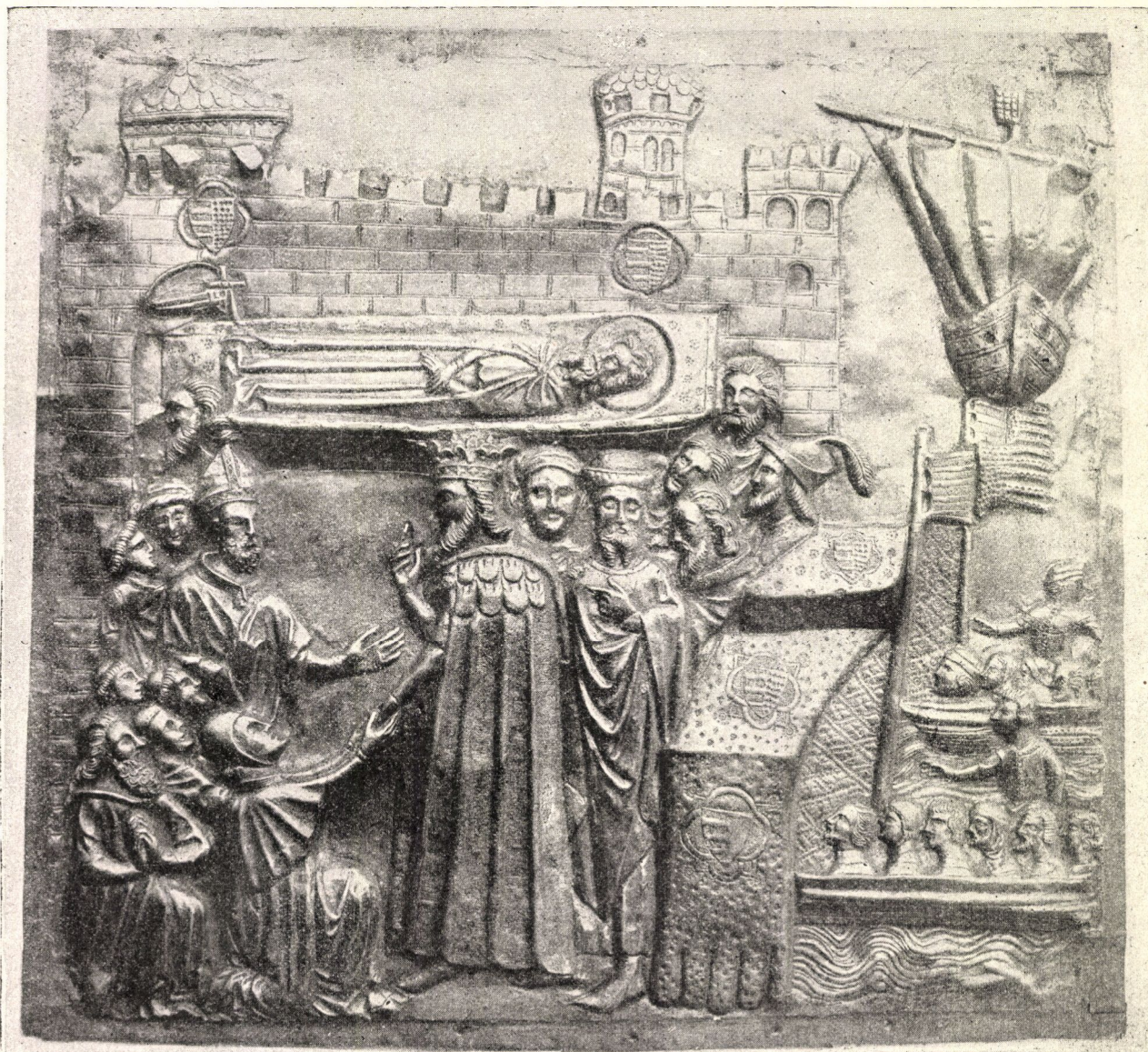
A háttéren, szabatosan szólva: a jelenet fölötti képsíkon egy nagy két tornyú, szögletbástyás, csipkeparkányzatú várkapu áll, melynek félköríves nyílásán keresztrel jelölt u. n. kereszt-zászló mellett két izmos alak sz. Simeon testét vízi vállán a városba; a jobb szögletet pedig egy távolabb horgonyzó nagy vitorlás hajó foglalja el. A fél térdre ereszkedett tanácsosok és barátok az áldásra emelt kezű érsekkel együtt élénken fejezik ki, hogy a királyt örömmel fogadják; különösen az elől térdelő alak két kézzel ragadja meg a koronás, hermelin palástos királynak balját s társaival együtt lelkesülten néz fel reá. (Fondra, ki szerint ez a jelenet azt ábrázolja, mikor Lajos pártfogása alá veszi Zárát, úgy rajzolja e képet, mintha a tanácsos okmányt nyújtana át a királynak. De ezt rosszul látta a rajzoló.) E tanácsos mögött térdel még egy szakáltalan, s egy nagy szakálas férfi, ki lelkesültségében mintha imára tenné kezeit; a háttérben pedig tovább még két barát, a főnálló érsek, egy tanácsos stb. következik. Lajos kísérete három szakálas és két beretvált arcú előkelőből áll, kik közül kettő hajadonfejű, a többi pedig különböző alakú, strucztollas kalpagot visel. A koporsót vivő két alaknak csak feje látható.

Mind az érkezők, mind a fogadók csoportja, de kivált a hajós nép kis számához képest a nagy tömeg képzetét, a mozdulatok igaz természetessége pedig a helyzet értelmi oldalát, a térnek igen szerencsés, mondhatni művészi felhasználása által sikerülten fejezi ki. S e mellett a rövidítési képtelenségek sem olyan bántók, mint első tekintetre látszik. Mind e mellett, mint látni fogjuk, a képnek lényeges hiányai vannak.

A jelenet történeti hátterét kellőleg megvilágítani, fájdalom, még most igen nehéz. Pór Antal szerint N. Lajos 1357 nov. 3-án van Zárában, hová decz. 1-én indulnak el a velencei követek, kikkel 1358 febr. 18-án aláírja a Zárai békekötés pontjait. Ezek értelmében a megalázott Velence kénytelen az egész dalmát partot a magyar koronának visszaadni. Február 22-én még Zárában tartózkodik a király, de 28-án már Kőrösön találjuk. Másodszor 1371-ben időz Lajos Zárában, de akkor neje is vele

van, s ez az út, mivel itt a képről a királyné hiányzik, az értelmezésnél szóba sem jöhet. (V. ö. e monographia bírálatát P. A.-tól, mely épen e sorok írása közben hagyta el a sajtót. Századok 1895. ápril. 375.)

A koporsó első monographusa: Fondra és Farlatti, Meyer; i. m. 24. l. szerint «ezt a jelenetet az 1358. év főeseményére, a febr. 25 (?)-iki zárai békére vonatkoztatják». Ő maga (Meyer) pedig azt hiszi, hogy a mennyezet czimere és ennek ismétlődése a vár falán «kapcsolatban a főjelenettel azt tanúsítja,

9. kép. Nagy Lajos bevonulása Zarába.

hogy itt a város átadása Lajosnak van ábrázolva». Ezzel szemben helyesen emeli ki Pór Antal, hogy pontosan véve itt azt a jelenetet látjuk ábrázolva, *midőn Lajos király az 1357 szeptember 17-én meghódolt Zárát első ízben meglátogatja*. Igen helyesen utal Pór Antal arra is, hogy a háttérben látható Simeon koporsója miatt nincs miért fejünket törni, mert «a középkorban, nevezetesen a XIV. százévben, általános divat volt — úgymond — midőn a papság és nép valamely hatalmas fejedelem elé kivonult, akkor az egyházban levő jelesebb ereklyéket is kivitte eléje. A középkori krónikák — folytatja — erre nézve sok példával szolgálnak. Salerno városa is úgy mutatta be hódolatát Lajos királynak, hogy fényes

menetben, a papság elül az ereklyével indult ki eléje. A király illően megtisztelvén az ereklyét, kegyesen bánt a hódolókkal, mint azt Gravina, a koriró leírta. A záraiak tehát hasonlóképen cselekedtek és kihozták kapujok elé sz. Simeon testét, melyet aztán természetesen be is kellett vinniök». (Századok u. o. 376. l.)

IV. Erzsébet királyné sz. Simeonnak koporsót ajánl fel. (L. 10. kép.)

A tábla felül 59 cm, alul, 60 cm széles; magassága 57 cm. A képmező, az architekturai keret szélessége 56 cm, magassága 54 cm. (A monographia körülbelül: 53×59 cm-re teszi.)

Jobbról térdel a koronás királyné s kinyújtott két keze újjahegyein függ a koporsó, melyet a bal oldalon épen ilyen módon tart sz. Simeon. Ez utóbbival szemben térdel a koporsó alatt a királyné három lánya: Katalin a legidősebb, Mária és Hedvig a legkisebb, kik szintén koronát, s az utóbbi kivételével olyan palástot viselnek, mint anyjuk. Kezeiket imára teszik össze s áhitattal a szentre tekintenek. Az egész jelenet kétszer megtört ivű, csavart oszlopokon nyugvó árkád alatt foly le, melynek szögletmezőit, épen mint az iv alatti képsíkot, igen díszes, de különböző technikájú növény, illetve

10. kép. Erzsébet királyné felajánlja sz. Simeonnak a koporsót.

szövetminta-diszitmény tölti be. A koporsó elég szabályosan rajzolt négyszögű láda, melynek hosszoldalait két, a keskenyt egy mezőbe foglalt szép levéldiszitmény, lapos tetejét pedig Simeonnak kiterített, fénykörös, összetett kezű holtteste foglalja el.

A középső tábla ezen az oldalon:

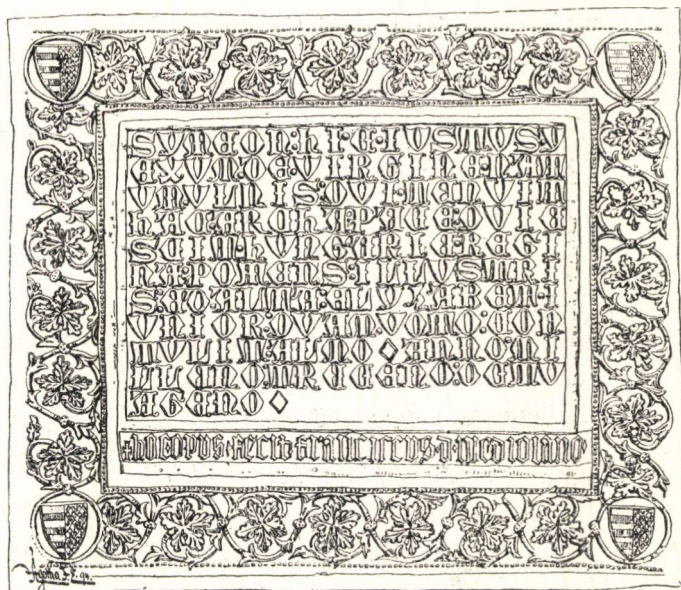
V. A feliratot foglalja magában. (L. 11. kép.)

Nagysága fenn: 618 mm, alant 625 mm széles; a jobb oldalon 57 cm, a balon 575 mm magas. E terület keretét szabályos négyszögben egy leveles indából font medaillon-sor alkotja, s minden medaillon belsejét öt, egyenkint öt újjú, közös kocsányon ülő cser- vagy szőlőlevél, a négy sarkon levő, levéltelen inda-medailont pedig Magyarország és az Anjouk czimerével díszített pajzs tölti be. E díszes keret szélessége 595 mm magasságú. Maga a felirattábla, mely e cserkoszorús keretből kimagaslik, 445 mm széles és 36 cm magas.

E feliratot közölte már Fondra (id. mű 101. l.) és pedig hibátlanul *helyes olvasás szerint*. Annál feltünőbb, hogy utódai csaknem mind hibásan közlik. Így Eitelberger után Rómer Fl. Arch. Ért. (1875. 135. l.) és Szendrei A. É. 1886. 72. Jakson (Dalmatia I. 318. l.) közlése némi csekély központoszási hiányoktól eltekintve helyes, de olvasását Eitelbergerrel együtt elhallgatja. Ezért ez utóbbi cikkének ismertetője, Czobor Béla közzétette olvasását is. Az eredeti így hangzik:

SYMEON : HIC . IVSTUS . Y
 EXVM . DE VIRGINE NAT
 VM . VLNIS . QVI TENVIT
 HAC . ARCHA . PACE : QVIE
 SCIT . HVNGARIE REGI
 NA . POTENS ILLVSTRI
 S : ED ALTA : ELYZABET I
 VNIOI : QVAM VOTO : CON
 TVLIT . ALMO ◊ ANNO MI
 LLENO : TRECENO : OCTV
 AGENO ◊
 + HOC OPUS FECIT FRANCISCUS DE MEDIOLANO.

11. kép. A koporsó felirata.

Czobor ezt a következő módon olvassa (Egyházművészeti Lap VII. 1886. 57. 1.).

Symeon hic iustus Jesum Christum de virgine
 natum, ulnis qui tenuit, hac area pace
 quiescit, Hungariæ regina potens illustris
 et alme, Elisabetha, iunior quam voto
 contulit almo. Anno milleno treceno
 Octuageno + Hoc opus fecit Franciscus
 de Mediolano.

Ez ellen azonban tehető egy pár kifogás, melyeknek forrását abban lelem, hogy Czobor sem ismerte fel e sorokban a középrimes hexametereket, az u. n. Leoninus-verssorokat. Először is bizonyos hogy a vers írója az első sor végén álló Y-t s a következő sor elején álló E-t a XVM szótaggal együtt csak *Jesumnak*, nem *Jesum Christumnak* olvasta; mert a *Jesus* nevet soha sem rövidítették JE két betűvel; továbbá igaz, hogy XTVM (de nem XVM) mindig *Christumot* jelent, azonban Katona Lajos barátom szives közlése szerint tudnunk kell, hogy a régi velencei olasz dialectusban az egyik s-t, mely a magyar

z-nek felel meg, néha X-vel szokták írni. Tehát itt semmi más nem áll, mint e szó *Jesum*. Már készen állt e tanulmány, mikor megjelent a Simeon koporsó monographiájának bírálata Pór Antaltól, ki tisztán történelmi tekintetben szól a műről. (Századok 1895 áprilisi füzet.) E feliratot Pór Antal sem olvassa versalakban, a minék irták, de a *Jesum* szót hiven a szöveghez JEXVM-nak írja egy szóba, s ezzel a fönnébbi észrevétel helyességét előre is elismeri. Ugyanigy közli már legújabbán maga Czobor is (Kath. Szemle VIII. k. és a lenyomat 5. l.), de itt meg az a fatalis hiba csúszott be közlésébe, hogy *tenuit* helyett *meruit* áll.

Másodszor az ET ALME szavak közül az első helyén a táblán ED, a második helyén pedig ALTA áll. (Rómer Fl. is id. helyén *alme*-t ír). Csakhogy míg az *ed* helyett ma is, régen is ET-et irtak és mondtak, tehát olvasható így: *Alme* szót sem a felirat szerzője, sem az ötvös nem mondhatott, mert ezt sem a nyelvtan, sem a rím meg nem engedi. Az *alma* szó jobban illik a *regina*-hoz, de *alta* sem visszatekintő; sőt a T és M betűk e feliratban egymáshoz igen hasonlóak; de azért ismételnem kell az ötvös, az ő ABC-jével olvasva a szöveget, határozottan *alta* szót vert ki. Végre az *Elisabet* szót sem tudom, miért olvassa Czobor *Elisabetha*-nak.

Meyer, a koporsó monographusa szintén csak az eredeti szöveget közli, olvasás és fordítás nélkül; sőt e mellett az első sorban a *hic* szót két külön szóra különíti ilykép: *hi + de*; a minék semmi értelme. Tévedése, mely annál feltűnőbb, mivel két helyen (16. és 26. l.) is így van, onnan ered, hogy a tábla fényképén a *hic* szóban az *i* és *c* közt egy szögnek a feje látszik, melyet ő választó pontnak nézett, s a nagy C-t a D-vel való hasonlósága miatt *DE*-nek olvasta.

A feliratot tehát helyesen így kell olvasni:

Symeon hic iustus, Jesum, de virgine natum,
Ulnis qui tenuit, hac arca pace quiescit;
Hungariæ regina potens, illustris et alta
Elisabet iunior, quam voto contulit almo.
Anno Milleno treceno octuageno.*

Szabadon fordítva: *Simeon az igazságos, ki a szűztől született,
Jézust karjain tartá, nyugszik békén e koporsóban, melyet
Magyarország hatalmas, felséges és magas királynéja,
Ifjabb Erzsébet kegyes fogadalomból készített.
Ezerháromszáznyolczvanban.*

Erre következik alább e sor:

*Hoc opus fecit Franciscus de Mediolano.
E művet készítette Milánói Ferencz.*

A feliratban az *ifjabb* szó természetesen azt jelenti, hogy a koporsó megrendelője nem a király anyja, hanem neje volt. A *votum* szó jelentéséről alább.

A betűk jelleme: az utolsó sort kivéve, mely a felirat párkányán áll: *minuskula*. Ez még nem fejlődött felismerhetetlen cikornyákká, hanem elég elevenen emlékeztet az antiqua testes, gömbölyded alakjaira; csakhogy ezeknek minden egyenes vonala ívszelvény-vonalba, félkörű vonalai pedig kifelé szögellő csúcsokba mennek át. Utolsó tábla a hátsó hosszoldalon:

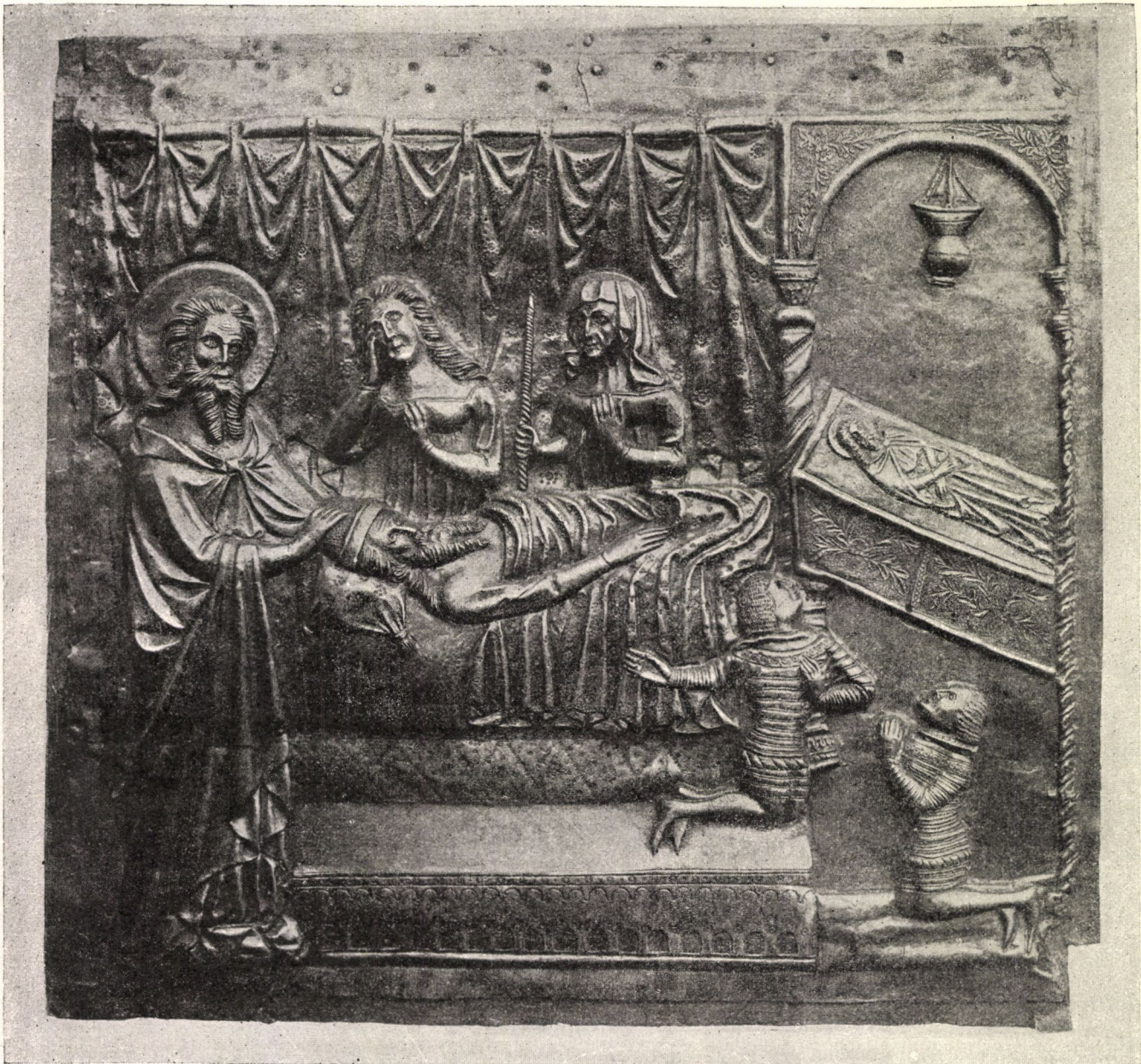
VI. Sz. Simeon a haldokló István bán ágyánál. (12. kép.)

A tábla fönn: 58 cm, alant 59 cm széles; baloldalán 572 mm, jobboldalán 582 mm magas; maga a képmező archit. keretével együtt 55 cm széles, 49 cm magas; a szomszédlapok által el nem fődött

* Már készen állt a dolgozat, mikor Fondra ritka műve kezembe került. Ott látom, hogy ő is úgy olvassa; szerzőnk tehát jobban tett volna, ha Fondra közlését lemásolja.

terület ennél nagyobb: fönn 555 mm, alant 56 cm széles; balról: 545 mm, jobbról 35 cm magas. (A monographia körülbelől 53 × 56 cm-nek veszi.)

A kép jobb felében nyitott árkád alatt áll Simeon koporsója, mellette pedig két előkelő ifjú térdepel, sőt egyik kezével a háta mögötti betegre mutatva, érthetővé teszi, hogy mindketten kiért könyö-

12. kép. Sz. Simeon a haldokló István bánt oltalmába fogadja.

rögnek. A beteg magas zsámolyos ágyon, a képtér negyedrészt elfoglaló, rúdra húzott redős függöny előtt, kinyújtózkodva, félig betakarva fekszik; fejénél áll sz. Simeon, ki kezét a beteg fejére teszi. Az ágy mögött állanak egy siró ifjú nő és egy égő gyertyát tartó idős asszony. Az előbbi jobb kezét arcához emeli, balját pedig mindkettő mellére teszi.

Itt a környezet mély fájdalma, mely az arcokon és mozdulatokon visszatükröződik, kifejezi, hogy *haldokló* ágya mellett állanak. A jelenet éjjel foly le, mit az ívről függő lámpa mutat. A személyeket

Fondra nevezi meg, Meyer pedig (id mű 27. l.) a *bán feltámasztását* látja benne. Kotromanics István boszniai bán előbb egy eretnek felekezet híve, épen Lajos király és a pápa pártfogása kedvéért tért át több főemberével együtt a nyugati egyházba; s e hatalmas pártfogóira támaszkodva, 1349 körül megtámadta Szerbiát, melynek egy részét elpusztította. Ezért viszont Dusán szerb fejedelem támadta meg Bobovác várát, melyben Kotromanics és szép leánykája, Erzsébet élt. A vár ellenállt ugyan, de azért Lajos, mihielyt visszatért Olaszországból, a bán segítségére sietett. Erzsébet úgy látszik ez időtől fogva nevelkedik az anya-királyné, Lajos anyja udvarában, s *1353 június 20-án a magyar király neje lesz.* A bán azonban nem sokára élte túl leánya boldogságát: még abban az évben, *1353 szeptember 27-én elhunyt.* Ugyancsak Pór A., kinek könyvéből (*N. Lajos élete.* 291 stb.) vesszük ez adatokat, s a ki monographiánkat történelmi tekintetben bírálja, ezt az elbeszélést következőleg bővíti ki s értelmezi egyszerű domború művü képtáblánkat is: «István bánnak, tudunkra, három unokája: *Tvartko, Vuk* és *Dabisa*, és egy unokahuga volt: Katalin, kik a bán öcsese, Ulászló gyermekei. Meglehet, ezek özvegy anyja, Ilona asszony, a gyertyát tartó egyik nő. A másikra tehát ráfoghathatjuk, hogy a bán jajveszékélő felesége, mert sokkal masszívabbnak van alakítva, hogy sem Erzsébetet gyaníthassuk alatta, ki nem is otthon, hanem az özvegy magyar királynénál nevelkedett.» (Századok 1895. áprilisi füzet 387. l.) Pór Antal sem mond tehát lényegében ellen annak, a mit Fondra állít, sőt azon sem ütközik meg igen helyesen, hogy itt csak két unoka képe áll előttünk. Különb is kérdés: vajjon a harmadik nem a bán halála után született-e, vagy nem volt-e akkor még oly kicsiny, hogy ábrázolásának itt nem volt értelme? Az az észrevétel, hogy az idősebb nő az unokák anyja, s a fiatalabb lehet a bán felesége, az ábrázolás művészi oldalára nézve kevésbé érdekes; de el kell ismerni, hogy első tekintetre valószínű. Nem azért mivel Erzsébet N. Lajos anyja udvarában nevelkedett, hanem mivel a bán leánya atyja halálakor már *három hónap óta a király neje volt.* De mind e mellett Fondra nem egészen alaptalanul állítja, bizonyosan inkább a hagyomány, mint irott adat alapján, hogy *az idősebb nő a bán neje*, a fiatalabbik pedig leánya, s a fiúk közül csak egyik unokája, míg a másikat nem nevezi meg. Az ő magyarázatából származó látszólagos ellenmondást mindjárt igyekszem lehetőleg eloszlatni.

Előbb az itt a kérdés, hogy *a bán életéből melyik jelenet áll előttünk a koporsó domború képén?*

Három eset lehetséges: 1. Föltehető, hogy a próféta a bánt valamelyik halálos betegségéből gyógyítja. 2. Az eddigi értelmezés szerint Simeon a bánt halottaiból feltámasztja; s végre 3. A haldokló bán lelkét, mint Fondra nevezi, unokája, neje, és leánya a szent oltalmába ajánlják.

Az ilyen csodás jelenetek ábrázolásának, de mondhatni, minden naiv művészi alkotásnak egyik soha sem hiányzó jellemvonása, hogy a művész a cselekvénynek soha sem olyan pillanatát választja megörökítésre, mely csak a csoda által legyőzendő *rosszat* tünteti fel, hanem mindig az esemény előrehaladottabb pillanataiból válogat, úgy hogy a szemlélő, ha nem is a már kész csodát látja maga előtt, ámbár a leggyakrabban ez történik, legalább soha sem támadhat kétség az iránt, hogy a csoda valóssággal és *szerecsésen* végbe ment. Ezt a *végrehajtott* csodát azonban, akár a beteg gyógyítását, akár feltámasztását értjük alatta, a mi domború képünkön hasztalan keressük. Hivatkozhatnánk akárhányszor, épen e két jelenet egyikét vagy másikat feltüntető, régi és újabb ábrázolásra, mindenik az azt látnók, hogy a beteg világos jeleit adja annak, hogy már egészséges; és ezt környezete is észrevette, illetőleg: hogy az élőt előbb holtnak tartották. Domború képünkön a fiúk megható fájdalomtól facsart buzgósággal imádkoznak; s előbb olvasható le mozdulatukról a kétségeskedő fájdalom, mint az örvendő reménynek legkisebb árnyalata. Így vagyunk a két nővel is. Ők bizony épen nem azt fejezik ki, hogy a szeretett atya most tér magához nagy betegségéből, vagy épen halálából, hanem ellenkezőleg: még a szent jelenléte sem fojthatja el fájdalmukat; mivel itt (tán) atyjuktól kell búcsúzniok, kinek lelkét e pillanatban inkább csak szívökben, mint külső jelek által képesek a szent oltalmába ajánlani. Ez utóbbi mozzanat kifejezésére a nézővel szemben elegendő a fiúk taglejtése, kik a halálos ágy mellől siettek Simeon koporsójához a haldokló lelkéért imádkozni.

E mellett azonban nem szabad egy fontos körülményt szem elől téveszteni. Ha ez a *haldokló bán* képe, miért nincs Erzsébet fején már korona? Hiszen ő ekkor már három hónap óta *királyné* volt! Királynét pedig nem szokás korona nélkül ábrázolni! Ez igaz, de épen azon fordul meg a dolog, hogy

Erzsébet ekkor még nem volt Lajos elismert neje. A házasságot — írja Pór A. (i. m. 291. l.) — bizonyos okból 1353 június 20-án olyan hamarosan kötötték meg Lajos és Erzsébet, hogy jóllehet tudták, miszerint a negyedfokú rokonság akadályja áll fenn közöttük, erre nézve fölmentést nem is kértek. Csak utólagosan 1353 október 31-én jutott VI. Ince pápához folyamodványuk, melyben esedeznek, hogy oldja fel őket ő szentsége a kiközösítés alól, melybe engedetlenségök által estek, és engedje meg, hogy

13. kép. A vihar. Sz. Simeon megmenti a hajót, mely ereklyéit Zárába viszi.

tovább élhessenek együtt, mivel szétválasztásuk nagy botránnyal járna. A pápa üdvösséges penitencziát szabván ki reájok, kérésöket teljesítette. Nem lévén tehát Erzsébet Lajosnak ez időben (szeptember 17-én, mikor atya meghal), még elismert neje, e képen sem viselhet koronát. Az itt döntő ok nem lehet, hogy a koporsó 25 év múlva készült, s így eddig elfelejtették, hogy Erzsébet és férje házasságát az egyház egy ideig nem ismerte el. Ilyesmit ők magok, sőt a közvélemény sem felejtett el oly könnyen!

De itt ismét az az ellenvetés merül fel, hogy Erzsébet, ha már ekkor három hónap óta férjnél van,

hogy lehet jelen atyja halálánál? Mindenesetre valószínűbb, hogy ő e szomorú alkalomra haza utazott, mint az, hogy ő 24—25 év múlva olyan családi jelenet képét örökíttesse meg nagyszerű ajándékan, az ezüst koporsón, melynél ő maga jelen sem volt!

Legyen azonban ez a két nő: a bán neje és leánya, vagy neje és sógornéja: az említett művészi okok alapján, semmi kétség az iránt, hogy a jelenet a haldokló bán *végleges elhunytát* és nem felgyógyulását, s még kevésbé feltámasztását jelenti. Az idősebb nő kezében tartott égő gyertya is a haldoklást fejezi ki, mert buzgó kath. családoknál ma is szentelt gyertyát szokás gyújtani, és pedig olyat, melyet a pap Jézus bemutatása ünnepén (Gyertyaszentelő napján, febr. 2-án), tehát sz. Simeonnal kapcsolatos ünnepen szentelt meg — ha égiháború közeleg és *ha valaki a családban haldoklik*.

Összevetve már most az ábrázolást annak tárgyával azt kell mondanunk, hogy a művész elég sikerrel oldja meg feladatát. Minden alak: a haldokló, még nyitott szemű, de mereven fekvő bán, a síró ifjú nő és fájdalmasan rátekintő idősebb asszony, az imádkozó, s a hevesen rámutató fiú: mind olyan világosan és szabatosan beszélnek el épen azt, a mit kifejtettem, hogy világosabb előadást alig kívánhatunk. A mi a tábla egykori állítólagos megrövidítését illeti — erre a reconstitúció kérdésénél térek ki. A balfelőli keskeny oldal domború képe:

VII. A vihar. Sz. Simeon megment egy hajót a vihartól, melyet a gonosz szellem küldött. (13. kép.) Így nevezi a monographia e kép tárgyát. A tábla fölül 62 cm, alul 61 cm széles; jobbról 53 cm, balról 55 cm magas (Meyer 53 × 59 cm nagyságúnak írja).

Itt az egész képsíkot egy kettős árbóczú, díszes hátsó galleriával ellátott nagy hajó foglalja el, oldal- és egynegyed-nézetben, melyet a háborgó tenger dobál. A kétségbeesett hajósok már a tengerbe dobták podgyászuk jórészét, s egyik hajós most is nagy málhát czipel a hátán a hajó fenekéről fölfelé, hogy a hajó terhén könnyítsen. A kormányos felhagyott az evezéssel, s e helyett torkaszakadtából kiált és int a kötélhágosán álló matrónak, hogy húzza be a kibontott vitorlát. Ez azonban azzal van elfoglalva, hogy alulról egy embertől kötelet vesz fel, hogy az árbóczot megerősítse, mert egy rút, denevér szárnyú, kettős szarvú ördög (képét lásd alább) egyik kezével az árbócz felső végét feszítve, a másikkal pedig a duzzadt vitorlára támaszkodva, az árbóczot épen a fiu lába között törte el. Ezért az utasok már kétségbeesetten emelik kezöket az ég felé, és nem hiába, mert a hátsó árbócz irányában megjelenik sz. Simeon, s jobbjával eltiltja az ördögöt gonosz munkájától.

Ez olyan eleven és beszédes kép, minőt csak tengerparton élő művész alkothat, ki elégszer lehetett tanuja a viharban kétségesskedő nép jajveszkeje és vergődésének. Azonkívül mennyi gondnal, s mennyi szeretettel dolgoz ki rajta minden részletet!

III. Durazzói Károly nejéről, Margitról él az a hagyomány, hogy a szent tetemét magával akarván vinni, nem vitorlázhatott hazájába, mert kitért a vihar, s azt vissza kellett vinnie. Farlatti (idézve Meyer. 27.) a tetemmel távozni szándékozó Margit hajótörését látja e képen, de ez a magyarázat azért hibás, mivel itt a szent koporsójának és legfőképp Margitnak a hajón ábrázolva kellene lennie, Fondra ellenben annak a viharnek képét látja e táblán, mely azt a bizonyos utazót sz. Simeon testével Zára partjaira vetette (Fondra id. mű 73—77 és 118). Így fogta azt fel Faini is (idézi Bianchi Fondra könyvében a jegyzetek közt 85. l.) de monographiánk szerzője ezt a felfogást nem tartja összeegyeztethetőnek az *ördög* jelenlétével. Faini ezt az ördögöt, mint Zára ellenségét fogja fel, mint a ki a támasztott viharral meg akarja e várost fosztani a sz. Simeon által neki szánt szerencsétől, hogy a holt testet magába fogadhassa. Úgy hiszem, nem szükség ilyen erőszakolt magyarázathoz folyamodni. Az ördög nem egyéb mint a vihar személyesítője, mely a hajót végkép meg akarja semmisíteni; de a szent pártfogásába veszi. A koporsó jelen nem léte a hajón, első tekintetre azt mutatja, hogy e jelenetnek a tetem szállításához semmi köze, s hogy itt, mint monographusunk véli, valamely más hajó megmentéséről lehet szó. A koporsó azonban itt a legenda szavai szerint nem is ábrázolható, mert az az utas titokban, mint testvére holttestét szállítja magával, s így a hajós nép nem is tudhatja, hogy a szent tetemmel egy hajón utazik. Elégge ráutal itt a legendára a sok málhá tengerbedobálása és a szent élő alakjának megjelenése.

A másik, jobbfelőli keskeny oldalon:

VIII. Az ereklye meglopásának kísérletét látják a magyarázók e képen, a mi ellen kifogás nem tehető; de az nem áll, hogy itt Erzsébet királyné és férje N. Lajos állnak előttünk (14. kép).

A tábla nagysága: 615 mm széles, 54 cm magas. (A monographiában 59 × 53 cm.)

A művész itt sok alakot ábrázol, melyek közül kilencz a cselekvénynek élénk részese. A jelenet színhelye egy kéttornyú kupolás templom előtere; s a művész bizonyosan a templomból kitóduló

14. kép. Az ereklye meglopásának kísérlete.

tömeget akar feltüntetni; mely mellett jobb felől egy második cselekmény foly le. Ugyanis itt a torony tövében ferde helyzetben a nyitott födelű koporsó esavaros lábain és benne a próféta teteme. Mellette jobbról egy nő mindkét karával a koporsóba nyúl s derékon akarja a tetemet átölelni és tán kiemelni. A koporsó nyílt födele elfödi őt a többi személy tekintete elől, valamint ő sem láthat ezek közül senkit. Mindamellett a jelenet színtere semmivel sincs elkülönítve a balfelőli tértől, a hol az előtérben két nagy szakalú, dúshajú födetlen fejű férfit, s köztök egy éppen szemben álló fényes öltözetű nőt látunk. A bal-

felőli palástos alak jobbra nézve, mindkét kezét balfelé, az oszlopos torony-árkád nyílása felé tartja; s erre felé haladva élénken jelzi, hogy mindnyájan ebben az irányban szándékoztak haladni, de meglepetten látja, hogy neje kissé elmaradt és meredten áll. Feléje fordul tehát, de az rá sem hallgat. Mögöttük még egy épen olyan főkötőjű asszony, szintén jobbra haladva látható profilban. Az elől álló férfi jobbra, ki feltűnő szűk kabátot visel, kezeit övébe dugta, s aligha nem vak. Kabátja szegélyén a nyakon BAN-PAVL szavakat lehet kibetűzni; ez az alak lehorgasztott fejjel indul előre, de környezetéből senkit sem látszik észre venni, s már e mozdulatánál fogva is vaknak kell tartanunk; de e mellett az a feltűnő, hogy szeme pupillája nincsen mélyedés által feltüntetve, hanem az egész szemgolyó vakon domborodik ki, holott e mélyedést, a koporsónak még leghanyagabbul dolgozott alakjánál is megtaláljuk. Lehet, hogy e körülmény hangsúlyozása az értelmezést egyelőre zavarja, de a szerencsésebb magyarázónak talán épen e körülmény játszik majd kezére, s azért nem tartom czélszerűnek elhallgatni. A Pál bán és a koporsó mögött látható nagy strucztoollakkal ékeskedő három vitéz közül a bal felőli élénk meglepetéssel néz erre a látszólag vak bánra, kivel most itt valami szomorú és meglepő dolog történt; a más kettő egymással látszik beszélgetni, s bár jóformán csak fejüket látjuk, élénk érdeklődést olvashatunk le róluk az előtérbeli események iránt. Mindhárom csak az előkelő kíséret szerepét játsza, de azért bizonyosan rajtuk akarta a művész az esemény hatását feltüntetni. Még egy férfit látunk az előtéri díszruhás nő és a balra haladó férfi között, s egy kisebbet, még ennél is hátrább, s végre egyet jobbról a koporsófödél szöglet-irányában, de ezek csak a hely betöltésére szolgálnak.

E jelenetet az összes eddigi magyarázók, Fondra kivételével, úgy fogják fel mint *Erzsébet* királyné kíséretét, kit egy szóbeli hagyomány, s egy 1579-iki, Fondra és Farlatti által is idézett (V. ö. Fondra 102. l.) irat szerint 1371-ben, mikor férjével, az ország bárói, nemesei és több királyi rokon kíséretében Zárában volt, az a szent vágy fogott el, hogy magával viszi a sz. Simeon balkezének kis újját. Elmenvén a templomba, titokban azt magához is vette s kebelébe rejté, de midőn távozni akart, egyszerre eszméletét vesztvén, megmerevedett és keblét fekélyek borították el. Magához térvén, bűnbánattal telve, az elesent ereklyét visszaadta a papnak, ki azt helyére tevén, csodálatos módon azonnal összeforrta a tetemmel. Ez az az újj — állítólag — melyen a gyűrűk láthatók. E csodát látván Erzsébet, összes ékszereit fölajánlta a szent tiszteletére s megrendelte az ezüst koporsót.

Fondra (id. mű 118. l.) e táblára röviden azt jegyzi meg, hogy itt Lajos bevonulása áll előttünk Zárába; de ezt már kiadója, Bianchi, jegyzeteiben (Fondra 134. l.), igen helyesen, elveti s a táblát úgy magyarázza, hogy itt a templomból kitóduló tömeg áll előttünk, és az ereklyét elesent királyné hirtelen megmerevedik; s mivel a művész ezen a táblán a bűnhődésnek mindjárt *okát* is el akarta beszélni, jobb felől a koporsóba nyúló királyné alakját látjuk, ki a szent tetem kis újját titkon magához veszi.

Magában véve ez a felfogás, a személyek nevéől eltekintve, helyes; mert az alakok csoportosítása a helyzetnek megfelel. Azon a naivságon, hogy a bűn és bűnhődés egy lapon, el nem különített téren áll előttünk, semmikép sem lehet megütközni. A templomból kitóduló tömegeből a jobbra induló erős férfialak elevenen fejezi ki azt a pillanatot, mikor mellette haladó neje megállását és megmerevedését látván, attól már kissé tovább haladva önkénytelen csodálkozással fordul feléje, de nem értvén meg egyszerre a helyzetet, mutatja az út irányát. A hátrább álló alakokon sem látni még kellően a hatást. Érthetetlen azonban Pál bán mozdulata, mert az ő tartása s kivált vaksága és az előbbi alakok helyzete közt az említett legenda körében semmikép sem lehet a kapcsolatot megtalálni. De ez legalább egyelőre mellékes. A fő az, hogy a *koporsóba nyúló s megmerevedő nőben*, föltéve, hogy egy személyt ábrázolnak, a mi igen valószínű, hasztalan keressük *Erzsébet királynét*, s így a jobbra haladó, födetlen fejű izmos férfit sem nevezhetjük *Lajos királynak*. Több lényeges ok szól e magyarázat ellen, melyet akkor sem fogadhatnánk el, ha semmi más értelmezéshez nem folyamodhatnánk.

Először is a koronák hiányát itt nem üthetjük el azzal, hogy *különös*. Egykorú képeken soha sehol nem látni királyt és királynét úgynevezett házi korona nélkül. Megvannak ennek külső és belső okai egyaránt. A királyok és királynék, sőt aligha családunk: magok a királyi sarjadékok is, legalább ünnepi alkalommal, mely alatt a vasárnapi templombamenetet is érthetjük, mindenkor házi koronát viseltek.

Főlemlítve találjuk ezt Nagy Károlyról, s ismeretes, hogy az Árpádok alatt nálunk három ilyen házi korona is volt a királyi család birtokában. Ezért látjuk Marcus krónikájában még a gyermekágyban fekvő Gizella királynő fején is a koronát, Imre herezeg születése képén stb. A magyarországi régi falképeken is László, mint király, a nagyváradi templom építése képén, Veleméren koronát visel; III. vagy

15. kép. A bünhődés vagy istenitélet.

Czopfos Frigyesnek mindkét felesége azon az üvegfestményen, melynek képét Pór A. N. Lajos című munkája 505. l. látjuk, koronát visel. Koporsónkon pedig, mint láttuk, a Felajánlási jeleneten (10. kép) még a királyné leányai is mind koronát viselnek. Miért hagyta el tehát a művész épen csak erről a képről a koronákat, holott a személyek felismertetése annyira szíven feküdt, hogy Pál bánnak még a nevét is gallérjára írta, mert a báni méltóságnak, úgy látszik, nem volt külön ismertető jele?! Épen ez, a személyek minden áron való megismertetése, az a belső ok, a mely miatt nem lehet e képen N. Lajost és Erzsébetet keresnünk. Alig képzelhető e korban művész, ki királyt és királynét korona nélkül ábrá-

zoljon; főképp ilyen nevezetes alkalommal, a milyennek képét itt kellett a művésznak előállítania! E korban a művésznak még nem áll az a sok művészi eszköz rendelkezésére, hogy alakjait külső attributumok nélkül is, minő a korona, olyan könnyen és szabatosan jellemezhesse, mint a mai művész ezt megteheti. A középkorban nemcsak az ötvös, a kinek arcképi hűségre törekedni valóban nehéz, hanem még nagyarányú ábrázolások alkotói is minden alakot külső jelek, ruházat és méltóság-jelvények, vagy ha szentekről van szó a conventionalis, csodatetteikre emlékeztető attributumokkal ábrázolnak; mert azt semmiképen el nem tűrik, hogy a szemlélő a kép tárgyára nézve pillanatig is kétségeskedjék; sőt e tekintetből még a XIV. százévben sem hagyják el mindenütt a mondatszalogokat sem. Végre pedig csaknem lélektani lehetetlenség számba megy fölteni valakiről, hogy a maga kudarcát, minő Erzsébet meghiúsult lopási kísérlete, ha még olyan jámbor az illető, s még oly kezes is a tett végeredményében, az utókor számára is ilyképen megörökíttetni engedje. Ha itt a művész csakugyan a megkísérlett tetem-előzést és a bűnösnek olyanféle bűnhődését akarta ábrázolni, a mi egészben valószínűnek mondható, akkor csak III. Károly Durazzói herceg nejének, Margitnak esetéről lehet itt szó. Mint a hagyomány főtartotta, Margitnak is szándékában volt a tetem egyrészét magával vinni, s már hajóra is szállt vele, de a vihar visszatérésre kényszerítette, s vissza kellett a tetemet adnia. Hogy itt inkább Margit és férje Károly áll előttünk mint Erzsébet és Lajos, az is mutatja, hogy a koporsóba nyúló alak mozdulata épen nem a *balkéz kisújjának* elvevését, hanem inkább az egész kéz (ha nem az egész tetem!) kiemelését ábrázolja. Sőt, a tetem ellopásának számos változata levén a legendák közt, az sem lehetetlen, hogy e tábla olyan jelenetet ábrázol, a melyben Pál báznak is megfelelő szerepe van. Bizonyosnak csak az mondható, hogy Lajost és Erzsébet királynét itt hiába keressük. Így helyesebb e képről ma még azt állítani, hogy még nem tudjuk megfejteni, s *járjunk utána a zárai és Zára vidéki sz. Simeonra vonatkozó legendák és hagyományok közt*, a melyek útján bizonyosan megfejthető, mintsem elfogadjunk olyan magyarázatot, mely által még a lehetőségét is elodázzuk annak, hogy az irodalom is megértse ezt az érdekes domború művet.

Pór Antal is feltétlenül elveti azt a föltevést, mintha itt Erzsébet királyné állna előttünk. De ő inkább magát a legenda valószínűségét támadja meg, mert képtelenség szerinte arra még csak gondolni is, hogy királyné ereklyét csenjen. Ezt, ha tetszik, elhihetjük a tudós egyházi férfiúnak, habár nem abból az okból, a mit ő folytatólag felhoz, hogy t. i. «Idősebb Erzsébet királynénak egész lábára való ereklyéje volt, tehát volt módjában a királynénak ereklyékhez jutni, mert ismeretes, hogy ritkaságot ma sem olyanok szoktak csenni, a kiknek ilyesmijök nincs, hanem a kiknek gyűjteménye van. De itt nem ez a fő, hanem az, hogy a szóban forgó domború mű, a királynénak tulajdonított ereklyelopást ábrázolhatja-e?»

A BÀN PAVL-I: feliratra nézve Pór Antal azt hiszi, hogy az inkább az 1312-ben meghalt Subič Pált jelenti. Másfelől pedig maga mondja, hogy 1349- és 1350-ben Ugal-i Pál mint bán, s később is mint a királyné bizalmasa szerepel.» Ha tehát a magyarázat valakire ráillik, csak Ugal-i Pál neje lehet az előadottak nyomán, ki miatt szegyenkedve görnyed a képen férje.» «De megjegyzendő — úgy mond — az is, hogy 1349- és 1351-ben Zára velencei főhatóság alá tartozott; mit keresett tehát ott Ugal-i Pál? (Századok 1895. ápril 379.) Mind ennek a domború kép értelmezésében semmi hasznát sem vehetjük; mert mit ér az, ha e bánt Subič-nak vagy Ugal-inak nevezzük, s nem tudjuk, hogy mit tesz ő és neje a képen!?» Azzal az észrevétellel szemben pedig, hogy a bán neje miatt szegyenkezik, fönntartom, hogy *a bán vak*, s különben róla és nejeről a legenda mit sem tud.

A koporsó oldalainak tábláiról térjünk át a fődél hátsó lapján levő ábrázolásokra. Első helyen áll itt balról egy bizonyos

IX. Bűnhődési jelenet vagy istenitélet.

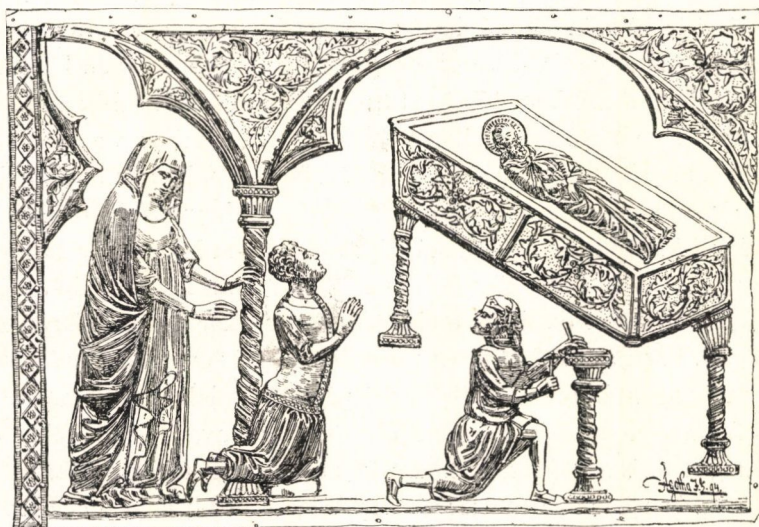
A tábla egész terjedelmében fön: 605 mm, alant 61 cm széles és 45 cm magas; (tehát 35, illetve 40 mm-rel szélesebb, mint a monographia állítja). (15. kép.)

Itt az esemény színhelyét egy balról álló galleriás, árkádok- és ablakokkal áttört toronyrészlet jelöli; különben az egész szintér sima; s az egészet egy 7 cm széles csúcsíves izlésű diszitmény fölebb tolja, úgy hogy maga a képtér ma csak 38 cm magas. Közepén rossz távlatban Simeon koporsóját látjuk,

mely négylábon nyugszik; tetején pedig, mint az előbbi ábrázolásokon, Simeon alakja. A koporsótól jobbra egy csoport előkelő férfi, köztük három az előtérben, egy külön egészen hátul. Az előbbieket közül a baloldali kárörömmel mutat a koporsón keresztül nyújtott jobb kezével, a baloldalon hanyatt vágódó, szintén előkelően öltözött férfire, s mintha a szélső alaknak, ki kezét meglepetve és áhitattal imára teszi össze, mondaná: «Ime az Isten büntetése!» A köztök álló ez utóbbinak vállára teszi balkezét, a leghátulsó pedig csak néma szemlélő.

E jelenet eddigi magyarázóit: Fondra, Farlatti, Bianchi és végre monographiánk írója Meyer (i. m. 30. l.), vagy számba sem vehető képtelen állításokkal vélik megmagyarázni, vagy pedig lemondanak magyarázatáról.

Magam úgy vélem, nem járunk messze az igazságtól, ha e táblán egy *istenitélet képét* véljük ábrázolva. A hanyatt vágódó és kezét meglepetten imára emelő alak: két pörösködő fél lehet, kiket a bírák a Simeon koporsójánál teendő esküre utasítottak. A bűnös fölött ítélt lelkiismerete. Megkísérlett, vagy tán el is mondott hamis esküjéért elérte a bűnhődés: halva rogyott össze. Mit a bíró méltó fontoskodással, de a nyertes fél szent félelem és áhitattal telve szemlél. E felfogásnak, úgy hiszem, megfelelő

16. kép. A mester elkészíti a márványkoporsó lábait.

minden apró részlet. A zárai, sz. Simeon életére vonatkozó hagyományok gondos tanulmánya pedig tán a szereplők neveit is nyilvánosságra hozhatná. A fődélen középső domború mű:

X. A mester jelenete. (16. kép.)

Azért nevezzük így röviden, mert ma e táblán kétségkívül az a fő, hogy egy művész sz. Simeon koporsójának lábán dolgozik. A tábla nagysága: szélessége fenn 68 cm, lenn 67 cm; a képmező 645 mm; magassága egészben: balról 48 cm, jobbról 475 mm; a képmező külön 45 cm (A monographiában: 42 × 62 cm.)

A jelenet itt ismét árkádok alatt foly le. Az egyik árkád kétszer törött teljes ív, a másikat épen közepén metszi a kép bal széle, hol még egy darab két ívszelvény közé foglalt diszitmény, mintha csak a hiányzó részből illesztették volna ide, szabadon, függélyesen lóg a levegőben. E különös keretben látjuk ismét jobbról Simeon ismert koporsóját s rajta az ő alakját, de a koporsót itt csak egy baloldali első, s egy jobboldali hátulsó láb tartja, mert a harmadikat épen most kalapálja az előtte térdelő, de munkaközben is hátra néző mester. (A negyedik lábat nem tartotta a művész szükségesnek jelezni. Talán még nincs kész.) Távolabb balra egy szakáltalan, szűkruhájú férfi térdre állva, összetett kézzel Simeonhoz fohászkodik; egy bőruhás nő pedig szintén mintha térdre esni készülne, áll mögötte.

Monographiánk főlemlítve Fondra és Farlatti hibás magyarázatait, a kik itt elég tévesen a tetem

elrablásának merényletéről beszélnek, azt a véleményét fejezi ki, hogy «számos analogiánál fogva» ez a jobboldali jelenet a koporsó (értsd: a mai ezüst koporsó) elkészítését ábrázolja — s tovább nem kutat. Ezzel a magyarázattal senki sem érheti be. Ugyan mi értelme volna pusztán a koporsó elkészítése képeinek? S hogy képzeljük egy még munkában levő koporsónak díszítése gyanánt e szellemtelen témát: magának a koporsónak elkészítését?! Analogiát magam is ismerek olyat, a hol a *donator* megrendeli a műtárgyat, s vagy azt magát, annak mintáját maga nyújtja át a szentnek, vagy végre az ő jelenlétében dolgoznak rajta: de itt a művész nem a mi koporsónkon dolgozik, hanem az egykori márvány vagy czedrusfa koporsó lábain, melyeket a hátul álló alakok, mint donator és donatrix, talán férj és feleség, talán anya és fia, ajánlanak fel a szentnek és készíttetnek el a mesterrel, ki a munka közben készséggel veszi utasításait. Az a dolgon mit sem változtat, hogy a márvány koporsónak lábáról semmit sem tudunk. Itt az ezüst koporsó lábáról nem lehet szó, mert ennek egykor angyalalakú lábai voltak, melyeket a később begyült adományokból készítettek. (L. Meyer, 16. és itt alább.) Ellenben a márvány koporsó számára ajánlhatott fel valaki ilyen alakú lábakat, az ezüst koporsó készítése előtt és után egyaránt, mivel a tetem 250 évig a régi márvány koporsóban maradt, s e tettét a csodatétellel együtt, mely arra alkalmat adott, megörökíthette ezüst lapon, mint fogadalmi ajándékon, melyet, mint később látni fogjuk, a koporsónak átalakításánál erre erősítettek. Hogy itt csak a koporsó lábáról és nem az egész koporsó készítéséről lehet szó: onnan következtetem, hogy a szent olyan csodatételeinek ábrázolásánál, hol maga a koporsó képe is szerepel, ez a láb egy helyen, az épen következő *Lábsuda* jeleneten nem fordul elő, valamint a IV. sz. táblán (10. kép) Erzsébet *láb nélküli* (mint alább következik: a régi márvány koporsó képe által jelölt) koporsót nyújt át, a mi arra mutat, hogy a régi márvány koporsó, melyhez a legendák fűződnek, lábával nem függött össze, hanem arról le is volt vehető.

Fontos körülmény e tábla magyarázatára nézve még az, hogy a kép szemmel láthatóan csonka. Ilyen önkényesen elvágott keretelés eredeti alakú képen majdnem lehetetlen. Azonkívül a jobboldalon az árkádnak csavaros oszlopa is hiányzik, de ennél több ezen a felén aligha, míg a tulsó, bal felén, ha kiegészítve képzeljük az ívszelvényt, jóval többnek kellett egykor erre felé következnie, mint a mekkorát a nő alakja elfoglal. Ezen a levágott téren pedig semmi más nem lehetett ábrázolva, mint Simeonnak az a csodatétele, mely e fogadalmi ajándékot hozó párt e fogadalom tevésére bírta. Hogy mi lehetett ez a csoda: ma senki sem mondhatja meg, de az a körülmény, hogy a tábla önkényesen el van metszve, tehát eredetileg nem is a koporsó számára készült: kézzel fogható föltevés, melyet különben a monographia írója is sejt, de a koporsóval szerves kapcsolatba hozni nem tud. Erre azonban már csak a reconstructio kérdésénél térhetek ki.

Utolsó csoportkép a földélen:

XI. A lábsuda jelenete. (17. kép).

A tábla szélessége fönn: 67 cm., alant 675 mm., de ebből 4 cm. a jobboldalon rászögezett szalagra esik. Magassága: 475 mm.; tisztán maga a képmező, a keretül szolgáló architecturái kerettel együtt 45 cm. magas, 61 cm. széles. (A monogr. ezt az utóbbi méretet említi).

Ezen a táblán is csavart oszlopos, tört ívű, de igen lapos ív alatt foly le a jelenet. Sz. Simeon koporsója itt a földön nyugszik és nem lábakon. Mögötte áll három, s két belső sarkánál egy-egy szakállas, tonsurás, mezitlábos barát. Tisztán az alakok viselkedéséből nehéz valami bizonyosat kiolvasni, mégis tekintsük meg közelebbről is.

Annyi bizonyos, hogy a négy baloldali alak azzal a csodával foglalkozik, mely szemök előtt az ötödiken, ki a tetem ballábát kissé fölemelve kezében tartja, végbe ment. Úgy látszik az az alak most bémult meg a szent tetem érintésére, legalább a göresös kéztartás, melylyel kezefejét ajkához emeli, s még inkább béna ballába, melyet befelé fordítva tart, holott a jobb nem hibás, egyáltalán nem tartható technikai gyarlóságnak, mert ez érthetetlen volna a többi testrésznek, kivált a kezeknek egészben véve helyes tartásával szemben. A két baloldali alak heves gestus kíséretében beszél a jelenetről. Helyzetök, azt hiszem, úgy érthető, hogy mind a négyen feszült várakozással meredten nézhettek már pár perczel előbb társukra, kit tán istenítéletre hoztak a tetem elé, s ki a láb kézbevételénél kezén lábán egyszerre megbénulván, e csodás jelenet a négy tanut négy különböző módon ejti csodálkozásba: és pedig

egyik imára teszi össze két kezét; a másik, mintha magamagának sem hinne, mereszti rá szemeit, s megkövülten áll; a harmadik meghökkenve emeli fel jobb kezét, s e pillanatban balja már az előtte állót vállon ragadja, mintha kérdené: Látod! Ime! Megbénult! Ez a vállon ragadott alak önkénytelenül hátra fordul, a nélkül, hogy összecsapott kezét ideje volna leereszteni. Viszont, ki őt megfordulni kényszerítette, hátán érzi a negyediknek kezét, mert e két utolsó egyszerre akarja az előtte állóval közölni meglepetését; de míg a harmadiknak kéztartásában a meghökkenés, addig a negyediknek föl-

17. kép. A lábsoda. Egy barát istenítélet következtében megbénul.

emelt mutatójja s jobbkeze mozdulatán már csodálkozó kérdés nyer kifejezést: Tehát ő az? Ő a bűnös? mintha szájátva kérdené.

Annyi áll, hogy valódi olasz temperamentumra vall itt minden mozdulat. Nem hiába emeli ki Goethe a Lionardo da Vinci *Utolsó vacsorájának* fejtegetésénél, hogy az olasz inkább, mint akár mely más nemzet fia: minden szavát eleven gestussal kíséri, így hozza ezt nála magával a déli éghajlat s a tüzesebb véralkat, s ugyanezt látjuk ezüst koporsónk majd minden jelenetén. Itt aránylag feltűnően kevés helytöltő alak van, mindenik cselekszik, beszél, érez s vérenek minden egyes felpezsdülése már élénken visszatükröződik egész külsején. Ezért e domború művek, tisztán aesthetikai álláspontról íté-

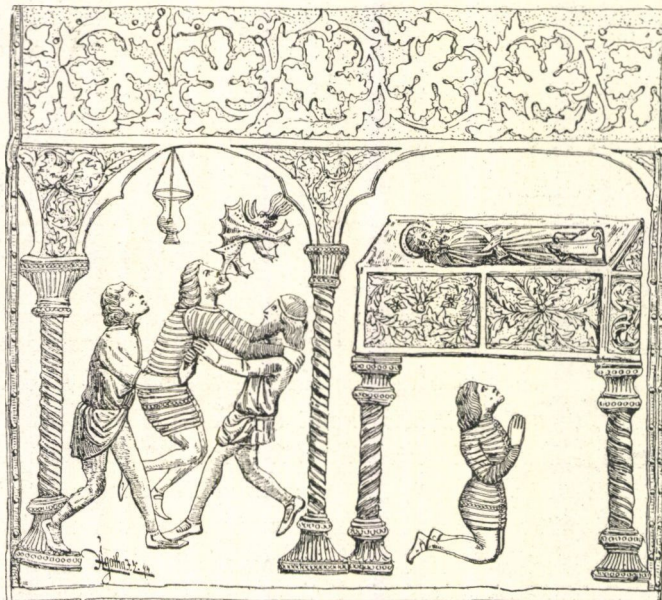
vén, egyáltalán nem mondhatók alárendelt értékű alkotásoknak. Hogy nem mind egyformán inspirált művész kezéből került ki: az bizonyos; de ez értékökből mit sem von le, legfőleg tanulságos összetételekre ad alkalmat.

A csapóajtó belső felére erősített három tábla ábrázolásai közül balfelől első tábla:

XII. Az ördögüzés jelenete. (18. kép).

A tábla maga 60×54 cm., a domború kép 40×60 cm. (A monographia szerzője bizonyosan a keretek közötti teret veszi, melyet 39×58 cm.-nek állít.)

Két törött s elég lapos ívű árkád alatt látjuk jobbról a két lábon álló sz. Simeon koporsóját, alatta pedig egy imádkozó férfit; balfelől két izmos ember ugyanilyen öltözetű, de másképp rendezett hajú alakot tart teljes erejéből, míg a szerencsétlennek szájából, ki kinjában a földet sem éri, az ördög illan el. Az ívről lámpa függ alá, mi tán azt mutatja, hogy a jelenet éjjel történik. Balról következett az árkádnak még egy harmadik íve is, de ez önkényesen épen az oszlop mellett, azzal párhuzamosan el van metszve, valamint a jobbfelől árkád oszlopa is hiányzik, holott az egykor bizonyosan létezett.

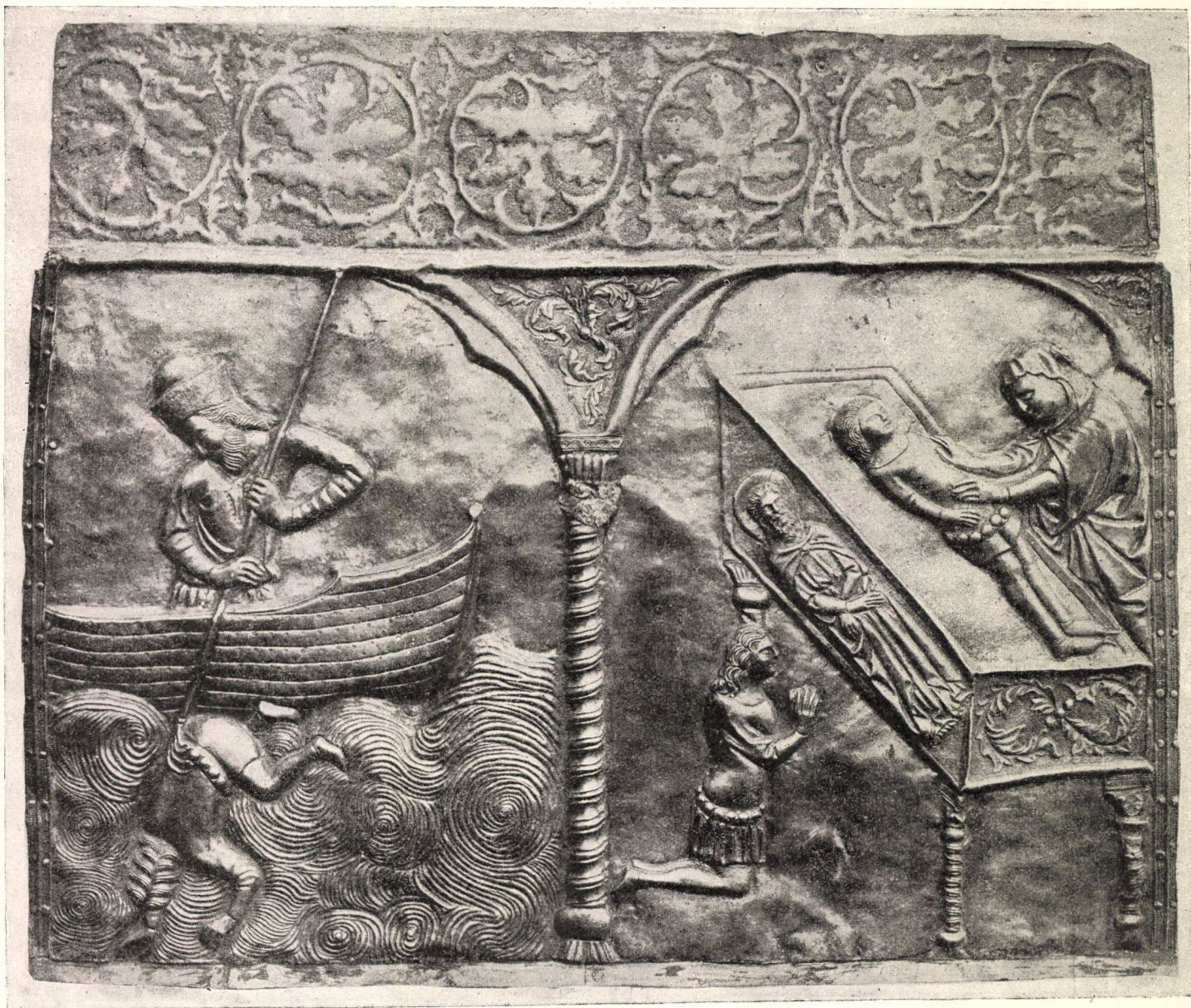
18. Az ördögüzés. A beteg hálát ad.

Ez alatt az elmetszettnek vélt, baloldali, harmadik ív alatt állhatott annak a jelenetnek képe, melyből el lehetne dönteni: vajjon a jobboldali szélső ív alatt imádkozó férfi ugyanaz-e, a kiből az ördög távozik, tehát ő maga ad-e itt megszabadulásáért hálát, mint a monographia írója is véli, vagy tán a beteg fia, ki atyja megszabadítására kéri a szentnek közbenjárását? Ez utóbbi azért nem valószínű, mert a betegnek hátat fordít, holott mint a *Haldokló bán* domború képén (12. kép) látszik, az ilyen viszonyban álló jeleneteket a művész elég ügyesen tudja kifejezni; de azt meg kell jegyeznünk, hogy mind a két férfi: az imádkozó s a beteg egyaránt szakáltalan s a ruházat egyezik, de a haj állása különböző.

A hiányzó árkád alatt az ördögüzésnek vagy előzménye, pl. a beteg megszállása az ördögtől, vagy pedig annak oka, — a betegnek valamely bűnös cselekedete, — mely miatt az ördög megszállta és sz. Simeon megszabadítja stb., — lehetett ábrázolva.

Itt a beteg kínja és a férfiak erőlködő tartása az a két momentum, mely különösen becsületére válik a művésznek. A jobboldali férfi látszólag e helyzetben semmi erőt sem fejthet ki, mert alig érinti újjával hóna alatt a beteget, s lába is inkább esésében tartja fenn, mintsem az birkózó állásnak volna mondható; de ez igen érthető, sőt különös érzékkel választott állásnak nevezhető, ha meggondoljuk az

első pillanatot, melyben a beteg és az előtte álló izmos alak áll. A beteg, mielőtt a nyavalya kitör rajta, öntudatánál van, s tudja mi fog vele történni, tehát ő maga kapaszkodott a férfi nyakába, de szenvedése alatt úgy felpattant a földről, hogy azt is ellöki, kibén megkapaszkodott, mire ez megtántorul; a hátsó ellenben jobblábát előre, a balt hátra az árkádoszlop lábának feszítve, minden erejéből derékon átölelve tartja a beteget. A mozgás tehát itt is természetes és igaz. Közül áll a csapóajtón:

19. kép. Egy fiú megmentése s egy másik meggyógyulása.

XIII. A fiú megmentése, melyhez csatlakozik egy másik: a beteg fiú meggyógyulása a koporsón. (19. kép).

A tábla nagysága fenn 61 cm. széles, alant a két szalaggal együtt 64 cm.; magassága pedig a díszítő sáv nélkül 40 cm., azzal együtt 52 cm.

Egy egész s egy megcsontított árkád alatt itt is két jelenet áll előttünk: jobbra a háborgó tengeren hánykódó ladikban egy férfi, ki hosszúnyelű horgával egy vízbe esett ifjút horgász ki; balfelől

pedig a sz. Simeon koporsója előtt térdepel és összetett kézzel imádkozik egy ifjú, mialatt egy épen ilyen ruhájú másik ifjút túlfelől álló anya a koporsó födelére helyez. A szent helyét a födelen ilykép a fiú foglalván el, a tetemet a koporsó előoldalán látjuk ábrázolva.

E táblán is a tengerbe hullott fiú jelenetének kiegészítője, vagy megelőzője állhatott, sőt ezt a nagy ív alatti jelenetet még épen egy olyan keskenyebb képmező határolta balról, minő előttünk áll annak jobb felén. Ilyen csonka jelenetknél természetesen megközelítő magyarázatot sem lehet nyújtani. Végre utolsó jelenet:

XIV. Az alvó barát látomása. (20. kép.)

Nagysága: 60 cm. széles; a két szalaggal együtt 62 cm., alól 625 mm.; magassága 52 cm. Ebből a képmező 40 cm.

Itt a jelenet a többitől eltérően minden keret nélkül a képmezőnek minden zugát betölti. Két harmadát jobbról egy díszes alsó párkányú ágy foglalja el, a melyen kitakart mellű, meztelen karú tonzurás barát alszik. Jobboldala mellett a háttért elfödő függöny előtt Simeont látjuk, jobb karját magasán feje fölé tartva, kezében kivont kard, melylyel úgy látszik az álmodó barátot fenyegeti.

A balfelőli kisebb téren, három oszlopon álló predikálószékből szónokol egy barát, miközben balját nyitott könyvön tartja; jobb keze pedig a falon függő, mintázott szőnyegből kiemelkedő Máriára mutat, helyesebben ennek Jézuska lábát tartó kezét megragadja. A baloldali kép: Ecce homo. E kép és az alvó barát mögötti függöny közt, a függönyrúdról lámpa lóg le, mely az előbbi jelenetre vonatkozóan jelenti, hogy a látomás éjjel történik.

Fondra szerint egy eretnek szerzetesnek álmában megjelent egykor sz. Simeon s őt megfenyegette, mire a barát megtért, s azután buzgón hirdette az igaz hitet; Bianchi pedig e barátban a katharok (patarenusok) gnostikus felekezetének egyik tagját látja, a kit szerinte sz. Simeon, álmában megfenyítvén, megtérít. E szerint a predikáló alak nem a megtértet, hanem az eretnek tanokat hirdető barátot, az alvó pedig annak megfenyítését állítja elénk. Monographusunknak, ki ezeket megemlíti (Meyer, i. m. 32 l.), nincs róla véleménye.

A két jelenet kétségen kívül ezt a legendát állítja elénk, és pedig azt hiszem, a Bianchi-féle magyarázat helyesebb, mint az előbbi. Nevezetesen feltűnik a koporsó galvanoplasztikai másolatán, hogy *Krisztus* és a gyermek-Jézust tartó *szűz Anya képe* nem festményt, hanem domború művet ábrázol, s a mi ezzel összefügg: a predikáló barát nemcsak rámutat szűz Máriára, mint képünkön látszik, hanem *megfogja szűz Mária karját*. A rámutatásra elég volna a kinyújtott kar és kinyújtott mutató ujj, itt azonban világosan kivehető, hogy nem *mutat*, hanem behajlított ujjakkal *fogja* Máriának a Jézuska lábán levő kezét. Látni ennél fogva, hogy e barát a szűz Máriára vonatkozó dogmák valamelyike ellen predikál. De melyik ez a dogma?

A későbbi *katharok*, előbb *patharenusok* felekezete, mely általán *bogomilok* neve alatt ismeretes az egyháztörténelemben, épen ez időtájt okoz Nagy Lajos királyunknak is sok gondot és bajt, mert a pápa minduntalan sürgeti, hogy lépjen föl ellenök. E felekezet az egész Balkán-félsziget szláv népeit meghódította, s téves tanításaik akkor bizonyosan Dalmáciában is annyira ismeretesek voltak, hogy a hívők egy ilyen eretnekségre tért barát ábrázolásában, ha csak a képen volt erre némi utalás, azt is felismerték, hogy melyik dogma ellen prédikál. Művészünk valóban olyan szerencsés ez utalás megválasztása és kifejezésében, hogy domború képét e tekintetben még ma is megérthetjük. A bogomilok ugyanis más egyebek közt azt tanították, hogy a megváltó csak színleg élt, és csak látszólag halt meg a keresztfán; *Mária nem Krisztus anyja* stb. Ez utolsó pont tehát az, melyet a művész kifejez, mikor a barát eretnekségét azzal jelzi, hogy ez predikálás közben megragadja szűz Mária kezét, s mintegy leszakítja az ölében tartott Jézusról, mondván: Ez nem a megváltó anyja, e gyermek nem az ő fia! stb. Hogy fejezhetnők ki gestussal ez állítást világosabban, mint a hogy előttünk áll? Itt félreértés nem lehet.

Végre a koporsó födelének előlapján, a koporsó egész hosszában:

XV. Sz. Simeonnak kiterített alakja látható. (5. kép.)

Ez a domború mű csaknem szoborszerűen emelkedik ki a háttérből; nevezetesen a fej a vízszin-

től mérve 20 cm., a test, hol a legmagasabb, a jobb oldalon: 12 cm. magas. Hosszában tekintve szemben, nem egészen symmetrikus, a mennyiben a jobb váll széle a mellesat középpontjától mérve 24 cm., a bal pedig csak 18 cm.-re van. E két szám közti különbség (6 cm.) mutatja az alaknak balra dülését. Egész hossza 1.54 m., szélessége 40 cm. Az arcz igen erős kinyomatú; sasorra, redős homloka, erős szemöldöke, szép szája, de nem szép metszésű, kissé nyitott szemei, hátra fésült, vállára omló, nagy

20. kép. Az eretnek barát prédikálása és megfenyítése.

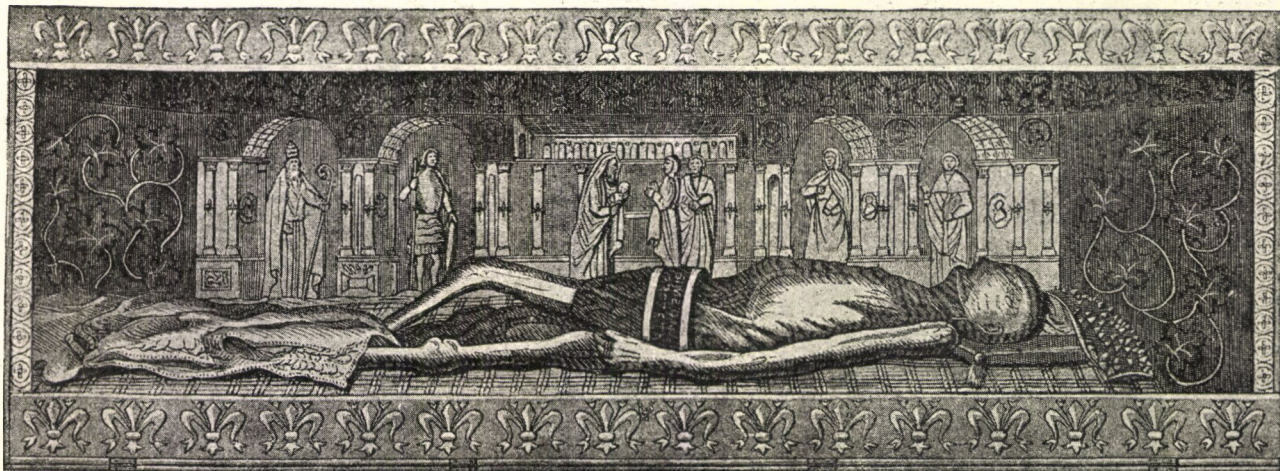
fürtös haja, ketté való, hosszú göndör szakála a szláv typust élénken kifejezik. Testét igen bő köpeny fedi, mely alatt derékon átkötött, szük újjú *albát* visel; a köpeny nyakán széles paszomány, s ezen e szók **Sanctus Simeon I.** az alba újjának szegélyzetén pedig **prof** állanak.

A koporsó belsejében a hátsó hosszoldalon levő domború művekről, mint tudjuk, sem galvanoplasztikai másolat nem készíthető, sem a megkísérlett fényképezés eredményre nem vezetett. Magam Zarába ez idő szerint nem mehetvén, egyelőre Meyer monographiájából akartam szükségű leírását

idézni; de e kézirat nyomása előtt kezembe került Fondra többször említett műve a sz. Simeon koporsójáról, mely mellett egy lithographiai tábla a *koporsó belsejét* tünteti fel. (L. 21. kép.) Nagy tévedés volna e gyarló és felületes rajz minden vonását készpénz gyanánt fogadni, de gondosan összevetve a leeresztett fődélű koporsónak, továbbá a belső oldalnak megkísérlett, de az üveglapnak reflexe miatt tönkrement fényképi felvételével és Radisics úrnak szíves szóbeli közlésével, elég világos képet nyerhetünk e rejtélyes domború művekről is. Ábrázolva látjuk itt:

XVI. Jézus bemutatását a templomban, s ettől jobbra balra sz. *Chrysogonos, Anastasia* (?), *Donatus* és *Zoilus*-t, Dalmácia védő szentjeit domború művekben. (21. kép.)

A középső jeleneten három személyt látunk. Balról áll sz. Simeon, s átnyújtja Jézuskát anyjának, ki vele szemben áll arczélben; ennek háta mögött pedig sz. József szembe néz. Hogy kezében van-e a galamb: kivenni nem tudom; ha a rajz helyes, akkor itt a művész galambot *nem* ábrázolt. A háttér négy hengeroszlopon nyugvó, födeles előcsarnokot ábrázol, melynek homlokzatán félköríves ablakocskák, s ezek között apró köröcskék láthatók. Feltűnően egyezik ez a motívum a *Beteg bán* (12.) és az *Álom-látás* jelenetén (20. kép) látható két ágy oldalának diszitményével; ha pedig valóságos ablakoknak vesszük, a mit valószínűleg ábrázolni akar: akkor a cserépfödéllel együtt megtaláljuk a *Sírásás*

21. kép. A koporsó belseje: Jézus bemutatása és Dalmácia védő szentjei.

jelenetén (7. kép), önmagában pedig Pál bán képén is a háttér architektúráján (14. kép). Ez oszlopos *egyenes* gerendázatú csarnok két keskeny oldalhomlokzatát két félköríves ablak töri át. Az alakok közti vízszintes, támasztó nélkül álló lap pedig aligha nem az oltárasztalt jelöli.

Hol van tehát itt a hasonlat e kép és a koporsó első hosszoldalán levő Giotto-féle *Bemutatás* (8. kép) képe között? Hogy itt sem több, sem kevesebb alak, és ezek épen ilyen helyzetben állanak a koporsó belsejében, mint Bianchi rajza mutatja, erről meggyőz a különben nem reprodukálható fénykép. Hogy az architektúrai háttér s a Giotto ciboriumának egymáshoz szintén semmi köze: ezt e gyarló rajznak is elhithetjük. Nem tudom tehát mi alapon állítja Meyer monographiája 34. lapján, hogy «Krisztusnak a templomban való bemutatásához a régibb, a koporsó mellső oldalán levő dombormű szolgált mintául».

Ez a tábla, mely ma a koporsó belsejében áll, kétség kívül önmagában zárt egész, a melynek sem tárgya, sem architektúrája nem függ össze a tőle jobbra-balra elterülő domború művek és azok háttérével. Ez a rajz a választó vonalakat nem tünteti fel, sőt az említett fényképek alapján sem adhatok erről felvilágosítást, de annyi áll, hogy az a négy nagy dongaboltozat, melyeket erős négyszögű fal-tömb (pillér), s ezek sarkain négy-négy hengeroszlop tart, épen nem annak a templomnak folytatása, melyben Jézust bemutatják; nem illenek ezek ahhoz semmi tekintetben sem. Az egész háttér csak domború műben kivitt *rajz* és *plasztika* levén, nem lehet itt a dongaboltozatok alatt *fülkék*et, hanem

csak íveket érteni, s ez az oka, hogy a szögletoszlopokból is minden pillér körül csak a két külső s *egy* belső látható, *de ez legalább megvan!* Ellenben a középső csoportkép háttérét alkotó előcsarnokot csak *elől* támogatják oszlopok; míg a belsők hiányzanak. E négy nagy boltív tetőpontja olyan magas, mint az említett előcsarnok cserepes födele, de ennek a nagy arányú architecturának nincs befolyása, helyesebben, nem teszi az alájok helyezett alakokat magasabbá, mint a bemutatás alakjai, mert ezek részben fődik az előcsarnok homlokzatát, míg ezek tehát az épület *előtt*, azok valósággal az ívek alatt állanak.

Egy szóval itt ép olyan különböző művek felfogása, mint azok tárgya. A négy egyes alak mozdulatát és ruházatát, rajzunk elég hűen feltünteti. E szerint a balfelőli tiarát és pluvialét visel s kezében püspöki botot, a második, páncélba öltözött alak baljában földretámasztott pajzsot, jobbában lándzsát tart. A jobbfelőli első jobbát mellére teszi, balja pedig könyvet szorít, s végre a negyedik egyházi férfi jobbában kehely, baljában könyv látható. Részletekről itt e rajz alapján szó sem lehet, s a fényképek is legfőlegb néhány ruharedőt tüntetnek fel, a melyek mutatják, hogy vázlatunk rajzolója még a részletekben is igyekezett mindent visszaadni, a mit e kis téren visszaadhatott. Az architectura diszitményeként szerepel az ívek közti mezőkön és a pillérek oldalán egy-egy medaillon, melyek Meyer (id. mű 33. l.) szerint római császárok és császárnék és ókori bölcsek mellképei, egyikben Marsyas bűnhődése az ismeretes Medici-féle metszett kőnek lenyomatok útján elterjedt compositiója nyomán. A talapzaton is vannak ékítmények, melyek táblácskákkal váltakoznak. Az utóbbiak egyikén, balról a harmadik oszloppár talapzatán van egy hétsoros felirat, melyről szerzőnk azt hiszi, hogy az a legfontosabb adatokat foglalja magában a koporsó átváltozásairól.

Ha már most még egyszer végig tekintünk az ezüst koporsó figurális ábrázolásain, egyáltalán nem mondhatjuk, hogy azok annyira homályosak és érthetetlenek, mint első tekintetre látszik és mint a magyarázók eddig feltüntették. Ugyan mit is várjunk olyan emberek műizlésétől, a minők Fondra és Farlatti, a kik vaskos köteteikben, melyeket Simeon koporsójáról írtak, egy két sorban, legfőlegb pár oldalon szólnak az ábrázolásokról és azok művészi vonásairól. Ezekkel szemben, a kik három tábla jelenetéről is hajlandók a tetem-elrablás jelenetét leolvasni, monographusunk tisztázza vagy legalább helyesebben magyarázza némely tábla tartalmát; de egészben kevés figyelemre méltatja a koporsót e tekintetben, s azért elég felületesen végez vele. A koporsó jövőbeli monographusának tehát az idevágó népies, vallásos és történelmi hagyományok teljes lajstromát kellene összegyűjtenie, s akkor tisztázható volna koporsónk *ethnographiai* és *ikonographiai* tekintetben is.

C) Sz. Simeon ezüst koporsójának művészi jellemvonásai: csoportosítás, az alakok arányai és a ruházat; a képek háttére és a növényi ornamentumok.

A csoportosítás az a mód, melylyel a művész képeire legtöbb életet önthet, s ez az a vonás, mely a művész egyéniségét legszembeötlőbben jellemzi; utánoszhatja ugyan egyik a másikat a csoportosításban, de épen ez fogja az önállóság hiányát legelőbb megéreztetni, míg az a titkos mód, melylyel az egyik művész épen annyi alakkal s épen olyan rhytmikus tér-közök és csoportvonalakban tud elbeszélni, mint a *mennyi* s mint a *hogya* a világos megértésre szükséges; míg a másik mindig e mérték alatt, vagy fölött marad: ez épen olyan egyéni vonás, mint az, hogy valakinek beszédjében mint aránylanak egymáshoz a fő- és mellékmondatok, s ezek együtt a beszéd tárgyához és a pathoshoz.

Koporsónk domború képein már mozgás tekintetében néhány meglepő alakra találtunk; így jól lehet hogy épen nem, vagy nagyon homályosan ismerjük, vagy sejtjük néhány tábla tárgyát, mégis pusztán az alakok helyzete, s a testtagok mozdulata több helyen eligazított. Ilyen volt a Sirásás jelenetén (7. kép) a tanácsosok beszélgetése, melyet a kézmozdulatokról, — ilyen a *Beteg bánt* (12. kép) ábrázoló tábla, melynek tárgyát a környezet viselkedéséből, a *Bűnhődésen* (15. kép) az istenítélet, a melyesintén a mozdulatokból, — a *Mester* művén (16. kép) ennek és a donatoroknak viszonya, a melyet a hely-

zetből, — különösen a *Lábsuda*-képen (17. kép) szintén a négy alak négyféle temperamentuma, melyet taglejtésükből, kis figyelemmel leolvashatunk; a *predikáló barát* (20.) képen meg épen a megtámadott *dogmát* is sikerült egyetlen mozdulatáról leolvasni.

Vessünk most egy pillantást az alakok elhelyezése-, csoportosítására is; hátha e tekintetben is valami figyelemre méltó művészi vonást, vagy bár a táblák eredetére vonatkozó új támasztó pontot nyerünk.

Az első a *Sírásás jelenete* (7. kép) általában azt a mértéket jelöli koporsónk domború képei közt, a melyhez a többit viszonyíthatjuk. A tért itt a művész jó ízléssel, rhythmussal tölti be. Sem sok, sem kevés alak. Mindenik jelenet magában zárt egész, mégis egyetlen szerencsés mozdulat (a jobboldali tanácsos hátramutató hüvelykújjá) létrehozza a kapcsolatot. Kevesebb alakkal nehéz volt volna ilyen világosan beszélni; több ha elférne is, zavarossá tenné az értelmét. Még az architecturái háttér és keret is résztvesz az elbeszélésben; hogy a művész a két különböző tér feltüntetésében túltette magát a művészi lelkiismereti furdalásokon, nincs rajta mit csodálni, s e naivsága semmi esetre sem bántó.

A *templomi bemutatás* (8. kép), mint említém egészen Giotto falképe után készülvén, e nézőpontból itt nem jöhet figyelembe. (L. 53. kép.)

Még szembeötlőbb a művész naivsága *N. Lajos zárai fogadtalásának* (9.) képen; de ez itt már bántó érthetlenséggé fajul, midőn a tengerpartot a kikötőtől olyan valamiféle lépcsőszerűen rendezett, s a mellett czimerekkel díszített szövetdarabbal választja el, a melyet királyi sátonak tartani: valóságos *ráfogás*. Hogy milyen zavarban volt itt az ötvös, vagy a ki neki a rajzot adta, mutatja az, hogy a két zászlórúd közti teret is szövetmintával díszíti, holott addig nem is érhet a sátor oldala. Mind e mellett aránylag kis téren s túlságos nagy alakokkal elég mozgalmas, sőt egyes részeiben világos képet sikerült elének állítani. De nincs benne semmi eredetiség, mert az ilyen ünnepi fogadtatásoknál ez általánosan elfogadott csoportosítás. Még conventionalisabb elrendezésű az a kép, melyen *Erzsébet felajánlja Simeonnak a koporsót* (10. kép). Ilyet láthatunk e korból s a megelőzőből eleget. Itt a mozdulatok is igen gyarlók. Az ajándék koporsót mindketten csak újjaiuk hegyével érintik, s erő kifejezéséről szó sem lehet; az imádkozó alakok pedig egyik a másiknak gépies ismétlése.

A *Beteg bán jelenete* (12. kép) a fiúk könyörgésével együtt igen sok elmondani való anyag volt egy tábla számára. Művészünk, mint kortársai közül általan senkit, ez gondolkodóba nem ejtette. Rövidíteni nem mer, s nem is tud, tehát a főjelenetből ábrázol annyit a mennyit lehet, s mivel a mellék, jeleneten is egy hosszában kinyújtott s két imádkozó alaknak kellett helyt szorítani, a beteg bán lábait majdnem térdből elmetszi. Ezt a naiv művészi érzés megengedi, mert az ábrázolásnak ez a része már úgy sem vesz részt a cselekmény elbeszélésében; ez úgy is *pigra massa*, tehát elhagyható. (L. a pécsi székesegyház alvó keleti bőleseit. Arch. Értesítő 1895. okt. füzet s több más ehhez hasonló ábrázolást, melyek mind azt mutatják, hogy az ilyen rövidítések egyáltalán nem vehetők későbbi csonkításnak.) Meyerben az a gondolat villan fel, hogy e tábla csonkított is lehet, s az imádkozó fiúk csoportja később került a táblára. Az azonban bizonyos, hogy e két jelenet egy tervezőtől, egy kéztől egy időben került ki. Mutatja ezt még az, hogy a bán takarójának redői ugyancsak gondosan kikerülnek az ifjú fejét s egyáltalán nem mutatják elrendezésükkel erőszakos lemetszés nyomát. A magasabb talajon térdelő fiú alakját sem trébelhette ki az ötvös, ha már egyszer a most elfoglalt helyen redők voltak kiverve. Végre itt nincs két külön talaj, csak az ágy zsámolya emelkedettebb, s ezen térdel az egyik, a földön pedig, a különben is nehezen férköző s gyarlón rövidített és kicsinyített koporsó alatt a másik fiú. Különben is a bán fejénél álló Simeon valamennyiöknél mélyebb talajon áll. Bizonyosan azért, hogy az ő szentségéhez méltó óriási alakban jelenhessék meg, a melylyel szemben, mint tudjuk, e korban a jámbor hívők alázatosságukat épen a maguk természetnek parányi alakban való ábrázolásával fejezték ki.

A kiválóbb csoportosítású képek közé tartozik a *Vihar jelenete* (13. kép), a mely szintén, mint némely más itteni domború kép is, kiváló figyelmünket érdemelné, ha csak az aesthetikai fejtegetés volna e sorok czélja és feladata.

Túlságos tömörségével üt el minden többi tábla képétől a *Pál bán jelenete*. (14. kép.) Itt az alakok elrendezéséről nehéz leolvasni, vajjon a koporsó megrablója és a meredten ránk tekintő női alak egy

személy-e? — s itt két külön egymásról mit sem tudó jelenet naiv egymás mellé szorításáról van-e szó? vagy pedig a második jelenet az elsőnek hatását fejezi ki? Az ötvös itt oly sokat akart elmondani, hogy ezzel megnehezítette a megértést. Ez maga megbizonyítja, hogy e tábla nem annak a művésznek fejében fogalmazott meg, a ki a *Sírásás*, *Vihar* stb. jeleneteit rajzolta. Alig kételkedhetünk, hogy a *Bűnhődésnek* nevezett istenítéletet feltüntető tábla (15. kép) tisztán a csoportosításból indulva ki, egészen a *Sírásás* (7. kép) mesterére vall. Míg ismét más fej találmánya a *Mester képe* (16. kép), mert ezen e három, illetve a koporsó képén látható *Simeonnal* együtt négy alak, ugyancsak levegősen tölti be a tért. Az itt nem hozható fel, hogy hiszen nem is volt kit mást itt ábrázolni! A bőbeszédű művész, ha nagy, ha kis tér áll rendelkezésére, több jelenetre osztja mondanivalóját; míg a másik örül, ha nem tátong a képmezőn feltűnő nagy üresség. Itt a csonka árkád alatt, mint említők, annak a csodának képe állhatott, mely alkalmul szolgált a donátoroknak a koporsóláb készíttetésére. Ezt pedig a többi, pl. Pál bán jelenetének (14. kép) mestere aligha le nem ábrázolta volna azon a táblán, mely előttünk áll.

A *Lábsuda* jelenetén (17. kép) feltűnő a térnek művészi betöltése. Mind az öt álló alak, habár a koporsó körül, tehát külső körülmény által előre kijelölt helyen állanak, mégis kellemes körvonalú csoportokra oszlanak és az elrendezés mesterkéletlen, természetes. Az *Ördögűzés* (18. kép) mestere a tért két egyenlőtlen árkádív alá foglalja, és a mi feltűnő, a mozgalmassabb, látszólag nagyobb tért kívánó három alakból álló jelenetet, a kisebb, a másikat pedig, melyen egy alak imádkozik a koporsó mellett, helyesebben alatta, a nagyobb térnek engedi át. Meglehet, hogy mint a baloldali harmadik, függélyesen elmetszett ívrészlet mutatja, a tábla eredetileg nagyobb volt és három képmezőből állt, s bizonyosan ez hozta létre az egyensúlyt a két különböző árkádív nagysága közt. A két jelenet tárgya látszólag nem mondható ugyan csonkának, de a hiányzó jobboldali oszlop természetesen későbbi csonkítás, sőt a csonka baloldali ív is kétségtelenné teszi, hogy itt harmadik képmező is volt egykor.

Csonkított táblával van dolgunk továbbá a *Füü megmentése* jelenetén is (19. kép); mert el nem hihető, hogy a mester a teret ilyen önkényesen osztotta volna két részre, s balfelől az egész ívszelvényt, jobb felől pedig az oszlopot elhagyta volna. Ezek mind önkényes lemetszés következtében hiányzanak, a mi megmagyarázza azt is: miért érinti a koporsó jobboldali széle a képmező szélét, holott az ellenkező oldalon annyi tért hagyott, a mennyit a térdelő fiu lábhossza kívánt.

Végre az *Álomlátás* (20. kép) compositiójában ennek mestere alighanem jobbról balra haladt, azaz előbb rajzolta meg a cselekmény eredményét, mint okát, s így történhetett, hogy az alvó barát ágyának hosszabb helyet foglalt le, mint a mekkorát a predikáló alakkal való arányosítás megengedett volna; de itt a naiv művész helyzetébe és gondolkodásmódjába kell magunkat képzelni: ő előtte ugyanis fontosabb dolog az, hogy sz. Simeon az eretnek barátot álmában megfenyíti, mint az, hogy *miért* fenyíti meg? Ha tehát kész volt a főjelenet ábrázolásával, a másikat olyan arányokban dolgozta ki, a melyet a megmaradt tér megengedett. Innen van, hogy ha az alvó barát fölkelne, a fejével csaknem elfödne Jézuska alakját, épen mint maga Simeon, s ezzel egyszersmind benne vagyunk az arányok fejtegetésében.

Az alakok aránya önmagukban egyenként és egymáshoz viszonyítva a XIV. száz év plasztikájában még szintén nem üti meg azt a mértéket, a melylyel a fejlett művészi korok termékeit szoktuk mérni. A művész itt még mindig, csaknem úgy mint a megelőző százévek alatt, nem tekinti az alakot önmagában, természetes arányaiban, hanem mivel előtte még mindig földolog a rendelkezésére álló téren lehetőleg minél több eseményt, minél világosabban *elbeszélni*, ennek kedvéért nem is jut eszébe olyan lényeges dolognak tekinteni az arányosságot. Azonkívül, mint említém, a szent és nem szent alakok egymáshoz való testi arányának még ekkor mindig megvan symbolikus jelentése is. Ennélfogva a kor művein a különböző arányosításból nehéz különböző idők, sőt még csak különböző mesterek kezére is következtetni; mert egy és ugyanaz a mester kis és nagy alakokat hoz össze képén, a szerint, a mint szent vagy nem szent személyt ábrázol; főképp pedig a szerint, a mint több vagy kevesebb tér áll egyes alakok tekintetében rendelkezésére. Sőt épen ezüst koporsónk egyik tábláján a beteg bán (12. kép) alakján látuk, hogy a fölvelt fejhosszuságot a beteg bán termetére már nem alkalmazza, s lábait önkényesen meg rövidíti, hogy helyet adjon egy új jelenetnek. Itt is ugyanazt a viszonyt látjuk tehát, mint előbb az

Álomlátás (20.) képén láttunk. Fődolog a művész előtt, hogy sz. Simeon a bán lelkét oltalmába veszi; ez foglalja el tehát a tér nagy részét; az, hogy a szent koporsójánál a fiúk könyörögnek: másodrendű esemény; s ezért ennek az ábrázolásában kisebb térrel is be kell érnie.

Legarányosabb testü alakokat találunk a *Sírásás* (7.), *Vihar* (13.), *Bűnhődés* (15.) *Mester* (16.), *Ördögűzés* (18.) és *Fiú megmentése* (19.) képein. De ezzel semmi esetre sem állítható, hogy ezek mind egy mester kezétől erednének, mert ezeken kívül több táblán megtaláljuk ugyanazokat az arányokat, de nem egyszersmind az egyes alakok egymáshoz való arányát is. Azonkívül, mint látni fogjuk, a Giotto-kép után dolgozott *Templomi bemutatás* (8. kép) minden valószínűség szerint annak a mesternek műve, ki a *Sírásás* (7.), *Nagy Lajos fogadtatása* (9. kép) s némely más táblát készítette, holott szembeszökő aránytalanság van a Jézuskát Máriának nyújtó Simeon feje és testhossza között, míg ugyanezt, ugyanennek a mesternek kezéből kikerült többi Simeon-alakról (pl. a koporsók födelén) épen nem mondhatni. Így N. Lajos kísérete és a fogadó alakok testarányai önmagukban véve épen olyan méretek szerint készültek, mint akárcsak a *Sírásás* és *Bűnhődés*, vagy a *Vihar* stb. alakjai, de míg ezeken minden alak szabályosan aránylik szomszédjához, addig pl. N. Lajos hajósai, a fogadó népség némely alakja, a többihez, valamint több, itt részletesen fel nem sorolható alak, a szomszéd alaktól aránytalanul eltér.

Világosan más kéz művére vall azonban tisztán a fejhossz aránya *Erzsébet felajánlásán* (10. kép). Itt nemcsak Erzsébet és leányainak feje aránytalanul nagy, hanem e mellett Simeonnak nagy fejéhez képest termete igen alacsony; míg ha Erzsébet felállana, el sem férne az árkád íve alatt. Más itt azonkívül az arcok typusa is. A jellemző egyenes orr, mely tövéből a homlokkal egy vonalba fut, mind a négy arczon, anya és leányai arcán, egészen megegyezik. Vannak is magyarázók, a kik ebben *arczképet* látnak, de tévednek, mert vonásról-vonásra ez az arc jó elé *Pál bán jelenete* képén (14. kép) a koporsóba nyuló és a bán mögötti profilban álló nőarczon is. Az arczképi hűségre törekvést itt éppen *ez az utóbbi alak zárja ki*. Nevezetesen, ha itt csak a koporsóba nyuló és a megmerevedő nő arcza hasonlítana annyira egymáshoz és a koporsó felajánló Erzsébet királyné és leányaihoz, erős argumentumot nyernék annak megbizonyítására, hogy a tetemet Pál bán képén csakugyan *Erzsébet királyné veszi ki a koporsóból, s ő a megmerevedő nő*; de mivel az itt látható *harmadik* nő arcza is éppen e vonásokat tünteti fel: világos, hogy Erzsébet a kép tárgyánál fogva *háromszor* ábrázolva nem lehetvén, itt olyan mester művével van dolgunk, a ki minden női, sőt mondhatjuk, minden férfiarczot egyenes orrúnak mintázott. Szóval itt éppen az arczképzés tünteti fel világosan a művész egyéniségét.

Ez okok miatt a két utóbbi táblát kétségkívül más fej gondolta ki mint az előbbieket.

Pál bán jelenetén aránytalan nagy fejeket is találunk, kivált a baloldali szélső alak, a megmerevedő nő, s a kettőjük közti fej idomtalanok; de ez már nem egészen mondható magáról Pál bánról és a koporsóba nyuló nőalakra stb.

Feltűnő nagy, de önmagukban nem aránytalan alakok a *Lábcsuda*-jelenet (17. kép) szerzetesei és a koporsó sz. Simeonja. Itt látni, hogy az alakok nagyságát minden táblán külön a tér határozta meg és szó sem lehet még az egy mester kezéből kikerült műveknél is egységes mérték alkalmazásáról. Azon a három táblán, melyeknek képmezeje eredetileg sem lehetett sokkal magasabb, mint 45 cm., minők a csapóajtó két baloldali és a hátsó födél középső táblája: az *Ördögűzés* (18.), a *Fiúmentés* (19.) és a *Mester-jelenet* (16. kép), ezeken maguk az alakok is arányosan kisebbek; a mi más egyéb körülményekkel együtt, megbizonyítja, hogy ezek nem a többi táblával egyszerre, s nem is a koporsó részére készültek.

A stilkritikának minden régibb korbéli műtermékre nézve egyik legkiválóbb támaszpontja az *alakok ruházata*, s az ezzel összefüggő külsőségek és apróságok figyelmes vizsgálása; mert egyetlen naiv művészi kor sem tud e pontban az előbbi korokba visszahelyezkedni, s eszébe sem jut a saját kora előtti, régebbi események ábrázolásában az alakokat másképp, mint a saját korabeli öltözetben feltüntetni.

Csak az új és a legújabb korban beszélhetünk olyan öntudatos és historiai tanulmányokon alapuló, vagy egyenesen, régi műveknek öntudatos másolása által létrejött műtermékekről, melyek a felületes vizsgálat, ha csak a ruházatra támaszkodnék, a mű korára nézve tévedésbe ejthetné. A XIV. százé

bizonyára nevezhető e tekintetben *naiv művészi kornak*, s az akkori ruhákba öltöztetett alakokról bátran állíthatjuk, hogy valósággal abban a korban jöttek létre. Mondanom sem kell azonban, hogy másfelől magának a ruhadivatnak tér és időbeli elterjedése, akármely korra nézve is rendszeresen csak tágabbkörű meghatározást enged, s e tág körön belől is a vizsgálónak szüntelen óvatosságra van szüksége.

Sz. Simeon koporsójának vizsgálatánál e tekintetben elég kedvezők a viszonyok. A divat éppen a XIV. százév derekán több ruhadarabnál olyan feltűnő fordulatot vesz, s viszont ez az új divat, ismét csak egyes ruhadarabokra nézve, a száz év végén olyan könnyen felismerhető módon megváltozik, hogy a mi felirat által hitelesített korú koporsónkon esetleg 50, annál inkább a már tán 100 évvel később készült alakokról pusztán a ruházat szemügyre vétele alapján megmondhatnók: milyen viszonyban állanak az eredeti domború művekhez *korra nézve is*. Egy nagy nehézség van itt mégis, t. i. hogy a magyar ruházat történetének még csak vázlatát is mind máig nélkülöznünk kell; pedig az ötvös a *magyar királyt, királynét* és kíséretét is ábrázolja, s így ezeket bizonyosan a saját magok, azaz a Magyarországon divatos öltözetben tünteti fel, s ennek értéséhez speciális előtanulmány volna szükséges. De e nehézségen túlegíti a körültekintőt az a szerencsés körülmény, hogy éppen a koporsó-megrendelő bőkezű királyi pár udvarában, e koporsó megrendelése előtt tizenkilenc évvel kezdi Marcus barát az ő szép képeit s a betűket abba a nagybecsű krónikába rajzolgatni s festegetni, a melyet N. Lajos tán ajándékképpen készíttetett V. Károly franczia király számára. Sőt éppen a koporsó készítése idején (1377—1392-ben) egy másik, alighanem olasz származású, különben radkesburgi festő, Aquila János festi a veleméri, turnischai, martyánczi és tótlaki templomok falaira sz. László regényes leánymentő-kalandját és sok más képet, melyek a mészréteg alól előkerülvén, kormeghatározó adatoknak e téren, mondhatni, bővében vagyunk. (Rómer Fl. Régi falképek Magyarországon. 1874, 51. l.) Ezeket a leírandó sz. Simeon koporsója falain álló alakok ruházatával összevetni: a koporsó monographusának hálás és köteles feladata lett volna. Azért megkísértem itt e hiányt pótolni.

Ruházat tekintetében a koporsó alakjai igen változatosak. Itt találjuk a szent személyek: József, Mária, a gyermek-Jézus és sz. Simeon élő és kiterített alakjain kívül N. Lajost és nejét, Erzsébetet, ennek anyját, Durazzói Károly nejét (?) István és Pál bánokat, több előkelő férfit és nőt, az ördögötől megszállott beteget és fiát, szolgálait, sok hajóst és utazót; összesen körülbelül 107 olyan alakot, melyeknek legalább a feje látszik; ezek között tíz nő, hét különböző, és kilencvenhét férfi, harminczhárom különböző szabású öltözetet visel, mely a kor összes öltönydarabjainak tekintélyes részét teszi; s ezért mindenikkel csak röviden végezhetünk.

Az első csoport a *senatorok* öltözete. A *Sírásás jelenetén* (7. kép) mind a három különböző ruhát visel. Az alsó, egész a kézfejig érő, újjal ellátott kabát, úgy látszik, bő, vagy legalább csak a két baloldalinál szűk. E fölött a szélső baloldali felálló gallérú, s jobb felén egészen nyílt felső kabátot visel, a mely galléréval együtt a jobb vállán hét gombbal gombolódik. A középsőnek felső kabátja szűk és szintén felálló gallérú, de ujjatlan, s elől a derékig gombolódik. Végre a jobboldali könyöktáji érő vállgallért visel, éppen mint a N. Lajos előtt térdelő tanácsos a *zárai fogadtatás* képén (9.); a hol e vállgallér szintén elől hasított és csak egy gombbal gombolódik a galléron, s alól két kis lebbentyűcske nyílik rajta szét.

A *N. Lajos fogadtatásánál* (9. kép) térdelő szakállas alak szintén széles, lehajló gallért visel, s ehhez hasonló patriciusi alaknak kell tartanunk a *Bűnhődés* jelenetén (15. kép) levő három alakot is, kiknek azonban az előbbiektől, s egymás között is különböző öltözete van. A balról álló kinyújtott karú alak, a szűk ujjú, szűk nyakú alsó kabát fölé szintén a vállon gombolható, de ujjatlan és nyakán elég mélyen kivágott, egész hosszában bő, bokáig érő, rózsácskák mintázott felső kabátot visel. A jobbról állónak testét meg már mélyen kivágott gallérú, de egész testét harangszerűen elfödő, ujjatlan, sőt karnyílások nélküli köpeny fedi, éppen mint a XIII. százévi papi casula. Úgy látszik, ilyenforma felső öltönye van a hanyatteső alaknak is; csak hogy ezé a jobb oldalon fel van hasítva, s a jobb vállon néhány gomb foglalja össze. Gallér nélküli, ujjatlan és kivágott szűk kabátot visel az a papi alak is, ki a tanácsos mögött áll.

Ide tartozik még a *Mester* domború műről (16. kép) a térdelő donátor, kinek alsó kabátujja csak

a kézelő táján szűkül meg egészen, s elől a derékig gombolt, testhez álló felső kabátja ujjatlan; csipőtől kezdve pedig, a hol gyöngysoros öv szorítja át, egyszerre megbővül, s bokáig ér le. Felálló galléra nincs; hanem a kerekre kivágott kabát-nyakat széles paszomány szegélyezi; a *bünhődő és kinyujtott karú* tanácsos nyakát (21. kép) négy sor gyöngyös szalag fedi. A *Mester* (16. kép) ujjatlan felső kabátja derékban sem szűk, hanem övére buggyosan visszahull. Egyáltalán a deréktől bővülő és felálló gallér nélküli ujjatlan kabátot visel még az a hajós is, a ki egy fiút a tengerből kihúz (19. kép); de ennek alsó kabátja újja nem oly szűk, mint a többié. Valamint a vízbe esett, a koporsó mellett térdelő, s az anya által a koporsóra helyezett harmadik fiu is lényében ilyen, csipőtől bővülő, s csak a kézelőn szűk újjú, testhez álló kabátot visel, de, míg a hajós derekát öv szorítja át, s a ruha a mellen is elég bő arra, hogy buggyosan visszahulljon, addig az ifjak kabátja egészen testhez áll és nagy, nehéz gombokkal díszített övük előkelő módon a csipőjükre hull alá. Más lényegesebb, figyelemreméltó az itteni férfialakok alsó és felső kabátja szabásán nincs. Így a *N. Lajos fogadtatása képén* (9.) a király háta mögött álló bőpalástú főúr öltözete nem más, mint a *Bünhődésen* (15. kép) a bünhődő alaknak egyik oldalán nyitott, s a vállon csattal összefoglalt köpenye. A többi kisebb jelentőségű személyen, pl. a hajósokon, vagy alig vehető ki tisztán a ruha szabása, vagy pedig megegyezik a már felsoroltak magas gallérú, vagy gallértalan, derékig testhez álló, s elől az övig begombolt felső kabátjaival, melyek a XIV. százév második felében Felső-Itáliában általánosak voltak.

Halljuk, mit ír erre nézve a legalaposabb ruházat-történelmi írók egyike, Weisz: A ruházat lényegesen a XIV. százév közepén változott meg. A fő ruhadarabok ekkor is: az ing, az erre öltött, de egyre rövidülő alsó kabát, mely fölött még felső kabátot és esetleg köpenyt is viseltek. Főképen a kabát változott meg: kezdetben megelégedtek azzal, hogy megrövidítették, redőkbe szedték, s övvel átkötötték, hogy testhez álljon. (Jegyezzük meg, hogy még a fejen át öltötték fel, mint az inget.) Nemsokára aztán egyre rövidült, úgy hogy utoljára térdig sem ért, s annyira szűk lett, hogy már a fejen át nem ölthették kényelmesen fel, ezért hátul vagy elől derékig felhasították és zsinórral vagy gombokkal összefoglalták. Az ujjak részint úgy maradtak, mint előbb, részint megszűkültek, úgy hogy ezeket is végig fel kellett hasítani, hogy a karhoz lapuljanak, szorosán begombolni; részint pedig tulságosan megbővültek. (Ez utóbbira képeinken nincs példa. — Weisz: *Kostümkunde v. XIV. Jh. bis auf die Gegenw.* 1872, L. 58—9.) Különösen Itália öltözködéséről említi, hogy a két kabát, melyet itt a XIV. százév folyamán egymás fölött viseltek, a régi római tunicától abban tér el, hogy a felsőt néha felálló gallérral toldják meg; az alsót pedig szűk ujjal viselik, a melyet a következő százév folyamán is megtartanak. A felső kabát átalakulása abból állt, hogy majd a deréktől a nyakig, majd pedig alulról a derékig begombolták. A szűkítés pedig a százév második felében csak a felső részen lép elő, a csipőtől a nyakig, s az egész legfőlebb térdig rövidül meg. Az övet, habár a ruha derékon már a nélkül is testhez állt, nem hagyták el; de viszont a csipőtől kezdve redős kabátoknál nem is eszattatták le a csipőn alól, mint a francziák. (Mindjárt látni fogjuk, hogy a százév második felében az egészen szűk és rövid kabátoknál éppen ez a francia divat terjed el Itáliában is.) Az újjakat egész a százév közepéig, sőt jóval azontúl is félbőre és csak a könyök tájáig szabták. (Weisz: u. ott 275—7. l.) A százév második felében az alsó és felső kabátok hossza a magasabb méltóság kifejezője lett, s ezzel egyszersmind a felső kabátot még redősebbé tették. Ekkor jött divatba a felső kabátot a csipőig megszűkíteni, s elől apró gombocskákkal ellátni. Másfelől pedig ekkor kezd e kabát rövidülni és pedig előbb csak féltérd magasságra, később a felső czomb közepéig, s mikor aztán ezt a szem már megszokta: néhány divathős megszűkítette e kabátot francia-módra a csipőn alól is, úgy hogy az most egészen a testhez lapult, az öv pedig lecsuszott a csipőre.

A köpenyféle ruhadarabok közt a hátköpenyt elől nemesak egy, hanem több egymás fölé sorozott gomb tartotta össze (Weisz: u. o. 282. l.) Weisznak ez utóbbi s ez előtti megjegyzése a kabátok francia megszűkítésére vonatkozóan átvizsgálva minket a koporsó alakjainak arra a *csoportjára, mely ilyen feltűnően feszes és rövid kabátot visel*. Ilyenek *Pál bán* (14. kép) a *haldokló bán mellett térdelő két fiu* (12. kép) s az *ördögtől megszállott szerencsétlen és fia* (18. kép).

Pál bán kabátja a felső czomb közepéig ér, s valamivel feljebb öv szorítja testéhez. A kabát

a deréktől az övig igen apró, 13—14 vízszintes redőbe van szedve, s ilyen a kabát ujja is könyökétől lefelé; ez utóbbi a kézelőn nem egyenes, hanem olyan mélyen lekanyarodik, hogy csak a kéz ujjai maradnak födetlen, s a kabát újját e kanyarodásnak megfelelően gyöngysoros szalag szegélyezi. Öve csaknem hengeralakú; szalag fonja kereken és apró köröcskék díszítik.

A *fiu megmentése* képén (19.) a fiuk kabátja a deréktől szűk, s csak annál bő, a melyik térdel. A hajós kabátja elől háromszög alakban van kivágva. Az előbbi öt alak koporsónkat ruházat-történeti tekintetben azért teszi érdekessé, mivel Aquila János, ki nálunk számos templomba festett képsorokat, a turnischai templom egyik falára 1378-ban éppen ebben a szűk kabátban festette le önmagát. (Rómer Fl. Régi falképek. II. tábla, hol tévedésből *Velemér* áll.) Ez az a krónikasoktól elégszer színdott, lovaghoz nem méltó ruhadarab, a mely Franciaországból ered és csakhamar még a XIV. százév első felében másutt is elterjed, s a maga szélsőségében a XV. százév elejéig fönnmarad.

A felső kabát Franciaországban a XIV. százév elejéig megtartotta régi tunica-jellemét, a melynek *surcot* volt a neve. Ekkor azonban annyira megszükitették, hogy a fejen át föl sem ölthették volna, ha csak elől egész hosszában föl nem vágják, s az alsó részét nem fűzik. Ennek a *kabátnak* aztán nem volt szabad egyetlen ránczot sem vetni, s csak a felső czomb közepéig ért. (Weisz id. m. 67. l.) Ez terjed el 1350 után Itáliában is; ebben a kabátban festi Marcus barát Róbert Károly királyt, s ez fordul elő László király s némely más alak testén a legtöbb e korbéli magyar falképen is; így Veleméren, Turnischán stb. (L. Rómer Fl. id. mű II., IV., V., X. tábláin és néhány ábráján.) Van azonban mégis egy figyelemre méltó különbség ez utóbbiak és koporsónk szűk kabátos alakjai, sőt ez utóbbiak és az Aquila Jánoson látható kabát közt is. Ez a legutóbbi t. i. sem a czombon, sem a kézfejen nem lapul a testhez, sőt nincs is elől egész végig felhasítva; tehát nem a legtúlzobb alakja e divatnak. Másfelől feltűnő a hasonlóság a vízszintes sávok közt, melyek épen Aquila és a koporsó illető alakjain láthatók. E sávok Aquila kabátján tán a szövet mintázatának vehetők, de a koporsó alakjain csakis a Limburgi krónikának avval a helyével magyarázható meg, melyet A. v. Heyden (Trachtenkunde 104—5) idéz és magyaráz. Auch waren die Röcke in der Brust *«gemüztert und geflüztert.»* E két szó, úgymond Heyden, nem világos, de Venczel királynak képe a Venczel-bibliában tán érthetővé teszi, a hol t. i. a rövid kabát apró, kis redőkbe van szedve. Közelebbről vizsgálva e vízszintes és szabályszerűen páronként összetartozónak látszó mélyedéseket, hajlandók vagyunk az egész sajátzerű diszt a vízszintesen levarrt vattazásnak tekinteni. Tudjuk különben is, hogy a férfiak akkor mellöket vattával tömték ki, hogy a kabát minél feszesebben álljon. 1370 körül, mondja Heyden (i. m. 100—4) a németül Lendner-nek nevezett kabát feszesebbé tétele végett a mellét és hátat kivattázták, mely szokást a Limb. Krónika westfaliai eredetűnek tart, pedig az Franciaországból származik.

A koporsónkon levő szűk kabátok egyik feltűnő sajátysága a mélyen kivágott nyak. Ezt találjuk különösen a három első alaknál, míg a többinél nem olyan feltűnő. A férfiak nyakának meztelensége a XIV. százévben még csak néhol lép föl; általános divattá csak a XV. százévben lesz — mondja Heyden — ki idézi a csehországi viseletnek egy 1367. évi leírását, mely mutatja, hogy ez a divat lényegére nézve egész Európában el volt terjedve. Ott állanak e sorok: Némelyek a mellen vattával tömött és bélelt párnácskákat viselnek, hogy látszassék, mintha asszonyokhoz hasonló nagy, erős mellök volna, s ezt az ál-mellet és hasat aztán erősen befűzik . . . (Heyden. 105); 1380-ból pedig egy szemtanú a bécsi divatról azt írja, hogy némelyek olyan szűk ruhát viselnek, hogy csak mások segítségével tudnak bele bújni; mások pedig a nyakon annyira levágják a kabát gallérát, hogy mellök és hátuknak egy része kilátszik stb. (Heyden. 104.) E mélyen kivágott gallérú szűk kabát felső szélét, mint látjuk, széles és díszes szalag szegélyezi; magán a meztelen nyakon pedig a *haldokló bán* képén (12.) a térdeplő fiuknál, különösen a jobb felőlinél valami kemény, felül gyönggyel kivarrt gallért látunk (22. kép), a mely nem tartozik a kabáthoz. Első tekintetre tán az alsó kabát, vagy ing fodrának tarthatni; azonban nem az. Ez a kemény érezkarika, melyet ekkor a fönnemlített, 1367-iki leírás szerint a gazdagok ezüstből, a szegények kovácsolt ólomból viselnek; mint az angol vagy juhász kuttyák, — teszi hozzá az el-

22. kép.
Érezgallér. (12. kép.)

keseredett író — hogy ne ártsanak nekik a farkasok (Heyden. 105—6.). — De a szűk kabát mellett, különösen vadászatoknál folyton, sőt később is divatban maradt az igazi tunica-szerű rövid, de bő kabát, milyent derékon átkötve visel az *Ördögűzés* jeleneten (18. kép) az a két férfi, kik a beteget tartják (Weisz id. m. 281.).

A szűk újj végig gombolására csak egy példánk van annak a férfinak karján, ki a Vihar jelenetén (13. kép) a málhát czipeli fel hátán a hajó fenekéről.

Még csak a csipőre szorított övről kell megjegyeznünk, hogy néhol ez a szűk kabátokon annyira szorul, hogy úgyszólván a szövetbe vész; ez onnan van, hogy miután az öv elvesztve jelentőségét, pusztá drágakövekkel megrakott ruhadíszszé vált, annyira lecsúszott a csipőn, hogy ott meg nem állhatott, ha csak a ruhára nem erősítették (Weisz id. mű 63.). Koporsónk szűkkabátos alakjainak övéről tehát föltehetjük, hogy a kabáthoz van varrva.

A világi férfi-alakok ruhadarabjai közül a nadrágot s köpenyt kell még megemlítenem. A nadrág ekkor, Franciaországból kiindulván, már mindenütt annyira megszűkült, hogy, mint több koriró említi: alig tudtak benne mozogni, s újjokkal a földet épen nem érinthették benne. A nadrág nem szöve, mint a mai tricót, hanem a harisnyával együtt egy szövetből varrva készült, a mi a szabómesterség igen nagy fejlettségére mutat, de e mellett volt szerepe a sok kipárnázás, vattázásnak is. Ilyen rendkívül szűk és külön czipő nélküli, elég hegyes orrú harisnya-nadrágot viselnek ezüst koporsónkon a 10., 14., 18. és 19. képeinken látható férfi-alakok. Ilyet találunk a Marcus-krónika miniatur- és Aquila János e korbéli magyarországi falképein. Ez a nadrág magában kevésbé alkalmas ruhadarab kormeghatározásra, mert már rég divatban volt és mondhatni, többé ki sem ment a divatból. Legalább a XVI. százévben még épen olyan alakban viselik, mint 200 évvel előbb; azonban a vele összefüggő harisnya orrának alakja és hossza elég gyorsan változott. Legelőbb követte a láb természetes alakját, később egyre hegyesedett, s így a XIV. százév második felében még mondhatni mérsékeltlen hegyes és egyáltalában hosszúnak nem mondható; de már e százév végén, s a következő elején egyre hegyesedik és hosszabbodik; míg elérvén a lehetetlenség határát, egyszerre megtompul, sőt kiszélesül a XV. százévben, mint a kacsorra. A mit itt a harisnya alakjáról mondtunk, attól az időtől, mikor arra czipőt öltenek, az magára a czipőre is értendő. A czipő orra Franciaországban nyúlt meg; állítólag Fulko Anjou-i gróf találta ki 1089-ben (Weisz 7. l.). A papság és törvényhozás elég korán fölemelte ellene szavát, de sikertelenül. Különösen Angolországban estek e tekintetben túlzásba. Azért IV. Fülöp elrendelte, hogy a czipő orra nemeseknél két lábat, a középosztálynál egy lábat, s az alsó rendűeknél hat hüvelyket meg ne haladjon. A hajó orráról e hosszú orrú czipőket Franciaországban Poulaines-nek, Angolországban cracowes-nek nevezték, valószínűleg, mivel azt állították és nem alaptalanul, hogy ez a divat Krakkóból terjedt el (Weisz. 61.). 1350-ben II. János is megtiltotta a párisi czipészeknek a hosszú orrú czipők készítését, de ez a divatot nem változtatta meg; épen mint V. Károly rendelete sem 1386-ban, a mely 50 forint büntetést szab arra, a ki hosszú orrú czipőt készít és elad. VI. Károly idején azonban e divat magától is alábbhagyott, de csak azért, hogy aztán újból fellépjen (Weisz. 70. l.).

Koporsónkon mérsékelt hegyesorrú, különbözőkép kivágott s gyöngyözött és himzésekkel diszített czipőt viselnek: a tanácsosok és a bűnhődő férfi (15. kép), a művész, a térdelő donator (16. kép), a térdelő fiuk (19) stb. Ezek közül némelyik esatos, némelyik nem.

Az a nehéz királyi palást, melyet *N. Lajos királyon Zárába vonulásának képén* (9.) látunk, a válláról leomló pikkelyszerű szalagok s a vállán hátára eső kámzsánál fogva különösnek mondható. Úgy látszik elől nemcsak egy mellesat, hanem egy rövid sor apró gomb tartja össze. Testét egészen befödi a lábikráig, de nem húzza a földön maga után. Aligha nem ilyen pikkelyszerű lebbentyűs vállgallérú palástot visel az a patricius is, a ki a *Bűnhődés képén* (15. kép) a más kettő között áll; de csak is köpenyének e lebbentyűi láthatók a mellén; a mi megerősíti azt a Lajos palástjára tett észrevételünket, hogy ez a ruhadarab, elől több gombbal gombolódik, vagy épen fel sines tán végig hasítva. A *Vihar jelenetén* (13.) a sz. Simeonra néző kámzsás alak bő kabátja hátul alulról a csipőig föl van hasítva s a nyílást széles prém szegélyezi.

A szent személyek ruházatáról, kivált szt. Simeonéről nincs mit sokat beszélni. Testét minden

alakjában a hagyományos, rendkívül bő s még a földön is elterülő, mellén csattal összetartott pallium fedí. Ilyen a sz. Józsefé is. Az érsek felálló gallérú ornatust visel, a melynek szabása nem határozható meg a képről.

A mi a férfiak különböző fejtakaróit illeti, Itália ebben is csak a francziákat követi. Másfelől feltűnő hasonlóságot találunk e ruhadarab legtöbb formájára nézve Itália, jelesen a mi ezüst koporsónk több alakja és a magyarországi falképek, valamint a Marcus-Kronikabeli festmények között is, a mi az olasz hatást Magyarországra igen világosan megbizonyítja. 1350—1400 közt Itáliában, — mint Weisz írja — a fejtakaró bő és puha sapkából és tulajdonképeni esavart kendőből állt. Az előbbi akkor csaknem zsákhoz hasonlított, s vagy csak magában viselték, vagy körülvették más prém karimával, néha sajátos arczelebentyűkkel. A kötél, fejre esavart kendőcske pedig a szövet szaporításával egész turbán-szerűvé növekedett. Ilyen zsákszerű puha szövet sipkát látunk vékonyka kendővel körülesavarva a senatorok fején mind a *Sírásás*, mind a *Bűnhődés* jelenetén (7. 15. képek). De a *Sírásás jelenetén*, sőt N. Lajos fogadtatásánál (9.) az érsek mögötti alak fején is a jobb oldali senatornak nem a sapka csúcsa hull hátra, hanem a rátekerget kendő vége borul nyakára. Ilyen zsákszerű puha sipkát visel N. Lajos kíséretében a *zárjai bevonulásánál* (9. kép) az a szakáltalan férfi is, kinek csak feje látható. De itt a sapka széle nem esavart kendő, hanem két-három újjnyi lapos, fölálló karima, épen mint a Pál bán jelenetén (14. kép) a megmerevedő nő balfelén látható szakáltas férfi fején is.

A *Mester-jelenetén* (16. kép) ennek turbánja vállára hull. De e turbánja alatt még egy szűk sipka látható, mely alól haja kilátszik (23. kép).

Divatban volt ekkor a kámzsa is, a mely vagy a felső ruhával össze volt varrva, vagy pedig nagy széles gallér-alakban a vállra borult. Csücskéje annyira megnyúlt, hogy a földre ért, mi ellen a papság és a törvényhozás eleget tiltakozott, de hiába. Koporsónkon egyetlen egy ily bő és hosszú csúcsba végződő sem látható; ellenben itt is előfordul a szűk, szoroson a fejhez lapuló kéményszerű-sipkaszerű kámzsa 1. annak a senatornak fején, a ki épen N. Lajos előtt térdel, mikor őt Zárában fogadják (9. kép), 2. pedig a *bűnhődő* alakon (15. kép), kinek fejről azonban még egy kendőt is látunk alá hullani, mely nem állván összefüggésben, turbánkendőnek kell tartanunk. Látunk még ezen kívül némely alakon, pl. a N. Lajost Zárába hozó hajósnép között egyik alak és a mesternek fején gömbölyű tetejű, keskeny karimájú sipka alatt állkendőt is, mely akkor férfiaknál és nőknél egyaránt divatban volt. Marcus-kronikájának képein számtalanszor elő jő.

A *Beteg bán* (12. kép) magas, gömbölyű tetejű és széles felhajtott karimájú szőrkucesmát visel; minőt már Marcus barát szokott az ő hercegeinek széltében-hosszában festeni; Aquila János, a festő is ilyet viselt, de az ő kucsmája még magasabb, csaknem csúcsba végződik, karimája pedig igen bő és oldalt egy helyt be van hasítva. Ellenben a veleméri *Három keleti király* képén, (Rómer: Régi falképek V. t.) az egyik csatlósnak zöldszínű, fehér prémes, gömbölyű tetejű kucsma lóg le zsinóron a nyakáról; az pedig, a melyet kezében tart, hegyesebben végződik, de fehérprémű karimája épen olyan, mint a beteg báné koporsónk *Haldoklási jelenetén* (12. kép). A veleméri képekhez egészen hasonló még a hajósnak kucsmája, ki a gyermeket a vízből kimentí (Fiumegmentés-jelenete, 19. kép), és Lajos hajósnépe közül némelyiké a *zárjai fogadtatás* képén.

Bizonyos tekintetben új divat ekkor (1350—1400 között) — írja Weisz id. m. 283. — az a sajátos alakú, félgömbölyű vagy lelapított tetejű sapka, melynek hátul felhajtott széles karimája elé felé egyre keskenyedik, s elől hegyben végződik. Kedvelt dísz volt e sapkának más egyebek közt egy-egy csatra függélyesen rátűzött karsu toll. Ilyen alakú nemez kalapot, tudjuk, falusi ispánjaink és gazdatisztjeink ma is széltében-hosszában viselnek; de azért, mint látjuk, olasz eredetű, s ha szabad a források megnevezése nélkül dolgozó müncheni *Bilderbogen* képeire hivatkoznunk — ez a kalap egykor velencei előkelő viselet volt. Koporsónkon is csak a fejedelmi személyekhez tartozó előkelő férfiak viselik; így a *zárjai fogadtatásnál* (9. kép), és Pál bán jelenetén (14. kép); a hol ezenkívül még ettől eltérő két más

23. kép.
A mester turbánja.

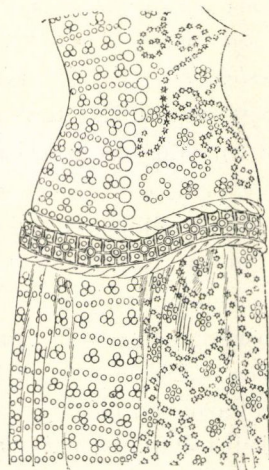
féle karimájú kucsmát is találunk, melyek közül az egyik magas, a másik alacsonyabb esúcsban végződik, mindeniken egy-egy, a középsőn pedig drágaköves boglárba foglalva három óriási strucztoll: az Anjouk családi ezimérenek kiegészítő része, emelkedik (24. kép). Ilyen előre keskenyedő karimájú sapkát fest Aquila is Veleméren a keleti bölcsek apródjainak fejére. Ilyet viselnek a turnischai falképeken az összes kúnvitéztek, de magas tetővel stb. (Rómer Fl. id. m. 28—29 l. közti számozatlan tábla.) Sőt találtak a Margitsziget romjai közt egy eserép téglát, a melyen épen ilyen sapkájú, hátra nyilazó kúnvitéznek alakját látjuk. (Pulszky K. Agyagiparunk történetéhez. Arch. Ért. 1882. 255—6. l.)

Egyedül áll az összes alakok közt az *Ördögűzés jelenetén* (18. kép), a beteget tartó alakok közül az első, a fején látható *szalagnál* fogva. Különbözik mindkettő egyforma ruházatú, de a hátulsó szakálltalan és göndörhajú, az első hosszú szakált és vállát verő haját visel; ezenkívül fejét *homlokszalag* fogja át, melynek két hosszú vége lelóg a válláig.

A férfi alakok közül ruházat tekintetében még csak a barátok alakjai vannak hátra, melyek a *Sírásás jelenetén* alig térden alól érő, derékon átkötött, felgyürt újjú és hosszú, bő kamzsájú esuhában meztelen lábaik, tonsurás fejökről ismerhetők fel. A *Lábsuda-képén* pedig már azt is látjuk, hogy e

24. kép. Főuri fővegek (14. kép).

25. kép. Margit (?) ruházata (14. képről).

esuhának körülbelül arasz-hosszú hasítékát a mellen 6—7 gomb tartja össze, s lábikráig ér, a nyakat pedig testhez álló szegély környezi. Itt a szélső balfelőli, a bő újjú kabát felett, szűk, újjatlan felsőkabátot visel. Mind ezen azonban semmi különös figyelemre méltó, mert a szerzetes és általában a papi viseletek kevés változáson mentek át.

Érdekes azonban a *nők viselete*. A szent asszonyok, Mária és Anna a hagyományos bő és hosszú tunica felett az antik módra felöltött, egyszerűen fejkendőül is szolgáló palliumot viselik. Erzsébet királyné és leányainak testét annyira befödi lábaikkal együtt a mélyen kivágott nyakú királyi palást, hogy ez alól csak mintázott szövetű köntöseiknek szűk újja látszik ki, melyet a kézelőn keskeny, Erzsébetnél gyöngyosoros szegély díszít. Ez a palást azonban itt két alakban áll előttünk. Az elől térdelő legkisebb leány bőújjú, s ez az újj elég sajátzerűen épen a csat alól indul ki. Ez az egyetlen összefoglaló gomb arra mutat, hogy ez a palást is, mint a többi három, elől egészen nyílt. A nyak csaknem a vállig látható s a szövet széles paszományba foglalva, sűrű redőkbe van szedve, de alább ezek nagy ránczokba mennek át. Ilyen mélyen kivágott nyakú, elől nyílt és csattal összetartott palástot visel *Pál bán jelenetén* mind a két nő; de itt a szembenéző két karát szét tartván, egész termete látható, s így a többi ruhadarabról is szólhatunk. Nehéz, mintázott szövetű, s csipőig bőnek épen nem mondható hosszú köntöse (25. kép) elől végig gombolódik. Nyaka mélyen és egyenesen le van vágva. Ove a derékről a csipőn alól lecsúszott. Különbözik ez a ruha olyan szabású, mint a férfiak említett szűk kabátja,

mint a XIV. század második felében nők és férfiak egyaránt viselték. A nők felső kabátja — Zimarra — írja Weisz (id. m. 290 l.) Itália viseletéről, a XIV. század második felében egyre szűkebb lett a csipőig; annyira, hogy végre egészen a testhez simult, s ebből folyólag a nyakat egyre jobban, egészen mélyen, négyzetletűre, vagy kerekén kivágták. Ha e kivágás francia módra háromszögű volt, a kabát neve: Cyriane, de ez csak a század végén terjed el. (Azt hiszem ezért nincsen ilyen ruhájú nő egy sem a mi koporsónkon.) A matronák, írja Johannes Musa (idézte Weisz id. műv. 291. l.) bő és földigérő köpenyt hordanak, mely elöl egészen nyílt és gyönggyel diszített aranygomb, csat, tartja össze, s mindeniket arany paszomány szegélyezi. Sz. Simeon koporsójának monographusa ezen az alakon (a megmerevedő nő) bő újjakat lát. Igaz, hogy a bő új e korszak viseletének általános jellemvonása, s ezt Weisz az említett Joh. Musának Piacenza viseletéről adott leírása alapján egész Itáliában általánosnak mondja, de koporsónk galvanoplasztikai másolatán bő újjnak, az említett királyleánykát kivéve (10 kép), egy női alakon sem találjuk semmi nyomát. A szóban forgó megmerevedő alak karjain redőt vet ugyan a köpeny, s tán ez ejtette szerzőnket is a fénykép alapján tévedésbe, de ha ez a bő újj redője volna, akkor ennek belső széle is előtűnne, de ez nem áll. Ha pedig a két nő alakot egy személy ábrázolásának vesszük — mint az eddigi magyarázók, a mi nem is lehetetlen — akkor a koporsóba nyúló alakon még világosabban látni, hogy itt bő újjakról szó sem lehet.

A beteg bán mellett síró leány, s a szentelt gyertyát tartó anya (12. kép), szintén a XIV. század második felében divatos szűk újjú, mélyen kivágott s csak a mell alatt bővülő köntöst viselnek, melyen a ruhaderék alja egy darabból áll, a földön húzódik, s derékon öv szorítja át, de néha ez utóbbi elmarad. Szegélyzetők mind a nyakon, mind a szűk kezelőkön csak keskeny szalagból áll. (V. ö. Weisz. id. műv. 290. l.) Épen ilyen, de kerekre vágott nyakú, s csak alsó karján szűk újjú köntöst visel a *Mestert* ábrázoló domború műven is (16. kép) a hátul álló nő. Sőt még a szűz Mária képen is, mely a falon függ, hol az eretnek barát prédikál, valamint a gyermek Jézus testén is szűk derekú bő köntöst látunk, mert nem lehetetlen, hogy az ötvös előtt épen saját korában festett Mária-kép állott.

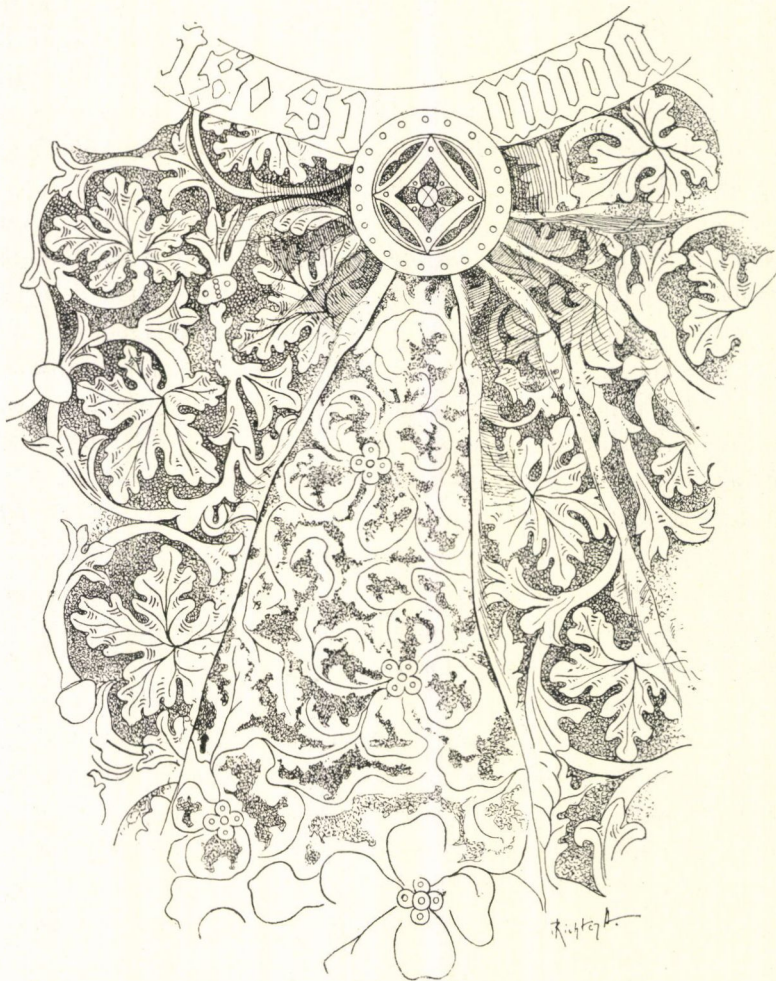
Ezen köntösön felül a nők természetesen ekkor is, máskor is különféle szabású palliumot, vagy ilyesféle bő ruhadarabot viseltek, a mely egyszersmind kámszaszerű fejkendővel volt ellátva. Ilyet visel domború képeink közül az előbb említett donatrix (16. kép); továbbá az az anya, ki gyermekét Simeon koporsójára helyezi (19. kép). Mindkettőnek fején látjuk a kámszaszerű fejkendőt, míg a síró Erzsébet beteg atyja ágya mellett (12. kép) hajadonfővel áll.

Itt van helyén megemlítenünk a koronás *Erzsébet királyné és a Pál bán jelenetén* (14. kép) *látható három nőnek sajátzerű fejdíszét*. Az arcot itt mindeniknél két-három újjnyi átmérőjű, patkó alakra hajlított hengerded csipkeszerű fonadék veszi körül, mely úgy látszik magában rejtje a tulajdonképeni igazi, vagy ál-hajfonatot. Ebből a patkószerű pártából finom fátyolkendő indul hátra, s a fejét és nyakát hátul redősen elfödi, magát e kendő szélét pedig a váll irányában ismét ez a hengerded csipke (?) dísz szegélyezi, s úgy látszik súlyával kissé megfeszíti. A hol az arcot szembe látjuk, e henger tag két vége előre kanyarodva a két vállon nyugszik. E különös főkötő magyarázatát Heydennél találom, ki (Trachtenkunde 108. l.) ezt írja róla: Mindenek előtt megjelennek a Hulle és a Krüseler nevű főkötők, a melyek az egész haját magokba rejtve, az arcot finom redőkbe szedett csipke fodorral veszik körül és ez gyakran, mint valami ládácska nyugszik a vállon. A Weisz, *Kostümkunde* 1883. kiadása alapján közölt rajza pedig egészen megfelel koporsónk említett alakjain előforduló főkötőknek, s így ezt a ruhadarabot sem mondhatjuk fiatalabbnak, mint akármelyik másikat. Ugyanezt látjuk különben III. Czopfos Henrik két feleségének fején (Pór A.: N. Lajos, 505. l. Stifried: Kloster Heilbronn cz. munkája után). Ilyen fejeket visel végre Erzsébet és Ilona királyné a Markus-krónika képein.

A ruhák szövetét az ötvös csak kevésse jellemezheti, s mégis figyelemre méltó e tekintetben, hogy nemesak a bolyhos és sima szöveteket különbözteti meg, hanem gonddal kiveri egy ugyanannak az alaknak két külön színű ruháján a különböző mintájú rajzokat. Így látjuk, hogy bolyhos a király palástja, a háta mögötti tanácsos kucsma karimája, a másik alaknak egész süvege, az Ördögüzés jelenetén (18. kép) a beteget tartó férfiak nadrága stb. Ellenben a többinek kabátja, nadrága és czipője stb. síma. E megkülönböztetést igen apró karikácskák kiverésével éri el. *Pál jelenetén* (14. kép), a szembe néző nőnek

köntöse a ruhaderékkal egy darab ugyan, de az egész ruhadarabnak jobbfelén vízszintes vonalakban elhelyezett köröcskék, a balfelől pedig indavonalakat író minta, s rózsácskák láthatók. Megfelel egészen a XIV. százév tarka ruházatának, mikor a nadrág két szára is külön színű volt. (L. 25. kép.)

Simeon alakján a fődélen az alba vagy tunica mintája négylevelű nagy rosetta, melynek még porodái is (öt pontocska) láthatók. Ez a motívum még csak egyetlen egy kis folton jó elő, az első hosszoldal felső szélén a tulipános szalag toldásaként. Simeon palliuma igen szép rajzú indából font medailonokat ábrázol, melyeknek közepén az a cser vagy szőlőlevél látható, lapos mintában ponczolva, (26. kép), mely a Templomi bemutatás ivszögletén (8. kép) és a feliratos táblán (11. kép) domború alakban trébelve jó elő. (L. alább a diszitmények közt.)

26. kép. Sz. Simeon ruházatából (5 kép).

A zászlók diszitménye N. Lajos bevonulásán különböző; az egyik egészen vízszintes sávokból áll, mely megfelel Magyarország czimerében a polyáknak, a másikat apró lilomok fedik, s ez a király czimerét állítja elénk.

A *nők lábbelije* nagy részben elfödve, de a mennyire láthatók, mindenkinél a XIV. százévben divatos hegyes orrú, kivágott cipőt találjuk különféle díszes szövetből.

A *hajviselet, ékszer*ek divata tekintetében az ezüst koporsó domború művei kevés figyelemre méltót tárnak elénk. Legfőleg azt jegyezhetjük meg, hogy a tanácsosok mindenütt szakáltalanok; csak a Lajos előtt térdelők közt van egy szakállas, míg Lajos kísérete egy kivétellel, valamint maga a király, az érsek, a bán, s részben a vitézek és hajós nép, nagy és különféle alakú szakált viselnek; ebből tehát

akár az alakok nemzetiségére, akár a szakál divatából a domború művek korára következtetni nem lehet. Az is inkább a technikai kivitel körébe vág, hogy a szakált vésés által tüntetik fel a mesterek a *Lábcsuda* kivételével (17. kép), hol azt igen apró köröcskék jelzik. A szakáltalanok arca a legtöbb táblán sima; némelyiken pedig a beretválást és növésnek indult szakált is apró pontok teszik láthatóvá. (L. 23. kép.)

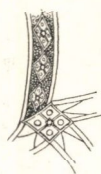
Ékszereket e korban elég bőven viseltek, s különösen a ruha szegélyeken a kövekkel megrakott paszományt domború képeink mesterei is elég lelkiismeretességgel igyekeznek feltüntetni. Így a gallértalan szűk kabátok szegélyeit párhuzamos vonalak közt kettős, nagyobb és kisebb köröcskék díszítik; Erzsébet királyné palástján pedig a ferde alakú, négyszögecskébe vert köröcskék sikerülten ábrázolják a drága köveket (27. kép). Így némely férfi nyakán is négy sor gyöngyös szalag egészíti ki a mélyen kivágott kabát gallért; sőt Lajos kíséretében (9. kép) egyik szembenéző alak kucsma karimáját is a szegélyzet alatt félköröcskék díszítik. Az *álmólátás*-on (20. kép) a falon függő Krisztus és Mária-kép keretét is zig-zúg vonalban haladó apró, s az üres tereket váltakozva nagyobb köröcskék díszítik (28. kép), Nagy Lajos koronája két szegélyzet közé foglalt ferde alakú ékkövekkel rakott homlokabroncsból áll, melyet az ismeretes Anjou-liliomok koszorúznak, s ezekkel együtt a gömbölyű tetejű sipkát körülveszi. Lényegében megegyezik Erzsébet királyné palást szegélyzete az érseki infulán és Nagy Lajos koronáján látható ferde alakú drága-kő díszítménnyel, a miből azonban még nehéz következtetni a táblák rokonságára; mert ezt a motívumot általánosan használták ekkor és később is. A csatok különbözők: vagy sima, vagy köröcskével díszített gombok, vagy éppen rosetták és sima vagy díszített ferde alakú drága kőből állanak. Legszebb Simeon nagy alakján, a földélen látható (26. kép).

Kesztyűt, övbe dugott, vagy arról, láncocskán függő tórt, mely az akkori férfi viseletnek majdnem elengedhetetlen kiegészítő része, koporsónak ábrázolásain sehol sem találunk. Az *öv*, mely e kor viseletének lényeges része, Pál bán jelenetén mind a szembe néző nő (25. kép), mind a kapun belépő alak derekán zsinórszalag közé foglalt négyszögű medaillonokból áll, melyeket drága kövek díszítenek. Ez utóbbinak köpenyét alól, egyenesen felálló ötágú merev virágszál díszíti. A köpenyek szövete itt mindig sima.

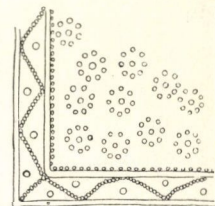
Áttekintve még egyszer Simeon koporsójának figurális domború műveit, azt kell mondanunk, hogy ezek közt egy tábla sincs, mely tisztán *ruházat történeti tekintetben* bár csak megközelítő bizonyítékot nyújtana arra, hogy *nem mind a XIV. század második, legkésőbb a XV-nek első felében készült!* Feltűnő, hogy e sokféle ruha közt nélkülözniük kell a legjellemzőbb viselet-történeti adatot, a *hadiruházat és fegyverzetet*; e tizennégy tábla valamennyi jelene, annyira békés természetű, hogy a művész még legünnepélyesebb képén, *Lajos bevonulásán* (9. kép) sem vert ki még egy kardot sem; holott ekkor még Aquila János is, a piktor, hosszú görbe kardot akaszt nyakába. A *bevonulás*-képén a kíséret egyik alakja kezében látni valami csavaros nyelű gömbben végződő tárgyat, de ez sem törnek, sem nyilnak nem tartható. Másutt pedig összes tábláinkon fegyvernek nyoma sincs. Ennek tulajdoníthatjuk azt a feltűnő körülményt, hogy az éppen Nagy Lajos udvarában, s csak röviddel előbb festegető Marcus barát kronikájában a legtöbbször előforduló, mondhatni legjellemzőbb ruhadarab: a szoros testhez álló sodronykarika-ing s az efölé öltött újjatlan szűk kabát koporsónk egyetlen egy alakján sem fordul elő; holott ezeket megtaláljuk a turnischai, 1383-ban készült falképek egyik sz. *László*-ján az éjszaki falon. (Rómer Fl. id. mű 28—29. lapközi tábla), s így minden kétséget kizáróan bizonyos, hogy ez nálunk is, másutt is általános vitézi viselet volt. *Mind e mellett ezüst koporsónk viselet-történeti tekintetben is különös figyelmet érdemel.*

Hátra van még a képek *architecturái*, vagy más nemű *háttere*, azok *díszítménye* és a *növényornamentumok* rövid áttekintése.

A *hátter architektúrája*, vagy keretül szolgáló architecturái dísz tekintetében azok a táblák, a melyeken ilyenről beszélhetünk, két csoportra oszlanak; az egyik a teljes *félkörív*, a másik a

27. kép.
Palást-szegély.

28. kép.
Képkeret és szőnyeg.

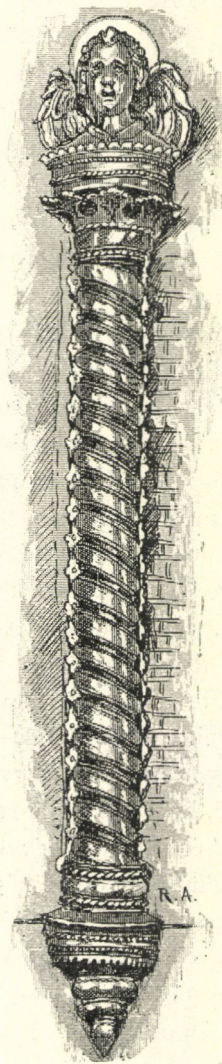

35. kép.
Háttér dísz a templomi
bemutatása képéről.

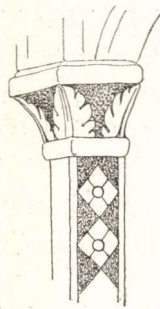
ható külön csoportokra osztja. Közös jellemző vonásuk: a törött ívszeletből alkotott képkeret. Magán ezen az architecturái háttéren, illetőleg kereten az oszlop fejecskék, s az annyiszor ábrázolt Simeonkoporsó lába architecturái díszítvényével majd minden táblán más-más sajtószerségeket tüntet fel. Így a *Templomi bemutatáson* (28. kép) a ciborium oszlop-fejeteit a négy szögleten négy akanthuslevél díszíti; s ezt a motívumot még csak a *Bűnhődés-jelenet* (15. kép) koporsólábjában (fejezet és talapzatán), módosítva pedig *Pál bán-képén* (14.) és a *Füü-megmentésén* (19. kép) találjuk fel (29. kép).

A többin mind hosszú, keskenyebb vagy szélesebb félkörben végződő levéldísz jó elő (30. kép), mely a *Beteg bán* (12. kép) és Erzsébet koporsó felajánlásán (10. kép) pálmalevelekké idomul (31. kép). A *Beteg bán* és az *Alvó barát* (12., 20. képek) ágának oldaldíszítvénye lényegében megegyezik. Így az utóbbi táblán látható éjjeli lámpa csak lényegtelen dolgokban különbözik az *Ördögűzés-jelenetén* (18. kép) látható, szintén gyöngyfüzérrel díszített függő lámpától. Az előbbi

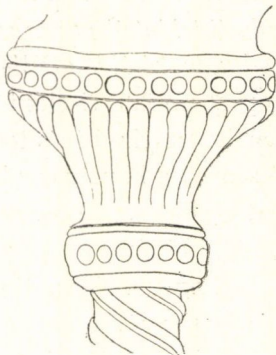
törött ívszeletből alkotott árkád. Az előbbiekhöz számítandók a *Sírásás*, *Templomi bemutatás*, *Lajos bevonulása*, a *Beteg bán*, *Bűnhődés* és az *Álomlátás-jeleneti* (7—9., 12., 15. és 20. képek); a második csoportbeliekhez: *Erzsébet koporsó felajánlása*, a *Mester*, *Lábcsuda*, az *Ördögűzés* és a *Füü-megmentése* jelenetei (10., 16—19. képek). Magától értődik, ez utóbbi csoportot több más művészi nézőpont azért elég élesen elválasztható

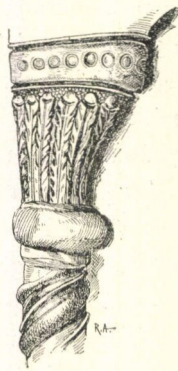
32. kép.
Domború művek
választó oszlopa.

29. kép.
Oszlopfejezet a ciboriumról
(8. kép).

30. kép.
Oszlopfejezet
(18. kép).

31. kép.
Oszlopfejezet
(10. kép).

motívumot tehát, úgy látszik, több mester is felhasználta, de mindenik a maga módja szerint.

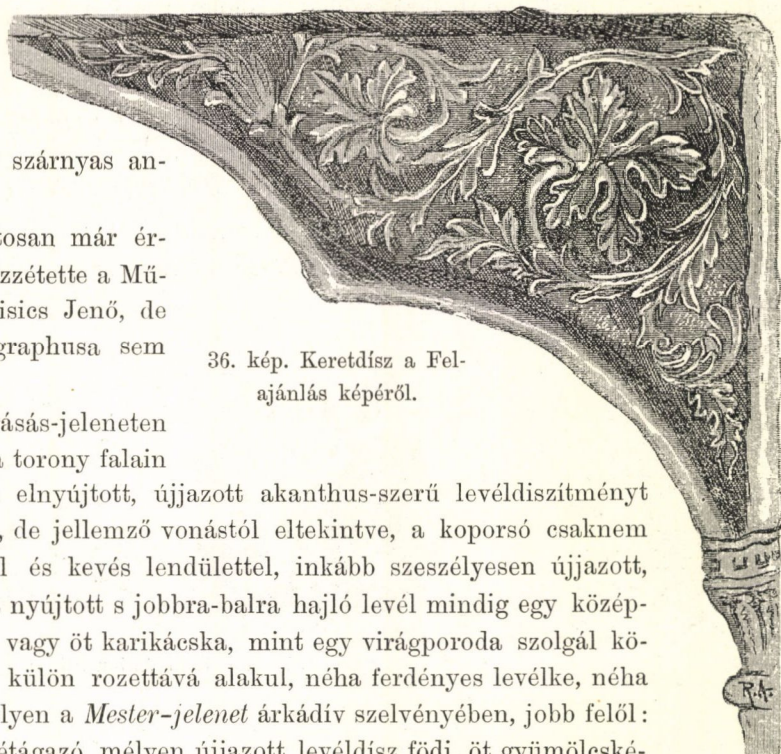
Itt van helyén felemlíteni azt a nyolcz csavaros hengeroszlopot, mely mind a két hosszoldal tábláit egymástól elválasztja, s az egész koporsót sikerülten tagolja (32. kép). Valamennyi három vastag hengertagból, egy fűrészfogas és több apró gyöngyosor szalagból szerkesztett konzolcskán áll, s két kötélfonadék közé foglalt hengertalpról emelkedik fölfelé. Kapiteljök szintén

kötélgyűrűk közé foglalt hengertagon nyugszik, s gyöngysoros köralakú abacusaikat visszahajló akanthus-levelek, mint egy koronapárta tartják. Ezen emelkedik mindeniken egy-egy szárnyas angyalfej.

A növénydiszítványokról vázlatosan már értekezett, s jó részöket rajzban is közzétette a Művészeti Ipar 1892. évfolyamában Radisics Jenő, de tüzetesen a Simeon-koporsó monographusa sem tárgyalja. Ezek a következők:

1. Mindjárt az első táblán a Sírásás-jeleneten az architecturái háttér ívszögletein s a torony falain sajtászerű, leveles inda, helyesebben elnyújtott, újjazott akanthus-szerű levéldiszítványt találunk, mely két-három lényegtelen, de jellemző vonástól eltekintve, a koporsó csaknem minden tábláján előjön. A hanyagul és kevés lendülettel, inkább szeszélyesen újjazott, két-három vagy négy ilyen hosszúra nyújtott s jobbra-balra hajló levél mindig egy középpontból indul ki; mindig egy, három vagy öt karikácska, mint egy virágporoda szolgál középpontul; néha e néhány köröcske külön rozettává alakul, néha ferdényes levélke, néha málnabogyóra emlékeztet; sőt egy helyen a *Mester-jelenet* árkádív szelvényében, jobb felől: *tölgyfa-makk*. Ilyen polypszerűen szétágazó, mélyen újjazott levéldisz födi, öt gyümölcské-

36. kép. Keretdísz a Felajánlás képéről.

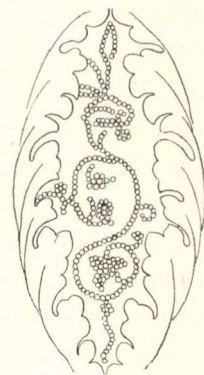

33. kép. A fődél előlapjáról, Simeon terítőjének foltja.

ből kiindulva a fal ívét a *Sírásás-jelenetén* (7. kép) a tanácsosok feje fölött, és a templom oldalán az ívmezőket; továbbá az *Erzsébet által átnyújtott* s a *Mester-és Lábcuda-jelenet* koporsóit (10., 16., 17. képek); de már a többin e helyen csak egy karikácska, vagy szabályosan kidolgozott rozetta látható.

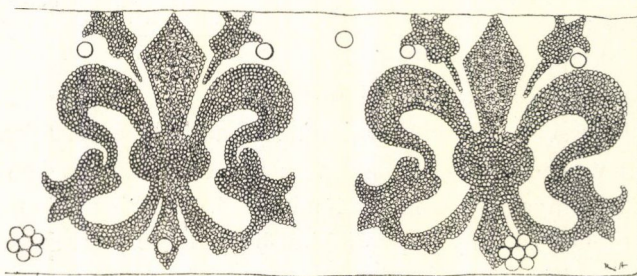
Épen ez a minta s ilyen stilizálásban jó elő a *fedél homlokfalain* a csüses mezőkben Lajos címere körül (L. 50., 51. képek); a mi kétségtelenné teszi, hogy minden alakban egészen-, vagy igen közel egykorú és a koporsónak eredeti diszítványe.

2. Feltaláljuk ugyan még eltérő alkalmazásban is, t. i. nagy köralakú, s ennek keretén belől benyomott oldalú négyzetes rozettává alakítva a *fődél előlapján*, sz. Simeon alatti takarón 21—22 cm. széles sávban, lábai előtt; de ez ide már későbbi időben, toldozásként került; tehát itt nem eredeti, mert alig hi-

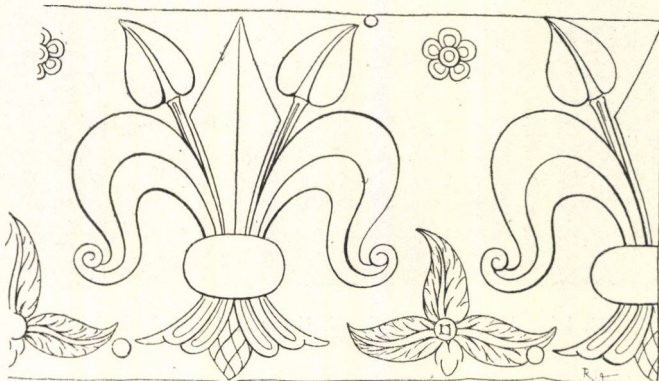
34. kép. Egy levél az előbbiről.

hető, hogy a mester e takaró széleit szőlőleveles inda, — a végét pedig ezzel a nagy levél-motivummal s ilyen primitív módon egymást metsző két külön mintával diszítette volna (33. kép). Ezt a mintát közölte már a Művészi Ipar említett cikke is (1892), de hiányosan, mivel a két szélső kör-alaknak páronként összeboruló levelei közt a mezőt a rajzoló üresen hagyta, holott ezekben, apró karikácskából kiverve, épen azt a diszitményt látjuk külön (34. kép), talán más kéztől kiverve, a melyet a *Koporsó-Felajánlás* képének háttérén szőnyegmintaként és a *Lábsuda-jeleneten* koporsó-takaródísz gyanánt látunk alkalmazva (L. itt a 12. szám alatt). Ezt a nagy vonásokban stilizált levéldiszitményt tehát már csak ez utóbbi rajza levő mintánál fogva sem sorozhatjuk a legrégebb diszitmények közé, mint Radisics úr teszi.

37. kép. Régi Anjou-liliom.

3. A koporsó-födélén levő terítő eredeti mintája az az indából font és szőlőlevéllel kitöltött medaillon-sor, mely még csak Templomi bemutatás (8. és 35. kép), *koporsó-felajánlás jeleneten* (10. és 36. kép) és a *felírtos táblán* (11. kép) jó elő relief-alakban. Szövetdíszül azonban ugyanezt a mintát *vésve*, bizonyosan ugyanaz a kéz alkalmazta az előbb említett födél nagy Simeon alakján a palliumon (26. kép). E minta mind rajza, mind művészi elosztása és gondos kidolgozásánál fogva a tábláknak mes-

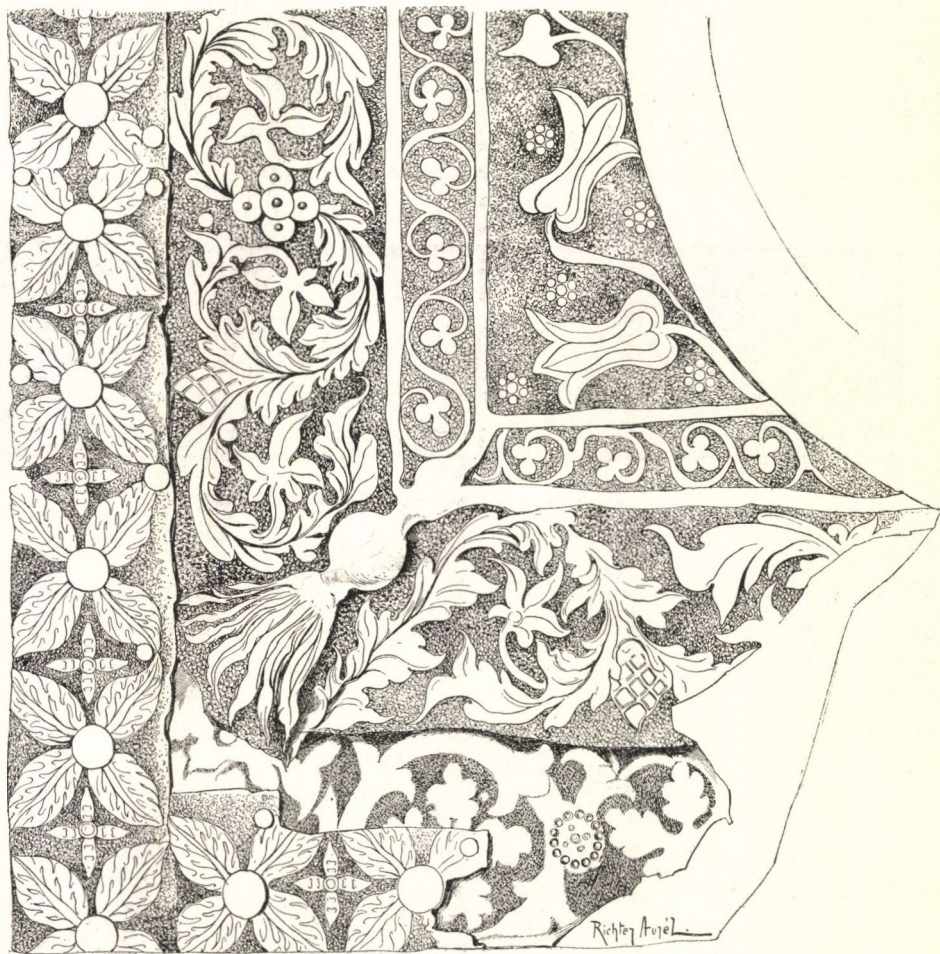

38. kép. Későbbkori Anjou-liliom.

terek szerinti csoportosításában jelentékeny támasztó pontul szolgálhat; jöllehet két, más tekintetben kézzelfoghatóan különböző mester kezéből kikerült műven, minők: a *Templomi bemutatás* (8. kép) és *Erzsébet koporsófelajánlása* (10. kép) is előfordul. Ezt csak úgy magyarázhatjuk meg, hogy ez utóbbin az előbbinek mestere csakis ezt a diszitményt dolgozta ki; míg a figurális rész más kéztől ered. A harmadik rész az alakok háta mögötti képmező diszitménye (42. kép) bizonyosan később készült. (L. 10. szám alatt tárgyalva.)

4. Más motivum az Anjou-lilioma, mely azonban Lajos czimerét kivéve, sehol sem fordul elő a koporsó eredeti, érintetlennek nevezhető helyén. Hét széles szalagot diszít ez, melyek közül hat, körülbelől 91—94 mm. széles szövetmintaként a koporsó első és hátulsó hosszoldalán fönt, az üvegfödél

foglalatánál alant, a csapóablái alatt és fölött, s végre, mint Bianchi fametszete után állíthatjuk, a koporsó belsejében a domborművek fölött húzódik végig. (L. 37. kép.) A hetedik pedig, melyen a liliomok eltérő alakúak, s erősen kidomborodnak, a hátsó födél felső szélén takar el részben még a figurális táblákból is egy részt. (L. 38. kép.) Ennek szélessége 143 mm. Mind a kétféle művü szalag, mint csak a durva rászögezésből is látható, toldozás, tehát sem a táblák, sem azok kereteinek szerves része gyanánt nem vehető. A liliom még a XVI. százévben is előjő ugyan, mind a mellett azt hiszem, *a hat első helyen említett síma lapra ponczolt alak bátran tehető a koporsó készülése idejére.* Ezt úgy érthetjük, hogy a koporsó belől eredetileg nem lévén figurális táblákkal diszítve, a XVII. százévi átala-

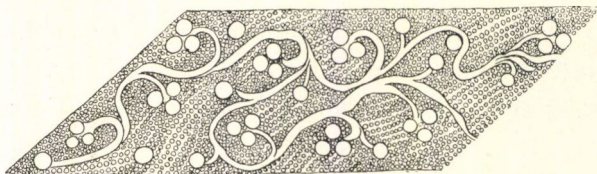
39. kép. Sz. Simeon fejpárnájának alsó balszöglete és foltjai.

kításnál ide szögzett csoportképek helyéről elszedték a régi liliomokkal diszített ezüstlapokat, s felszabdalták foltoknak. Mutatja ezt az a körülmény is, hogy négy-öt ilyen szalag több mint húsz darabból van összetoldva. (E tétel bővebb bizonyítására alább térek ki.) Az utoljára felhozott relief-liliomos szalag ellenben XVII. százévi munka.

5. Megint más, négylevelű, nagy arányokban rajzolt rózsák, s ezek szivét alkotó porodák borítják *véssett körrajzban* a sz. Simeon nagy alakjának tunicáját (26. kép), mely a pallium alól egy darabon kilátszik.

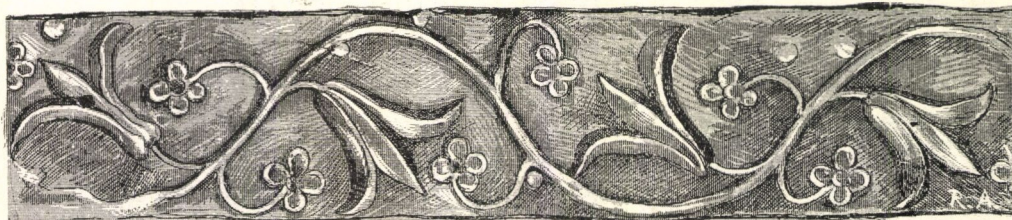
6—7. Ugyanennek az alaknak feje alatt levő, nyolez bojtjal diszített párnát kétféle, gondal rajzolt, s szorgalmasan trébelt domború minta tölti be: egyik nagy, karesú tulipánokból áll, a melyek hosszú indák kanyarodásaiból fakadnak; a szélén pedig, párhuzamos szegélyek közt, hullámvonal fut

végig, melynek közeit hosszú száron függő, egy-egy lóhere-leveél disziti (39. kép). Lényegében megegyezik ezzel a Pál bán-jelenetén levő koporsó födél-diszitménye (40. kép); de könnyű rajtok felismerni, hogy két igen különböző gyakorlottságú kéztől erednek.

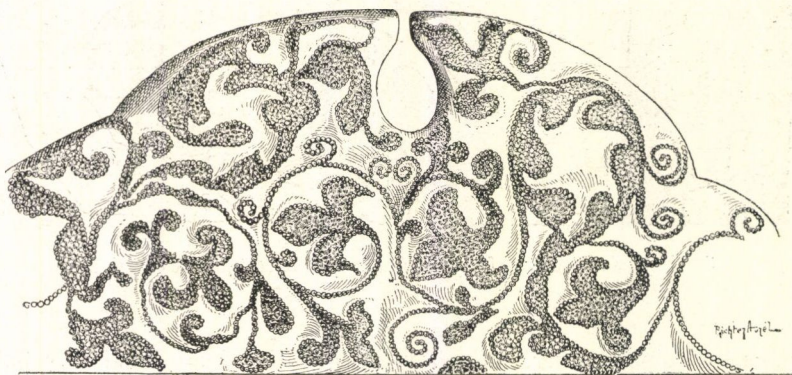
40. kép. A megrabolt koporsó födele (14. képről).

8. Lapos, ponczolt cserlevél-motivum jó elő a csapófödél belsején a táblák fölé ragasztott 12 cm széles szalagon (L. 18—20. képek), s ugyanez foltozásként a Simeon nagy alakjának párna szélén a födél előlapján, hol helyenként a később oda szögzett renaissance-izlésű diszitmény leszakadt (39. kép).

41. kép. Tulipános szalag a koporsó elejéről.

9. Egészen elüt ezektől a koporsó előlapján fönn végigfutó hullámos indaszalag, mely váltakozva háromlevelű tulipánt és hosszú szárú nefelejtseket bocsát ki magából (41. kép). Némi hasonlata mégis van a Simeon-párnája diszitményével. Szélessége 48—50 mm.

42. kép. Szövetminta a Felajánlás háttéréről (10. kép).

10. A *Koporsó-felajánlás*-jelenetén (10. kép) a szövetminta-motivum, melylyel a kép terén találkozunk, apró ponczolt köröskékből alkotott szép hajlású, igen vékony indaszár-medailionokat ábrázol, melyeket a szárból hajtott háromlevelű liliomra emlékeztető virág tölt be (42. kép).

11. Ilyen ponczolt hullámvonalban tovahaladó, s közönként rózsácskákat bocsátó inda-diszitmény kigyózik végig a *Felajánlás* (10. kép) legfelső szélén, s ilyen volt baloldalán is, de itt már le van az ormó kalapálva, azért a diszitménynek csak nyoma látható. (L. a 45. kép alsó felét.)

12. Ponezolt diszitmény jő elő még a *Lábsoda-jelenet* koporsó-takaróján (43. kép), mely mint említém, ismétlődik a Simeon nagy alakjának lábánál a terítő folt levelei között (33., 34. kép).

13. Csúcsíves mintával találkozunk a *Bűnhődés* című tábla alsó felén (15. kép), mely két ormó közé bizonyos távolban egymás mellé sorozott törött ívű ablakocskákat, s az ívek közt közös csúcsba futó hármass leveles medaillonocskákat tüntet fel.

14. Ismét más diszitmény jő elő azon a 22—30 mm. széles, kiváló izléssel rajzolt arabeszk-szalagon, mely a födél tábláit egymástól elválasztja s a mellső födéllapot kereteli. Két párhuzamos szalag közé helyezett, csúcsaikkal egymás végéhez sorozott ferdény-medailonok, s ezekben hat gyöngy-

43. kép. A Lábsoda jelenet koporsóterítője (17. képen).

ből alkotott rózsácskákból áll e szép diszitmény. Kora a motivum általános voltánál fogva nehezen határozható meg.

15. Egészen renaissance-izlésre vall azonban ugyanannak a hátsó födélnek két szélső foltzalagja, melyeket ide alighanem az utolsó restauratio alkalmával szögeztek. Ez ötlevelű rozetta-sorból áll, mely stilizált szögfejnek is vehető; előjő még a két keskeny oldal táblái fölött is. Szélessége 65—75 mm. (44. kép.)

16. Ismét renaissance-diszitményt találunk az oldaltáblák fölött a koporsó hátulsó felén, mely igen finom rajzú, apró levelek és sokszorosán visszakanyargó indákból, s a medaillonok belsejében

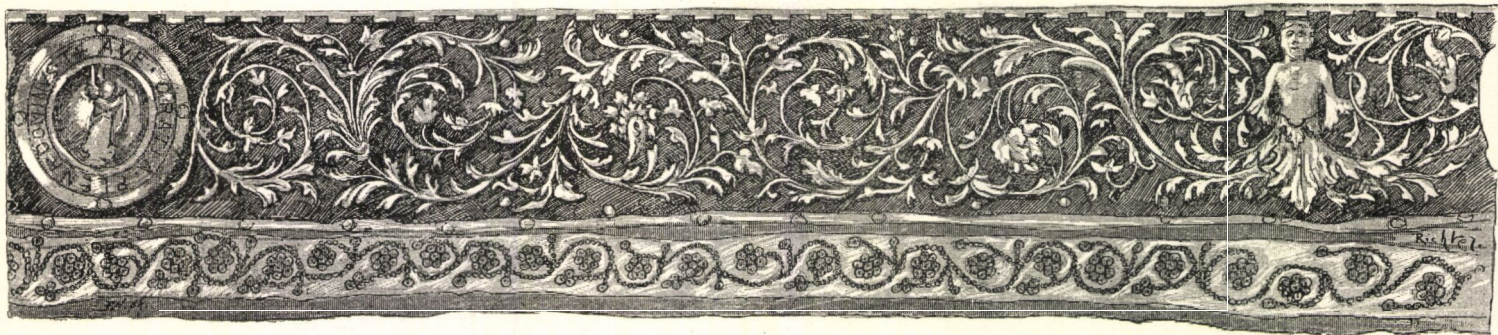
44. kép. Szögfejdizitmény a födél hátsó lapjáról.

akanthus-virágbimbóból áll. E szalagok helyenként syrénékből indulnak ki, közbül és két végén pedig egy-egy medaillon látható. A középsőben sz. Simeon ölében tartja a gyermek-Jézust, körülötte e felirat: *Nunc dimittis servum tuum Domine*. A baloldalon Gabriel arkangyal, kezében pálmaág s körülötte e szavak: *Ave Maria gratia plena, Dominust*. Végre ezzel szemben a szalag jobb végén levő medaillonban Mária s e körirat: *Ecce ancilla Domini*. A szalagon, melyet, a mint a diszitmény is elárulja, nem lapból vágták ki, hanem eredetileg e hely számára készítettek, mindkét szélén igen keskeny diszitetlen rész vehető észre. Szélessége 69—74 mm. Maga a diszített rész 60 mm. A három medaillon nem egyforma: a balfelöli s a középsőnek átmérője: 63 mm., míg a jobboldalié csak 53 mm. (45. kép.)

17. Renaissance-diszitménnyel találkozunk továbbá a balfelöli keskeny oldal *Vihar jelenete* alatti keskeny szalagon, melyen a kör alakú medaillonokat négy újjazott levelű rózsácska tölti ki. (46. kép.)

18. Apró gyöngyös keskeny szalagok szegélyezik az előbbi mintát, melyek szélessége azzal együtt 70 mm., a nélkül 15 mm. (46. kép.)

19. A mellső fődélap felső szélén Simeon alakjának jobb oldalán is renaissance-diszitmény vonul végig, mely négy-négy lándzsaalakú közös központ köré csoportosított mintájával minden többtől eltér; s főképp azért érdemes a megemlítésre, mivel épen ilyen alakú újjazott lándzsa-levelek jönnek elő a hátsó fődélap felső szélén végig futó széles szalagon a nagy domború liliomok közt, a mi a 15—16. alatti szalagon is előforduló épen ilyen levéllel együtt mutatja, hogy a trébelt liliomos szalag is, *habár régi motívum*, a renaissance idején készült. Szélessége 40 mm. (39. képen a balfelöli szélső szalag.)

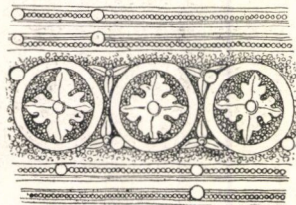

45. kép. Renaissance-diszitmény a koporsó hátsó feléről.

20. A mellső hosszoldal legalsó részén a csapóajtó sarkai közti kis téren igen sajátos hullámos meander-szalagot találunk, egy 22—23 mm. széles szalagon a fenékdieszka élén. Ez a román izlés idején is és korábban épen olyan gyakori építési kódizitmény, mint a renaissance idején; azért ennek koráról biztosat mondani lehetetlen. (47. kép.)

21. A koporsó ormózatán végigfutó kettős szalaggal körültekert pálcza, melyet öt gyöngyös gyűrű szorít át, ez utóbbiakon látható akanthus-leveleske stilusánál fogva renaissance-korinak mondható. A pálcza átmérője 16 mm. (48. kép.)

22. Alig is jöhet diszitmény számba, de mégis felemlítendő az az apró tompa fűrész-fogsor, mely

46. kép. Renaiss.-disz. a bal keskenyoldalon.

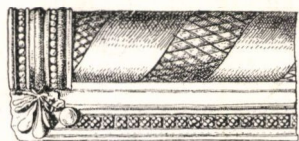

47. kép. A sarkok közti szalag.

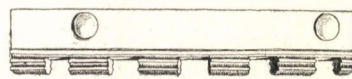
a hátsó fődél alsó szélén fut végig, s mivel a csavaros oszlopok konzolcskáin is előjő, ezekkel egykorúnak, tehát nem a régi sarok maradványainak kell tartanunk. Szélessége 15 mm. (49. kép.)

Az összes diszitmények csoportosításáról, továbbá a foltozásokról alább a koporsó átalakítása és viszontagságai leírása közben szólok röviden. Itt csak a két fődélhomlokzat diszitményét említem meg. Mind a két háromszögű képmező nagyrészt Lajos király címere foglalja el. Áll pedig ez a *czímer* egy nagy, stilizált sisakhoz támasztott ezüst pajzsból. Ennek balmezejét a nyolec pólya, a jobb felölit pedig tizenegy liliom foglalja el. A sisakról néhány, részben liliommal diszített, pikkelyszerű lebbentyű hull alá. A koronát, mely e sisak fölött áll, három liliomos, drágaköves homlokabroncs alkotja. Ebből egy struczmadár nyaka és feje emelkedik ki, mely csőrében egy patkót tart. E fej mellett a koronából

még két strucz toll is emelkedik ki. A madár fején itt nincs és nem is volt korona; csak egy-egy durva folt látható mindeniken, melyek a nagyon domborodó fejeket, mivel letörtek, az alaphoz erősítik. A korona irányában jobb és bal felől gyöngysoros abroncskoronák alatt L és R *Ludivicus Rex* kezdőbetűi domborodnak ki. A czímer színei a Pór Antalnál (N. Lajos 617. l.) közölt Suchenwirt-féle leírás szerint: a pajzs ezüst, a pólyák világossárga gyöngyökből és rubinokból vannak rakva; a másik mező pedig égszínű, s a liliomok aranytól tündökölnek. A korona szintén arany, a strucz nyaka hermelin, szeme rubin; arany csőrében a patkó is arany. Néhol a strucz fején is arany korona. Primesser szerint

48. kép. Az ormó dísze.

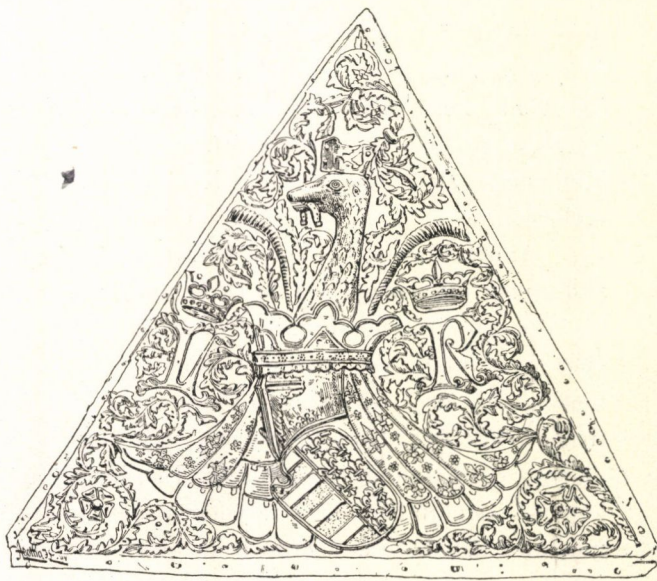

49. kép. A fődél alsó széléről.

az I. Károly és I. Lajos czimere onnan veszi eredetét, hogy Róbert Károly egy struczmadarat táplált udvarában. (Suchenwirt kiadása 190. l. alapján idézi Pór A. N. Lajos 617. l. 3. jegyzet.) A háromszögű mezők el nem fődött részén a koporsó minden tábláján előjövő indaszerűen elnyújtott újjazott levél tölti be, kombinálva a szőlőleveles medaillonnal; s így itt e diszitmény kétségtelenné teszi, ha ugyan a

50. kép. A koporsófödél jobboldali homlokzata.

51. kép. A koporsófödél baloldali homlokzata.

czímer még hagyna fenn kétséget, hogy e táblákat is az a mester tervezte, s tán dolgozta is ki, a kinek a koporsó legszebb figurális domború műveit, nevezetesen a *Bemutatást*, *Sírásást*, *Simcon alakját* stb. köszönjük. A két czímeres háromszögű lap egészen egyforma, de nem egyik a másiknak másolata. (Tévedés tehát a monographia részéről egy lap rajzát kétszer, sőt háromszor lenyomatni, a másikat pedig egyszer sem). Nevezetesen a két alsó szöglet medaillonjait az egyik táblán az említett szőlőlevél, a másikon pedig egy-egy ötlevelű rosetta foglalja el. (L. 50. és 51. képünk.)

D) Az ezüst koporsó keletkezésének oka és körülményei. A koporsó viszontagságai és átalakítása. A domború művek mesterei.

Mi adott Erzsébet magyar királynénak okot arra, hogy 1377. július 5-én Zárában 1000 ezüst márkán, mai pénzünk szerint mintegy 21,000 frtnyi összegen, a megbízott tanácsosok által, szent Simeon próféta tetemei számára ezüst koporsót csináltasson? Olyan kérdés, melyre eddig több eltérő, de ki nem elégitő feleletet kaptunk. Nagy Lajos uralkodásának történetirója, Pór Antal többször idézett művében (335. l.) azt állítja, hogy a királyné e koporsót az 1358-iki zárai békekötés emlékére ajánlta fel; de ezt az állítást a két eseménynek: a zárai békekötés és a koporsó megrendelése közti nagy időközt tekintve, bátran mellőzhetnők, ha a szerző épen a koporsó monographiájáról írt birálatában véleményét nem igyekeznek bizonyítgatni is. Ugyanis ő azt állítja itt, hogy ifjabb Erzsébet királyné a feliratos táblán említett fogadalmát (*quam voto contulit almo*) az ingadozó kimenetelű második velencei háború folyamán tette «Lajos királynak ez a második háborúja — úgy mond, — melynek czélja Dalmácia visszafoglalása volt, 1356-ban kezdődött és két éven át folyt kevés sikerrel a terra fermán, vagyis Treviso tartományban. A királyasszonyok szorongtak a kimenetel végett (értsd: miatt) és búcsújáratokkal, fogadalmakkal remélték elősegíteni. Tudjuk, hogy idősebb Erzsébet, az anyakirályné, búcsút járt 1357-ben Aachenbe, Marburgba és Kölnbe. (Diessenhofen és Rebdorf krónikái Böhmernél IV. 108.) Erősen hiszem, — folytatja a bíráló, — hogy az aacheni magyar kápolna, Lajos királynak a szerencsésen bevégzett velencei háború alatt tett fogadásából készült. És aligha követek el, — úgy mond — erőszakot a történelmi induction, ha a sz. Simeon koporsóját ugyan innen eredeztetem. *Igaz ugyan, hogy egy kissé későn került rá a sor: a mi 1357-ben megfogant ifjabb Erzsébet királyné szorongó lelkében; a mi 1371-ben már világos czélképpen lebegett előtte, az csak 1377-ben kezdett testet ölteni — akkor is hihetőleg azért, mert Lajos király újra hadat viselt Velence ellen, és a hadjárat kimenetele Istentől függ. S még hozzá teszi: «Híjjuk gyarló természetünket tanácsadóul, és a megfejtés emberien nem lesz nehéz.» (Századok. 1895. április 376—77.)*

Annyi bizonyos, hogy a felirat szövegében a *votum* szó nem hiába áll; ennek a fogadalomnak pedig megvolt a maga oka is. De semmikép sem tudom az adott körülmények közt a dúsgazdag és rendkívül buzgó királynéről elhinni, hogy egy ilyen nevezetes esemény alkalmából tett, de e mellett ránézve épen nem valami rendkívüli erőlködéssel, előzetes pénzmegtakarítás, vagy más ilyen nehézséggel járó fogadalmat, még csak nem is tizenhárom év múlva (1371-ben, mikor ismét Zárában jár), hanem épen tizenkilenc év múlva teljesítsen, úgy hogy a koporsó elkészültével huszonkét év telt el a fogadalom és annak teljesítése között. Ezt, ha különös okok támogatnák, elhihetnők, de így, kivált mivel a koporsó csináltatására a királynénak más, női nézőpontból tekintve, sokkal nyomósabb oka is volt, e műemlék keletkezését a zárai békekötéssel semmiféle kapcsolatba nem hozhatjuk.

Van azonban a Meyer monographiájában kivonatolt regesták közt egy adat, a mely szerint a királyné 1377. jul. 5-én meglátogatván sz. Simeon tetemeit, koporsóját *dísztelennek* s a szenthez nem méltónak találván, hazatérte után 1000 ezüst márkát rendelt, hogy azon egy ezüst koporsót készítsenek s a szent testet abba helyezték bele, s hogy a mű gyorsan elkészüljön, levélben felszólítja három zárai vitézét és két tanácsosát, hogy járjanak el az ügyben. A három vitéz, mivel a más kettő távol volt, a koporsót Franciscus de Mediolano, akkor Zárában lakó aranyműves által elkészíttette. (Fondra: Istoria della insigne di San Simione . . . 100. l. után idézve. Meyer: Sz. Simon koporsója 15—16. l.)

A közelebbi okot tehát ebből sem tudjuk meg. Igaz, hogy egy buzgó és gazdag fejedelelnő, ha nem találja egy szent nyugvóhelyét elég díszesnek, könnyen felbuzdulhat egy nagyobb szerű emlék elkészítésére; de épen ebben az esetben bizton állíthatjuk, hogy Erzsébetet különös ok sarkalta már arra is, hogy Zárába sz. Simeon koporsójához zarándokoljon. Irott adat hiányában ezt az *okot* a körülményekből kell megállapítanunk.

Erzsébet királyné, kit a hatalmas király mint láttuk, nem politikai okból, hanem szerelemből, sőt kényes természetű akadályok legyőzésével tett nejevé, hét éven át nem ajándékozta meg férjét gyermekkel. Hasztalan volt a pápa oly sokszor kifejezett jó kívánsága, hasztalan az általánosan elrendelt imák, mindez nem használt. A hatalmas birodalom örökös nélkül, s a királyi család kiveszében volt, a mi Nagy Lajost állítólag annyira elkésérite, hogy — elakart nejétől válni. Matteo Villani, az egykori krónikás, ki 1363-ban halt meg, így ír a dologról: Abban az időben Magyarország királya nem tehetvén szert gyermekekre, noha felesége iránt, ki egy alárendelt báró leánya volt, nagy szeretettel viselkedett, országával együtt ezen sokat szomorkodott. Nagyon rosszul esett neki, hogy az idő mulik, a nélkül, hogy utódja és örököse lenne. Ugyanez szomorította, az urához való szeretete miatt, feleségét is, ki mindent kész volt megtenni a mi tőle kitelt, hogy ura örökösök nélkül ne maradjon. De érezvén, hogy gyermekek anyja nem lehet, nyilvánosan beszéltek, hogy király és királyné elmentek Zárába, ott maradtak néhány hónapig, s Szt. . . . tiszteletére egy nagy monostort építettek, a melyben, mint mondják, a szentszék dispensatioja mellett a királynének fel kellett vennie az apácza ruhát és rendet, a király pedig mást vehetett feleségül. Ha ez igaz volt, — folytatja a krónikás, — az asszony szerelme legyőzte őt, s csak a szándék híre maradt fenn. (Croniche di Giovanni, Matteo e Filippo Villani. Vol. II. Trieste. 1858. Capit XII. 335.)

Annyi áll, hogy Erzsébetnek férjhez menetele után még hét évre sincs gyermeke, s azután is csak *lány*a születik, még pedig három, míg az óhajtvá várt trónörökös miatt folyton epednie kell. Mindezt a koporsó létrejöttére nézve tudnunk kell, mert ez szorosán összefügg azzal a maig is fennmaradt délszláv babonás néphittel, hogy az áldott állapotban levő asszonyoknak sz. Simeonhoz kell könyörögniök, s az ő koporsójához kell búcsura járniök, hogy fiú gyermekek szülessék. (Varga Otto: Sajtó alatt levő Magyarország története.) Mint tudjuk, szt. Simeon próféta az, a ki a gyermek Jézust karjaiban tartá; s ebből fejlődhetett a szent teteméhez füződő legendák egész sora, valamint a népnek azon jámbor hite, hogy a próféta kis ujjának érintése a várandós asszonynak fiu gyermeket hoz. Így értjük meg, miért zarándokolt a magtalan Erzsébet királyné Zárába, miért emel ott a krónikás által meg nem nevezett, de minden valószínűség szerint sz. *Simeon* tiszteletére monostort. Még inkább ez lehet az a titkos és nagyon is nyomós ok, a mely miatt Erzsébet királyné ép 1371-ben zarándokol Zárába, s akkor teszi azt a fogadalmat, hogy, ha fia születik, a szentnek ezüst koporsót fog csináltatni. Óhajtása, fájdalom nem teljesült: harmadik gyermeke is, a ki 1371-ben születik, *leány*, neve: Hedvig. S ime! a koporsó megrendelése 1377 július 5-ére marad. Hogy hat évvel előbb tett-e fogadást, s ezt teljesíti-e most, vagy ekkor új reménye támad, vagy ez úton reméli-e a szentnek jóindulatát megnyerni, ma eldönthetetlen. Csak az bizonyos, hogy a királyné semmi esetre sem tehetette fogadalmát a zárai békekötés idején, hanem igen is közelfekvő személyes okokból, születésénél fogva is sajátos babonás hitéből folyólag, vagy akkor, midőn harmadik leányával viselős, vagy épen a megrendelés évében, mikor a még elég fiatal királyi párnak alapos reménye lehetett, hogy szt. Simeonnak közbenjárására epedő vágyuk teljesülni fog. Sőt mintha e körülmények még mind nem vágnának eléggé össze: él a hagyomány, hogy ifjabb Erzsébet szt. Simeon iránti lelkesedéstől elragadtatva, egy alkalommal annak teteméből kis ujját ellopta, kebelébe rejté, de nem hagyhatta el vele a templomot, mert félelmében egész teste megmeredt, s kebelében fekélyek támadván, megbánta tettét, s hogy kegyelmet nyerjen, felajánlta a szentnek az ezüst koporsót. E tárgy állítólagos ábrázolására már fönnebb elmondtam véleményemet. (l. fönnebb VIII. p. alatt 29. l.) Itt maga a tény érdekel, hogy a legenda egyáltalán létezik. Ennek historiai magva után kell kutatnunk, a mely nem lehet más, mint az, hogy Erzsébetnek minden valószínűség szerint meg volt az a szándéka, hogy sz. Simeon holttestét, vagy bár annak egy részét Magyarországra hozassa.

Valószínűnek tünteti fel Erzsébet e szándékát sz. Simeon koporsójának tudós monographusa is, de azt hiszi, hogy e feltevés jogosultságát a tudomány nem döntheti el. (26—20. l.)

Mégis, ha minden körülményt összevetünk, a királyné szándéka tán még sem marad annyira bizonytalan feltevés, mint egyelőre látszik. Nevezetesen a záraiak minden nagy tisztelete és rajongása mellett, melylyel sz. Simeon tetemét őrizték, mi sem volt 1358 után a hatalmas, sőt akkor leghatal-

masabb királyi párnak, könnyebb, mint e tetem vagy egy részének Magyarországra szállítása. Ha sikerült Nagy Lajosnak 1381-ben diplomatiailag uton remete sz. Pálnak tetemét az ő igazán «természetes ellenségének» nevezhető Velenczétől megszerezni és nagy pompával Budára hozatni; mennyivel kevesebb akadályra talált volna neje esetleges kérésének teljesítése, illetőleg a zárai kincsnek megszerzése *ezeiktől*, kik őt mindig természetes, azaz született uruknak nevezik, s kiknek a meghódolás nemcsak «kedvökre lehetett» mint Meyer véli, (i. m. 24.) hanem a kik valósággal epedve várták Nagy Lajost, hogy szabadítsa meg őket a haszonleső köztársaságtól, mely szorultságukban egészen magukra hagyta őket. Sőt irott adat sem hiányzik arra nézve, hogy a királynénak ez a szándéka meg volt. A regesták közt találjuk a következő sorokat. «Egy (1380 után) hetvenöt évvel később felvett (1455) jegyzőkönyv szavai szerint «körülbelől 1380 körül, midőn Erzsébet királyné Zárába jött» a gondnokok négy ezüst angyalszobrot, melyek a koporsót hordozták, őrizetükbe vettek «de anno 1380, vel circa, quotempore serenissima regina Ungariae venit Jádrám, pro accipiendo corpus sancti Simeonis cum arca argentea, nobiles Jadrae, acceperunt quatuor angelos argenteos, qui erant sub arca ipsa, ubi vel penes quam nunc (1455) est corpus sancti Simeonis, et illos reposuerunt in camera suae Procuratie.»

«Ezt egy nyolczvan éves tanú. Novachus de Milco mondotta ki. 1455 április 12-én.

«Fondra arra az időre vonatkoztatja, mikor Erzsébet Lajos halála után (1382) Zárában időzött és azt véli, hogy ezeket az angyalszobrokat később készítették, mint magát a koporsót az egybegyűlt adományokból.» (Meyer i. m. 16. l.)

Ez az állítás és a fönnebb említett körülmények, részint mint valószínűséget, részint mint valóságot tüntetik fel Erzsébet szándékát a tetem Magyarországra szállítása iránt; s más olyan körülmény, mely ezek ellenére kizárja e szándék lehetőségét, tudtommal nincs.

Az ilyen egészben megmaradt szent ereklyéket ekkor még sehol sem tették az oltárra, s egyáltalán az ereklyéknek üveg alatt közszemlére helyezése N. Lajos korában nem divatos. Az egész tetemet, mint Olaszországban ma is számos példa van rá, többnyire márványkoporsóba zárva helyezték örök nyugalomra. Így volt sz. Simeon teteme is egy ciprusfa s egyszersmind márványkoporsóba zárva; de éppen nem úgy, hogy a tetem a koporsó egyik oldala, vagy akár tetejének is *könnyű* kinyitása által megzemlélhető legyen. Ha Erzsébet, mint az említett jegyzőkönyv mondja «csak azért csináltatott ezüst koporsót, mert a szent eredeti nyugvóhelyét dísztelennek találta, akkor első dolga volt volna az ezüst koporsó elkészülte után, a szent tetemet ebbe áthelyezni. Ez pedig, mint mindjárt látni fogjuk, nem történt meg; a minek főoka csak az lehet, hogy egyáltalán megghiúsult a tetem Magyarországra szállításának terve. A tetem 1632-ben került *először* és *utoljára* az ezüst koporsóba; s a már Nagy Lajos idejében is többször emlegetett koporsó-kulesároknak tiszte nem annyira a tetem, mint inkább az ezüst koporsóba, a szent tiszteletére, összegyűlt értékes arany és ezüst fogadalmi tárgyak őrzésében állott. Abban sem tévedünk, ha azt a legendát, mely Erzsébetnek is tulajdonítja a szent jobb karának elrablási kísérletét, éppen a királyné eredeti szándékának ismert voltából származtatjuk, a mely legenda csakis Erzsébet halála után keletkezhetett. Különbösen akár készült a koporsó az egész tetem, akár annak egy része számára: az bizonyos, hogy a felirat szerint a mű 1380-ban elkészült ugyan, s a szent tetemet át kellett volna a régi, állítólag dísztelen márványkoporsóból ide helyezni, de arra semmi adatunk, hogy ez megtörtént. Sőt ellenkezőleg, a néhány évvel későbbi kortól kezdve egész bizonyos, hogy a tetem a régi márványkoporsóban maradt, s az ezüst koporsó e fölött mint kenotaphium a fogadalmi ajándékok tartására szolgál. Fondra szerint az a fönnebbi adat 1382-re helyezi Erzsébetnek zárai útját, melyet Novachus de Milco említett, mely alkalommal a királyné a szent tetemet is átvenni szándékozott. Ebben az évben, szept. 11-én, halt meg a nagy király. Erzsébet pedig, mint ismeretes, férje halála után (október 31.) ment Zárába magának Károly király ellen párthiveket szerezni, s így aligha nem játszik itt a király halála fontos szerepet abban, hogy a tetem régi nyugvóhelyén marad. A politikai helyzet Lajos halálával oly gyorsan változott, hogy a királyné személyes jelenléte volt szükséges a tengerpart megtartására. Vajjon megvalósíthatta-e a gyámolótól fosztott királyné régi vágyát, esetleg tán a tetem Magyarországra szállítása iránti szilárd szándékát? Erre már tán ideje sem volt gondolni, vagy a záraiak ekkor aligha voltak hajlandók ilyesmiről hallani is. Ha Erzsébet mindjárt a koporsó elkészülte

évében vagy legalább férje halála, tehát 1382 szept. 11-ike előtt utazik a tetem és koporsó átvételére: az alighanem Magyarországra került volna. De így, mivel a királyné terve kivitelére már gyenge volt, sőt tán elő sem állott már vele, viszont a záraiaknak eszükbe sem jutott a drága csontokat biztos helyéről, a jól elzárható márványkoporsóból kibolygatni, s egy bár drága, de romlékony, ezüst lapokkal fődött deszkakoporsóra bízni, a mely nemcsak hogy nem nyújtott a tolvajok ellen biztosítékot, de sőt az esetleg betörő ellenség rablásvágyának célpontjául szolgálhatott, s a szent tetem szétszórására, teljes megsemmisülésére nyújtott kilátást. A királyné rendelkezik ugyan még a koporsó kulcsai felől, sőt a következő évben 1384-ben még aranyozott vasrács készítése iránt is intézkedik szent Simeon kápolnája számára; de két évre a szerencsétlen királyné leányával együtt már fogságba kerül, s őt magát Novigrádban meggyilkolják, s csak holtteste kerül vissza Zárába a S. Grisogono templomba. (Az adatok: Meyer i. d. 16—17.)

E tragikus sors megmagyarázza az ezüst koporsó további hányatásait is, vagyis ebből megértjük, hogy szent Simeon teteme abba bele nem került, sőt még a régi márvány koporsótól is elválasztották egy időre, s mint a regesták közt olvassuk, 1571-ben a Benedek-rendi apácák S. Maria templomába kerül, s csak 1632-ben teszik bele szent Simeon tetemét, melyet az ezüst koporsóval együtt a S. Stephano templomhoz épített S. Simeone kápolna oltára fölé helyeznek, hol ma is látható.

Szent Simeon tiszteletére pénzt és más értékes ajándékot mindenkor bőven ajándékoztak a hívek, melyből nemsokára, 1397-ben már megkezdik a S. Maria-Maggiore, később Szt. Simeone templom építését, s később is volt pénz az ezüst koporsó épentartására és időnkénti kijavítására is. Igaz, hogy elég szer meg is lopták és pedig úgy látszik nemcsak tartalmát, hanem lemezeiből is leszaggattak gonosz kezek kisebb-nagyobb darabokat, kivált a hol ezek idők folytán lehasadoztak és megtöredeztek. Többször foly pör is a koporsó kulcsári hivataláért, a mi arra mutat, hogy a koporsó az ajándéktárgyak megőrzésére szolgálván, őrizetéhez nemcsak tisztesség, hanem anyagi érdekek is fűződtek. Mind ennél azonban jobban érdekel minket a *koporsó állapotára* vonatkozó bármi csekély adat, mert csak ezekből lehet annak átalakítása és foltozásai: tehát műértékére következtetni. A legelső adatot a regesták között 1493-ból találjuk, mikor a velencei tanácsnak egy levelében a szent tetemének biztosítására és feldiszítésére szolgáló fődél készítéséről (*cooperculum præperatum ad securitatem et ornamentum ipsius gloriosi corporis*) van szó. De Fondra kiadói itt a márvány koporsónak új fődélét akarják értetni, a miben igazuk van, mivel az ezüst koporsó a szent tetem biztosítására, mivel az nincs benne, ez időben egyáltalán nem szolgálhat.

Még 1514-ben is a koporsó őrei az összegyűlt ezüst adományokat külön aranyozott ezüst alakká (*una imagine del Santo d'argento dorata*) dolgoztatják fel, tehát az ezüst koporsó javításáról nincs szó és tán nincs is arra szükség. Erre 57 év múlva történik az ezüst koporsó elválasztása a szentnek tulajdonképeni nyugvóhelye, a márvány koporsótól; mikor t. i. a török ellen készülő Zára 1570-ben lebontván S. Simeone templom nagy részét, a következő évben a tetem ideiglenesen a sekrestyébe, az ezüst koporsó pedig, mint említém, a Benedek-rendi apácák S. Maria templomába kerül. Az 1593. decz. 4-én felvett jegyzőkönyv kiemeli, hogy az aranyozott ezüst koporsó, mely 1571-ben a S. Simeon templom kápolnájából, a hol az az oltár fölött állott, mikor e templom elpusztult a S. Maria apácák templomába maguk az apácák és főgondnokok szerint *épségben* helyeztetett át és mai napság (1593.) is épségben van az említett templomban. A tetemet ugyanakkor, 1571-ben a S. Rocco kápolna oltára alá helyezték el végképen.

E hányatás közt az ezüst koporsót is végpusztulás fenyegeti, mikor 1579-ben Agostino Valier veronai püspök elrendeli, hogy ha a szegényes és veszedelmes S. Rocca-templom helyett építendő új templom költségei nyolcz hónap alatt be nem folynak, az ezüst koporsót és a szent Simeon kápolnának kevésbé szükséges *ezüst felszereléseit* el kell adni, illetőleg be kell olvasztani. (Meyer: i. m. 18. l.) A gondnokok hosszú beadványának, melyben ez ellen óvást tesznek, s a koporsó megtartását kérik, úgy látszik meg volt a foganatja, s ha tán az ezüst és arany ajándékokat elköltötték is, a koporsó érintetlen maradt, jöllehet a templom építéséről le kellett mondani, s e helyett a meglevő pénzből 1625-ben a S. Stefano templomot akarják átalakítani S. Simeon nyugvóhelyéül, de a dögvész miatt e szándék csak

1630-ban valósul meg. Itt merül fel az első adat az ezüst koporsó változására nézve. Nevezetesen az áll Fondránál, hogy «a nedvesség és por által megrongált ezüst koporsót ez időben Benetto Libani ötvös megtisztítja, egyszersmind hosszában négy, széltében három hüvelykkel megrövidíti. Azonkívül a koporsó nyolcz oszlopocskája közül hetet, melyek megsérültek, Constantin Piazzalonga, velencei ötvös, újakkal eszeréli föl. A rákövetkező adatból pedig kivehető, hogy e renoválás azért történik, hogy az ezüst koporsó alkalmas legyen a szent tetem befogadására, mert két év múlva, 1632 május 16-án a tetemet ünnepiesen átviszik a Rocca-templombeli márvány koporsóból a S. Stefano templomhoz, S. Simeon tiszteletére épített kápolnába, s ott az ezüst koporsóban az oltár fölé helyezik. Jóval később, 1647-ben öntetik a velencei fegyvergyárban, töröktől elvett ágyúkból azt a két nagy bronz angyalt, mely karjain tartja a koporsót s a tetemet. A további adatokból még csak azt kell ismételnem Meyer (i. d. 20. l.) után, hogy 1758-ban Matteo Caraman érsek a régi márvány koporsót, mely még mindig a della Croce oltár alatt áll, (ma is?) felnyitatta s egy üres faládát és egy párnát találnak benne. Végre a mai üvegtáblát 1853-ban teszik a régi, négy darabból álló üvegajtó helyére. (Meyer 20. l.)

Ezek azok az adatok, a melyekre a koporsó reconstitúciója alkalmával támaszkodhatunk. A többi, Meyer által közölt regesta is magában sok érdekes dolgot tár elénk, s bár csak minél többet, s minél bővebb kivonatban és rendszeres összeállításban tett volna még Fondra ritka könyvéből közzé, de a koporsó külsején és belsején történt változásokat, a még ismeretlen belső felirattól eltekintve, mint Meyer is kiemeli, kénytelenek vagyunk a stilkritika útján úgy, a mint lehet megállapítani. Ebben a kritikában térnek el nézeteink, s ezért a reconstitúciót önállóan kell megkísértenem.

A kérdések a következők:

1. Milyen volt az ezüst koporsó eredeti nagysága és alakja?
2. Mikor s mi okozta változásait?
3. Melyek a felirati táblával egykorú domború képek és díszítmények? stb.

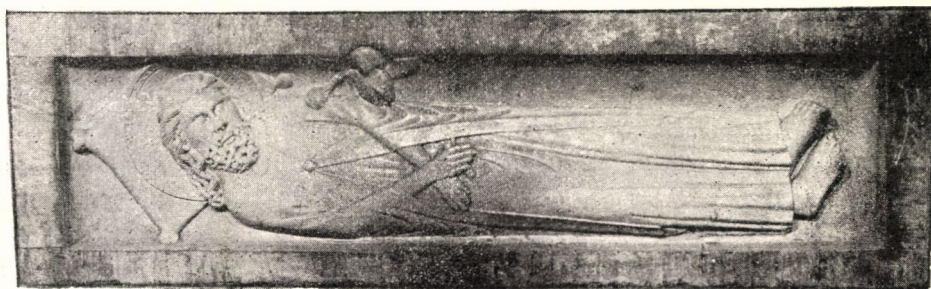
1. A koporsó eredeti alakja semmi esetre sem lehetett lényegében más, mint ma: azaz a négyszögű ládát mindenkor csúcsba futó nyeregfödél fődte, sőt maga ez a fődél vagy semmi, vagy legfőlebb 53 mm-rel rövidebb ma, mint hajdan, míg maga a láda az ismert adat szerint 1630-ban 102 mm (4 hüvelykkel) megrövidült.

A koporsó alakjára nézve végeredményben a monographia szerzője is így vélekedik, de mint említém, ő egyedül a fődél előlapján fekvő nagy Simeon-alaknak ferde helyzetéből következtet a koporsó csúcsfödélére, s hosszasan tárgyalván a koporsónak magán az ezüst koporsón látható ábrázolásait, még mindig nem zárja ki legalább a lehetőségét annak, hogy a koporsó egykor lapos födelű volt, sőt argumentációját tekintve, nem is zárhatja ki, mert bár a Simeon említett nagy alakjának ferdeségét *döntő oknak* nevezi, még is éreznie kell, hogy bizony ez épen nem döntő, sőt figyelembe sem jöhet. A koporsó ábrázolásai, s a mai ezüst koporsó alakja közti kapcsolattal azért nem érdemes hosszasan foglalkozni, mert a domború műveken ábrázolt csodatettek mind egytől-egyig az ezüst koporsó készülete előtt, tehát nem *e mellett*, hanem a *régi márvány koporsó mellett történtek*, s így lehetetlenség a művésznek e csodatetteket olyan koporsó mellé helyezni, a mely épen keze alatt készül, s ha tán egy táblája később készült is, ezen sem szerepelhet ezüst koporsónk képe, mivel Simeon testét ebbe csak 250 év múlva tették bele. Egyetlen egy táblán, a hol Erzsébet a koporsót Simeonnak átnyújtja, kereshetnők némi joggal mai koporsónk *régi képét*, mert ez az ábrázolás kétségen kívül *ennek* és nem valamely más, vagy épen tán a régi márványkoporsónak felajánlását tünteti fel. S mégis azt kell mondanunk erről is, hogy a mai koporsót akkori és mostani alakjától eltérő módon, a régi márvány koporsó formájában tünteti fel, a mely mellett a csodák és istenitéletek lefolytak, s a melynek képe annyira tipikussá vált a hívők és mesterek előtt egyaránt, hogy munkaközben eszökbe sem jutott külön ezen az egy táblán *annak az ezüst koporsónak hű képét* ábrázolni, mely *e tábla készületekor összeállítva még semmi esetre, de sőt tán készen sem volt*, legfőlebb rajzban állhatott előtte. Mindenesetre megütközhetünk a művésznek e nagyfokú naivságán; de el kell fogadnunk mint tény, mert világosan bizonyítja a koporsó csúcsfedelének eredetiségét. Azonkívül e csúcsfedél két homlokfalán látható eredeti növény-

ornamentum, mely a tábla legrégebb és általánosnak mondható diszitménye, a többi eredeti táblákon levő illető diszitménnyel megegyezik.

Továbbá N. Lajos címere, nevének kezdőbetűi, a strucz fején látható későbbi foltozás, szóval az egésznek habitusa, még egyetlen leíróját sem vitte arra a gondolatra, hogy ez később készült volna, mint maga a felirat. Végre a fődél mellső lap szélessége megegyezik ugyan a koporsó szélességével, s így az egymaga is szolgálhatna fődél gyanánt, de a lapos fődél fölteve a meglevő eredeti táblák számával semmiképen sem egyeztethető meg. Ha pedig az a forrás érdemesnek tartja az 1630-iki átalakításról a négy, illetőleg három hüvelyknyi megkisebbitést fölemlíteni, bizonyosan nem hallgatta volna el az ennél sokkal fontosabb fődélátakitást sem. Előbbi vagy későbbi időben ilyen átalakításról semmiképen sem beszélhetünk.

Elfogadhatjuk tehát ezek alapján nemcsak jámbor *hit*, hanem kész igazság gyanánt, hogy koporsónkat mindig csúcsos fődél fődte, s a domború műveken ábrázolt, mindenkor egyforma lapos fődélű és egészen összevágó diszitményes koporsó, alighanem a régi márvány koporsónak képét igyekszik feltüntetni; mert e föltevést is több ok támogatja. Így a nép képzeletében minden egyes csodaképe úgyszólván összeforrt annak a márvány koporsónak képével, a mely előtt minden egyes csodajelenet lefolyt. E tekintetben a művészek is a nép gyermekei voltak, vagy legalább nehéz róluk feltenni, hogy lokális érdekű, talán még élő tanúk előtt lefolyt jelenet képre képzelt koporsóformát rajzoljanak.

52. kép. Az egykori márványkoporsó födele.

Azonkívül a régi márvány koporsó födele, a mely ma is ott van az oltár falába illesztve, épen ilyen helyzetben ábrázolja szt. Simeont, mint a mi domború képeink koporsóin látjuk (52. kép). Hogy meg van-e még maga a koporsó is, nem tudom; de erősen hiszem, hogy hosszoldalán két, s a keskeny oldalakon egy mezőbe foglalt levéldiszitményén talán épen az a motívum állott, vagy tán áll ma is, melyet domború képeink koporsóin látunk. Legalább erre vall az a következetesség, melylyel e motívumot mindig egyformán ábrázolják valamennyi reliefen, habár azok különböző kézből kerültek ki. Ha a sarkophagnak csak egyetlen egy figurális reliefje lett volna, annak legalább *jelölésével* valamennyi ezüst reliefen találkozunk kellene, vagy ha nem, azt a szétzúzott sarkophagból épen úgy megmentették és a falba illesztették volna, mint S. Simeon főalakját; mert a középkorban minden *szent* jelenetet ábrázoló *kép* vagy *faragvány maga* is tisztelet tárgya volt. Másfelől az is igaz, hogy épen ez a motívum egyszersmind épületdiszitmény is, a mi annak képzeleti volta mellett bizonyít. De ezzel szemben bátran feltehető, hogy a mesterek e motívumot az *architecturái háttérre e koporsó-képek oldaláról* vitték át, és nem megfordítva. Ez az egész kérdés azonban, hogy hű-e e koporsó-képeken még a növényi diszitmény is az egykori márványkő koporsó oldal-ornamentumaihoz vagy nem: a dolgon mit sem változtat. Elég az, hogy a márvány koporsónak lapos födele, s *ezen Simeonnak épen olyan fekvő alakja volt, mint a mi koporsó-képeinken*. Mit kívánunk tehát még a kettő közti kapcsolat megbizonyítására többet? S hogy kételkedhetünk azon, hogy a csúcsos fődélű koporsó-képekkel semmi köze. Ne ejtsen tehát zavarba senkit, ha az *Ördögűzés-jelenetén* a koporsó egyszerre dült fedelűvé lesz; nyilván mivel a mester nem tudta másképp rajzolni. Valamint e táblán a koporsó alatti két láb sem azt jelenti, hogy S. Simeon

koporsója valaha két lábon nyugodott. Épen ilyen naivság még a mesterektől, hogy a koporsó födele in ábrázolt szt. Simeon néha magát a tetemet jelöli, mint a *Lábsuda-jeleneten*, s viszont másutt a födél Simeónja leköltözik a koporsó oldalára, hogy a födelen helyet adjon az oda fektetett fiúnak. (*L. Fiú-megmentését.*)

2. A koporsó megrövidítésének okát abban látom, hogy az ezüst lapokkal bevont cziprusfa koporsó csapjait a sok ide-oda hurezolás és 250 év folyama alatt részint szűtte, részint annyira meglazulhattak, hogy a drága fát mindenképen meg akarván tartani, újból csapolták. Így érthető, miért rövidül meg a koporsó épen négy, illetve három hüvelykkel: azért, mivel félelmi, vagyis 4—5 cm vastag a deszkafal, melynek csapjait mind a két végén már csak a csapóajtóvá való átalakítás miatt is le kellett vágni, mivel ennek két vége nem maradhatott rovátkolva, vagy mint az asztalosok mondják: czinkolva. Másfelől épen ez az oka annak is, hogy a födél mindkét végén Herpka úr mérése szerint 18—25 mm-rel kiebb áll, mint a födél homlok-táblái, s általán mint a koporsó keskeny oldalai. Ennek a rövidülésnek alighanem kellene ma is ismétlődnie, ha az eredeti cziprusfa koporsó megtartásával kellene restaurálni, mert e deszka koporsót nagy súlyú aranyozott ezüst táblái, kivált igen nehéz födele, minden mozdításnál megingatják, s ezzel a csapokat mindig lazítják.

A koporsó alakjára vonatkozik még az a fontos kérdés: Mindig csapóajtón át nyúltak-e a koporsó belsejébe, mint ma, vagy egyáltalán: hol nyílt hajdan a koporsó?

A regesták kivonata közt semmi nyoma annak, hogy a csapóajtó mikor készült: de ha nem csatlódom, a monographia írója sem kételkedik, hogy ez 1632-ben, a nagy restauratio alkalmával történt. Előbb nem is történhetett, mivel erre semmi szükség nem volt, míg a tetem a márvány koporsóban feküdt, az ezüst koporsó pedig a fogadalmi ajándékok őrzésére szolgált. Ugyanebben az időben kezd az ereklyék tisztelete nagyobb lendületet venni, mikor egyre terjedni kezd az a szokás, hogy a szentek csontjait üveg alá az oltárra helyezik. Egész tetemek, mint említém, mindenkor az oltár alatt pihentek; most a búcsújárások, a Mária-csodaképek: egy szóval a Jezsuiták buzgólkodása folytán feltűnő nagy lendületet vett hit-élet idején, érezték először annak a szükségét, hogy a Simeon teste az *oltáron üveg alatt* megszemlélhető is legyen; a mi csak a csapó ajtó alkalmazásával vált lehetségessé. Az ezüst koporsónak tehát minden valószínűség szerint fölül kellett nyílnia, és pedig vagy a födél ormózatán nyílt a két lap előre és hátra, s kinyitáskor a koporsó felülről egészen feltárult, vagy pedig az ormózatán levő sarkokon csupán az előlap nyílt felfelé. Ez utóbbi valószínűbb, mint az előbbi; mert annak van némi bizonyítéka, de viszont az előbbi két födélnek szétnyitása az ormón kényelmesebb lett volna a tetem elhelyezésére nézve. Monographiánk szerzője is a födél állapot tartja az egykori ajtónak s úgy képzei a nyitás irányát, mint a Pál bán-jelenetén (14. kép) látható koporsókép mutatja, hol a nő a tetemhez nyúl.

E véleményében megerősíti őt Radisics igazgató úr utalása, ki figyelmessé tette «egy sor kis, odaforrasztott csövecskére, melyek az ormon végig futnak»; Meyer úr szerint ezek a XVI. százévben «nyilván az egykori csapófödél sarkai gyanánt szolgáltak».

Eltételezve attól, hogy e sorok íróját Radisics úr nem az ormón, hanem a hátsó, a födél *alsó szélén* végig futó u. n. fűrészfog diszitményre tette e czélből figyelmessé, mint a mely az egykori csuklyósornak felső fele volna, sajnálom, hogy mindkettőjüknek elment kell e pontban mondanom, mert jól megvizsgálva, (s e czélből itt adom rajzaikat is 48. 49. kép) ez állítólagos csuklyómaradványokat úgy találám, hogy a felső cső (és nem csövecskék sora) semmi más, mint az ormó diszitménye, a melyet ha semmitmondó szalag fonatából, s öt helyen keresztező gyűrűjének apró gyöngyeiből szabad kiindulunk, mely utóbbi foltozásként egyes táblák elválasztására is szolgál, akkor e pálcza vagy cső nem régebb az 1630-iki restauratiónál; a második helyen említett fűrészfog diszitmény pedig igen gyenge, s csakis a fényképen nézve tekinthető csuklyónak, valójában egyszerű ornamentum. Azonkívül tudnunk kell, hogy az ezüst lemez, melynek vastagsága még egy mm-t sem tesz, oly gyönge és törékeny, hogy abból soha a nehéz födél sarkát nem készíthették, legfőlebb tán olyképen fódhette ez a sarkokat is, hogy ezek alakját a lemez is visszaadta; de ilyesminek sem tartható egyik diszitmény sem, mert az egykori sarkok mindenestre a deszka koporsóra erősítve vasból készültek, s az ezüst lemezek e sarko-

kat vagy födték, vagy nem födték, de az átalakítás után bizonyosan csak a fán lehetne nyomaikat megtalálni.

Mégis azt hiszem, van valami nyoma annak, hogy a koporsó első födőlapja nyílt fölfelé, melynek sarkai az ormón voltak elhelyezve. Erre látszik mutatni az a két durva vas retesz, a melynek sarka a födél előlapjának széléhez erősítve lyukas végén a csapófödélbe erősített ütközőt átbocsátja, úgy hogy viszont ez lakattal lezárható. (L. 1. sz. kép.) Nem azt állítom, hogy e durva, minden dísz nélküli kovácsolt vas retesz és háromszögű idomtalan lakatja a koporsónak eredeti része: csupán azt, hogy e helyen kellett egykor a födél reteszeinek létezni, s tán épen e régi reteszeknek nyomába, mondhatnánk: a régiek kedvéért tett az 1630-iki mesterember ide is egy-egy reteszt, habár ezekre a csapóajtónak nincs feltétlenül szüksége. Ez a két retesz ugyanis a csapóajtót nem szorítja egészen helyére: e funkciót az a más két lakatos retesz végzi, melyeknek sarkos fele a csapófödélre van erősítve, ütközőik pedig a jobb és bal keskeny oldalra vannak erősítve. (E két oldal-retesz és durva lakatjaik közül képeinken fájdalom egyik sem látszik tisztán; ellenben Jakson *Dalmatiájában* közölt tollrajza a baloldalt élesen feltünteti, l. 3. kép). Röviden: azt hiszem, *bizonyosnak vehetjük*, hogy 1. a koporsó mindig olyan alakú volt, mint ma, 2. megrövidítése a faláda csapjainak meglazulása, elpusztulása és a csapófödél készítése miatt történt, 3. hogy a koporsó födele eredetileg az ormón levő sarkon nyílt s végre 4. hogy a csapóajtó is 1630-ban a szent tiszteletének emelkedése alatt és annak emelése céljából történt. Ennek az utóbbi tételnek bizonyossága lényeges szerepet játszik a koporsó további átalakítására vonatkozó kérdések eldöntésében.

Erre nézve mindenekelőtt fel kell tennünk, hogy a koporsónak minden oldalát és födelét kívülről domború műves táblák, figurális jelenetek födték. Belől azonban, míg a mellső hosszoldalt csapóajtóvá át nem alakították, figurális ábrázolás semmi esetre sem lehetett. Ugyan mi értelme lett volna itt a figurális domború képeknek, ha a szentnek tetemét, vagy a tetem egy részét a koporsóban örök nyugalomra, a szem elől végkép el akarták zárni, úgy mint a márvány koporsóban volt? Mint említém, Nagy Lajos idejében a szent ereklyék egyáltalán nem voltak kirakat tárgyai, s az ismert ereklyetartók közül egyiknek alakja sem mutat arra, hogy abba a födél felnyitása nélkül be lehessen pillantani, tehát belsejükön nincs is figurális diszitmény. Növényi vagy szövetmintát utánzó ornamentum lehetett: sőt mint látni fogjuk, ezüst koporsónkban volt és ennek részeiből ma is tudunk egyes darabokat felmutatni, de *figurális*, ismételjük, *nem is lehetett*. Különbén a koporsó belsejében ma látható domború művek egyrésze (a hátsó hosszoldal táblája és a négy egyes alak l. XVI. sz. és 21. kép) Meyer úr állítása szerint minden kétséget kizáróan renaissance-kori mű; a *csapófödél belsején álló három* tábla pedig úgy a mint ma ott állanak mielőtt ez az oldal csapóajtóvá nem vált, semmi esetre sem állhatott, mert akkor a koporsóba felülről tekintőre nézve az itteni alakoknak fejükön kellett volna állniok, a mit föl sem tehetünk. Megfordítva azaz a hátsó oldal alakjainak megfelelő helyzetben részint a fönnebbi okból nem állhattak itt, részint pedig mivel a csapóajtón kettőnek szélességi méretei világosan elárulják, hogy eredetileg fogadalmi táblák voltak, s mint ilyenek nem is a koporsó számára készültek.

Ha a koporsó nagyságán és alakján semmiféle más lényeges változást nem állapíthatunk meg, sőt még csak föl sem tehetünk, s ha a koporsó külsejét mindig domború művek födték, belsejében pedig ilyenek csak a csapóajtó alkalmazása óta láthatók, föl kell tennünk, hogy az összes mai külső táblák vagy mind, vagy részben eredetileg ott voltak; a mai sorrendben-e vagy nem, egyelőre hagyjuk! A belsején levők pedig idehelyezésökkor egyenesen ide készültek, vagy már előbb meg voltak tán a koporsó külsején, vagy attól függetlenül valahol. Épen így a foltozásul szolgáló diszített szalagok és más toldalékok vagy akkor készültek újan, mikor mai helyökre tették (1630-ban), vagy pedig előbb is megvoltak; de ez utóbbi esetben már csak magán a koporsón állhattak valahol, mert attól függetlenül ilyen diszitményes szalagoknak vagy lapoknak semmi értelme sem volna, míg figurális domború művek, mint látni fogjuk, a koporsó előtt és után is attól függetlenül is készülhettek, sőt léteztek is. Ha a lehetőségek a föltevések sorát kimerítik, a megbizonyított helyeségű föltevés: *maga az igazság*.

Lássuk tehát mindeniket rendre:

A koporsót eredetileg négy oldalán kívülről nyolcz egyenlő magas tábla fődte, melyek közül a két hosszoldal 3—3 táblájának egyenként és maguk közt, a két keskeny oldal táblájának pedig szintén magában egyenlő szélesnek kellett lennie. A fődél első lapján szt. Simeon alakja levén, bizonyos, hogy a hátsó lapon mindig három domború művü tábla állott. Ezek magassága azért gondolható alacsonyabbnak, mivel a fődéllap maga 15 cm-rel keskenyebb, mint az oldalak magassága. Az oldalfalakon ma látható táblák a fődélen is elférnének ugyan, de nem volna meg a szegélyzet arányos szélessége, mely hihetőleg minden oldalon s a hátsó fődélen is körülvevett minden sor táblát. Meyer (i. m. 35. l.) hajlandó ugyan az oldalakról azt hinni, hogy ezek egykor, számítása szerint 16 cm-rel alacsonyabbak voltak; de ezt csak akkor tekinthetnők megbizonyítottak, ha szíves lett volna Meyer úr azt is megvizsgálni, vajjon van-e az oldaldeszkák s a csapóajtó felső vagy alsó szélein ilyenszerű toldásnak nyoma, vagy pedig egyáltalán az eredeti fakoporsót kisebbitették-e 1630-ban meg, vagy pedig egészen új 3—4 hüvelykkel keskenyebb és rövidebb ládát csináltak-e a restaurált lemezek számára? Míg ez nincs eldöntve, tisztán a táblák mai állapotából bátran állíthatjuk, hogy a koporsó oldalai ma nem magasabbak, mint eredetileg voltak. Arányos széles szalag futott tehát végig minden sor tábla fölött és alatt eredetileg is, csak hogy nem az és nem oly durván felszegezve, mint ma. Bizonyítja ezt az az adat, hogy Piazzalonga ötvös a nyolcz oszlopocska közül *hetet* készít el ujonnan, tehát a nyolczadik ma is a régi, s az angyalfejek sem mind újak; szóval ez oszlopok ma is az eredeti magasság bizonyosságai.

Ha ez áll, akkor két hossz és a két keskeny oldal nyolcz táblácskája közül az egyenlő magasságúak és szélességük *legalább méretek tekintetében* eredetieknek vehetők. Lássuk tehát méreteiket: A koporsó külső oldalain levő nyolcz tábla közül a *Beteg bán jelenete* ma 49, a többi 53 és 54 cm magas. Az első sohasem volt magasabb; a *Király bevonulásán* a toronygombok ma hiányzanak (fődi a szalag), tehát ez 1—2 cm-rel magasabb lehetett; úgy, hogy ha az egykori szalagdísz a mainál valamivel keskenyebbnek vesszük, e csekély különbség mellett mind a hét tábla állhatott a koporsó oldalain; de már a nyolczadik, a *Beteg bán* képe, mely 49 cm-nél sohasem volt magasabb, (Meyer úr erről hibásan állítja, hogy ma is 53 cm magas), a többi közül világosan kirí. Legalább érthetetlen az a széles, üres szalag a függönyrúd, tehát a kép széle és a renaissance diszitmény között, melyen még a régi szöglyukak is láthatók, világos jelöl annak, hogy ez a tábla egykor olyan helyen állott, hol a diszító szalag mindjárt a függönyrúd fölött kezdődött.

A két keskeny-oldalon levő *Vihar* és *Pál bán-jelenete* alatt és fölött ma nem azokat a diszító szalagokat találjuk, melyek a hosszoldalok alatt és fölött végig futnak; de ez a dolgon mit sem változtat; eredeti magasságuk ezeknek sem lehetett több 53—54 cm-nél, s így nem kételkedhetünk azon, hogy ezek szintén az oldalak, tán épen a két keskeny oldal számára készültek.

Máskép áll a dolog a hátsó fődéllap három táblájával. Ezek ma csak 45 cm magasak, s ebből is az elsón 7 cm az egyedül ez alatt elfutó szalagra esik; úgy hogy e tábla képmézejéből ma csak 38 cm látszik. De abban semmi okunk kételkedni, mert szemmel látható, hogy itt (*a Bünhődés-jelenetén*), a toronynak olyan nagy része van elfödve, hogy ez a tábla eredetileg bizonyosan megütötte az oldal-táblák magasságát, az 53 cm-t. Annyival inkább bizonyos ez, mivel e táblának minden művészi jellemvonása szoros kapcsolatba hozza ezt a *Sírásás-jelenetével*, s így a legnagyobb valószínűség szerint az is egykor a hosszoldalon állott valahol, talán épen a maga helyét be nem töltő *Beteg bán-jelenete* helyén, sőt alighanem épen a *Sírásás-jelenet* mesterének kezéből került ki.

Ismét eltérő méretekre találunk a középső táblánál (*a Mester-jelenetnél*), mely mint a tárgyi magyarázatban kiemeltém, külső és belső okoknál fogva szélességben szükségképen jelentékeny rövidülést szenvedett, tehát eredetileg nem állhatott a koporsón. Magasabb lehetett ugyan épen, mint a szélső *Lábsuda-jelenet* táblája is, de nem sokkal; mert a növénydiszitmény mindkettő architecturái keretén, az ívszögletekben érintetlen; tehát legfőlebb csak ezek fölött futhatott el még egy olyanszerű hengertag, minőt a koporsó *Felajánlási-jelenetén* látunk. A fődéllap két utóbbi táblája közt mégis az a lényeges különbség, hogy a *Mester-jelenet* semmi esetre sem készült eredetileg a koporsó számára, míg a *Lábsuda-jelenet*, ha az említett hengertaggal szélesebbnek képzeljük is, épen itt, a fődél lapján foglalhatott mindig helyet.

Ez állítás mellett bizonyít az, hogy a középsőt (*Mester*) az ábrázolt jelenet természeténél fogva, s mivel méretei nem engedik, hogy eredetileg is a koporsón foglalhatott volna helyet: bizonyosan fogadalmi ajándék-táblának kell tartanunk; a *Lábsuda-jelenete* pedig ugyancsak e két óknál fogva fogadalmi tábla nem lehetett, főképp pedig méretei épen a fődél diszítésére teszik alkalmassá.

Végre a csapófödél három belső táblája közül csak az *Álom jelenetéről* állítható, hogy a koporsó számára készült. Csakhogy ennek magassága már nem üti meg a *Lábsuda magasságát* sem, annál kevésbé a *Beteg bán jelenetét*, pedig minden ok a mellett szól, hogy ez a három tábla: *Lábsuda*, *Beteg bán* és *Álomlátás-jelenete* eredetileg a fődélen volt; s e föltevés ellen csupán az *Álomlátás* feltűnő alacsonyága (40 cm, a másik kettőnek 45—49 cm magasságával áll szemben) hozható fel. Közlebről nézve azonban e táblát, mely csoportosítás és háttér, sőt az ágy diszitménye, a szövet-minták, a nők fejkendője, a haj és szakál rajza s az arczképzés tekintetében is a *Betegbán jelenetének* társa, azt találjuk rajta, hogy a függőnyrúd hiányzik, sőt a rúd s a függöny felső széle közti üres tér is hiányzik; a falon függő két szent alak feje fődí a kép keretét Simeon föltartott jobb keze és kardja fölött, s a nyugvó alak párnái mellett a két szélén a függélyes szalag világosan fedi a függönyt, szóval érthetetlen, miért szabta itt a mester képmezejét olyan szűkre, holott mind ő a másik táblán, mind társai a többieknek teret engednek az alakok mozgásainak is, a mit itt hasztalan keresünk.

Ez okokból semmi esetre sem tévedünk, ha ezt a táblát magasságában négy-öt, szélességében pedig egy-két emrel megcsonkítottnak véljük, mely esetben ez is a más kettővel együtt a fődél számára készült, s ott is volt egész a koporsó átalakításáig. Legfőlebb az lehet itt még a kérdés, mi okból rövidítette meg a restaurator ezt a táblát? Erre két fontos oka volt: 1. hogy a más kettővel egyenlővé tegye, 2. pedig azért, hogy a csapóajtó magas domború műve a 9 cm magasra helyezett koporsófenékszélebe ne ütközzék.

A csapófödél más két táblája, mint tárgyaik vizsgálatánál láttuk, feltétlenül megcsonkított fogadalmi ajándék-tárgynak készült; mert csak ilyen domború képen van a dolog természeténél fogva *kettős jelenetnek* helye, a melyiken egyik a szenthez való folyamodást, a másikon pedig a kérés teljességét látjuk; míg a koporsó számára készült eredeti táblákon mind olyan jeleneteket látunk, a melyeknek nincs személyi vonatkozása, minők a szent életből vett *Templom bemutatás*, vagy a tetem történetére vonatkozó Isten ítéletet, vagy végre magának a koporsót megrendelő királynénak a szenthez való viszonyát fejezik ki. Távolról sem lehet azonban arról beszélni, hogy e két utóbbi tábla egykor magasabb volt volna. Ha a mester erre a csapóajtóra épen olyan magas képmezejű domború műveket rak, mint maga az ajtó, akkor a figurák, vagy legalább az architectura kidomborodása, a mi a domború műveknél egyáltalán elég magas, lehetetlenné tenné az ajtó pormentes bezárását; ugyanis a koporsó feneke, mint a fényképi felvételnél látható, körülbelül épen olyan magasán fekszik, mint a milyen széles az a *lapos diszitménynyel* rakott szalag, mely a csapóajtó domború művei fölött elvonul. Így tekintve a lapokat a maguk helyén, mint a hogy kell tekinteni, azonnal elesik azok megrövidítésére, alacsonyabbá tételére vonatkozó minden feltevés, mert csakugyan e lapok eredetileg sem voltak magasabbak, mint ma. És pedig azért, mivel 1. a keretek profilja mindeniken ép, 2. az ívszögletekben levő diszitmény, a levélmotivum sem mutat semmi csonkításra.

Összefoglalva tehát a táblák méreteinek vizsgálatát, azt kell mondanunk, hogy a koporsó számára eredetileg is szükségelt nyolcz darab 53—54 cm magas, és a fődél diszítésére szolgáló három 45—49 cm magas tábla ma is hiánytalanul, némi csonkítással, de semmikép sem utánzott, vagy később készült alakban, előttünk van.

Eredeti helyét csak a hosszoldal előlapja s a két keskeny oldal tartotta meg, vagy legalább is ezek csak egymásközt változtatták meg. Továbbá a fődélen lehetett a *Beteg bán*, *Lábsuda* és *Álomlátás*. A *Mester*, *Ördögűzés* és *Fű-jelenete* sem tárgya, sem méreteinél fogva nem készült a koporsó számára, s annak eredetileg nem is volt ezekre szüksége. Létezhetek ilyen fogadalmi ajándék-táblák sz. Simeon oltárán, vagy a koporsó környékén a falon már az ezüstkoporsó készülte előtt. Ez maga pedig az ajándékozási kedvet bizonyosan növelte. A koporsó oldalán látható jelenetek már előkelő gazdag hívekben is felbresztették a vágyat, tán még a királyné életében, vagy azután nemsokára, azoknak a csodáknak

megörökítésére, melyek a sz. proféta közbenjárására velök történtek. Például a *Fiú-jelenet* tin épen annak az apának ajándéka, a kinek fiát kihúzták a vízből. Az ilyen fogadalmi ábrázolásokon, épen mint a fogadalmi képeken, a szenthez folyamodó donatorok soha sem hiányzanak. Készülhettek ezek talán épen Milanoi Francisco ötvösműhelyében, de mivel a koporsó ezek készülte idején még nem volt készen, e három tábla méreteinek a többihez semmi köze. Úgy látszik fönmaradtak e táblák egészen a restauráció idejéig, a mikor jónak látták azokat a csapófödél belső felére erősíteni és pedig az alakokat fejfelé lefelé, hogy a lebocsátott csapóajtón a nézővel szemben helyes állásba jussanak. Különbön ilyen táblákat festve, pl. sz. Antal csodatetteiről, igen nagy számban látni ma is Róma valamelyik templomában, s Máriáról nálunk bucsújáró helyeken, így Mária-Gyűdön a templom falain stb.

Csak az a kérdés még: ha ez a három tábla mint fogadalmi tárgy csak a nagy restaurálás alkalmával került a koporsóra és pedig azért, mivel ezt a csapóajtó tette kívánatossá, akkor honnan van az, hogy csak kettő van a csapóajtón? Ennek oka is természetes. A miatt nem lehetett mind a hármat ide tenni, mert kettőnek a magassága 40 cm, egyé pedig 45 cm, az egykor kívül, a hátsó födélen álló harmadik: az *Álomlátás* azonban, melyet ekkor a csapófödélre alkalmaztak, előbb bizonyosan szintén 45–48 cm lehetett, ugyan ilyennek kellett lennie, mert különben helyét be nem fődte volna, azonban ezt a rövidítést szerkesztésénél fogva, mivel t. i. nem volt architecturái kerete, igen jól megtúrte; a 45 cm magas *Mester-táblából* pedig, ha még 5 cm-t lemetszünk, tönkre megy az architecturái keret. E miatt választotta a csapófödélre a már különben is 40 cm. magas *Ördögűzés* és *Fiú-megmentés* tábláihoz a födél táblái közül a feltűnés nélkül csonkítható *Álom-jelenetet*; ennek helyére pedig tette a *Mester-tábláját*.

Hátra van még a koporsó belsejében a hátsó hosszoldalon levő táblának és egyes alakoknak viszonyáról szólni.

A koporsó belsejében a hátsó hosszoldalon álló domború műves csoportkép és négy egyes alak, (l. 21. kép) mint a leírásban láttuk, csak gyarló rajz és elmosódott fényképek, tehát nem egyenes szemlélet alapján levén e sorok írójára nézve megismerhető, túlmerészségnek látszik azok koráról és a koporsóba kerülésök idejéről véleményt koczkatatni. Azonban mind a két kérdés olyan természetű, mely szorosán összefügg a koporsó átalakításával, s itt a stilkritikának elég biztos alapot nyújt a figurális és ornamentális rész compositiója; ezt pedig az említett fogyatékos ábrázolások is elég hüen feltűntetik. Ennélfogva nem mellőzhetem Meyer úr állításaira reflektálni.

Mint a leírásban kiemeltem, a középső csoportkép, mely Jézus bemutatását ábrázolja, semmikép sem lehet a kétségkívül késő renaissance-kori négy egyes alak- és ezek háttérével egykorú. Maguknak a műveknek *alapos* megtekintése után könnyű volna ezt eldönteni. Ennek hiányában azonban, a kiemelt csoportosításbeli nagy különbségek mellett, még csak arra utalok, hogy a középső táblánál régieskedő dolgozás nem tehető fel; mert ha a nagyíves architectura mestere a Bemutatás képen olyan szerű csarnokot ábrázol, mely emlékeztet a koporsó külsején levőkre, akkor ezt a régieskedő stílust az egyes alakok háttérénel is meg kellett volna tartania, és megfordítva: ha ezeket a saját kora izlésében dolgozza ki, miért régieskedik csak a közepén?

Hogy magyarázzuk meg tehát itt a régi és új, mondjuk: XIV. és XVII. százévi táblák összekapcsolását? Úgy, hogy a koporsó átalakítása idején a művésznek rendelkezésére állott egy régi ezüst tábla, melyen a *Bemutatás képe állt*. Ennek magassága csak 34 cm, szélessége ennél nem sokkal levén több, a liliomokkal díszített hosszfal közepére egymagában nem tehetette. Készített tehát hozzá, de már a maga kora stílusában (pedig itt volt volna értelme a régieskedésnek, melylyel tán most zavarná a magyarázatot!) jobbról-balról, kellő architecturái háttérrel négy egyes domború alakot, s a még födetlenül maradt teret alul szintén új, e célra készített, renaissance-szalaggal, fölül pedig, ha nem csalódom, az előbb ott állt liliomos lapból kivágott sávval fődte be, a melyből, mint tudjuk, jutott bőven még a koporsó többi részére is. A középső tábla ennél fogva tehát nem lehet egyéb, mint régi, fogadalmi ajándéktárgy, mely nem a koporsó számára, s nem is a koporsó átalakítása idején, hanem régebben (a kort határozza meg a közelebbi vizsgálat) készült.

E föltevés megbizonyítására nézve a következő kérdések merülnek fel, a melyek mindjárt maguk-

ban hordják a feleletet is. Az a kérdés: 1. Mi értelme volt a figurális ábrázolásnak a *koporsó belsejében* a XVI. százévben; mikor abba csak felülről nyulhattak bele, s a szent tetem benne sem volt, hanem tán az értéktárgyak tartására szolgált? 2. Mi értelme volt a hátsó hosszoldal számára csak 34 cm magas, tehát valamennyi többinél kisebb figurális táblát készíteni, s az alját egy 12 cm széles, durván felszegezett folttal kitoldani? 3. Mi értelme volt erre éppen azt a jelenetet még egyszer kiverni, a mely már a koporsó elején nagyobb alakban látható volt, s végre: 4. Miért készítették ezt a táblát éppen akkor, midőn a koporsót átviszik az apácák templomába, holott a háború pusztítása miatt történik az átvitel; tehát fölös pénze a koporsó-alapnak nehezen lehetett? Egy szóval a kérdések egész sora merül itt fel, a melyekre a felelet világosan megmondja, hogy a hátsó hosszoldal belsejében levő figurális domború művek közül ekkor *direct a koporsó számára* csak a világosan renaissance izlésű egyes alakok és azok háttere készülhetett.

Meyer azonban egykorú knak veszi az összes itteni domború műveket, pedig ebben téved. «Értékesíthették — úgymond — a befolyt ezüstadományok egy részét a XVI. százév elején, mikor az ereklye tisztelete különösen eleven volt. A sok adomány akkor — folytatja tovább — kezelésüknek (értsd: az adományok kezelésének) új gondozását tette szükségessé, a melynél fogva (azokat), a hogy azt a gondnokoknak 1514 május 15-iki megbízása tanusítja — alkalmilag a szentnek szánt új ajándékok beszerzésére is fordították.» Egy szóval azt igyekszik megbizonyítani, hogy ezek a figurális és decoratív domború művek 1514. vagy 1571. (a koporsó átvitele idején), szóval a XVI. százévben keletkezettek. Azonban egy szóval sem hozza keletkezésüket a koporsóval szerves kapcsolatba. Nem tudjuk tehát, mint véli: vajjon egyenesen a koporsó számára készültek-e főképp a figurális művek, vagy pedig attól függetlenül, s ez utóbbi esetben mikor kerültek a koporsó belsejébe. Pedig itt 1. különbséget kell tennünk a középső csoportkép és az egyes alakok között; 2. tudnunk kell, hogy a XVI. százév folyamán a koporsó belsejének semmi figurális díszítményre nem volt szüksége. Ennélfogva, ha fölteszszük is, hogy az összes szóbanforgó domború művek egyszerre készültek, az feltétlenül bizonyos, hogy csak fogadalmi ajándék gyanánt, tehát nem a koporsó számára készültek. Ez azonban a négy egyes alakról sem tárgyuk, sem összefüggésüknél fogva föl nem tehető. Ez utóbbiak tehát, mint említém, csakis a koporsó átalakítása idején a már rég meglevő fogadalmi kép: a Bemutatás kiegészítésére készülhettek 1630-ban. De viszont, ha nem volt semmi ok figurális domború műveket készíteni a koporsó belseje számára, mielőtt azok abban kívülről is láthatókká váltak, ép oly kevéssé készülhettek már *ábrázolt eseményről* és a fal szélességét el nem fedő domború művek 1632-ben. A díszítmény és szalagnak pedig az említett figurális táblákon értelme nem lehetett. Csakis azok fölszegzése alkalmával kellett ilyet csinálni, hogy elfödje az ideszegzett fogadalmi táblák által üresen hagyott teret. Így lesz világossá, miért és hogyan kerül egy koporsóra *Jézus templomi bemutatásának képe kétszer*; miért nem fődik az oda állított tábla és egyes alakok a hátteret egészen stb.

Így aztán másodrendűvé válik az a kérdés, hogy a szóbanforgó két díszítményes szalag a koporsó belsején a háttér alsó, és a koporsó külsején a hátsó oldal a felső szélén, mennyiben egyeznek meg? Másodszer, hogy egyszerre készültek-e vagy nem? Ha egyformák, egyszerre készültek, mert a külső lapoknak is bizonyosan a nagy átalakítás alkalmával volt ilyen szalagra szükségök.

Ekkor értjük, miért különbözik e syrenes medaillonos guirland (45. kép) a megfelelő helyen, a koporsó elején végigfutó tulipános indától (41. kép). Ha pedig nem egyformák, készülhetett egyik vagy másik előbb is, de 1632 után nem. Mindez meglehetősen közönyös, mert ilyképen a két szalagdísz egymástól függetlenné válik, s mindeniket szabadon tehetjük abba a korba, a melybe a szigorú stilkritika kívánja.

Továbbvizsgálva már most a kisebb változtatásokat, ezekben mindenütt megtaláljuk a valóságnak megfelelő sorrendet, s minden egyes változtatás, toldás-foldásnak okait.

E foltok díszítményeit vagy magára a foltra ponezolták vagy trébelték ki, vagy pedig a foltot egy régebbi díszített tábla vagy szalag maradványából vágta ki. Megismerhető ez a szélek lemetszéséből: ha a szél a motívumot metszi, a díszítmény bizonyosan előbb volt rajta; ha pedig a foltnak szánt síma lemezt már fölszegzése után ponezolták vagy trébelték, akkor a mester részint alkalmazkodott a minta

rajzával a szalag szélességéhez, részint pedig önkénytelenül keskeny diszitetlen szélecskét hagyott a minta mellett.

E fontos körülményt, s a motívumok sajátosságait figyelembe véve, az összes diszitményeket, különös tekintettel a koporsó javításaira, következőleg vélem csoportosíthatni.

A leírásban követett sorrendet tartva szem előtt az 1. és 3—9. sz. alatt leírt diszitmény (35—37, 39—41. kép), ha nem csalódom, mind a koporsó legrégebb, eredetinek mondható motívumai közé tartozik. Nevezetesen az 1., 3., 5—7. szám alattiakhoz azért nem fér e tekintetben kétség, mert mind olyan helyen jönnek elő, melyek más tekintetből is sokszorosan eredetieknek ismerhetők el.

A 4. szám alatti Anjou-liliomból (37., 38. kép) csak a ponczolt szalagok (37. kép) vehetők eredetieknek. Ez a hat hosszú szalag kétségkívül egy nagy diszitményes táblának szalagokra szeldelt része, mely egyszerre készült magával a koporsóval; sőt egykor ennek diszítő része volt. De hol található ez a koporsón helyet? Mint említém, a koporsó egész felületét figurális domború művek fedték, belsejében pedig, mikor az még felül nyílt, ilyen egyszerű ornamentumnak kellett lennie. Sőt Radisics úr bizonyítja, hogy a hátsó fedél belsején ma is látható ez a diszitmény. Az 1630-iki átalakításnál, úgy látszik, csak a mellső födéllap bélést szabdalják fel foltoknak, mint a mely a csapófödélén át többé úgy sem látható. Annyi bizonyos, hogy ez a hat szalag, ha egymás mellé raknók, körülbelül 60 cm széles lapot adna ki, tehát éppen akkorát, mint a födélnék egy-egy lapja. Éppen nem eredeti munka azonban a hétszó födél tetején végigfutó, szintén liliomos minta (2. sz. alatt leírva, 33. kép), mely a közbeszűrt hegyes lándzsa-levelekkel elárulja, hogy bizonyosan az 1630-iki restaurálás alkalmából a régi ponczolt liliomos minta után készült.

Kétséget támaszt kora iránt a 8. sz. (18—20. táblákon) ponczolt cserlevél-motívum, az in da medaillonokban, a csapóajtó belső táblái fölött s az említett foltokon. Feltűnő, hogy ez sem készült eredetileg foltoknak, hanem valamely nagy lapból van kivágva, mely talán éppen a csapóajtót s az átelleni hosszoldalt borította, mikor még a koporsó felülről nyílt, s így a koporsó belsején figurális diszitmény még egyáltalán nem volt.

Ezek a szalagfoltok a csúcsíves izlés idején egyáltalán nem készülhettek, mint némelyek hajlandók hinni, mert ez esetben a csapófödélnek is abból az időből kellene származnia; s viszont a csapófödéllel egyszerre sem keletkezhetek, mert stílus és kidolgozás tekintetében szembetűnően elütnek az ekkor készült renaissance-izlésű foltoktól. Végre, ha a renaissance idején keletkeztek, akkor hogy magyarázzuk meg, hogy a födél első lapján Simeon párnája szélén éppen a renaissance foltozás alatt is előző e ponczolt cserfalevél, ellenben az érthető, hogy a koporsó készülte után nemsokára éppen abból a mintájú ponczolt lapból foltozták ki az említett párnát, a mely a hosszoldalnak belsejét eredetileg is fődte.

A 3. sz. alatti szép domború cserlevél, valamint ugyancsak e mintának ponczolt és vésett példányai a Simeon nagy alakjának palliumán, lényegében oly közel állanak a szóbanforgó csapóajtóbeli (8. sz.) lapos cserlevél-medaillonokhoz, hogy tisztán e miatt bátran tehető azokkal egy korba, sőt tán az is lehet, hogy egy mester kezéből kerültek ki.

Ilyen eltérést, mint e két cserleveles minta közt van, találunk az első sz. alatt leírt közös pontból szétágazó újjazott levéldiszitmény különböző alakjai között is, esakhogy e különbség kizáróan a mester és nem a kor különböző voltát bizonyítja, s legfőlebb arra mutat, hogy e táblák létrejötte semmi esetre sem lehet egy, legfőlebb két emberöltő, tehát mester és tanítványa életén túlterjedő időből való; mert jóval később élt, archaismusra törekvő mester munkáját legfőlebb csak éppen a koporsó képén kereshetnők, mivel csak a régi márvány koporsó oldalán állhatott ez a diszitmény, s esakis ennek hű ábrázolása lehetett e korban az archaismusnak oka. Megtaláljuk azonban e diszitményt lényegtelen eltéréssel majd minden tábla architecturáján is, a hol ehhez olyan görcsösen ragaszkodni, valóban nem volt volna soha értelme! Régiéskedő diszitmény alkalmazására bő alkalma volt minden későbbi kor művészenek, a sok foltozás és javítás, még inkább pedig az ezüst koporsó átalakítása idején. De ennek sehol semmi nyoma!

Egyedül a sz. Simeon nagy alakjának lábánál a födél első lapján látható nagy folt (33., 34. kép)

mutat ilyen archaistikus munkára, a mennyiben a koporsó képein, s az ívszögletekben látható újjazott levelekből alakította a mester az ő köralakú medaillonjait, melyek a diszítendő helyhez képest idomtalanul nagyok. De ezt sem szükséges ilyennek tartanunk, mert minden valószínűség szerint a XV. százév elején készülhetett a szent lába elől ellopott eserleveles ezüst lap helyére, mikor még az az újjazott levél aligha lehetett elavult motívum.

Így vagyunk a mellső hosszoldal felső tulipános szalagjával is, (41. kép) mely szintén megegyezik lényegében a Simeon párnadiszitményével, tehát ahhoz képest nem sokára készülhetett, sőt az sem lehetetlen, hogy ilyen kerete volt az összes táblának alól s felül, mikor t. i. minden tábla eredeti helyén állott. Az első csoportbeli legrégebbi diszitményre következik a

Felajánlási-jelenet háttérén, mintegy szövetmintaként kiponczolt, Meyer és Radisics szerint is kora renaissance-diszitmény, (42. kép) melytől messze esik a koporsó hátulsó lapjai fölött végig huzódó, teljesen érett renaiss-felfogású szép indás diszítés, (45. kép) mely alatt balfelől a Felajánlás ormózatán, meg oldalt is apró köröcskékből ponczolt hullámvonalak közeibe osztott rózsácskák és apró ne-felejtsek jönnek elő. E ponczolt inda rajza 45. képünk alsó szélén látható, a hová a galv. plasztikai másolatról került. Ezek a köröcskékből alakított indák szintén későbbi keletűek, de a XV. százévnél későbbre még sem tehetők.

Ezzel a ponczolt diszítéssel egykorúnak kell lenni a *Lábsuda-jelenet* koporsó-terítőjén levő inda szalagos, apró liliomos diszitmény is (12. sz. a.), mely sokban hasonlít a *Felajánlási-jelenet* háttérére ponczolt szövetmintához (43. kép).

A 13. sz. a. leírt csúcsíves diszitményről, mely a *Bűnhődés tábláját* föltolta, nehéz megmondani mikor került ide. Bizonyosan sokkal előbb mint ez a tábla, mely egykor a hosszoldalon állott valahol, került ide a födéltre. Vonulhatott el ilyen diszitményű szalag valamennyi többi tábla alatt is, melyek ezzel egy sorban állottak, s ezt monographusunk is fölteszi, de azokról a táblákról, melyekkel most egy sorban áll a födélen. Az iránt különben sem forog fenn kétség, hogy az ezüst koporsót a restaurálás előtt is több helyen, tán többször is foltozták; de e foltok közül csak némelyik maradt meg maig. Ilyenek a *Lábsuda-jelenet* megbénuló alakjának derekán egy kis folt, a N. Lajos címerén a strucz madár feje fölött fenmaradt apró foltok stb., de ezek részben régi ezüst lemezekből kerültek mai helyökre, míg a szóban forgó csúcsíves szalag egyenesen foltnak készült és pedig bizonyosan a csúcsíves izlésnek idején, s mint ilyen koporsónk egyik legkorábbi foltozásának vehető. A többi sokkal lényegesebb változás mind a nagy restauráció alkalmával érte a táblákat. Nevezetesen az elrongyolás következtében több ezüst lemez alsó és felső szélén be volt hasadva, sőt tán foltonként hiányzott is e helyekről már régen, úgy a mint még ma is két nagy darab hiányzik a balfelöli keskeny oldal domború művü lapjáról (*Pál-bán jelenete*. 10. kép). Az ilyen beszakadozott, sőt csipkés széllal az ötvös nem tehetett okosabbat, mint hogy az egész lapot hosszában a legmélyebb hasadék széléig lemetszette, s helyére diszitményes szalagot ragasztott. Így került annak idején a *Bűnhődési jelenet* alsó szélére az a széles csúcsíves szalag. Mikor pedig az így elég primitív módon kireparált táblának, a nagy restauráció alkalmával a deszkavázra való illesztésére került a sor, kénytelen volt ezt az utóbb említett, s alól is megtoldott lapot annyira feltolni, hogy a mennyire ennek az alsó részére ragasztott szalagnak szélessége, s bizonyosan a felső szélhez közel levő toronynak rongált állapota megkivánta. Az ilyen közönséges mesteremberi toldás-foltásnál, a milyenre e koporsó átalakítása mutat, a képtalajnak feltolása és felül való megcsönkítésén, illetőleg durva folttal való elfödésén nem ütközhetünk meg.

A ferdényköves (14), stilizált szögfej (15), a syrénékből szétágazó inda (16), a gombfejes szalag (17), az apró gyöngyös keskeny szalagok (18), a négy lándzsalevelű szalag (19), a tető oromzatának szalagos pálcája (21) és végre a tompa fűrészfog, mind a késő renaissance-kor termékei, s aligha tévedünk mikor állítjuk, hogy ezek a födél felső liliom-szalagjával együtt az utolsó nagy restauráció alkalmával készültek, vagy ha előbb megvoltak is, mint foltok kerültek különböző időben a koporsó egyes tábláira. Az egyetlen hátralevő (20. sz. említett) keskeny szalagmotívum, mely a mellső hosszoldalon a fenékdeszka élén a sarkok közti teret betölti, (47. kép) elterjedt voltánál fogva nem határozható meg, hogy eredeti diszitmény-e, vagy későbbi? sőt az sem, vajjon eredetileg is itt állt-e, vagy hol?

A főforgó harmadik kérdésre: Mikor és mily sorrendben keletkeztek az egyes táblák? s mely műveket tulajdonítsunk a koporsó mesterének? — a fönnebbiek alapján röviden felelhetünk: Minden egyes figurális ábrázolásnak mesterét külön-külön megkülönböztetni majdnem lehetetlen, mivel egy-egy táblán több kéz munkájának is világos nyomait leljük.

Pl. A *Koporsó felajánlásán*, mint tudjuk, egyik kéz az alakokon, másik jóval később a háttér szőnyegmintáján dolgozott, végre az architekturai keret szép eserleveles ornamentumát, de csakis ezt, épen az a mester trébelte, a ki a *Templomi bemutatás* háttérét a cibóriumon kívül, és sz. Simeon nagy alakjának ágytakaróját a fődél első lapján, ugyanezzel a mintával, ugyanilyen gondos és biztos kezű

54. kép. Az ördög az Ördögüzés képéről. (18. kép.)

trébeléssel elkészítette. Ellenben más fej és kéz művei az alakok, s végre ismét más későbbi munka a háttér szőnyegmintája. Az első mester pedig nem lehet más, mint maga *Francesco di Mediolano*. Ő neki kell tulajdonítanunk minden részében 1. a fődél nagy alakját *Simeont*, 2. a *Sírásás*, 3. *Templomi bemutatás*, 4. *N. Lajos bevonulása*, 5. a *Vihar*, 6. a *Bűnhődés jeleneteit* s végre 7. a *Feliratos táblát*. Bizonyítja ezt 1. e tábláknak tárgya, a tárgyaknak concipiálása, s az elbeszélés módja, a ruházat, s a legapróbb ruhadisztmények, a háttér azonossága, az architecturái motívumok, az alakok aránya egészben és nagyban, s végre a növényi ornamentumok. A második kéz művei lehetnek *Erzsébet koporsó felajánlásán* az alakok és *Pál bán jelenete* a baloldali keskeny oldalon. Harmadik mester gondolta ki és dolgozta az *Álom látás* és *Beteg bán*-tábláit, a melyek mint említém, lehetőleg minden művészi vonás tekintetében megegyeznek. Míg a *Lábsuda* alakjainak nagy aránya és a szakál kidolgozása miatt egy negyedik kéz műve lehet, habár csoportosítása, az élénk beszédes mozdulatok, s a ruha

redőzés, épen Francesco rajzára mutatnak, a háttér architektúrája azonban más csoportba sorozzák. Így azt hiszem a rendező kéz itt is Francesco-é, a kivétel pedig valamelyik segédjé-é; ennél fogva ezt is az első csoportba sorolom. A *Mester Ördögüzés* és a *Füü-megmentés*, mint tudjuk, fogadalmi táblák, egymásközt sok közös vonásuk van, legalább a két utóbbi bizonyosan egy kéz műve. Simeon arca ezeken igen gondos; a két szolga és a hajós kabátja, a cipők stb. sokban megegyeznek, de az arczképzés ezeket együttvéve részint az *Álom-jelenet*, részint a *Lábsuda-jelenet*hez, architekturai háttér pedig szintén ehhez és a *Koporsó-felajánlásához*, viszont a ruházat *Pál bán táblájához* kapcsolja. Ilyen körülmények közt, mivel semmi ok sem forog fenn arra, hogy ezeket akár csak a csúcsíves izlés idejére

55. kép. Az ördög a Vihar jelenetéről. (13. kép.)

tegyük, sőt ellenkezőleg ezeket minden művészi jellemvonás egészben s nagyban a többi táblákhoz csatolja: azt kell mondanunk, hogy mind a három tán épen Francesco műhelyében a koporsó készítése után nemsokára készült, s mint említettük, attól függetlenül maradtak fenn 1630-ig, mikor Piazza longa megcsontítva mai helyökre erősítette. Vessük össze pl. a Vihar és az Ördögüzés-tábláiról a két ördög képét. (L. 54. 55. kép.)

Végre a koporsó belsejében levő középső tábla, mely a *Templomi-bemutalást* másodszor ábrázolja, szintén fogadalmi tábla, mint ilyen a renaiss-kor előtt keletkezett, s meglehet több, idők folyamán talán elpusztult, vagy beolvasztott fogadalmi tábla közül maradt fenn és került a koporsó belsejébe, mikor oda a csapóajtón át már távolabbról is be lehetett látni. Az ettől jobbra-balra álló négy egyes alak pedig oszlopos kereteivel együtt, minden valószínűség szerint e tábla kiegészítése végett a hátsó fal egész belsejének elfödésére, a tábla magasságában, ennek ideillesztésekor 1632-ben készült.

Az egész koporsó összes figurális díszítményeit tehát, az eddigi fejtegetések eredményeként, öt nagy csoportba vélem sorozhatni; helyesebben öt olyan mester dolgozott azokon, a kiknek feje és keze egyaránt nyomot hagyott rajtuk; de nem lehet tagadni, hogy tüzetes vizsgálás alapján még majd minden csoport keretein belül találunk egy vagy más tekintetben eltérő műveket, csakhogy ez eltérések különös figyelmet nem érdemelnek.

Az első legjelesebb művekből álló csoportot, mely *Simeon nagy alakját*, az előoldal tábláit, a halfelöli keskenyoldaltól a *Vihart*, a fődél homlokzatokban levő két czímert, hátulról a *feliratot* s a hátsófödélről a *Bűnhődés és Lábcsuda jeleneteit* foglalja magában, azért tulajdonítom Francesconak, mivel ezek teszik a figurális ábrázolások zömét és legjavát, s ezek közt van szőlőleveles indafonadék díszítményénél fogva *maga a felírtos tábla* és a fődél előlapjának érintetlen része: a *Simeon alakja alatti takaró*, magának *Simeonnak tunicája* és palliuma. Ez utóbbi alaknak arcát, fejét nem a többi, ehhez képest aránytalanul csekély terjedelmű fejekkel való összehasonlítás alapján, hanem önmagában vizsgálva, szintén elég sikerültnek tartom arra, hogy a koporsó jobb, és nem a kevésbé jó tábláihoz sorozzam. Az a bizonyos szőlőlevél-motivum, kétféle kidolgozásában, annyira jellemző, hogy az újjazott levélmotívummal együtt épen e csoportra nyom sajátos bélyeget. A többi művészi vonás tekintetében e táblákat már úgyis tüzetesen vizsgáltuk.

Monographiánk írója azonban ezek közül keveset: *Simeon alakját, a Fölajánlást, a Felírtot, a Feltámasztást, Beteg bán* és a két fődélhomlok *czímerét* tartja Francescoénak, míg a szerinte is jelesebb: *Sírásást, Bűnhődést, Vihart, a Király bevonulását, a Bemutatást, a Lábcsudát* az ide nem tartozó *Mester jelenetével* együtt, mint Giotto-szerű műveket, egy második kéznek tulajdonítja (Meyer id. mű 40—45. l.). Véleményét, mely szerint a néhány gyengébb mű a Francisco-é, külön nem okolja meg; de úgy veszem ki soraiból, hogy őt erre csupán a *Felajánlás* iv szögletein látható szőlőlevél vezette. Okoskodása fonalán elszámítván a Giotto-szerű műveket, eljut a *Felajánlás táblájáig*. Ezen pedig megállapítván, igen helyesen, hogy *más kéz műve*, s az ivszöglet szőlőlevelét föltalálván a *felírtos táblán*, a hol *Francesco* neve olvasható: eredményül kimondja, hogy ezek, s az ezekhez fogható *Feltámasztás* (Beteg bán), *Simeon alakja* és a két czímer (és semmi több) Francesco műve.

Ez az okoskodás alapjában hibás. Hiszen az a szőlőlevél-motivum épen a legeredetibb, azaz teljesen Giotto festménye után készült *Bemutatáson* is (l. 53. kép) jelentékeny szerepet játszik! Tehát ezen az alapon az egész Giotto-szerű csoportot is Francescoénak kellene tartani, mert az bizonyos, hogy a ki a *Bemutatást* csinálta, annak feje és keze dolgozott a *Sírásás, Bűnhődés* stb., szóval a koporsó legjobb tábláin.

Az egész okoskodás fonalát meg kell fordítanunk. A dolog úgy áll, hogy mivel a *Felírtos táblán* Francesco neve áll, s e táblának feltűnő díszítménye a szőlőlevél sajátos bélyeget nyom: a *Bemutatás* és *fődél előlapjára*, (a hol szerző e levéldíszítményt figyelembe sem veszi), természetesebb következtetni (ha más okok nem tiltják), hogy e két utóbbit, s tehát az ezekhez tartozókat is, Francesco csinálta: mint pedig Francesco szerzőségét csupán azért, mivel a szőlőlevél egy harmadik, figurális tekintetben feltűnően gyöngébb kéztől eredő táblán, a *Felajánlás*on is elő jó, elvitatni szerzőséget az ő saját kitűnő műveire nézve!

Azon felül pedig fel sem tehető, hogy maga a főmester, a ki az egész művet magára vállalta, s nevét a koporsón megörökítette, a 12—16. tábla közül csupán *két táblát, egy alakot, a felírtot* s a két czímert, tehát épen az alárendeltebb értékű és érdekű, sőt köztök épen a kézfoghatóan gyengébb figurális táblákat készítette volna!

Francesconak tulajdonítjuk ennél fogva továbbá szerzőnkkel ellentétben a *Mester* kivételével valamennyi táblát, a melyeket ő igen helyesen Giotto-szerűeknek nevez és jellemez; ellenben kiveszszük az ő második Francesconak tulajdonított sorozatából a *Fölajánlás* figurális részét, a *Feltámasztásnak* nevezett *Beteg bán-jelenetével* együtt. Hogy az előbbi nem sorolható a Giotto-szerű jobb táblákhoz: nem szorul bizonyításra. Ha tehát Francesco csinálta, akkor neki ezen a táblán csak a szőlőlevél rajza és trébelésében marad része: a mint ezt az illető helyen már kiemeltem. Ehhez, a *Bemutatáshoz* pedig, a második gyengébb kéz művéhez sorolom a jobb, keskeny oldal művét: *Pálbánnak* gyarló, kuszált

csoportosításu jelenetét, melynek alakjait egészen alaptalanul mondja szerző *magyar viseletűeknek*; ellenben elfelejti kiemelni, hogy a nők mind a kettőn egészen azonos fejkötőt és részben palástot viselnek, s a mi fő, *Erzsébet és leányainak profilja* annyira egyezik az említett táblák *koporsóba nyuló nő alakjának* profiljával, hogy e hasonlóságot nemcsak a két tábla mesterének azonosságára, hanem ezenkívül könnyen megtévesztő argumentumnak hozhatta volna fel ő is, elődei is a két személy *egységének* bizonyítására.

A *Beteg bán-jelenetét* sem tarthatom olyan közelállónak az épen említett kettőhöz, mint az *Álom-jelenetéhez*. Egy tekintet elárulja itt a teljesen egy felfogást. Kedvezett ennek a tárgy maga is. Mind a kettőn ágyra terített fekvő alak, mind kettőnél egyformán díszített zsámolyú, takarójú ágy és egyforma falszőnyeg stb. Mi választhatja el tehát e két táblát egymástól, ha ennyi, s ilyen szembeötlő vonások-

53. kép. Giotto falképe a paduai Capella del Arenaban.

ban egyeznek?! Talán a méretek? Erről már volt szó. Mire azt ismételni? Szerzőnk a *Pál bán* vagy mint ő nevezi Királyné domborművét az *Álom-jelenettel* hozza kapcsolatba, de e föltevés hibás voltát sem szükség bizonyítgatnom.

Csak a *Mester, Ördögűzés* és *Fű-megmentés* jeleneteinek szoros kapcsolatára utalok még, melyek közül az elsőt a monographia Giotto-szerűnek nevezi, a mi ellen nem is lehet kifogás, sőt az is bizonyos, hogy alakjait nem az a kéz mintázta, mely a más kettőét; de annyiban egy csoportba vehetőnek tartom, hogy egyik sem készült a koporsó számára, tehát bizonyosan egymás közt is egymástól függetlenül jöttek létre, mint említém, tán Francesco, vagy legközelebbi utódjának műhelyében, sőt részben esetleg az ő, vagy tanítványának keze is dolgozhatott ezeken.

Az ötödik csoport a már részletesen tárgyalt fogadalmi tábla és egyes renaissance-alakok a koporsó belsejében.

Mint látjuk, a csoportok számára nézve mind a ketten megegyezünk, s az előre bocsátott okok tán

meggyőzték a szives olvasót arról, hogy a koporsó tábláinak színejavát és nagy többségét Francesco-nak, nem pedig egy ismeretlen, második személynek kell tulajdonítanunk. Ha pedig ezenkívül a monographia írója minden táblán talál elég közös vonást arra, hogy azokat olyan, a milyen csoportosítás szerint egymással kapcsolatba hozza, miért kell akkor még föltennünk, hogy e táblák közül némelyek pl. mint szerző mondja a balfelöli keskeny oldal képe a *Pál bán jelenet*, sokkal, tán 100—150 évvel később készült vagy másoltatott egy régibb tábláról? Ilyesmit föltenni valóban nem lehet, s végszó gyanánt is csak azt állíthatjuk, hogy *koporsónk minden mai külső figurális domború műve 1377—80 közt nagyrészen Francesco, néhány táblája pedig több más, talán 3—4 mester vagy legény kezéből került ki, de úgy, hogy fölváltva egymás tábláin is dolgoztak. A koporsó belsejét 1632-ben egy régi fogadalmi és ehhez készített figurális domború művekkel díszítették; mi közben a láda új csapolása miatt úgy is leszedett belső ornamentális táblákat foltoknak szabdalták fel; s a hová ezekből nem jutott; renaissance izlésű, részben tán már előbb készült foltokkal pótolták. Ez idő óta számba vehető változáson a koporsó nem ment át.*

Régi hazai lőportartók szarvasagancsból.

Irta dr. JANKÓ JÁNOS.

Lehóczky Tivadar az «Ethnographia» folyóirat 1895. évi I. füzetében «Régi ruthén puskaportartók» cím alatt tíz darab szarvasagancsból készült puskaportartót ír le s azok apró, részleteket csak homályosan és kevéssé feltüntető rajzait is közli. Noha a rajzok fogyatékosak, s magyarázó (leíró) szövegük csak két oldalra terjed, tudtommal Lehóczky az első, ki a magyar irodalomban ily szarvasagancsból készült lőportartók leírását és rajzát közli, ámbar e tárgyak hazánkban eléggé ismeretesek. Így a M. N. Múzeum birtokában is vannak ily puskaportartók, és pedig a Régiségtárban 22, a Néprajzi Tárban 2, összesen 24 darab, mely a Lehóczky által leírt 10 példánnyal 34 darabot tesz ki. Ez anyag, ha nem is nagy, de elég jelentékeny arra, hogy e vadászati dísz tárgyak díszítésének természetét közelebbről megismerhessük s összehasonlításuk által azoknak korbéli és nemzetiségi eredetére, a néphez, iparhoz és művészethez való viszonyára néhány megjegyzést tehessünk.

A 34 példányból álló sorozat első megtekintése arról győz meg, hogy egyetlen egyet kivéve a többi 33 technikája ugyanaz: ezekbe a disz be van vésve, karczolva, míg amaz egy már technikájában sokkal tovább haladt s vésett rajzai mellett e rajzoknak megfelelően különböző anyagokkal be van rakva. Ez egyet kivéve, többiek a szerepéről, előállításuk technikájáról Lehóczky idézett dolgozatában annyit közöl, a minél többet a tárgyakból mi magunk sem olvashatunk ki, ezekre nézve tehát meg kell elégedni az ő ide vonatkozó sorainak idézésével:

«A ruthén parasztvadász lövő készletét még most is a régi, forradalomelőtti időkben divatozott egyszerű modor szerint tartja egyszerű kis kopott bőrtarisznyában, melyben önmaga készítette sima szarutartóban van elhelyezve puskapora; sörétkészlete pedig egy vászonzacskóban elkülönítve. A municzió mellett ott szokott rendszeren heverni sőtartója, csontsípja és tülökje, melyekkel az őzeket, szarvasokat és császármadarakat csalogatja.

«A sőtartók és tülök néha vonalakkal s virágokkal s itt-ott gyarló állatképekkel vannak díszítve, melyek nem sokkal különbek azoknál, melyeket barlangokban őskori csontokon felfedeznek. A puskaportartók a szarvak hegyéből készülnek; vannak azonban ilyenek mellett régi divatú, szarvasagancsból készített puskaportartók is, melyek most már kimentek a használatból s legfeljebb ereklyékül őriztetnek. Hosszú évek óta foglalkozom e ritkaságok gyűjtésével; de összesen csupán tíz darabra tudtam szert tenni belőlük, melyek sajátos díszítvényeik miatt különösen felhívják a tárgyi néprajz iránt érdeklődők figyelmét.

«Úgy látszik, hogy hazánk felső hegyes vidékein divatoztak egykor e sajátos alakú puskaportartók, melyeket a falusi vadászok szarvasagancsból maguk oly módon készítettek, hogy a szarvat ott fűrészelték el, hol az két ágra nyuló legvastagabb bogot képezett, úgy hogy a tartó háromágú lett. Ezt belül egészen kivájták, a két alsó szárát csontlemezzel befedték, felső szárát pedig, mely nyilásul szolgált, rézlemezről vagy csontból készült fedővel látták el oly módon, hogy abba egy 4—5 cm. magas és 1½ cm. átmérőjű kiálló csövet illesztettek, mely egy emberfejalakú lapos lemezzel volt kívülről elzárható. Ez agancsrészekről azután a falusi művész az érdes felületet levakarta s üveggel vagy más éles eszközzel simára gyalulta, úgy hogy felülete a legszebb elefántcsontéhoz lett hasonlóvá. Erre

aztán különféle vonalakat, virágokat, leveleket, köröket és állatokat karczolván, a műnek tetszetős és csinos alakot adott; felső végére pedig két karikát vagy négyszögű sodronycsatot illesztett be a végből, hogy arra zsinórt vagy vállszíjat erősíthessen . . . Valamennyinél feltűnő az, — mondja más helyen Lehóczky, — hogy a mesterek körzőkkel dolgoznak s leginkább köröket alkalmaznak díszítésül. A többi alakok csekély ügyességre vallanak. Napjainkban a ruthén pórok nem igen foglalkoznak már ily apró tárgyak készítésével . . . szarúból és agancsból senki sem metsz többé puskaportartókat.»

Nagyjában ennyi az, a mit ez agancs-lőportartók készítéséről mondhatunk; de csak nagyjában! mert látni fogjuk, hogy múzeumi anyagunk ismerete tetemesen bővíteni fogja a díszítésekre vonatkozó ismereteinket.

A díszítő elemeket vizsgálva, szarvasagancsból készült puskaportartóink első főcsoportja az melynél a dísz kizárólag mértani alakokból áll; a mennyiben pedig ezeknél, itt-ott, egészen mellékesen félreeső üresen maradt térségek betöltésére állatalakok is vannak alkalmazva, ezek csak kicsiny, egyszerű, többnyire ügyetlen kidolgozású formák.

A mértani alakok közül legkönnyebben csinálja meg a népies művész a kört körzővel, s így sorozatunk legelső két tagja az, melyet Lehóczky a VI. és X. számmal jelöl s a VI. ábrán mutat be, s melyekről azt írja, hogy «kizárólag körzővel bekarczott apró körökkel vannak ékítve.» Ezeknél tehát a díszítési alakok kizárólag kis körökből állanak.*

Valamivel fejlődöttebb alak az, melyet Lehóczky a III. ábrán mutat be; ennek «közepén egy díszes nagy kör van bekarczolva s annak belseje apróbb körökkel kitöltve, a minthogy a szárain és nyaka körül is ily apró körökből formált virágszerű csoportok látszanak». E darabon évszám is van és pedig: 1729. A mennyire a homályos rajzból kivehetem, úgy a szájnnyílás alatt mint a szárak végén a díszített mezőt egy-egy sáv zárja be, melynek két széle kettős vonalú, míg a sáv síkját egymás mellé sorakozó köröcskék töltik be. A középső díszes nagy kör, valamint az ebben levő kisebb kör, valamint végül a körök középpontját képviselő legbelső kis köröcske, mindannyi kettős vonalúnak látszik, s a belső kör s az e körül kifejlesztett körgyűrű díszítése abból áll, hogy terület egy-egy sor apró köröcske tölti be. A díszített mező oldalszegélye nem látható jól.

Az, a melyet az 1. ábrán bemutatunk, díszítéseiben a múzeumi példányok közül a legegyszerűbb. Ennek egész hossza 19 cm., melynek mintegy fele esik a szárakra, fele a nyakra; a két szár belső csúcsa közti távolság 14 cm.; a felső szájnnyílás átmérője 4.5 cm.; a jobb száré 2.5 cm., a balszáré 4.0 cm. A két szárnak, valamint a szájnnyílását esontlemez zárja el; a szájnnyílás esontlemezébe van beillesztve a csonttöltőke s ennek oldalán, alul, ugyancsak esontból a záró lemezke. A nyak két oldalán két vaskarika van besröfölvé a felfüggesztő zsinór számára. A tárgy megtartási állapota jó s csak az élek felületén mutat kopást.

A mezőnek harántszegélydisze sem a nyakon, sem a jobbszáron nincs; csak a balszáron találunk ilyet; ez áll egy egyszerűen ferde irányban bevonalkázott keskeny sávból, melynek alján egymás mellé sorakozó kettős vonalú félkörök, míg rajta harántul reczésen bevonalkázott háromszögek — csipkék — ülnek. Hasonlóképen az oldalél hosszában végig szintén harántul reczésen vonalkázott sáv húzódik, a hátsó felület felé kettős vonalú félkörsorral, a mellső felület (mező) felé harántul reczésen vonalkázott háromszögű csipkék sorával. Ugyanily dísz szegélyzi be a szárközti ívet is a sávval s a mező felé tekintő csipkesorral, de a kettős vonalú félkörök sora nélkül.

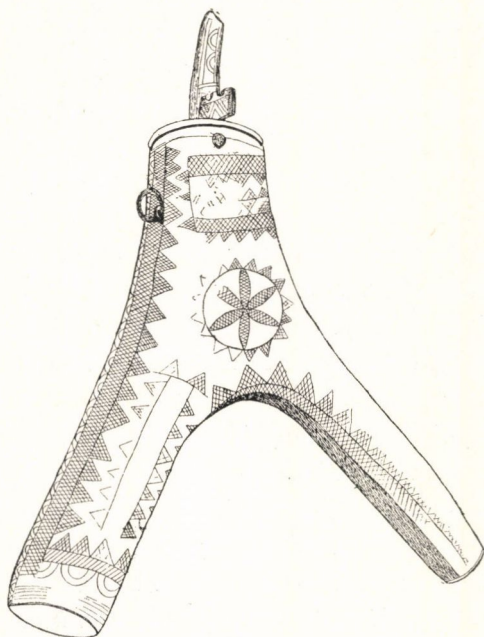
A nagy mezőt két alak díszíti; a szájnnyíláshoz közel egy magában álló négyszög, melyet alul és felül harántul reczésen vonalkázott sáv szeg be, míg két oldalát az előbbiekkal teljesen egyező csipkesor díszíti; a négyszög belsejében is van négy ily vízirányos csipkesor, melyekből kettő-kettő csipkének hegyét egymásfelé fordítja, de ez csak oly terv volt, melyet a primitív kéz csak tökéletlenül hajtott végre. A másik alak a mező közepén egy hatküllős kör, harántul reczésen vonalkázott küllőkkel, a kör külső felületén pedig a már leírt csipkesorral.

* Római számokkal a Lehóczky-gyűjtemény, arab számokkal a muzeum példányait jelöljük.

Ugyanezen díszítő elemek érvényesülnek a töltőkén (kettős vonalú félkörök) és zárólemezkéjén (a csipke) is.

A Régiségtár tulajdona (1871 : 337.), s Jóry Kelemen pénzügyminiszteri tisztviselő ajándéka.

A 2. ábrán bemutatott lőportartó nem kétágú, ez csak a szarv egy el nem ágazó (talán végső) részéből készült; legnagyobb hossza mintegy 20 cm., alsó nyílásának átmérője 3 cm., a felső 1·5 cm.; az alsó nyílást csontlemez zárja el, a felső nyitott. Megtartási állapota teljesen ép.

1. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

Két felülete van, egy mellső és egy hátsó, melyek beosztása és díszítése teljesen egyező. A hosszú felület fel van osztva négy mezőre s ezeket egymástól rendszeren egy oly harántsáv választja el, melyet alul és felül kettős vonal szegélyez, s melynek belső terét, mint valami gyöngysor, apró köröcskékből

2. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

álló sor tölti ki. Csak a szárnysegélynek megfelelő legalsó szegély áll két ilyen sávból. Az így nyert négy mezőben az ékítés ismét ugyanaz: a négyszegletes mezők négy oldalára egy vagy két félkört rajzolnak, melyek mind egyenlő sugarúak s egymást érintik. E félkörökből egy ugyanazon központból kiinduló kisebb sugarú félkör körgyűrűt szel le, s a véső e körgyűrűbe — gyöngyfűzér módjára — egyenlő apró köröcskéket sorakoztat. Az alsó két tágasabb négyszögben, a hol több a tér, még e körgyűrű külső vonalát is megkettőztetik.

Mint látjuk, ez csupa szegélydísz s három négyszögben ezen elemi alakokon kívül egyebet nem

találunk. Alulról számítva a harmadik — leghosszabb, tehát fő — mezőben azonban már egy különálló dísz jelenik meg, mely tisztán körzővel a tulipánt akarja utánozni. Ez áll egy ötküllös körből, mely körgyűrűbe van foglalva; a körgyűrű síkját ismét a gyöngyfüzér módjára egymás mellé sorakozó köröskék töltik be. A körgyűrű külső vonala azonban felül megszakad s két szíromszerűen kihajló félkörvonalba megy át (melyek középpontjai is láthatók), míg a kettő közt a harmadik szíromot szabad kézzel próbálta utánozni a készítő.

E példányon érdekes jelenség az is, hogy míg ez agancs két felületét a domború hajlású élen csak egy vonal választja el, addig a homorú felületen egy keskeny, két vonal közé fogott sáv, — «toldás» — képezi a válaszfalat, melyben a kis köröskék szétszórt sora vonul végig.

A Régiségtár tulajdona (1871 : 218.2.), s Szöllősy Lajos küldeménye Mármaros-Szigetről.

A 3. számú ábrán bemutatott lőportartó hossza 19 cm., melyből a nyakra 11·5 cm. esik, a többi a szárazakra, melyek közül a balszár vagy 1 cm.-rel hosszabb, mint a jobb; a szájnnyílás átmérője 5·4 cm., a jobb szár nyílásának átmérője 4·3 cm., a balé 3·3 cm., a szárköz 14·5 cm., a töltőke hossza 2·7 cm. A száj nyílását szarúfödő zárja el, melybe a töltőke van beeresztve; a száraz nyílását szintén szarúlemezek zárják el. A felfüggesztő vaskarikáknak csak lyukai vannak meg. Megtartási állapot jó, rajzok épek, kopás csak a jobb ágon s az is kevés.

E puskaportartó diszítését a kéz ügyetlensége és a készítőnek ily művekben való kezdetlegessége jellemzi; csaknem az összes diszítések körzővel készültek, de azért minden alak a kéz gyakorlatlanságára vall.

A szárazoknak harántszegélydíszé — könnyebb megértés okából itt kell kezdenem — egyforma elemekből áll; alapját két sor egymás felé irányuló s váltakozó állású fogazat képezi, a fogak rövidek, széles alapúak. A jobb száron ebből egy kettősvonalú, hosszú, egyenszárú háromszög — tornyocska — emelkedik ki, csúcsán egy kettősvonalú körrel úgy, hogy a külső körvonal és a háromszög külső vonala a csúcson összeolvad. E tornyocska mellett jobbra egy második tornyocskának kellett volna következni, de ennek már csak a kettősvonalú csúcskörét véste be a mester, s miután a tér így nagyon üres maradt, annak alsó részébe a tornyocska helyére ismét egy kettősvonalú kört karczolt, a többi tért pedig sűrűn behinté pontokkal; a tornyocska tere különben sűrűn be van vonalkázva vízszintesen s magassági vonalát pontsor jelöli. A hol több ily tornyocska képezi a szegélydíszet, azok csúcsait rendszeren homorú hajlású, kettősvonalú körív köti össze; ez, noha jelen esetünkben a másik háromszögnek csak csúcsköre van meg, itt is meg van. A tornyocskák fölött két sor szemköztes és váltakozó állású fogazat következik, melyen négyesvonalú két félkör ül, míg végre ezek felett ismét két sor váltakozó állású fogazat zárja be a szár szegélydíszét s ezzel a szárnak csaknem egész mezejét.

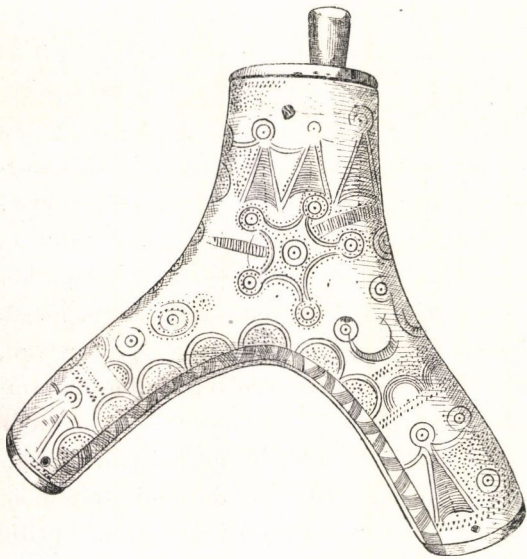
A balszár, noha ugyanazon elemekből, de más csoportosításban van diszítve. Megvan alul a két sor váltakozó fogazat; e fölött megvan a tornyocska, de ez már alig van bevonalkázva, mintha a mester sietett volna; megvan a tornyocska csúcsán a kettősvonalú kör is, de itt a háromszög csúcsa egyenesen a kör középpontjául szolgál; meg van a tornyocskákat összekötő kettősvonal is, de itt nem homorú, hanem domború az, tehát mintegy kifordított. Ezek fölött aztán ott van a két sor váltakozó állású fogazat, de menten utána ismét két sor váltakozó fogazat s csak ezután a két, többé nem négyes, hanem csak kettősvonalú félkör, melyek belső térsége már sűrűn bepontozott.

A hol a tornyocskát díszként alkalmazni szokták, ilyen esetekben az a nyaknak szegélydíszét is képezi még pedig úgy, hogy a tornyocskák alapja a száj karimája, csúcsuk pedig a nyak mezeje felé tekint. Az a ki e lőportartót készíté, az elvet ismerte, de az alkalmazásban nem volt gyakorlata, s így e díszet a nyak szegélyén nem a szokásos, hanem épen az ellenkező módon úgy alkalmazta, hogy az alakok a térben látszanak lebegni s a nyak szegélydíszé nincsen szervesen lezárva, megalkotva. A nyak szegélye helyén három egymáshoz csatlakozó kettősvonalú tornyocskát látunk, csúcsukon a kettősvonalú körökkel, melyek külső vonala csak érinti a tornyocskák csúcsait, és a tornyocskák csúcsait összekötő kettősvonalú homorú körívvel.

Mindkét oldalfelületet a hátsó felülettől, valamint a két szár közti ív felületét a hátsó felülettől egy széles sáv választja el; ebben tört szalag fut végig, melynek majd jobbra, majd balra dülő tört

részeit 6—8 egymás mellé sűrűn s egymással párhuzamosan rótt vonalcsoportok alkotják. E sávon, a belső mező felé tekintve, egymás mellett kettősvonalú félkörök sorakoznak, melyek belső térsége sűrűn bepontoszott. E félkörökből alkotott sor mindkét szár külső végétől a szájig húzódik, valamint a két szár közti ív mentén, még pedig a balszár alsó végétől a jobbszárnak csak közepéig, vagyis a második fogazatsorig, a mi ismét szabálytalanság.

A belső mező főalakja egy ötágú csillag; ennek középpontja, valamint az ágak vége egy-egy kettősvonalú kör; ez ágvégi köröcskék a középponttal szerves (sugaras) összeköttetésben nincsenek, hanem csak egymással kötik őket össze domborodásukkal a csillag középpontja felé tekintő kettősvonalú félkörök, úgy hogy a csillag középpontjának kettős körvonala a félkörök által határolt ötszögbe van zárva. Hogy a csillag még díszesebb legyen, úgy az összes köröcskéket, mint ezeknek kettős vonalközét, valamint az ezeket összekötő félkörívek domború és homorú felületét egy-egy pontsorral díszíté a készítő, persze itt-ott ebben is kihagyván s elstetvén egyetmást. E csillagot a lőportartó széleihez két vonalkázott keskeny sáv fűzi, mi által a csillag úgy látszik függeni, mint boglár a lánczon. A csillagtól

3. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

4. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

lefelé, jobbra és balra, a szárak irányában még néhány szabálytalan be nem fejezett kör és félkör látható teljes vagy pontsoros vonalból.

A tárgy a Régiségtár tulajdona, száma lehullván, a leltár származási adatait nem nyerhettem meg.

A 4. számú lőportartó egész hossza 21 cm., ebből a modern sárgaréz töltőke 7 cm., maga az agancs tehát 14 cm., miből a nyakra csaknem 11 cm. esik. A szájnylás átmérője 4 cm., a szárak nyílásának átmérője 3—3,5 cm., a szárköz 8 cm. A szájnylást a sárgarézből készült teljesen modern rugós töltőke, a két szár nyílását pedig sárgaréz lemez zárja be. A nyak jobb oldalán és a szárközben egy-egy kicsiny vaskarika a felfüggesztésre szolgál. Ez az első példányunk, melyen évszám van s ez: 1650. Megtartási állapot jó, rajzok épek s csak a főéleken van kopás.

E példánynál a nyak igen hosszú s csaknem fele szegélynek van fentartva. A szegélyt a mezőtől egy sáv választja el, melyet alul és felül kettős vonal határol, míg a sáv terében a váltakozó fogazatos dísz fordul elő, csakhogy itt már ennek egy valamivel fejlettebb alakja lép fel, a mennyiben az egyes fogak szabad kézzel vont kis körívvel vannak összekötve és az ezen ívek és az alapvonal közé eső tér kimélyítve. A sáv legfelső vonalán harántul reczésen vonalkázott háromszöges csipkedisz fut, melynek egyes csipkeit egymást érintő félkörök fogják körül, melyek központja mindig a csipke csúcsa, sugara pedig a csipkeháromszög alapjának fele. E csipke feletti térben két oldalt, egymásnak hátat

fordítva kérdőjelalakú hármasonalú s harántul vonalkázott csik áll, melyet csak a ruhazsinórhoz hasonlíthatni; a hol a két zsinórdísz feje egymáshoz közeledik, a hol tehát a tér legszűkebb, e közben kis kört találunk, melynek vonala ugyan hiányzik, de körben futó kis fogak által jelölve van, mely kép a nap, a hold vagy a csillagok népies ábrázolásának hű mása; a kérdőjel szárai közt pedig, tehát a hol a köz a legszélesebb, közvetlenül a csipke felett ez évszám látható: 1650.

A nyak mezejét egy nagy hatküllős rozetta tölti be, kettősvonalú körben, melynek külső vonalán a már leírt csipke háromszögei sorakoznak pontosan egymás mellé. A hat küllő közti tér a küllők közti hurok megfelelő homorú köriveivel hat hegyesszögű gömbháromszöggé van alakítva, melyek a háromszögszárak irányának megfelelően harántul reczésen vonalkázottak. A küllők a középpontot körülvevő kis körbe nem lépnek be s úgy ennek, mint a küllőknek felülete sima, vonalmentes.

Mint hogy a szárak rövidek, szegélydíszre nincs hely. A szárak felületén van még kettő-kettő a már leírt zsinórdíszből s ezek és a rozetta közt kettő-kettő a már leírt fogazatos körből. A rozettától jobbra egy kicsiny repülő madár, balra egy hal alakja látható. A szárköz szegélyzáró alakja a kettősvonalú tört vonal.

A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1867:57) Gózon Imre ref. tanító és Boborócky János ajándoka Szent-Györgyvölgyről.

E csoportba tartozik még Lehóczky gyűjteményéből a II. számú löportartó, a melyről ezeket írja: «Érdekességet kölesönöz neki az, hogy a múlt század első tizedében Pintye Gregor máramarosi híres rabló tulajdona volt, néhány év előtt került birtokomba Nedeczey Ferencz munkácsi birtokostól, ki azt a máramarosi Mórícziaktól kapta. E szerint az ottani oláh puskások és paraszt vadászok is foglalkoztak ily művek készítésével.» Leírását Lehóczky a következőkben adja: «Ezen Pintye-féle puskaortartónak sajátos czifrázata van; fent a nyaknál, valamint a balszáron is egyenes és hullámos vonalak vonulnak végig, míg a jobb száron két helyen körzövel bevéselt négy-négy egymásba font hatágú kör látszik; a bognál 9 félkör s feljebb egy hatküllős kör szolgál díszítésül.» E leírást a rajz szerint még a következőkkel egészíthetem ki: Mindenekelőtt a belső térségnek a nyaknál harántszegélydísz van, mely áll felül három egyenes, ez alatt három hullámvonalból; a balszár oldalszegélyét szintén hullámvonal képezi, de ez már, ha nem csalódom, csak kettősvonalú; a nyak mezejét három egymás mellé helyezett alak tölti be, jobbra egy négyágú csillag, középtűt a Lehóczky által is említett hatágú (hatküllős) kör — talán mint nap — s balról felfelé nyitott hármasonalú félkör — talán mint a félhold képe. A bognál a rajz szerint csak nyolcz — helyesebben négy kettősvonalú — félkör ül még pedig concentricusan.

Az eddig leírt 8 löportartó — és pedig 4 a múzeumi anyagból, 4 a Lehóczky gyűjteményéből, — díszítését tisztán mértani elemekből veszi. A következő csoport díszítése szintén csaknem kizárólag geometriai eredetű és szerkezetű, de főalakjuk a nyak nagy mezején oly sajátos bélyeget ad a díszítésnek, hogy ez külön csoportba foglalásukat eléggé megokolja. A főalak ezeknél rendszeren körbe foglalt valamely rozetta vagy más alak, s a mi jellemző, a kör külső vonalához csápok (fogak vagy vitorlácskák) tapadnak, melyek majd kisebb, majd nagyobb kifejlődésűek, mivel fordított arányban számuk is majd nagyobb, majd kisebb és mindig a forgás irányában hajlók, haladók. Ez a forgókerék a maga csápjaival képezi e csoport alakjainak főjellemét.

E csoportból az első az, melyet az 5. ábrán mutatunk be. Ennek egész hossza 22 cm., ebből a nyakra 12·5 cm. esik, a többi az egyenlő hosszú szárakra; a szárköz 13 cm.; a felső szájnnyílás átmérője 5·8 cm., a jobb szár nyílásának átmérője 6·2 cm., a balé 4·9 cm. Mindhárom nyílás körülbelül egykorú fából való lappal van elzárva; a szájnnyílás fedőlemezában egy lyuk van, melyet fadugasz zár el, s ez szolgál a töltőke helyett. Megtartási állapota ép, rajzai tiszták. A jobb száron a cyrill betűs szám: 1782.

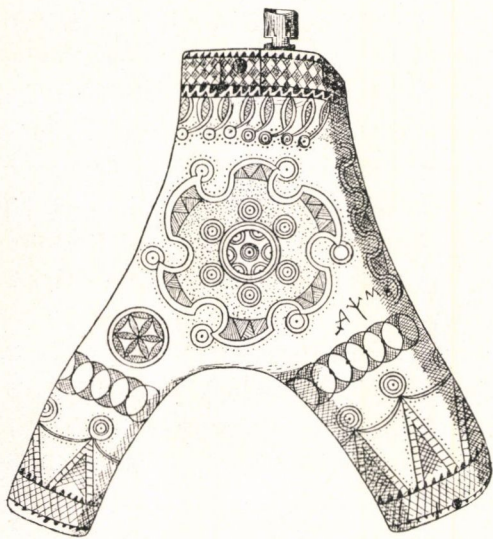
A nyak harántszegélydíszének legfelső része egy sor fogazatból áll a szájnnyílás felé tekintő fogakkal. Ez alatt egy sáv következik, rézsút sorokban elhelyezett négyzetekből, melyek közül sakktáblaszerűen minden második reczésen vonalkázott. E sávot alul két egymáshoz közel álló sora a változóan szembeállított fogaknak zárja be. E szegélydíszhez a mező felé egy kettősvonalú huroksor

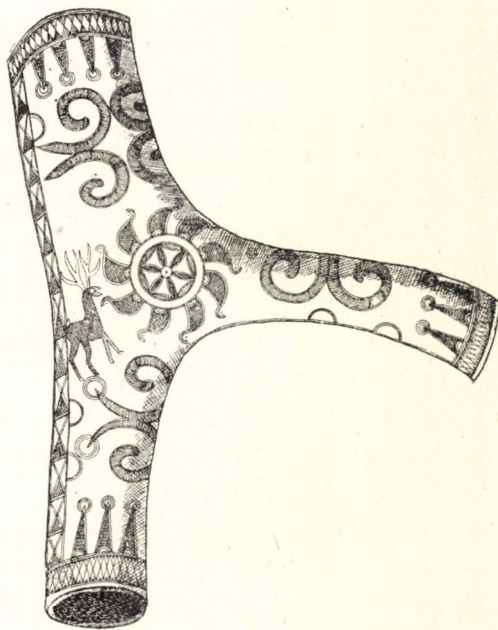
esatlakozik; ebben minden alsó hurokfordulónál a hurkot egy kettősvonalú kör köti bogra, melyet még pontsor vesz körül, míg a hurkok belső mezeje harántul reczésen vonalkázott.

A szárok harántszegélydísze egyező; ez áll egy sávból, melynek alsó és felső vonalán fogsor ül ellentétes irányban, míg magát a sávot harántos ritka-reczés vonalkázás ékíti; e sávon kettősvonalú tornyocskák ülnek harántul reczésen vonalkázott belső térrel, s csúcsukon hármasonnalú körrel, melynek külső vonalát érinti a tornyocska csúcsa; a tornyocskák csúcsait egymással az aganesszárok felé domborodó kettősvonalú ív köti össze. Úgy a tornyocskák konturját, mint a csúcsokon ülő kört, valamint a csúcsokat összekötő íveket egy-egy pontsor kíséri. E szegélydísz s ezzel a szárok mezejét a nyak mezejétől vagyis a fődíszről egymásba font körök sora választja el, melynek egyenlő sugarú körei egymással úgy ölelkeznek, hogy minden szomszédos kör középpontja az előző kör vonalába esik; e körök ölelkezéséből származó körháromszögek harántul reczésen vonalkázottak.

A nyak mezejét ékítő alak alapjellemé körvonal, melyből a forgás irányába hajló csápok indulnak ki s az egész alakot a fogaskerekhez teszik hasonlónak. Az alak középpontját egy hármasonnalú kis

5. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

6. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

kör képezi; ugyanabból a központból mintegy háromszor akkora sugárral újabb hármasonnalú kör van meghuzva. A külső és belső hármasonnalú kör közti körgyűrűben, alapjukkal a nagyobb kör belső vonalán ülő kettősvonalú hat félkör, míg e nagyobb kör külső vonalán hármasonnalú hat teljes kör sorakozik, mely utóbbiak érintőileg tapadnak a körhöz, még pedig egy szabályos hatszög csúcspontjainak megfelelő elhelyezéssel. E csillag képezi a főidom magvát, belső alapját; ez alakot veszi körül nagyobb távolságban a már említett csápos fogaskerékvonal kettősvonalú konturral; ennek hat foga van, mindegyik egy homorú és domború ívből áll, s ezek találkozó pontját, vagyis magát a fog hegyét egy kisebb kettősvonalú kör jelzi. A fog vagy csáp belső mezeje háromszöglapokra van osztva, melyek különböző irányokban egyszerűen vonalkázottak. Az egész alakot kívülről egy pontsor veszi körül, míg a belső központi alak — csillag — és a külső fogsor közti mezőt pontok töltik be.

Ha a főalak külső fogsorát átmetszve lefejtjük egy egyenesre, azt a szalagdíszet nyerjük, mely a lőportartó oldalát szegélyezi.

A főalak és a jobbszár közti térbe cyrill betűkkel az 1782. évszám, a főalak és balszár közt egy kettősvonalú hatküllős kör van harántul reczésen vonalkázott küllőkkel.

E lőportartó a Néprajzi Tár tulajdona (Lelt. 5819.) s magam kaptam Gombos felső-vidrai bíró fiától, ki azt mint családi ereklyét őrzé Janku Ábrahám apjától, a Hóra-lázadás egyik főrészesétől, a mit korbelileg megerősít az agancson látható évszám.

A 6. számú lőportartó egész hossza 23 cm., ebből a nyakra 15 cm., a balszárra 8 cm. esik, míg a jobbszár mintegy 11 cm.; a szárköz 16 cm.; a felső szájnnyílás átmérője 5·3 cm., a balszár nyílásáé 4 cm., a jobbé 3·3 cm. Mindhárom nyílás fedetlen. Rajzok épek; megtartási állapota jó.

A nyak harántszegélyét kettős vonalú sáv képezi; ennek belső terében csúcsaiknál egymásba fűzött rhombikus lapok sorakoznak egymás mellé, mi által a sáv két szélén két félrhombus (csipke) sor keletkezik, melyek egyirányban párhuzamosan vonalkáztak. A sávnak a mező felé tekintő szélén kettős vonalú tornyocskák ülnek, melyek alapjának középpontját kettős vonalú kis félkör jelzi, belső tere harántul reczésen vonalkázott, csúcsán hármasonnalú köröcske ül, még pedig úgy, hogy középpontját a tornyocska hegye képezi.

Tökéletesen ugyanezen harántszegélydisze van a két szárnak is, különbség csak abban van, hogy a sáv félrhombusai nincsenek vonalkázva, hanem e helyett mindegyik alapvonalának közepén egy fogacska ül s így a diszítés két egymással szemben elhelyezett (s nem váltakozó) fogsorral bővül.

Az oldalszegély kettős vonalú sávból áll, mely a sáv irányára merőleges kettős vonalakkal téglányokra van osztva; ez egyes téglányokban az átlók szintén megvannak ugyancsak kettős vonallal s az általuk keletkezett 4 háromszög közül az alsó mindig harántul reczésen vonalkázott, míg a téglánynak felső rövidebb oldalvonalát befelé tekintő apró fogakból álló fogazatsor díszíti.

A szegélydiszhez tartozik, de attól függetlenül önállóan lép fel még egy sajátos zsinórdisz, melyhez hasonlót már a 4. sz. ábrán is láttunk, de a zsinórozásnak még határozottabb jelzésével; a zsinórelemek alakja egy S betűnek a fele. Így a nyakon négy ily elem van, száraik négy irányban elhajlanak, míg hátuk érintkezvén egy körnégyszöget zárnak körül. A száron csak egy-egy pár ily zsinórdisz lép fel s száruk hármasonnalú körben végződik, hegyökkel a köröcske középpontját képezvén. E disz sűrű, párhuzamos, kissé ívbe görbülő harántvonalkázása, valamint a páros elemek érintkezésénél összeolvadó vonalkázás ez elemekben félreismerhetlenül a zsinórdiszre utalnak.

A főalak hatküllős kör, melynek középpontját kicsiny köröcske veszi körül; a küllőközök a huroknak megfelelő homorú körív megvonása által hegyesszögű körháromszögekké alakulnak, s míg a hürkét-szögek egyszerűen, párhuzamosan s mindig a forgás irányában, addig a küllők harántul reczésen vonalkáztak. E főalakot egy concentricus körgyűrű veszi körül s ehhez tapadnak a csápok. A csápok itt már egészen önállóak, mind a forgás irányába hajolnak, hasasok, alapjukat kis félkör jelzi, belső terük harántul reczésen vonalkázott, csúcsuk pedig a forgás irányával ellenkező irányba visszaesapó kis félkörben — kampóban — végződik, melynek jól jelzett középpontja van. A főalaknak csaknem minden részlete, a kör, a küllők közti háromszögek, körgyűrű, csápok, a csápok alapjának félköre mind kettős vonalúak, csak a kör középpontját jelző kis köröcske egyvonalú, míg a csápok kampói háromvonalúak.

Végül mint térbetöltőt, a főalaktól balra egy tökéletlen művű szarvast, jobbra egy kettős vonalú kis köröcskét, az oldal- és szárközi szegélyen néhány hármasonnalú félkört látunk.

A Régiségtár tulajdona; száma hiányozván, a leltári adatokat nem szerezhettem be.

A 7. ábrán bemutatott agancs egész hossza 17·5 cm., miből 10 cm. a nyakra, a többi a szárra esik; szárköze 12·5 cm.; a felső szájnnyílás átmérője 5·3 cm., a balszáré 4 cm., a jobbé 2·8 cm. Az összes nyílások üresek, fedő nélküliek; oldalán vasfül szolgál a felfüggesztésre. Diszítése igen ügyetlen kézre vall.

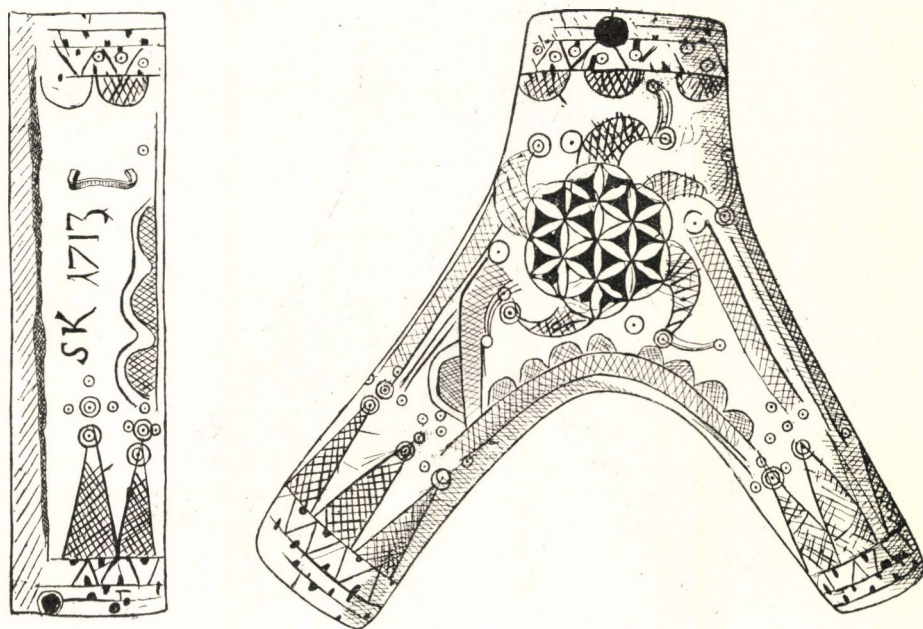
Nyakának harántszegélydisze két egymáshoz tapadó sávból áll; a felső, mely keskenyebb, nem egyéb, mint váltakozóan szembeállított két fogsor; az alsóban, mely szélesebb, egy törtvonal halad végig, mely az egész sávot háromszögekre osztja; a háromszögek alapjának középpontján egy fogacska áll s így itt is két váltakozóan szembeállított fogsorral van dolgunk, mely azonban annyival bővül, hogy a fogak végén a háromszögek csúcsában egy kis köröcske van. E kettős sávhoz a mező felé még a harántul reczésen vonalkázott félkörök sora csatlakozik.

A száruk harántszegélyében a nyak két sávja szintén megvan, természetesen a keskeny alul, a széles felül, de hiányzanak a háromszögekben a kis köröcskék, a belső félkörösor helyét pedig tornyocskák foglalják el harántul reczés vonalkázással. A tornyocskák csúcsán rendetlen, öt, néha csak négy köröcskéből álló keresztet látunk; a köröcskék közül a középső és az alsó rendszeren kettősvonalú.

A szárköz ívét egy be nem fejezett s harántul reczésen vonalkázott sáv fogja körül, melyen a mező felé a harántul reczésen vonalkázott félkörök sora ül.

A baloldalt hasonlóképpen harántul reczésen vonalkázott sáv s ennek külső oldalán ülő ugyanígy vonalkázott félkörösor választja el az oldalfelülettől.

A főalak 6 szabályosan egybefont hatküllös körből áll; e fonadék úgy áll elő, hogy kört húzva annak sugarával a körvonalat hat egyenlő részre osztom s minden metszési pontból ugyanazon sugárral hat újabb kört húzok. A fonadékban a küllőközi háromszögek csontlemeze részben le van pattantva. E fonadékra tapad öt csáp, melyek alakja teljesen hasonló a 6. agancs csápjaiéhoz, szintén harántul reczésen vonalkázott, csak hogy hegyét kettősvonalú kör jelzi, melynek központjával a csáp hegye szolgál.

7. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

De a mint a 6. agancs csápjának volt kampója, úgy ennek is van még egy elég hosszú visszahajló karma, s ennek 2—4 vonala hegyben fut össze, mely egy bevezető köröcske középpontjával szolgál. Egy csápnak a karma a munka tökéletlensége folytán elmaradt.

Mint térbetöltő szerepel a főalaktól jobbra és balra egy-egy a szárukba futó harántul reczésen vonalkázott sáv igen rendetlen elhelyezésben, szabálytalan, be nem végzett alakban; a főalaktól jobbra eső felső sarokban pedig egy tulipán halvány contourjai látszanak.

A lőportartó baloldalára a felső és alsó harántszegély átterjed s az ezek közé fogott keskeny mezőbe van vésvé e felirat: SK 1713.

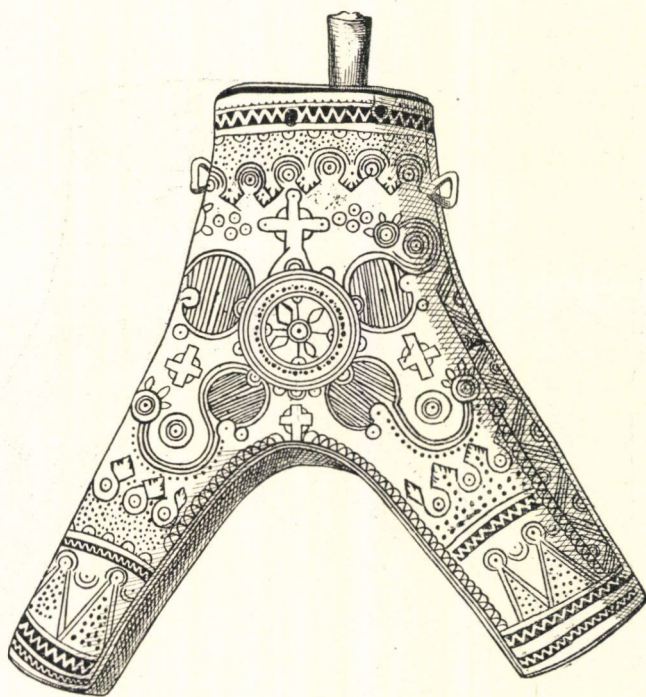
A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1874: 301. 1.) Dr Toldy László ajándéka.

A 8. számú lőportartó egész hossza 17.5 cm., miből 9.5 cm. a nyakra, a többi a szárukra jut, melyek köze 11.5 cm.; a felső szájnnyílás átmérője 6 cm., a jobb szára 4 cm., a balé 2.5 cm. Mindhárom nyílás sárgaréz fedővel van elzárva, a szájnnyílásban egy fadugasz és töltőnyílás van. Két oldalán két vaskarika szolgál a felfüggesztésre. A rajz ép, kopásnak nyoma alig van, megtartási állapot kitünő.

A nyak harántszegélye áll két szembeállított váltakozó fogsorból, a fogak háromszögűek, nagyok,

a szemben állók egymáshoz közel jutnak, annyira hogy köztük a czikk-czakkos fehér csik élesen domborodik ki. E fogazatos sáv felett még egy sor fogazat van, de ennek fogai felfelé állanak s kicsinyek. A fogazatos sáv alatt szintén van egy vele párhuzamos egyenes vonal, melyen apró félkörök ülnek a mező felé tekintő domborulattal s egymástól csekély távolságban. A harántszegély legalsó öve végül egy levéldisz, melynek levélkéi a nyárfa fiatal fakadó levélkéire emlékeztetnek, s melyeket egymással köröcske körül concentricusan csoportosuló hármasonalú körívecskék kapcsolnak össze. A fogazatos sorpár és a nyárfalevél közti mezőt pontok töltik ki.

A száraz szegélydisze csaknem azonos a nyak szegélydiszével s csak a tornyocskákkal bővül. A szárazon legalul egy keskeny fogazatos sorpárt, majd egy hézag után ismét egy már szélesebb fogazatos sorpárt látunk. E fölött, külön vonalon a tornyocskák ülnek kettősvonalú konturral, pontozott mezővel, kettősvonalú csúcskörrel, melynek középpontjaul a torony hegye szolgál, s a tornyocskák hegyét egymással összekötő lefelé domborodó kettősvonalú félkörrel. A tornyocskák felett ismét egy

8. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

fogazatos sorpár, e fölött pedig a már ismertetett nyárfalevél sor, mely utóbbi kettő közt az üres térség pontokkal van behintve. Mint apró szabálytalanságot említtem meg, hogy a jobbszárról a harmadik fogazatsor fölött a nyakszegélyen már leirt s a balszáron tényleg előforduló félkörös sor hiányzik.

Az oldalszegély egy sávból áll, melyben négyesvonalú törtvonal megy végig; e törtvonal a sávot háromszögekre osztja s e háromszögek alapjának közepét kis kettősvonalú félköröcskék jelzik, melyek tehát a két oldalon váltakozó állásúak. A sáv belső vonalához a mező felé ölelkező félkörök tapadnak; ezek ölelkezése úgy történik, hogy az első félkör középpontjából indul ki a következő félkör vonala.

A szárköz ívét kettős vonalon ülő hasonlóképen ölelkező félkörös sor szegi be.

A főalak egy körgyűrű, melynek belső vonala kettős, külső vonala hármasonalú; a belső kettős vonalhoz még egy pontsor is járul; a körgyűrű középpontját kettősvonalú köröcske jelzi, melyből a kör vonalához 4 egyenes vonal huzódik egymástól derékszögnyire; a hol ezek a kört érintenék, az érintési pont befelé tekintő félköröcskével van jelezve; e négy vonal közt négy levélszerű kis képlet látható. A körgyűrűhöz 4 csáp tapad; ezek csaknem teljes köralakúak, kettős vonalúak, a körgyűrűt érintő tövük kettős vonalú félköröcskével jelölve, belső mezőjük egyszerűen s párhuzamosan vonalkázva. A csápok tete-

jét azonban egy kis $\frac{3}{4}$ kör nyitja meg, mely egész területével benyomul a csáptest tömegébe; e nyílásnál a csáp konturja hirtelen kampóvá hajlik vissza, mint azt már a 6. ábrán is láttuk, de a kampó már teljes nagyságában kifejlődik s csaknem nagyobb sugarú, mint a csáp; e kampó hármasonalú, külső felületén még egy pontsorrall is díszített, félkörnél csak igen kevéssel nagyobb s végét hármasonalú kör fejezi be, melyhez még 3—4 szíromszerű képlet is tapad; a kampó középpontját külön hármasonalú kör jelzi. Apróbb szabálytalanságok a csápok s kampóik szerkezetében is vannak, itt-ott egy fölös számú vonal, a kampók irányában való eltérés stb., de ezek lényegtelenek s csak azt bizonyítják, hogy a készítő, ki ügyesen használta fel a geometriai alakokat, a szabályosságra csak törekedett, de munkáján a faragási felület helyi viszonyai szerint könnyített. A csápok közt a körgyűrű vonalához egy-egy félköröske tapad s csak az alsó két csáp közt van 3 ilyen félköröske, melyek közül a középső kettős vonalú. Ezen kívül a felső két csáp közt a mező közép vonalában a körgyűrűn még egy nagy négyágú kereszt is van bevésve, melytől jobbra is, balra is 4—4 keresztszerűen csoportosított köröske látható. A négy csáp többi három közében az üres tért hasonlóképp három kisebb kereszt tölti be, ezek közül az oldalsók önállóak, a legalsó a szárközi ív szegélydíszéhez rögzített.

9. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

A Néprajzi Tár tulajdona (Lelt. 6230.) s magam gyűjtöttem F.-Vidrán mócz családtól; a családi hagyomány szerint a jelenlegi családfő nagyapja faragta.

A 9. számú tárgy egész hossza 18 cm.; a nyak hossza 11 cm., a jobbszáré 7 cm., a balé 8 cm.; a szárköz 8 cm.; a szájnnyílás átmérője 5·5 cm., a jobbszár nyílásának átmérője 5·7 cm., a balé 4·0 cm. A legépebbek közé tartozik, kopási hely alig van, tiszta, mély és széles körzömunka; a száj agancs lemezzel van befedve közepén a hiányzó töltőke számára kerek lukkal; a balszár végéből hiányzik a fedőlemez, a jobbszárban meg van szintén agancsból. Tartókarikák hiányzanak, beillesztési helyük fával betömve. Díszítését rendkívüli szabályosság és pontos kivitel jellemzi.

Nyakának harántszegélye egy sáv, melynek úgy külső, mint belső vonala kettős vonalú, s melynek mezőjét a sávra merőleges négyes vonalcsoportok hosszú téglányokra tagolják. A szárközi ív szegélye ehhez teljesen hasonló, de már a következők nélkül. Ez alatt következik egy második szegélydísz, mely teljesen azonos az 5. sz. löportartó lefejtett fogashullámvonal díszével, csak hogy jobban szét van nyújtva s vonala nem kettős, hanem hármasonalú s a fog mezeje nem vonalkázott, hanem pontozott.

Az oldalszegélyt ismét kettős vonalak által határolt sáv képezi, melyben a törtvonal részei vannak erősen szétölt elhelyezésben, mindegyik meghatszorzva.

A száraz harántszegélydísze egyenlő; legalul kettősvonalú sávban két váltakozóan szembeállított fogazatsor; e sávban ülnek az alacsony és széles kettősvonalú tornyocskák, melyek mezejének jobb és balsarka egyszerűen vonalkázott, közepe pedig pontozott. A tornyocskák tetején érintőileg hármasonvonalú köröcskék ülnek, míg a tornyocskák hegyét lefelé domborodó hármason körív köti össze. A tornyocskáktól nagyobb távolságban feljebb ismét a váltakozóan szembeállított fogazatos sorpár kettősvonalú sávja következik, melyen úgy alul, mint felül egymással szemben nagy félkörgyűrűk ülnek. E körgyűrűk külső és belső köre hármasonvonalú, a körgyűrű mezeje pedig pontokkal behintett.

A főalak egyszerű ugyan, de igen jellegzetes. Alapja egy nagy kettősvonalú kör; középpontját egy kis körgyűrű veszi körül, melynek belső köre hármason-, külső köre kettős, mezejében pedig egy sor pont van. Az ezen belső alak és külső nagy kör közti egész mező egymással ellentétes irányú körívvel van rezésen bevonalkázva. E nagy körön ül négy csáp, melynek külső domborúbb vonala kettős, belső rövidebb s kevésbé domború vonala hármason, töve hármasonvonalú körívvel van jelezve, egész mezeje homorúságával a forgás irányába forduló párhuzamos körívvel szabályosan és sűrűn bevonalkázott. A csápoknak azonban még egy második részük is van, t. i. egy époly hármasonvonalú kampójuk, mint a minőt a 8. számúnál láttunk, szintén hármasonvonalú köröcskével megjelzett középponttal. De a mivel ezen alak az előttünk álló sorozat legfejlettebb tagjává lesz, az az a hármasonvonalú hurok, a mibe a kampó átmegy, melynek fordulóján egy kis hármasonvonalú kör képezi a bogot, s melynek átlóját pontsor jelöli.

A Régiségtár tulajdona, a leltár szerint (1859: 11.) néhai Kerer József fiára, Kerer József tengerészredezredes(?) urra szállott hagyatékából ered.

A 10. ábrán bemutatott agancs egész hossza 18·5 cm., ebből a nyak hossza 10 cm., a balszáré 8·5 cm., a jobbszáré 9·5 cm.; szárköz 13·5 cm.; a szájnnyílás átmérője 4·8 cm., a jobb szár nyílásának átmérője 2·9 cm., a balé 4 cm. Az összes nyílások fedőlemezei s a felfüggesztésre való vaskarikák hiányzanak, utóbbiaknak csak üres lyukai vannak meg. Jobb szára belső felületén hossza $\frac{2}{3}$ -án be van repedve. Megtartási állapot jó, kopási helyek a két száron s a mező bal élén vannak.

A nyak harántszegélydísze egymáshoz csatlakozó két kettős vonalú sávból áll; a felső keskenyebb, az alsó szélesebb. A felső sávban fogazatos dísz van, de ez egészen sajátos alkotású; a fogak ugyanis háromszögek, de csak konturvonaluk van meg, e háromszögeknek azonkívül magassági vonaluk is meg van húzva, de ez még a háromszögek csúcsán túl is meg van hosszabbítva; egyébként e fogak átellenes elhelyezésben s váltakozóan sorakoznak. A második szélesebb sávban a sávra merőlegesen körkétszögek sorakoznak, közeiket pedig harántul rezés vonalkázás tölti be.

Az oldalszegély kettősvonalú sávból áll; ennek mezeje harántirányú kettősvonalú s rézsütösen vonalkázott sávok által téglányokra van osztva, melyek mindegyikébe egy kettős vonalú pávaszem-alakú hurok van harántul rezésen vonalkázott belső mezővel.

A száraz harántszegélydísze egyforma; ezt legalul egy fogazatos sáv nyitja meg ugyanolyan fogakkal, minőket már a nyak harántszegélyén leirtunk. E fölött egy széles sáv következik, melyet kettősvonalú s egyszerűen vonalkázott törtvonal háromszögekre oszt; a háromszögek alapjának középpontját kis félkör jelzi, melyből hosszú egyenes vonal nyúlik csaknem a háromszög csúcsáig. E sávot ismét egy széles sáv követi, melyet úgy az előzőtől, mint a következő nagy mezőtől ugyanolyan kettősvonalú, egyszerűen s párhuzamosan vonalkázott keskeny sáv választ el; a széles sávban tornyocskák sorakoznak egymás mellé, melyek alapjának középpontját félköröcske jelzi, hegyét köröcske ékíti, melynek középpontját a tornyocska hegye szolgál, a tornyocska mezeje pedig harántul rezésen vonalkázott. Hasonló tornyocskák sorakoznak a tornyos sáv legfelső vonalán is a nagy mező felé tekintő csúcsokkal.

A főalak ötküllös kettősvonalú kör, melynek középpontját köröcske jelzi; a küllök köze a huroknak megfelelő homorú ív meghuzásával körháromszögekké alakul, mely egyszerűen vonalkázott. E főalakhoz csatlakozik a csápok rendszere, mely itt már az eddigiektől egészen eltérő típusú. A csáp itt rövid nyakon ülő kerek fej, a nyak a fejet nem középen, hanem baloldaltól érinti, mi által az összes csápok — ilyen kilencz van — a forgás irányába hajolnak; a csápok különben kettősvonalúak s harántul rezésen vonalkázottak. Minden ilyen csáphoz azonban még három inda is tartozik, melyek a főalak-

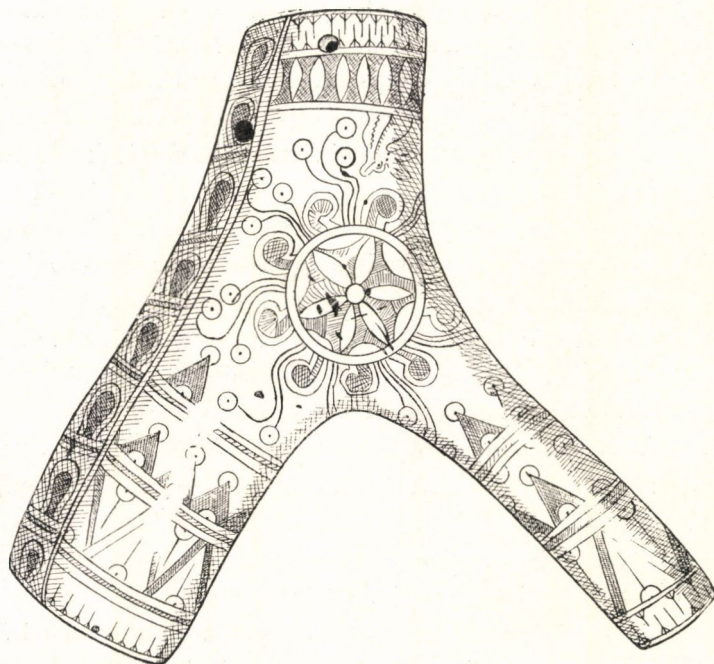
ból mindig a csápok előtt indulnak ki s kis köröskével végződnek; a három inda közül a középső a leghosszabb s vége előre a forgás irányába lekonyul, a másik kettő rövidebb s rendszeren a hátsó hátrafelé, a mellső előre hajlik.

Mint térbetöltőt még egy üdő fejét és nyakát kell felemlítenem, mely a nyak harántszegélyének alsó vonalától nyúlik a jobb oldalon a főalak felé.

Simára csiszolt hátsó lapján I. M. 1778. felirat látható.

A Régiségtár tulajdona, a leltár szerint (1877: 139) Hermelin Tivadar ajándéka Budapestről.

Közvetlenül a most leirt alakhoz csatlakozik a Lehóczky által I. szám alatt lerajzolt és leirt lőportartó. Erről Lehóczky ezeket írja: «az 1671. évszámmal ellátott puskaportartó közepén szintén egy nagy, körzővel bekarcolt hatküllős karika szolgál fődíszül, mely körül vékony, hosszú hajlott szárakon virágyszerű körök s a két ág belső oldalain egy-egy szarvas idomtalan alakjai látszanak.» E szűkszavú leírást a rajzból a következőkkel egészíthetem ki: A nyak harántszegélyét váltakozón szembeállított fogazatos sorpár képezi. A főalak hatküllős kör, középpontját köröske jelzi s küllőközei a húrnak

10. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

megfelelő homorú körív meghuzásával körháromszögekké alakítvák. A kör területét azonban nem egyszerű, hanem hármass körvonal veszi körül, melyek közül a két belső nem egyéb, mint váltakozón szembeállított fogazatos sorpár körbe hajtva. E főalakhoz tapadnak a csápok, illetve azoknak csak indái, mintegy húsz; ez indák mindegyike két vonalból áll s csak egyszerű, hosszú, kihajló vonal, a másik rövid s úgy látszik kis körben végződik; az összes indák a forgás irányába hajlanak. Ez alak az előbbihez képest mindenestre kevésbé kifejtett.

Az utóbb leirt 7 agancsunk tehát — és pedig 6 a muzeum, 1 a Lehóczky-féle gyűjteményből — a geometriai díszítésű agancsok második különálló csoportját képezi, melyet a főalak csápszerű s a forgás irányában elhelyezett járuléka jellemeznek; láttuk egyszersmind, hogy az eddig tárgyalt 15 tárgyon növényi dísz egyáltalában nem fordul elő s csak itt-ott üres terek betöltésénél talákoztunk valamely állat (hal, madár, szarvas) igen tökéletes alakjaival.

A következő sorozatban, mely a geometriai díszű alakok harmadik csoportja, a főalak mindig geometriai alakelemekből veszi díszét, a többi összes dísz majd részben, majd egészen növényi elemek alkotják, hol egészen primitív (és hű) utánzatban, hol már stilizált alakban.

A virágos alakok közül az első, melyet a 11. ábrán mutatunk be sorozatunkban, klasszikus jelentőségű, mert feliratával kétségtelenné teszi, hogy szarvasagancsból lőportartókat magyarok is készítettek. Ennek egész hossza mintegy 20 cm., miből a nyakra 11·5 cm., a balszárra 8·5 cm. esik, míg a jobbszár mintegy 1 cm.-rel hosszabb, mint a bal; szárköze 15 cm., a felső szájnnyílás átmérője 4·5 cm., a jobb szár nyílásáé 2·5 cm., a balé 3 cm. Felső szélén két átellenes ponton át van furva, alább a felfüggesztésre két vaskarika volt hozzáerősítve, de az egyik letörött; a nyílások fedőlemeze hiányzik. Megtartási állapota ép, rajza tiszta, igen csekély kopással az éleken.

A nyak szegélye itt felírásra van felhasználva. A szegély három sávra van felosztva; a felső keskeny, üres, alul-felül egy-egy vonallal határolva; a középső mintegy kétszer oly széles, alul kettős vonallal határolva, benne ezen felirással: Kolesár. Ist. csinálta; az alsó sáv ismét oly keskeny, mint a felső, alul-felül kettős vonallal van határolva s benne e fölirat: Año. Dño. 1686. 29. 8 bris; a feliratnál a két N betű fölé alkalmazott $\sim$ azonban már a nevet tartalmazó középső sávba került.

A száruk szegélydíszje váltakozón szembeállított fogazatos sorpárból áll, melyen szirmaikat elhullatott terméskocsányok sorakoznak.

A nyak mezejét körbe zárt négyküllös rozetta tölti ki; a küllők mindkét oldala kettős vonalú, belső térségük concentricusan vonalkázott; a közeikben körülírt kis körháromszögek pedig a sugár irányában egyszerűen vonalkázottak. Az egész rozettás kört körbe hajlított váltakozón szembeállított fogazatos sorpár öleli körül, a mi a szegélydísz ismétlése, körben való alkalmazása.

E rozetta körül a nyak mezejének többi térségeit, valamint a száruk felületét vastagabb, de folyton kanyargó száruk, ezekből kiinduló hosszú, szintén kanyargó, csupasz indák s az indák végén sajátos háromlevelű virágok töltik be, melyek terméskocsányait már a száruk szegélydíszén láttuk. A szár és virágnyelek vastagsága, husossága, kanyargóssága, leveletlensége és a virág alakja valamely vízi növényre enged következtetni.

A Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1878: 76.) Frank Eufrozina k. a. ajándéka Budapestről.

A 12. ábrán bemutatott alak egész hossza 11·0 cm., miből a sárgaréz szájra 3·0 cm., a nyakra 7·0 cm., a szárukra csak 1·0 cm. esik; a száruk igen rövidek, szárköze csak 2·5 cm.; a szájnnyílás átmérője 4·5 cm., a száruké 3·9 cm. A szájat réz takarja, a töltőke üres rézdugója egyszersmind mértékül is szolgál, míg a töltőke aljában levő karika a felfüggesztésre szolgál; a száruk végeit széles rézcsipők takarják.

E lőportartónál semmiféle szegélydísz nincs. A kis mező főalakja egy hatküllös kör, melyet váltakozóan szembeállított fogazatos sorpár vesz körül. A kör felső felére két oldalról egy-egy alul keskeny, felfelé mindinkább szélesedő s két hegyben végződő szírom borul, míg a kör felső közép részét egy két vonalból álló sáv fűzi az agancs felső részéhez. A főalaktól jobbra kis kör szerepel az üres tér betöltésére, míg alsó fele körül e fölirat szétszórt betűi láthatók: Kun Mik.

A jobb szár díszje egy főszárból jobbra és balra kiinduló két-két párhuzamosan vonalkázott levél-két ábrázol; ez alakot két más levél venné körül, de ezek közül csak az egyik készült el harántul reczés vonalkázással.

A bal szár díszje egy hosszában párhuzamosan vonalkázott szív, melyet a jobb száréhoz hasonlóan közös pontból kiinduló levél övez körül, de csak az egyik van harántul reczésen vonalkázva.

A hol az ágköz íve felett a jobb és bal szár díszét övező két levélpár összehajlik, e szögben két sorban e felírás látható: Ao 1655.

A Régiségtár tulajdona, a leltár szerint (1888: 28) özv. Kun Györgyné ajándéka, tehát családi eredetűnek látszik.

A 13. számú példánynak legnagyobb hossza 22·8 cm., miből 11·6 cm. a nyakra, a többi a szárukra esik, melyek köze 14 cm.; a szájnnyílás átmérője 6·4 cm., a jobb szár nyílásáé 4·6 cm., a balé 5·4 cm. Megtartási állapota jó, rajza ép. Felfüggesztésére két oldalán két vaskarika szolgál. A szájnnyílás fedele hiányzik, a bal szár fadugóval, a jobb szár gombos fekete szarulemezzel van elzárva.

A nyak harántszegélyét két kettős vonalú sáv képezi; a felső keskenyebb, s ebben váltakozón szembeállított fogazatos sorpár látható; az alsó szélesebb s e felirat olvasható benne: A F Anno 1716;

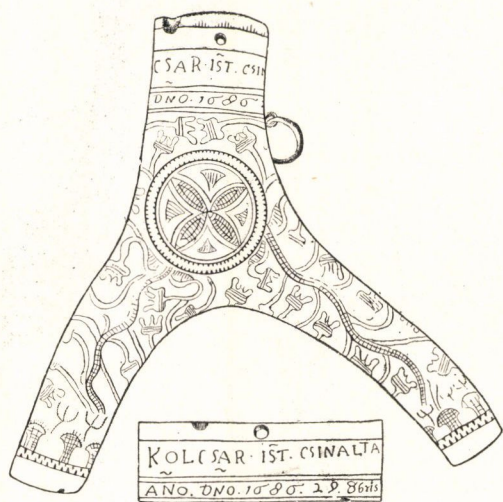

az első két betűt körök lepik el, melyek közt kettősvonalúak is vannak s úgy látszik, hogy a mester az egyszerű kis köröcskéket e köré akarta csoportosítani.

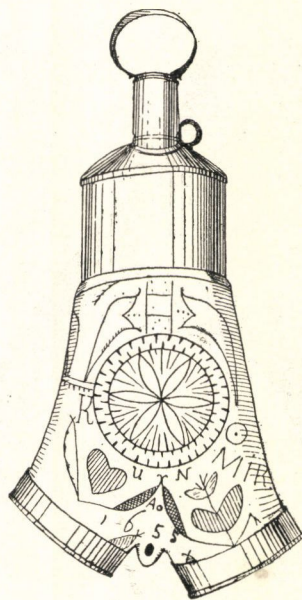
A szárok harántszegélye szintén két kettősvonalú sávból áll; ezeknél az alsó keskenyebb és fogazatos, a felső szélesebb s három sor köröcske vonul benne végig, melyek közül a két szélső sor köröcskéi kettősvonalúak, a középső sorbeliek ellenben egyszerűek.

A két oldalt ismét egy-egy kettősvonalú sáv szegélyezi, melyet kettesével egymásra rakott levelek sora tölt be; a levelek alján a párhuzamos erezet jól látható.

Az így körülzárt mezőben a főalak egy nagy körgyűrű, melynek úgy belső, mint külső köre kettősvonalú; a belső körben egy négyszirmú rózsza látható, közepén kis köröcskével, a körgyűrű mezeje pedig apró rövid vonalakkal pontozásszerűen sűrűn behintett. Ebből a nagy körből indul ki három nyél, és pedig egy a szájnylás, kettő a szárok mezeje felé s mindegyik szár végén ugyanazon négyszirmú virágnak, melyet közepén láttunk, tökéletes oldalnézete, apró erecskével stilizáltan berajzolt szirmokkal. A középső szár virágának nyeléből még két kis szár indul ki jobbra és balra, ezek vége lekonyul s végén a szőrös termés ül; ezek alakja teszi kétségtelenné, hogy az ábrázolt virág csakugyan rózsza kiván

11. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

12. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

lenni; az agancsszárok felé tekintő alsó két virág nyeléből jobbra és balra egy-egy háromágú inda fut ki kaesszerű végződéssel. A főkörnek e két alsó virág közé eső részét kívülről még egy sor apró köröcske is szegélyezi.

A szárok mezejét a szirmoktól kezdve lefelé az oldalsáv s majd a harántszegély mentén két sor apró kör szegélyezi be, míg a belső térségben két virágszerűen elhelyezkedő kör csoport lép fel, melyek mindegyike egy középső kettősvonalú körből s e köré sorakozó hat egyszerű köröcskéből áll.

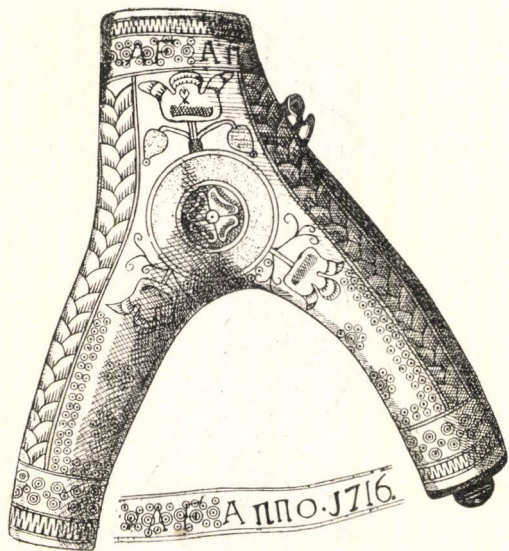
A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1867:9,11.) Szontagh Tivadar földbirtokos ajándéka Alsó-Toldról, Nógrádmegyéből.

A 14. ábrán bemutatott példány az előzővel meglepően egyező diszítésű, csak hogy míg az előbbin 1716-os évszám olvasható, ezen 1417 évszám áll! Lássuk tehát a tárgyat részleteiben. Egész hossza 20. cm; ebből 11 cm. a nyakra, a többi a szárokra esik, melyek köze 12.5 cm.; a felső szájnylás átmérője 5.5 cm., a balszáré 4.5 cm., a jobbé 3 cm. Mindhárom nyílásnak födele ugyancsak esontból készült, valamint a töltőke és ennek ellenzője is. Oldalára vaskarikán lánczocska van erősítve, végén tüszővassal, a minőt a népies dohányzacskók vagy erszénykésztségeknek az övbe vagy szijuba (gatyakorcza) való betűzésére is alkalmaznak.

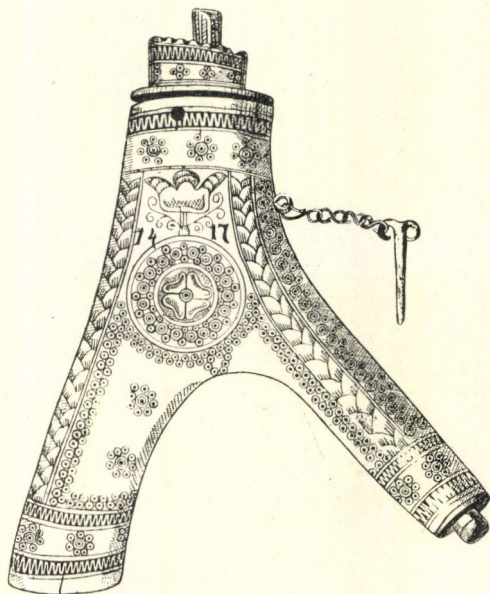
A nyak szegélydíszje két kettősvonalú sávból áll, a felső váltakozón szembeállított fogazatos sorpárral, az alsó szélesebben a már leirt körrózsákkal. Teljesen ugyanez a díszje a szárok alsó harántszegélyének is, csak hogy e szélesebb sávot felül is váltakozón szembeállított fogazatos sorpár zárja be. Az oldaldísz teljesen egyezik az előbbi löportartóéval.

A főalak egyező a 13. számúéval, csak hogy a körgyűrűben nem apró vonalkák, hanem 3 sor köröcske látható, melyek közül a két szélső egyező, a középső kettősvonalú körökből áll. Még a szirmok öblösödését feltüntető rajz is tökéletesen egyező. E körből azonban csak egy virág indul fölfelé, a másik kettő a szár felé elmaradt, de a virág újból teljesen egyezik a 13. ábra megfelelő virágával; a különbség abban van, hogy ezen példányunkon a két rózsatermés helyét két négykacsú szár, az üresen maradó tért pedig a 14—17 évszám foglalja el. Említettük, hogy a két alsó virág elmaradt; e helyett a két sor köröcskéből álló szegélydísz feljebb nyomul, majd elérve a főalak körvonalát, annak egész alsó felét körülveszi, s így a dísz bezárt lesz.

Sem az alakelemekben, sem a modorban tehát semmi új vagy olyan nincs, a mi a 13. számú példányunk díszítésében elő nem fordulna.

13. ábra. t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

14. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

A Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1884:103.) vétetett Dávid Jánostól, kitől még három más tárgy is vétetett N.-Szében vidékéről.

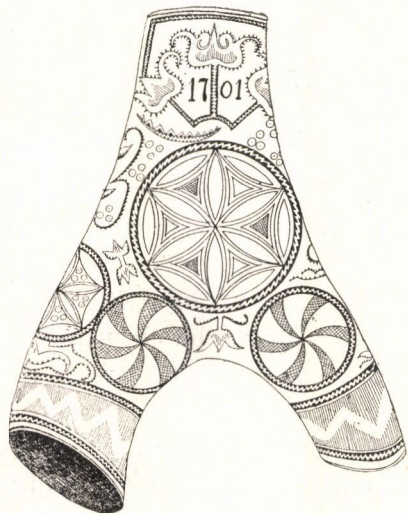
Láttuk, hogy a 13. és 14. számú tárgyunk, noha 300 év készítésük közt az állítólagos különbség, teljesen egyező alakokból s ugyanazon modorral készült. De itt még tovább kell mennünk. A ki e két példányt megtekinti s a faragás technikáját csak kissé is ismeri, azonnal látja, hogy a két darab egy és ugyanazon kéz munkája; azt is látja, hogy az állítólag 1417-ben készült munkájában jobb, szabályosabb, ügyesebb, mint az 1716-ban készült; végül, ha minden elemet összehasonlítunk, azt is látnunk kell, hogy az 1417. évszámú példány készítésekor a másik 1716. évszámú példány állandóan szembe előtt volt, folyton csak másolt, de látva a hibákat, javítva másolt. A két példányban csak egy részlet nem ugyanazon kéz műve és ez az évszám; s minthogy e tekintetben az 1716. évszám a maga naiv ügyetlenségével a kornak teljesen megfelelni látszik, ezt kell a hiteles első példánynak tekintenem, míg az 1417-es példánynak, mely az első után csak kevéssel készülhetett, évszáma hamis, azt más kéz, félrevezetés szándékából, karczolta belé.

A 15. számú ábrán bemutatott löportartó egész hossza mintegy 20 cm., miből 13,5 cm. a nyakra, a többi a szárokra esik, melyek köze 7-8 cm.; a száj átmérője 5,0 cm., a jobb szár nyílásának legnagyobb

átmérője 8 cm., a balé 6 cm. Mindhárom nyilást esontlemezzel fedti, míg a tárgyak két oldalán vasfülekbe fűzött vaskarika van a felfüggesztés számára. Megtartási állapota jó, rajzai épek.

A nyak harántszegélyét csak egy váltakozón szembeállított fogazatos sorpár képezi. A szárak harántszegélyét széles sáv képezi, melyet úgy felül, mint alul váltakozón szembeállított fogazatos sorpár határol; belső mezeje tényleg szintén nem egyéb, mint váltakozón szembeállított fogazatos sorpár, csak hogy itt a fogak óriások és síkjuk párhuzamos, a sávra merőleges vonalkázással van jelölve.

A főmező főalakja a váltakozón szembeállított fogazatos sorpár által körülzárt hatküllös kör, benne a kettősvonalú küllők közei a húroknak megfelelő homorú ívek kettősvonalú meghúzása által körháromszögekké alakulnak, melyek közül minden második harántul reczésen vonalkázott. Ezen alak felett a mező üres részét három tulipánból alkotott díszítmény tölti ki; a virágok nyelei ismét váltakozón szembeállított fogazatos sorpárból állanak, a virágok oldalnézetben ábrázolva, háromszirmúak, stilizáltak, egész konturvonaluk apró fogakkal megrakott, öblösödésüket pedig egyszerű párhuzamos vonalkázás jelzi. A középső fővirágtól jobbra és balra az 1701. évszám olvasható.

15. ábra, t. n. 1/3-a.

16. ábra, t. n. 1/3-a.

A szárak mezejének is megvan a maguk díszük; a szárközi ív két oldalán két egyforma nagy, váltakozón szembeállított fogazatos sorpárba zárt kör látható, benne hat a forgás irányába hajló s harántul reczésen vonalkázott küllővel. E körhöz a szélesebb bal száron még egy szintén fogazatos sorpárba zárt hatküllös kör járul, melyben a kettősvonalú küllők közei a húrhoz tartozó homorú ív meghúzása által körháromszögekké alakulnak s ezek mindegyikében a háromszögnek megfelelő elhelyezésben három köröcske látható.

Ilyen három köröcskéből álló csoportok egyébiránt a főalak felső felétől jobbra és balra is üres tér betöltésére előfordulnak. A többi üres tért majd páros levelek, majd kuszó indák stilizált alakjai finom fogazatos konturral töltik be.

A Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1890: 19,1.) vétetett Dávid F.-től.

A 16. számú löportartó hossza 21 cm., ebből a nyakra 11 cm. esik; a jobb szár 9 cm., a bal 10 cm.; a szájnnyílás átmérője 3·8 cm.; a bal szár nyílásának átmérője 4 cm., a jobbé 2·5 cm; a szárköz 14 cm. — A nyak két oldalán két vaskarika van a tartószij számára; a szájnnyílás és az egyik száj vége üres, a másik fadugóval elzárt. Megtartási állapota jó, a rajz vonalai mind élesek és mélyek, kopás igen kevés, a symmetria jól be van tartva s a munka gyakorlott kézre vall.

A szájnnyílás harántszegélyét egy alul és felül kettősvonalú sáv képezi, melynek terében váltakozón szembeállított fogazatos sorpár van, a hol is a fogak jelzésére három vonalból álló csoport szol-

gál, melyek közül a középső hosszabb, mint a más kettő. A sáv legalsó vonalán a nyak mezeje felé tekintő félkörök ülnek, melyek olyképp fonódnak egymásba, hogy minden következő kör központja az előtte való körnek és a szegélyvonalnak metszési pontjába esik; a körök ezen összeszővődéséből minden egyes félkörön belül három körháromszög keletkezik, ezek közül azokban, melyeknek alapját a szegélyvonal képezi, hármasonalú fogazatdísz van, míg a szegélyvonalon csak csúcsával ülő közrefogott háromszög üres és csak a nyak mezeje felé tekintő köríve van ellátva a hármasonalú fogazattal, azon különbséggel, hogy itt a két szélső vonal felső vége rendszeren virág módjára kihajlik.

A nyak mezejét egyetlen összetett alak ékíti: ennek alapja oly ötküllös körgyűrű, melynek külső és belső határvonalát kettős vonal képezi és a két szélső páros kör közti mezőt pontsor tölti ki, míg középpontját köröcske jelzi; a küllőket a tövükből kiinduló hármasonalú vonalesoportból álló erezet szíromlevéllel alakítja. A külső körvonalon háromféle diszítő elemet találunk symmetricusan szétosztva és pedig először három tulipánt, melyek közül egy tengelyével a nyak felé, kettő a két szár felé fordul, mindegyikük három levélből áll, a párhuzamos erezetet erősen jelzi s harántul, de egyszerűen vonalkázott vastag száron ül; másodszor két-két tulipánlevelet, melyek a tulipán két oldalán a külső körön ülnek, tompa végükkel kifelé hajlanak, s az egyszerűen levelét jellemző párhuzamos erezetet tüntetnek fel; végül harmadszor a leveles tulipán csoportok közt ugyancsak a külső körön ülő három nagy háromszöget rhombikus hálózattal, melynek minden rhombusában, azok belső szögében a hosszabb átló irányában egy kis kifelé futó fog van.

A két szár díszje egyenlő. A szár alján ismét két kettősvonal által szegélyezett sáv van, melyben váltakozón szembeállított fogazatos sorpár látható, csak hogy a fogakat itt már csak egy kis vonal jelzi. E sávon a vastagabb bal száron három, a vékonyabb jobb száron két kettősvonalú tornyocska ül, melybe egy kisebb, szintén kettősvonalú tornyocska van vésvé s e két hasonló háromszöget zsindeyszerűen egyenes vonalak kötik össze, mindenik egy lefelé tekintő apró foggal. A nagy tornyocska csúcsán érintőileg egy kettősvonalú köröcske ül, magán a köröcskén az átmérő alapjával biró hosszú egyenszárú és kettősvonalú háromszögecske ül, melynek terét, valamint a tornyocska belső üres terét is gyér, párhuzamos s a szegélyre merőleges vonalkázás ékíti.

A Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1876: 121.4.) Illésy Nándor ajándéka.

A geometriai diszítésű löportartók e harmadik sorozatához csatlakozik a Lehóczky-gyűjteményének négy darabja, a IV., VII., VIII. és IX. számú.

A IV. számút Lehóczky így írja le: «négy helyen hullámos leveles ággal van diszítve; a bog közepén egy hatküllős nagy kör van bekarcolva; a jobb száron keskenyebb és a balon szélesebb sávoly vonul, melyen fehér és fekete félkoczkák díszlenek; a nyakán két szalagszerű véset közt cyrill-betűk olvashatók.» E leírást a rajzból így egészíthetem ki. A nyak harántszegélyét három sáv képezi; a felső sávot alul-felül kettős-vonal határolja, terében pedig kettősvonalú félkörök sorakoznak egymás mellé; a második sávban van a cyrill-betűs felírás, mely azonban nem olvasható; a harmadik — legalsó — sáv egyesvonalú alul is, felül is, tere pedig harántul reczésen vonalkázott. A főalak hatküllős kettősvonalú kör, melynek úgy küllőközei, mint kettős-körvonalának köze harántul reczésen vonalkázottak. E főalaktól le a szárok alsó végéig széles sáv vonul le, melyben rhombusok sorakoznak egymás mellé, míg a két határvonalat érintő félrhombusok harántul reczésen vonalkázottak. A szároknak harántszegélyük nincs, az oldalszegélyt a hullámos leveles ágak látszanak képezni.

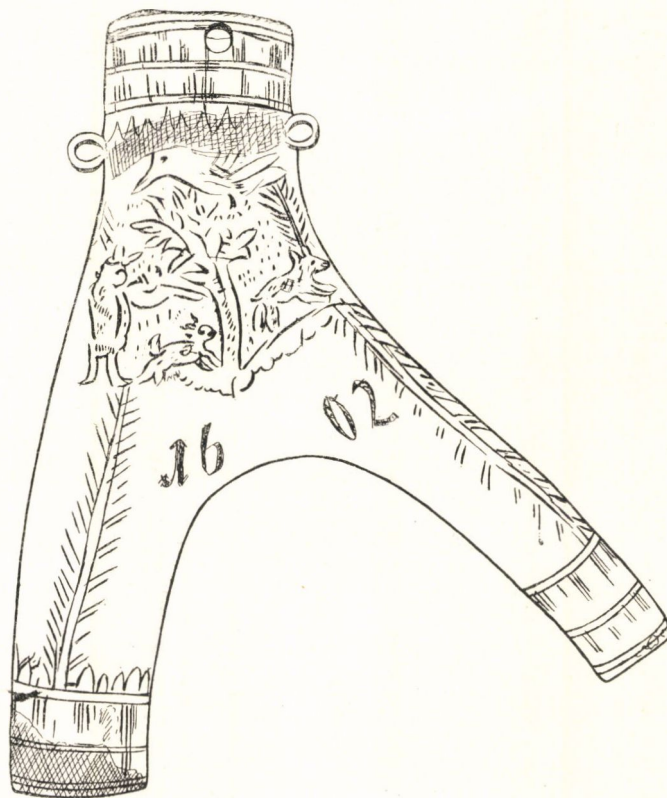
A VII. számút Lehóczky így írja le: «ezen egy hatküllős (kettősvonalú) kör van a közepén bevésve, melynek közei pontokkal vannak kitöltve; a kört (kettősvonalú) háromszögek veszik körül csillagszerűen; fent a nyakán két kisebb kör, a két ágon pedig három-három van bekarcolva, mely utóbbiak (mind kettősvonalú) hullámos szalaggal vannak összefoglalva; az ágak külső oldalain vastag száron nyílt liliomok díszlenek.» Az alakra nézve elég hozzátennünk, hogy a nyak harántszegélyét kettősvonal képezi, s hogy a főalak körüli háromszögek sora nem egyéb, mint a muzeumi 1. és 4. példányokon már látott csipkedisz, csak hogy itt a csipkek magasabbak és hegyesebbek.

A VIII. agancsról Lehóczky ezeket írja: «Közepén egy hatküllős kör van bekarcolva; ugyanez lát-

szik jobb ágán is, mind a két ágán pedig egy leveles ág vonul végig; a tartó többi részét rendetlenül bevéssett háromszögecskék foglalják el minden symmetria nélkül.»

A IX. számú agancsról Lehóczky így ír: «ez 14 cm. magas és 10 cm. széles, elüt az agancsosok alakjától, mert ez lapos és 3 cm vastagságú; de ornamentikája sajátos, levén a közepén egy nyolczágú kettősvonalú keretben egy nyolcz levélből alakított virág, melyet pontok környeznek; a háromszögek-ből vékony szárú tulipánok nyulnak ki fel- és lefelé, míg alul egy férfi és egy futó szarvas (konturos és tökéletlen) alakja látszik.» Ehhez a leíráshoz elég hozzátennünk, hogy a nyak harántszegélyét alul is, felül is, kettősvonalú sáv képezi.

Ez utolsó példányunknál már látjuk, hogy a főalak maga már tisztán virág, csak kerete geometriai eredetű s így már átmeneti alakot képez azon csoporthoz, melynek példányainál immár a geometriai

17. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

dísz teljesen eltűnik s kizárólag növényi elemekből merít. Ez utolsó példány egyszersmind utolsó tagja amaz első főcsoporthunknak, melynek díszítését általában geometriai díszek képezik. Következő főcsoporthunkban a geometriai dísz teljesen eltűnik s helyébe majd vadászjelenetek, majd növény- vagy állatképek lépnek, s e szerint az egész főcsoporthunk három kisebb csoportra oszlik a díszítés tárgyát tekintve.

Első csoportunkba a vadászjelenetes lőportartók tartoznak. Ezekben sok a kezdetlegesség, de megnyilatkozik bennök a nép humora is, s az állatok ábrázolása elég jó megfigyelésre vall.

A 17. számú lőportartónk nyitja meg a második főcsoporthunk első sorozatát. Ennek egész hossza 21·5 cm., miből 12·7 cm. a nyakra, a többi a szárazakra esik, melyek köze csaknem 13 cm.; a felső szárnnyílás átmérője 5 cm., a vastagabb bal szár nyílásának átmérője 3·5 cm., a jobbé 2·5 cm.; az összes nyílások fedőlemezei hiányzanak; a két oldalon a két felfüggesztő vaskarika megvan. — A rajz ép, de primitív képre vall.

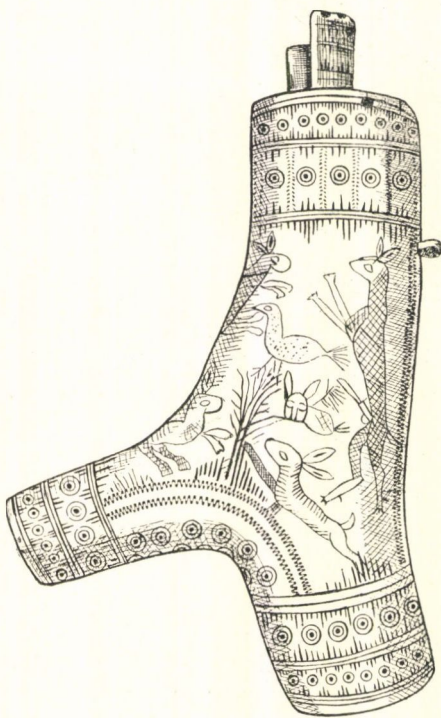
A nyak és száraz harántszegélyét két körülbelül egyforma széles kettősvonalú sáv képezi, melyeken és melyekben egyes rendetlenül egymás mellé rótt vonalcsoporthok próbálják a fogazatos dísz után-

zását. A nyak, valamint a bal szár harántszegélyét ezeken kívül a legfelső sávon ülő hegyes félkörös csipkesor díszíti a mező felé szintén igen primitív vonalakkal.

A szárak fő s egyetlen díszje egy-egy fenyőágszerű rajz, még pedig a bal száron felfelé, a jobb száron lefelé álló levelekkel; e két ág a szárak harántszegélyétől fel egész a főalakig terjed.

A nyak főmezeje tréfás vadászjelenet ábrázolására van felhasználva; jelezve van a föld színe, ebből indul ki a kép közepén egy lombos fa, ettől balra egy hátsó két lábán álló nyul puskát irányoz jobb felé az ugyanazon irányban futó két más nyulra, melyek közül az egyik még a fán innen, a másik már a fán túl van. A fának tetején egy madár (banka?) ül, melynek teste felső része azonban a kopás miatt nem látható. A kép alatt és a szárak közti év felett az 1602 évszám olvasható egykorú írással.

A Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1888 : 79) csere útján került a tárlatba. A leltárban Nagy Géza ezt jegyzi meg: «a cserélő állítása szerint ő a tülköt nagyanyjától kapta, mint olyat, mely Foglár

18. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

Ferencz érseké volt; nevezett érsek a cserélő nagyanyjának nagybátyja volt; ezen hagyomány ilyen alakban téves; Nagy J. (Magy. csal. IV. 190.) a résai Foglár-családban egy főpapot ismer, György egri kanonokot és címz. püspököt, a ki 1754-ben halt meg.»

A 18. számú lőportartó egész hossza 17 cm., melyből csaknem 12.5 cm. jut a nyakra, a többi a szárakra, melyek köze 7.5 cm.; a szájnylás átmérője 4.5 cm., a vastagabb jobb szár nyílásának átmérője 4 cm., a vékonyabb balé 2.5 cm. Az összes nyílásokat esontlemez fedi, a szájnylásában esonttöltőke van. Megtartási állapota jó, rajza ép.

A harántszegélydíszek a nyakon és a két szár végén egyezők. A szegélydísz két hármasonalú sávból áll; a külső keskenyebb sávban egy sor egyszerű köröcske, a belső szélesebb sávban egy sor ket-tősvonalú köröcske vonul végig. A sáv külső és belső határvonalán hármasonalú csoportok ülnek a fogak jelzésére, még pedig úgy, hogy a középső vonal hosszabb, a két szélső rövidebb és egyenlő; e hármasonalú csoportok egymással szemközt, tehát nem váltakozón helyezkednek el olyképen, hogy középső leghosszabb vonaluk hegye két-két kör közt egymáshoz egészen közel jut. Csak a jobb szár szélesebb sávjában van a hármasonalú csoportok helyett ötös-vonalú csoport alkalmazva, miáltal egyik fog a

másikkal külső konturjában csaknem teljesen összeolvad. Hasonló vonalas díszet látunk az összes harántszegélyszárvoknak a mező felé tekintő vonalán, de itt már részben füvet ábrázol, a mennyiben hasonló a fa tövében is van alkalmazva. A két szárt a szárközi ív hajlása mentén ezzel párhuzamosan futó sáv ékíti, melynek külső és belső határvonalát egy-egy váltakozón szembeállított fogazatos sorpár képezi, mely esetben a szemköztes fogak vékony vonalakkal egymással össze vannak kötve.

A belső téren mindezen tisztán mértani alakokból vett díszek teljesen eltűnnek s helyettük vidám hangulatú nyul-idyllt látunk. Alul a szárok közti hajlás felett, hol a mező legszelesebb, középen egy száraz leveletlen fa áll, melyhez jobbról és balról két nyul játszva közeledik; valamivel feljebb, magasabban egy vaczkában alvó nyul feje látszik; e fölött a fa tetején egy közelebről meg nem határozható madár áll; ettől jobbra egy him nyul szerelmesen ágaskodik a baloldalon levő hátsó lábain ülő s mellső lábaival ágaskodó nyul felé.

19. ábra, t. n. 1/2-e.

A Régiségtár tulajdona, s száma lehullván, leltári adatait nem szerezhettem meg.

A vadászjelenetes sorozat ezzel véget ér; Lehóczky gyűjteményében egy sincs, mely ezen számra elég szegény csoportunkat kiegészítené. Nem kevésbé szegény azonban második csoportunk is, melyet a virágdísz jellemez; a muzeumnak e csoportból csak egy példánya van, Lehóczky gyűjteményének szintén egy.

Ide tartozik a muzeumi példányok közül a 19. számú. Ennek egész hossza 18·0 cm.; miből a nyakra 10·4 cm. esik; a szárköz 10·3 cm., a szájnílás átmérője 6 cm., a balszár nyílás hosszabb átmérője 4·3 cm., rövidebb átmérője 2·7 cm., a jobbé 8·0 és 2·3 cm. Az agancs dämvadé s innen van, hogy a szárok laposak és széles oldalfelülettel bírók. Két oldalán az akasztószij számára két vasfül van, melyeket az egész agancson keresztül vasrúd tart össze; szájának és a balszárnak nyílása fedetlen, a jobbszárnban korhadt (talán recens?) fadugasz. Megtartási állapota jó, kopása alig van.

Diszítés számára négy felülete van, a mellső mint legnagyobb, a két oldalsó és a szárak közti belső széles iv. Lássuk ezeket egyenkint.

A jobb felületet egy hatalmas fa tölti be; ennek ágazatos váza jól látható, míg a korona konturját pontsor jelöli; a fa aljában jobbról egy vadász áll, s a fa tulsó oldalán egy bokor alatt meglapuló nyúlra irányítja fegyverét, a nyúlnak azonban csak hátsó lába és két füle látszik. E kép munkája tisztán népies, a rajzok és technikája kétséget nem enged fenforogni ez iránt.

A bal felületet egy primitív és korának teljesen megfelelő cartoucheban e felirat van: Anno 1738 die d. Januari. A cartouche bizonyítja, hogy a készítő mester, ki a jobb oldalfelület díszé szerint a népből való volt, mégis művészibb formákat is látott és észrevett, irántuk fogékony volt s azokat elég sikerrel alkalmazta.

A mellső felület középső alakja egy szarvas, melyet igen szép leveles lombdíszt övez egészen körül; a mily ügyetlen a mester a szarvas ábrázolásában, — mert e kép alig tér el geometriai díszű agancsaink hasonló alkotásaitól, — ép oly ügyes a koszorúzó levéldísz feltüntetésében, annak minden levele, hajlása rendkívüli finomságot árul el.

A belső szár közti felület ékítése pedig a stylizált virágdíszek igazi mesterműve; középtűt egy dupla-szegfű legyező- vagy pálmászerűen szétterülő szziromzata látható, míg a két száron, melyek díszé teljesen egyező, levelek közül kiinduló kanyargó szálon két-két tulipán ül; e virágdísz egész stylizálása tiszta magyar s közvetlenül a készítő mester nemzetiségét jelöli meg.

Harántszegélydíszé van a nyaknak, mely a mellső és a két oldalfelületre terjed ki; ez áll egy sávból, melyet két sor köröcske tölt ki s a sáv vonaláról a mező felé alácsüngő két sor keskeny levélből álló rojtozatból. A két oldalfelületnek alul is van két sor köröcskéből álló harántszegélye.

A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1877:3) hontmegyei Szebelébről való és id. Keller Rezső némethi-i körjegyző ajándéka.

E virágos csoportunk második alakja az, melyet Lehóczky az V. sz. alatt rajzol le s így ír le: «az ötödik darabon mindjárt felülről egy tulipánvirágszerű rózsá-alak van bekarczolva, melyről négy levél csüng alá felé; azután egy sávoly következik, melyről három bimbószerű virág lóg le; oldalain levelek vonulnak le; a jobbszáron egy kutyától üldözött nyúl, a másikon pedig egy idomtalan süveges ember látszik». Itt is ügyetlenség az ember és állat ábrázolásában s csaknem művészet a virágok stylizálásában.

Ezen alak az eddig leírt sorozatnak 29-dik tagja, de egyszersmind utolsó tagja a sorozat ama részének, melyet tisztán népies munkának kell tekintenünk; mert a nem geometriai díszítésű második főcsoportunk harmadik sorozata már művészi darabokból áll, ethnographiai érdekük megszűnik s immár stricte és kizárólagosan az archæologia körébe tartozik. E csoportba tartozik négy példányunk, mindannyi a muzeum tulajdona.

E sorozatunk első tagjának a 20. számúnak egész hossza 20·8 cm.; ebből a nyakra 11 cm. esik, a többi szárazokra; a szárköz 11·7 cm.; a szájnnyílás átmérője 3·6 cm.; a balszár nyílásának átmérője 2·7 cm., a jobbé 3·4. A nyak két oldalán két vaskarika van a tartózsínór számára. A szájon 2·4 cm. magas fakupa van kicsiny nyílással; a két szár nyílását recens paradugók zárják el.

A nyak harántszegélydíszé három sávból áll; a legfelső renaissance voluta; a második középső hármass levélfüzér, közepén négyszirmú virággal; a harmadik román motívumokban tartott levélfüzér, melynek öt levele közzé van iktatva a következő évszám: 1544.

A szárak szegélydíszé egyező, szintén három sávból áll; a belső sáv teljesen azonos a nyakszegély belső sávéhoz, a második sáv ugyancsak ennek elemeiből áll, míg a harmadikban hétlevelű levélcsoport terjeszkedik szét középtűt a legnagyobb s oldalfelé mindinkább kisebbedő levelekkel.

A szegélyek közti mezőt három külön kép — cartouche — foglalja el. A nyak mezejében a kép egy virágok közt álló madár; a kép kerete alul szívalakú, fent két egymástól elhajló csigában végződő voluta. A jobbszár képének kerete elliptikus és rágesálós mókust ábrázol. A balszárnak ugyancsak elliptikus keretében egy álló gólya van vésvé. E fajta cartoucheok legközelebbi hasonmását még a hazánkban a XVII. és XVIII. századokban divott ötvösműveken találjuk renaissance (vagy talán német barokk?) díszekben. Évszáma nem felel meg a kornak.

Végül lőportartónk két oldalfelületén a nyak és szárak harántszegélyei között háromhegyű levelekből alkotott levéldísz fut végig.

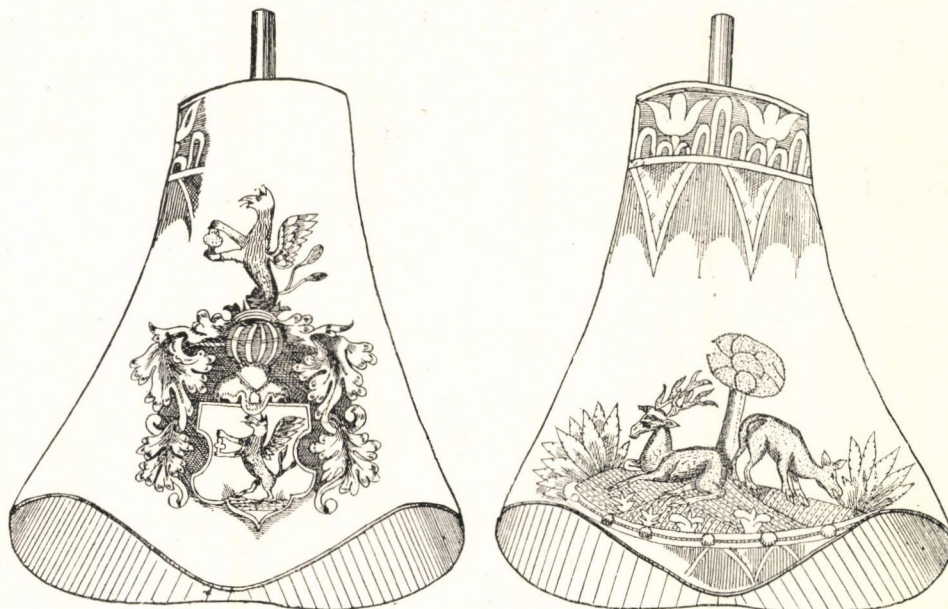
A nyak és szárak harántszegélydíszje nemcsak a mellső felületen van meg, hanem az illető részt teljesen körülfutja s zárt szalagot képez.

20. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

A Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1873: 24. V.) ajándék.

Következő három darabunk szintén művészi munka s közös jellemet ad nekik az, hogy címer van rajtuk.

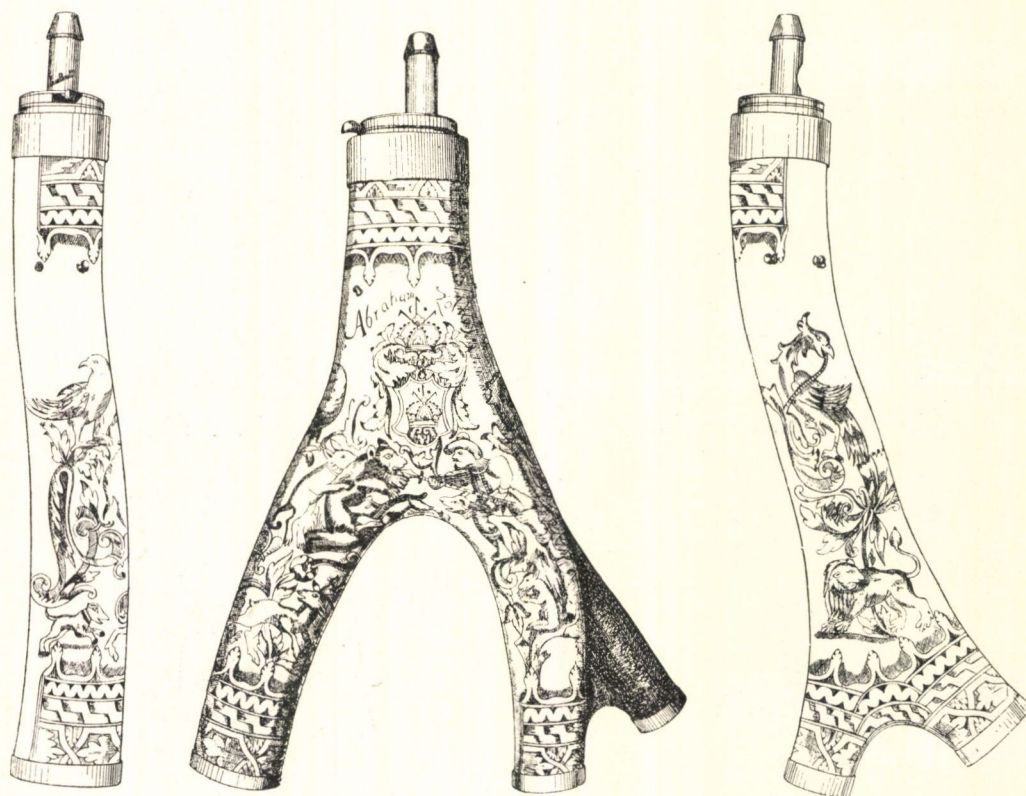
21. ábra, t. n. $\frac{1}{2}$ -e.

Ezek közül a 21. számú lőportartónk nem kétágú, mert az ágak ép a tőben vannak lemetszve; legnagyobb hossza 14 cm., alsó szélessége 11·5 cm., felső szélessége 4·4 cm. Megtartási állapota jó, oldalt két kis vaskarika szolgál a felfüggesztésre, alul és felül sárgaréz fedő zárja el, felül sárgaréz töltőkével.

Diszítésre két felülete van, egy mellső és egy hátsó. A mellsőn egy réten egy fa áll s ettől jobbra egy nőstényszarvas legel, balra pedig a him pihen; e mezőt fent egyszerű naturalistikus szegélydísz ékíti. A hátsó mezőn — hátsónak mondom azért, mert ennek nyakán nincs harántszegély — az Eszterházy család remek kidolgozású címere látható.

A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1868 : 20. IV. csoport). Kelecsényi József nyitrai családi közbirtokos ajándéka.

A 22. számú remek példány háromágú, két hosszú és egy rövid ággal. Egész hossza 28·0 cm., melybe nincs beleértve a 3·5 cm. hosszú töltőke; a nyak hossza 24·5 cm. a hosszú és rövid szár közt, 15·5 cm. a két hosszú szár közt; a hosszú szárak hossza 12·5 cm., a rövidé 3·5 cm. A három szárköz közül a hátsó legnagyobb 15·8 cm., a mellső kisebb 11·5 cm., a jobboldali legkisebb 4·6 cm. A szájk-

22. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

nyílás átmérője 4·4 cm., a jobbszár nyílásának átmérője 4·4; a másik kettő 2·9 cm. A szár három nyílása rézzipőkkel zárva; a szájnyílás fedele s rügös zárral ellátott töltőkéje szintén sárgarézéből készült; két oldalán két rézszögön és két rézkarikán akasztható fel. A mellső és két oldalsó felülete díszített.

Ugy a nyak mint a szárak harántszegélyét teljesen egyező renaissance szalagdísz ékíti.

Előlapjának közepén a Zolnay-család címere e felirattal: Abraham Zolnay látható; ezen címer alatt vadászjelenet van ábrázolva; két kutya leteper egy medvét, míg egy szemközt álló vadász a medve torkába dárdát taszít, a vadász mellett szintén egy kutya feje látszik. A két mellékág arabeszkjei közt különféle állatok, ú. m. a baloldali egyágúé közt felül vadászszólyom, alul kutya által üldözött szarvas, a jobboldali kétágú felület arabeszkjei közt pedig felül sas levéldiszítménynyé stylizált nyelvvel, alul álló oroszlán láthatók.

Kétségtelenül a XVII. vagy XVIII. századból származik.

A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1889 : 21.) vétel Ágoston Istvántól.

Második főcsoportunk utolsó alakja végül a 23. számú, mely szintén háromágú, ugyancsak a

Zolnay-családból ered, úgy látszik egykorú az előbbivel s valószínűleg egy kéz műve is. Ennek egy baloldali széles és két keskeny hosszú ága van s méretei a következők: egész magassága 27·5 cm., melybe nincs beleértve a 4·8 cm. hosszú töltőke; a nyak a két hosszúság fölött 17·5 cm., a rövid és hosszú ág hajlása fölött 23·5 cm.; jobb és középső szárjai 10 cm. hosszú, a bal rövid ág csak 4 cm.; a hátsó nagy szárköz 15·6 cm., a két hosszú szár köze 12·3 cm., a rövid és hosszú szár köze 7·3 cm., a szájnnyílás átmérője 5·6 cm., a széles balszár átmérője 10·2 cm., a másik kettőé 4·2 cm. A szárak nyílásait fadugasz zárja el, a felső szájnnyílást csontlemez, melyben csonttöltőke van. Két oldalán két vaskampó szolgálta felfüggesztésére.

A nyak harántszegélyét renaissance voluta veszi körül.

Diszítésre egy jobb és egy bal felülete van. A jobb felület közepén a Zolnay család czimere látható két oldalán e felirattal: Zolnai Sándor. A czimer alatt egy medve kitünően talált alakja fut el egy

23. ábra, t. n. 1/3-a.

fa mellett; a jobbszáron két kutya úz egy nőstény szarvast, míg az alsó sarok üresen maradt terében egy denevér repül; a balszáron egy vizsla nyulat kerget, míg alattuk egy róka ül két hátsó lábán s támaszkodik két mellső lábára. A jobb és bal felületet barokkszerű arabeszk választja el egymástól. A bal felületnek legfelső főalakja ismét a Zolnay-család czimere, még pedig keretben, a czimer legfelső koronájától balra a Z, jobbra az S kezdőbetűk látszanak; a bal száron alul egy ülő és ásitó oroszlán, előtte egy rohanó párducz, fölötté egy repülő és egy ágon ülő madár; a szárközi ív felett egy szarvas, alatta lábai közt egy nyugodtan ülő nyul; a jobbszárban alul egy ravasz nézésű róka, felette egy gázló madár látható.

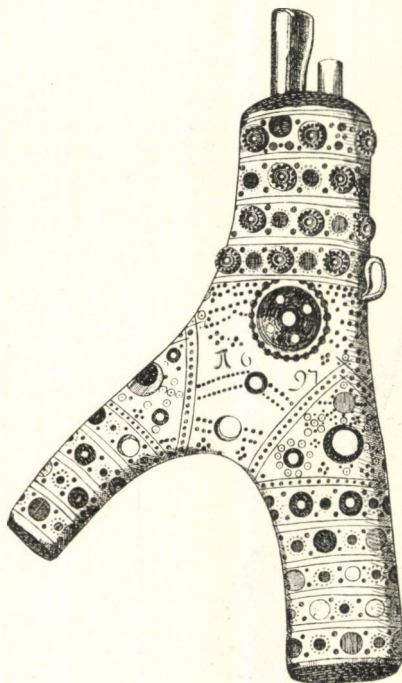
E remekmű a Régiségtár tulajdona, s a leltár szerint (1859: 11.5.) Kerer József ajándéka.

És ezzel utolsó tagjához értünk sorozatunknak, mely egymagában egy teljesen külön álló harmadik főcsoportot alkot s melyet a többi összetől technikája választ el. Míg ugyanis az eddig tárgyaltak

egyszerűen vésetek voltak, addig sorozatunk ez utolsó tagja nem csak vésett, hanem berakott is. És e berakások teljesen elválasztják a többitől.

24. példányunk egész hossza 23 cm., ebből a nyakra 15 cm. esik; a száruk köze 10·3 cm.; a szájnílás átmérője 5·2 cm., a balszár nyílásának átmérője 2·2, a jobbszáré 4·6 cm.; a három nyílást fekete fadugasz tölti ki.

Ha a berakástól eltekintünk, e példányunk a geometriai díszítésű főcsoport legelső sorozatának legprimitívebb alakjai közé tartoznék. A nyak harántszegélyét négy, a balszárét szintén négy, a jobbét öt kettősvonalú sáv képezi, melyben körök — nagyobbak és kisebbek — sorakoznak egymás mellé és köré. A középső főalak egy nagy körgyűrű, melynek gyűrűjében apróbb körök sorakoznak, míg alatta az 1697 évszám olvasható.

24. ábra, t. n. $\frac{1}{3}$ -a.

A vizirányos vonalkázás: kék, a függélyes: piros, a keresztben való: zöld színt jelent; a nagyobb fehér köröket gyöngyház, a legapróbb kis pontocskákat sárgarézszőgek képezik.

Már most ez egyszerű rajzot a berakás és színezés rendkívül élénké teszi. A nyakszegély négy sávjában a főkörök tüköretében nyugvó préselt rézgombokkal vannak kitöltve; minden ilyen kört a sávban a körnek megfelelő négyzet négy csúcsán négy köröcske vesz körül, a melyek pirosra festettek; minden két ily rézgombos kör közt van ismét egy valamivel kisebb sugarú kör zöldre festve, s apró sárgarézszőgekkel körülvéve. Ilyen díszítésű a nyak harántszegélyének minden sávja. A főalak körgyűrűjében a közepén egy gyöngyház köröcske van berakva, míg a gyűrűben kis köralakú gyöngyházlemezkek váltakoznak zöldre festett köröcskéekkel, míg maga az egész nagy főalak, melybe e kis lemezek be vannak rakva, fekete szarulemez; a főalakot körfüzér veszi körül, mely mindig egy nagyobb s egy kisebb köröcskéből áll, a nagyobbak zöldek, a kisebbek pirosak. E főalak alatt egy piros és egy zöld köröcské által határolt sáv van, melyek közepét fekete szarúanyagban gyöngyházlemez jelöli. A száruk szegély-sávjainak díszje a nyakéval egyező, csak a sárgarézszőgömböket helyettesítik majd gyöngyház, majd kék, piros vagy zöld lemezek.

A Régiségtár tulajdona s a leltár szerint (1889: 100.1.) vétel Dávid Ferencztől.

Ha végig tekintünk immár az egész sorozaton, a lőportartók díszítésük technikája szerint két csoportra oszthatjuk; az elsőbe tartoznak a vésett művek s ilyen a 34 példányból 33 (1—23. I—X.), a másodikba tartozik a vésett és berakott művü, a 24. szám alatt leírt egyetlen példányunk. A tisztán vésett művek díszítésük alakjai szerint két sorozatra oszlanak és pedig geometriai (1—16. I—IV., VI—X.) és nem geometriai díszítésűekre (17—23. V.). A geometriai díszítésűekben láttunk olyanokat, melyek kizárólag mértani elemekből alkották össze díszüket, a legprimitivebbektől kezdve mind jobban és jobban összetett alakig s csak itt-ott apró üres terek betöltésére használták állatok tökéletlenül másolt képeit (1—4. II., III., VI., X.); majd önkéntelenül vált ki egy sorozat a darabokból, melyeknél a főalak köréből járulékos függelékek, mindig a forgás irányába hajló csápok indulnak ki (5—10. I.); majd végül egy oly sorozatot találtunk, melyeknél a főalak ugyan még mindig geometriai, de immár növényi dísz — stylizálással vagy a nélkül — járult feltűnően hozzá, a mit eddigi csoportjainkban nem láttunk (11—16. IV., VII—IX.). Nem geometriai díszítésű agancsainknál ismét három csoportot láttunk; az első vidám humoros vadászjeleneteivel s jól ábrázolt alakjaival tünt ki, noha ennél is megmaradt a harántszegélyekben a geometriai dísz vagy legalább az arra való törekvés (17., 18.); a második tiszta magyar stylizálással remek virágdíszeket ad, közben állatok és az ember ügyetlen másolásával (19. V.); a harmadik végül valódi remekművekből áll, hol a díszítésben mesterek által készített vésetek csoportja alakult ki, melyekben renaissance és barokk-elemek, czimerek és állatok pontos és művészi másolása lép meg (20—23).

Mindez alakok közül az ethnographiát csak azok érdeklik, melyeket a nép készített; a számtalan apró részarányossági és szabályossági hiba, melyeket esetenként felsoroltam s a primitív, ügyetlen, az eszközökön uralkodni nem tudó kéz botlásai, melyekre mindig rámutattam, pontosan kijelölték a határt is, a melyen túl az ethnographikus jellem egészen eltűnik s ezeket (20—23.) az alábbi tárgyalásból, mint tisztán művészi remekléseket, egyszerűen kizárjuk, minthogy ezek az ethnographiát nem érdekelhetik. Egy kérdés volna csak, a miben ezek érdekelhetnének, de erre a kérdésre anyagunkból feleletet nem nyerhetünk; és ez az: hogy az agancsból készült lőportartók díszítésének ötletét a nép tanulta-e el a művésztől, vagy a művész a néptől. Bárki is volt az ötlet, bizonyos az, hogy mindegyik a maga szellemében dolgozott tovább s alaki kölesönzésről nép és művész között ez esetben szó nem lehet. Noha feltűnő a népies darabok díszítésének alaki gazdagsága és eredetisége a művészeti darabok korszerű másolatásaival szemben, noha feltűnő a népies darabok túlnyomó száma a művészi daraboké felett, mindazonáltal az anyag sokkal kevesebb s különösen a korbéli adatok sokkal szűkebb határok közt mozognak, semhogy abból biztosan következtethetnénk. Ámbár a művészi termékeket az alábbi tárgyalásból kizárjuk, nem zárhatjuk ki a berakott 24. számú alakot, mert ebben egészen élesen megkülönböztethetjük azt, a mit a nép fia készített, t. i. a véset, a berakástól, a mi már az iparos dolga volt; de épen ebből folyólag, ha az alábbiakban hivatkozni fogunk a 24. sz. példányra, ez mindig tisztán annak rajzára és nem berakására fog vonatkozni.

Igy tehát 34 példányból álló gyűjteményünkben 30 tisztán népies munka.

Hol készültek ez agancsból való lőportartók? Erre a kérdésre pontosan nem felelhetünk, annyi bizonyosnak látszik azonban, hogy készültek ezek a hazában mindenütt, a hol szarvas élt. Láttuk, hogy Lehóczky azt írta általában, hogy hazánk felső hegyes vidékein divatoztak ezek; ő gyűjtötte a ruthenek megyéiből (I., III—X.) és Máramarosból (II.), én a Bihar havasaiban (5., 8.), a Régiségtár példányai pedig származnak Máramarosból (2.), Nógrádból (13.), Szebenből (14.), Hontból (19.), míg a többi példány származási helyét megállapítani nem lehet. Ugy látszik tehát, vadászaink felszerelésének egyik ékessége vala az ilyen szarvasagancsból készült faragványos lőportartó az egész haza szarvasokban bővelkedő hegyes vidékein. Hogy ma már ezek nincsenek divatban, annak egyrészt a szarvasok pusztulása, másrészt a lesipuskásoknak a vadászati törvény által való visszaszorítása, s végül a hátultöltő fegyverek mind nagyobb térhódítása lehet az oka.

Micsoda nemzetiségű népeink készítették az agancsból való lőportartókat? Lehóczky megnevezi a rutheneket és oláhokat; gyűjteményének 9 darabja (I., III—X.) ruthén, egy darabja oláh (II.) lévén. Én magam kettőt (5., 8.) szintén oláh vidéken gyűjtöttem s a Régiségtár egy példánya ugyancsak oláh ere-

detű (2.). De ruthéneen és oláhon kívül készített ilyent a magyar is, a mint annak két klasszikus példáját láttuk magunk előtt (11., 12.), hol egyenesen a készítő neve van feljegyezve az agancesra, míg egy harmadiknál magyar stylizálása utal a készítő nemzetiségére (19.); ezeken kívül pedig a leltári adatok valószínűvé teszik még további négynek (4., 13., 14., 17.) magyar eredetét. A többiekéről semmi biztos tudomásunk nincs, de ez elég arra, hogy lássuk, hogy az agancesból készített lőportartók hazánkban magyarnál, oláhnál és ruthénnél egyaránt divatoztak.

Mikor divatoztak e lőportartók? erre nézve szintén elég sok adatunk van. A legrégebbi adat volna: 1417, de ez nem hiteles (14.), szerintem ez évszám 1717-re javítandó, ha a készítés valószínű korát akarjuk megkapni; legrégebbi évszámunk ezután: 1544 (20.), de ez művészi készítmény s így nem tartozik ide, tárgyalásunk keretébe, s azon kívül az évszám is valószínűleg hamis, legalább nem látszik megfelelni az alkalmazott díszítő elemek korának. Így mindössze két századra redukálódnak alakjaink, melyek ezen sorozatot adják: 1602 (17.), 1650 (4.), 1655 (12.), 1671 (I.), 1686 (11.), 1697 (24.), 1701 (15.), 1710 (II.), 1713 (7.), 1716 (13.), 1717 (14.), 1729 (III.), 1738 (19.), 1778 (10.), 1782 (5.). E sorozat igen érdekes, a XVII. századból van hat példányunk, ebből négy magyar (4., 11., 12., 17.), egy ruthén (I.), egy ismeretlen (24.); a XVIII. századból van kilenc példányunk évszámmal s ebből három magyar (13., 14., 19.), kettő oláh (II. 5.), egy ruthén (III.) s három ismeretlen (7., 10., 15.); meglepő, hogy tizenegy évszámú példányból — mert tizenöt van évszámmal, de ebből négynek nem tudjuk nemzetiségét — hét magyar s hogy ezek közül néhány a legrégebbiek közé tartozik. Ha ebből korántsem akarom azt következtetni, hogy e lőportartók faragása inkább volt meg a magyaroknál, mint más népeinknél, de azt eléggé valószínűnek tartom, hogy e két századon belül a magyar ezt a népies kedvtelést nem az oláhtól és ruthéntől tanulta.

Körülbelül tájékozást nyervén így a lőportartók földrajzi és nemzetiségi elterjedéséről s chronologiai helyéről, lássuk most, micsoda díszítésekkel van itt dolgunk.

Mindössze két darabunk van olyan, melyen a díszítés tiszta magyar virágdísz stylizálva (19. V.), noha egyikük ruthén földről eredt; stylizált virágelemek azonban vannak még geometriai díszítésű főcsoportunk utolsó sorozatában (11—16., IV., VII—IX.) is, és pedig négy magyar (11—14.) és négy ruthén (IV., VII—IX.) alakon; e példányok összehasonlításából kitetszik annyi, hogy a stylizált virágelemek a magyar alakokon sokkal tökéletesebbek és fejlettebbek, mint a ruthén alakokon. E stylizált virágdísz eredetét nem kell messze keresnünk; e virágok alapjában véve nem egyebek, mint vagy egykorú s nem csak a magyarnál, németnél, hanem a többi nemzetiségeknél is elterjedt — mert hiszen tulipántos láda minden nemzetiségünkönél kivétel nélkül volt és van máig is — népies butorfestéseink virágainak (tehát tulipán, rózsza és szegfű) igénytelenebb s az anyag s így a munka keménysége folytán egyszerűsített, merevített másolatai (12—16., IV., V., VII—IX.), vagy a természet hű utánzásai (19.). És ezzel az összes virágdíszekkel végeztünk s legfeljebb még azt jegyezzük meg, hogy ősi magyar ornamentikánk szasszanida (?) alakjai ezeken a példányokon elő nem fordulnak, ha csak hasonló székely darabokon — minők gyűjteményünkben nincsenek — találatni nem fognak.

Erősen népies jellemű az a két darabunk is (17., 18.), melyek vadászjeleneteket ábrázolnak; ezeket a jeleneteket alig hasonlíthatom másokhoz, mint a primitív népek hasonló állatjelenet ábrázolásaihoz, s ezek és a mienk közt csak egy különbséget látok s ez a magyarságnak az ilyen jelenetek ábrázolásában felcsillanó humora; hiszen a vadász a magyar élezelők ősi típusa s csak természetes, ha humoruk az ilyen népies művészet gyakorlása közben egy-egy élelet csal vésőjük élére. Hasonló humoros vésetek ismeretesek még egyéb néprajzi tárgyainknál is, mint sőtartóknál, hol a tülökbe (néha épen csontba) karczolnak állatalakokat, így a muzeumi Néprajzi Tár 4196. és 4197. számú tárgyain szarvasokat, a 2575. számú tárgyon lovat, és borotvatokoknál, így a Néprajzi Tár 5620. számú tárgyán, a hol a vadászt szarvasok, nyulak, vaddisznó, kutya és ló temetik el. De ez állatok ábrázolása más érdekes tanulságot is tár elénk. A nép fia nem művész, csak dilettans az ilyen ékítésben, s ezeknek a dilettansoknak sajátos jellemük az egyoldalúság; az, a ki a nyulakat, a mint egymást vadászszák, oly kitünően le tudja vésni, a geometriai díszek legegyszerűbbjét, a fogazatos díszet alig tudja kifejezni (17.); az, a ki a geometriai elemeket a harántszegélydíszben bámulatos pontossággal rójja egymás mellé, állatalakjainak

ábrázolásában primitív (4., 6., 10., 18.); s az, a ki a legszebb virágokat, stylizálva, igazán magyaros, szinte művészi alakban állítja elénk, az a szarvasnak éktelen hosszú testet s képtelen lábakat rajzol (19.); és ez az egyoldalúság jellemzi az egész sorozatot: növényi, állati és geometriai elemek egy példányban egy mestertől soha sincsenek együtt egyforma tökéletes kivitelben s a ki az egyiket jól ábrázolja, az a másikban ügyetlen.

Diszítéseiteink legnagyobb contingensét tényleg a geometriai elemek adják ki (1—16., 24., I—IV., VI—X.-ben mint fődisz, 17—19.-ben csak mint szegélydisz) s így azzal behatóbban kell foglalkoznunk. A geometriai elemek két nagy csoportra oszlanak: körzővel készült görbe vonalúakra és késsel (vésővel) készült egyenes vonalúakra.

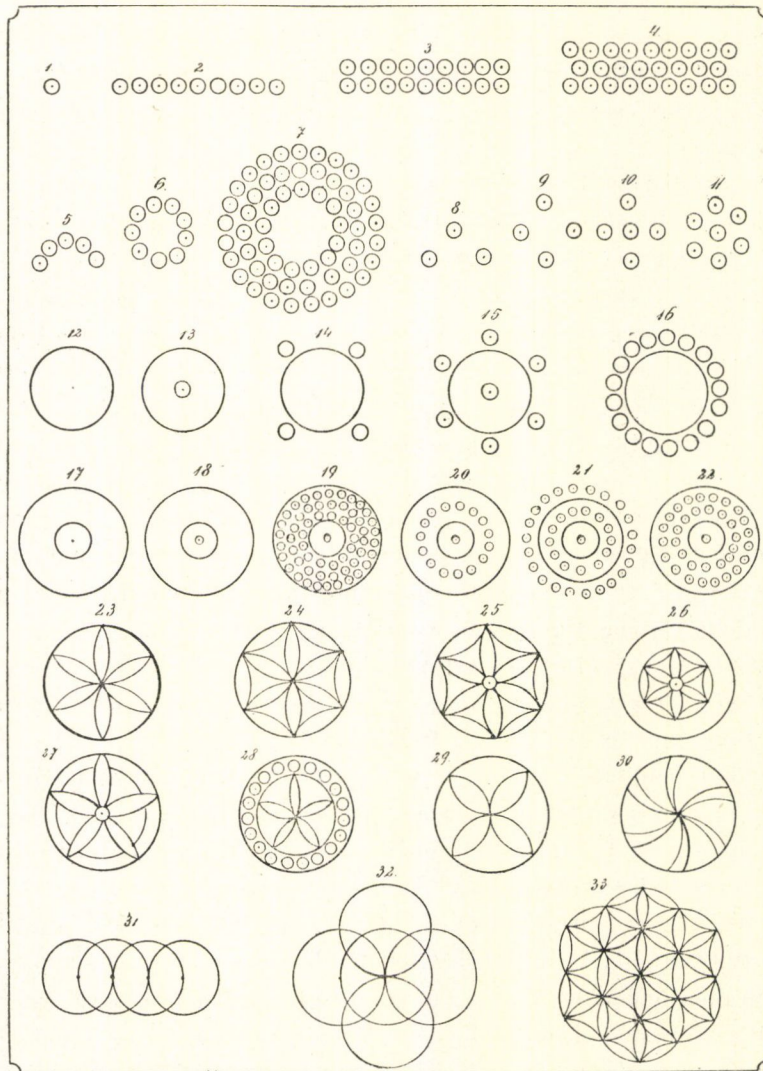
A körzős geometriai dísznek legelső alakeleme a köröcske, mely egészen apró és igen jellemző elem. A vizsgálat tárgyát képező 30 példányunk közül 22-ön fordul elő, tekintet nélkül nemzetiségre és korra (I., III., VI., VII., X., 2—10., 12—16., 18., 19., 24.). Van két agancsunk, melyeknek ez apró köröcskék egyedüli díszüket képezik (VI., X.); van olyan, a hol e dísz az egész alak minden részében előfordul (24.); jelen van az összes szegélydíszekben (13., 14.), majd csak az összes harántszegélydíszekben (III., 2., 13., 14., 18., 19.), a harántszegély nyirfalevelei közt (8.) és hurkainak bogán (5.); majd csak a nyak harántszegélyének szélesebb sávjában (7.), a szegélyhez tartozó félkörgyűrűk terében (2.), a tornyocsák csúcsán (3., 5—10., 16.). Sok alkalmazása van a főalakban, hol rendszeren a főalak középpontjának (4—6., 8—10., 13., 14., 16., I.), belső csillagának (5.) jelzésére, körgyűrűinek betöltésére (III., 2., 13.), hol csillagának csúcsain (3.), küllőközeiben (15.). Hasonló sűrű alkalmazása van a csápok rendszerében, így a csápok hegyének (5., 7.), csápkarmoknak (7.), csápkampók végének (8.), hurokjának (9.), a csápindák végének (I., 10.) s végül a csápkampók középpontjának (8., 9.) jelzésére. Előfordul azonban egészen önállóan is, majd rózsás csoportokban (III., 13., 14., 24.) majd üres kisebb térségek betöltésére (3., 4., 6., 7., 12., 15., VII.). Ha azt tekintjük, hogy a köröcske micsoda csoportosításokban fordul elő, kizárva azon eseteket, mikor a köröcske exclusiv dísz (VI., X.) s mikor a köröcske más alakok középpontjának vagy csúcsos részeinek jelzésére szolgál (I., 3—10., 13., 14., 16., III.), vagy végül midőn csak mellékesen térbetöltőként (2., 3., 4., 6., 7., 12., 15., VII.) szerepel, vagyis mindazon eseteket, a hol magánosan egyesével van alkalmazásban, akkor a következő alakokat látjuk: egyenes sorokban és pedig egysorosan (2., 8., 18., 24., III.), kétsorosan (13., 14., 19., 24.), háromsorosan (13.); félkörgyűrűben (2.), egész körgyűrűben egysorosan (2., 24.), kétsorosan (III.) és háromsorosan (24.); három csoportokban (2., 15.), négyes csoportokban mint kereszt (7., 8., 14., 24.), ötös csoportokban mint kereszt (7., 24.), rózsás csoportokban (13., 14., 24., III.). (Lásd a 25. ábra 1—11. alakjait.)

A köröcskéhez legközelebb álló alakelemünk a nagy kör, melyet egyszerűen a körző tágasabb megnyitásával nyerünk; a nagy kör, minthogy egymagában vajmi kevés és egyszerű dísz, ritkán fordul elő, sorozatunkban csak egyszer s akkor is közepes sugárral (24.). Előfordul még egyszer csak hogy a köröcskével kombinálva úgy, hogy a köröcske annak középpontját jelzi (5.), majd úgy, hogy a körnek megfelelő négyszög (24.) vagy hatszög (5.) négy csúcsát jelzik a köröcskék, majd végül úgy, hogy a köröcskék zárt sorban veszik körül a kört (24.). (Lásd a 25. ábra 12—16. alakjait.)

Ha most a körzőt még jobban kinyitjuk s a kör köré vele egy nagyobb koncentrikus kört vonunk, megkapjuk diszító sorozatunk egy új tagját: a körgyűrűt, mely mint főalak fordul elő, noha egymagában csak egy agancson (24.), köröcskével kombinálva azonban annál sűrűbben (8., 9., 13., 14., 24., III.). A körgyűrűnek középpontját, ha az főalak, mindig kis köröcske jelzi s ez így van mind a hat felsorolt esetben. A köröcskék azonban a körgyűrűt egyébként is ékítik úgy, hogy majd magában a gyűrűben képeznek hol egy (24.), hol két (III.), hol három (14.) sort, majd a körgyűrűben levő egy sor köröcskén kívül az egész körgyűrűt kívülről is körülveszi egy sor köröcske (24.). (Lásd a 25. ábra 17—22. alakjait.)

Legközelebbi alakcsoportunk az lesz, ha a körzővel a körbe meghúzzuk a hat küllőt, a mi a népnek igen egyszerű munka, mivel önként rájön arra, hogy a körben a sugár hatszor foglaltatik (1., 4., 5., 6., 10., 12., 15., I., II., IV., VII., VIII.). Olyan esetünk, a hol ez a hat küllős kör így magában minden járulék és továbbfejlesztés nélkül előfordul, négy van (II., IV., VII., VIII.), olyan, a hol csak külső járulék van (fogazatos sorpár s háromszögű csipke), három van (1., 12., VII.). Van a hatküllős körnek egy

25. ábra. A geometriai diszítő elemek sorozatos áttekintése.

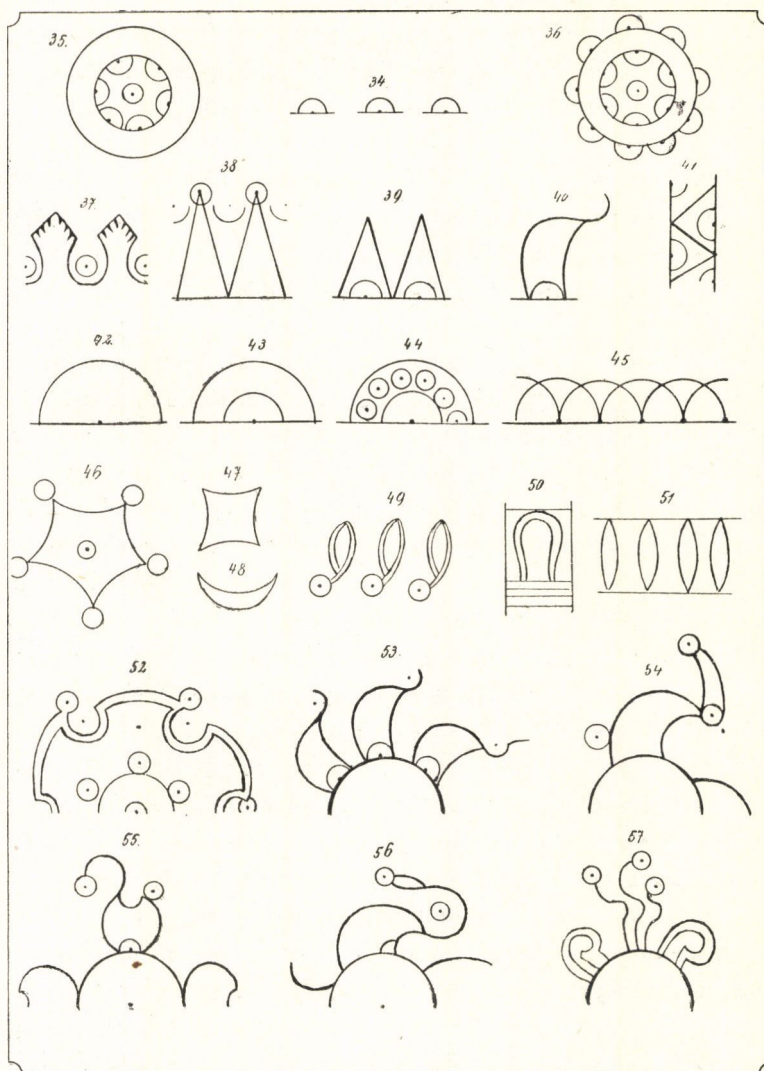

I. sorozat: köröcske, kör, körgyűrű, hat-, öt- és négyküllös kör s összefonó körök.

A *köröcske* és pedig: 1. magában, 2. egy, 3. két, és 4. három egyenes sorban; egysorosán 5. félkörben és 6. egész körben, 7. háromsorosan egész körben; 8. hármas, 9. négyes, 10. ötös (kereszt) csoportban; 11. rózsában. — A *kör*: 12. egyedül és a 13–16. a köröcskével kombinálva és pedig: 13. köröcskés középponttal; 14. négyzetének négy sarkán, 15. hatszögének hat sarkán s végül 16. körökörül köröcskével. — A *körgyűrű* 17. magában és 18–22. a köröcskével kombinálva és pedig: 18. köröcskés középponttal; a körgyűrű területében 20. egy, 22. két, 19. három sor köröcskével; 21. a körgyűrűben is s kívül körüls is egy-egy sor köröcskével. — A *hatküllös kör* 23. magában, 24. kiegészítve a húrkétszögekkel, 25. húrkétszögekkel s köröcskés középponttal, 26. húrkétszögekkel, köröcskés középponttal s körgyűrűbe zárva; 30. forgó küllőkkel. — Az *ötküllös kör*: 27. körgyűrűbe helyezve köröcskés középponttal s 28. köröcskés körgyűrűbe helyezve. — A *négyküllös kör*: 29. — Az *összefonó körök* és pedig 31. két, 32. négy, 33. hét kör összefonása.

26. ábra. A geometriai díszítő elemek sorozatos áttekintése.

II. sorozat: Félköröcske, félkör, körívek és a csápok rendszere.

A *félköröcske*: 34. mint díszítő elem; körgyűrűnek 35. belsejében és 36. ezen kívül külsején is; összekötő a szegélydísz 37. nyárfalevelei és 38. tornyocskái közt; a középpontnak jelölője a 39. tornyocskák, 40. csápok és 41. sávbéli törtvonalú háromszögek alapvonalán. — A *félkör* 42. magában és 45. kettesével összefonódva; a *félkör-gyűrű* 43. magában, és 44. a köröcskékkal kombinálva. — A *köríves elemek* és pedig: 46. ötágú, 47. négyágú csillag, 48. félhold, 49. hurok, 50. pávaszem, 51. kétszög. — A *csápok rendszere*: 52. fogas, 53. kis kampós, 54. karmos, 55. nagy kampós, 56. kampós és hurkos, 57. fejes és indás alak.

továbbfejlesztett alakja, midőn t. i. a küllők közti húroknak megfelelő homorú ív megvonása által a húr kétszögét megszerkesztjük s így a hatküllős kör egy belső járulékot nyer (I., 4., 5., 10., 15.); ennek egészen tiszta alakja minden külső járulék nélkül csak egy van (5.), a melynek külső járuléka is van, olyan kettő van (15., I.); végül olyan, a hol a hátküllős kívül-belül járulékos kör a köröcskével van kombinálva, úgy, hogy ez annak középpontját jelzi, kettő van (4., 10.). Itt említjük meg a hatküllős körgyűrűt is, mely egyszer fordul elő, még pedig a belső húr kétszöggel fejlődött alakban s a középpont jelzésére alkalmazott köröcskével kombinálva (6.). Végül, míg ezen alakoknál a küllők mind egyenes tengelyűek, addig van egy esetünk, a hol a hat küllő a forgás irányába hajlik (15.). (Lásd a 25. ábra 23—26. és 30. alakjait.)

Olykor a küllők száma kevesebb, csak öt; de ez csak körgyűrűkben fordul elő két esetben (2., 16.), még pedig a köröcskével kombinálva az egyiknél úgy, hogy az a körgyűrűnek középpontját jelzi, a másikonál úgy, hogy a köröcskének egyes sora a körgyűrűt tölti be (2.). Van egy négyküllős körünk is, minden járulék és kombináció nélkül, mint főalak (11.). (Lásd a 25. ábra 27—29. alakjait.)

Míg eddig minden körünk, akár kicsi, akár nagy volt az, önállóan szerepelt, az e sorozatban fel-
említendőek mind egybefont körök; s a körök egybefűzése, fonása, hogy úgy mondjam, sokszorozása, az alakok fejlődési sorozatát tekintve, tényleg legközelebb áll alaksorunkhoz (5., 7., II.). Legegyszerűbb alakunk az, midőn két-két egyenlő sugarú kört fűzünk egybe úgy, hogy minden következő kör középpontja az előtte való körnek vonalára esik; ezeknél a küllők nincsenek még, s az ily sorozat csak harántszegélydísz adhat ki (5.). Fejlettebb alak az, melynél az egybefont körök zárt alakot képeznek; ilyen a négyküllős körből összefont öt kör úgy, hogy egy négyküllős kör négy küllővége négy ugyanoly sugarú újabb kör középpontjául szolgál (II.) és a hatküllős körből hasonlóképen összefont hét kör (7.), mely utóbbi kettő mint fődísz szerepel. (Lásd a 25. ábra 31—33. alakjait.)

A zárt körű díszítő elemekről immár átmehetünk a kör részeiből álló díszítésekre, melyek tehát még mindig a körzövel készültek, melynél ugyanazon megkülönböztetéseket tehetjük meg, mint a körnél, szólnán külön köröcskéről, nagyobb körről és körgyűrűről.

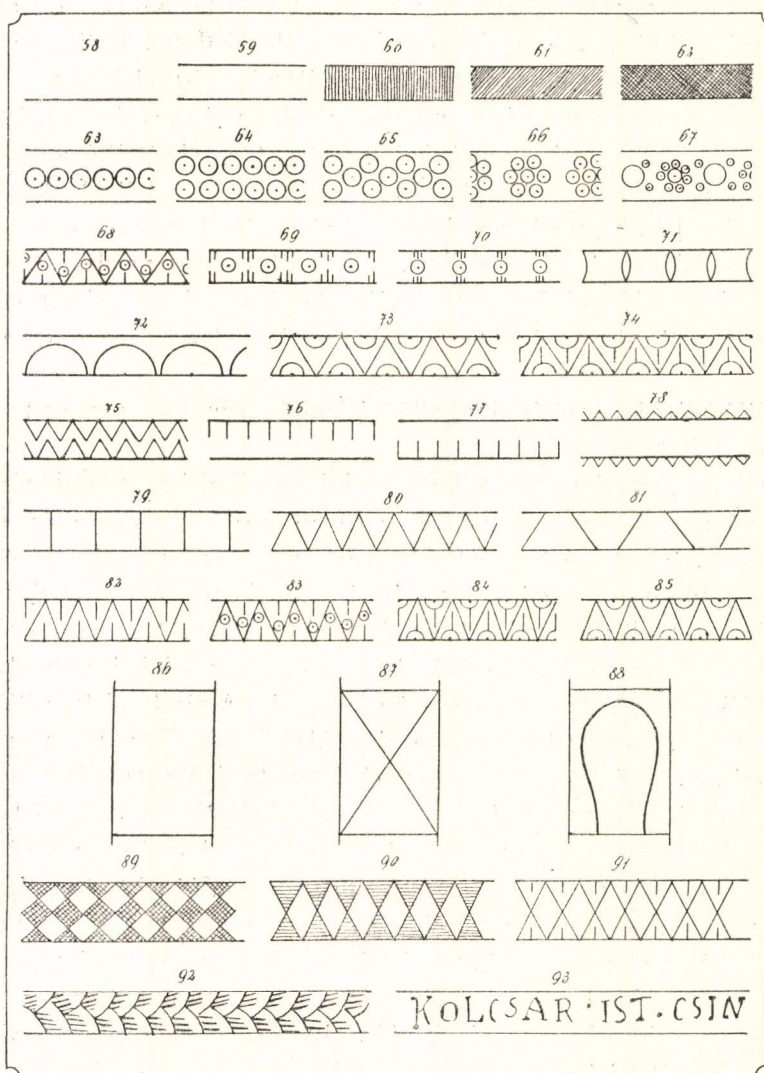
A félköröcske soha önállóan nem fordul elő, ez tehát már tisztán szegélydísz, mely valamely alakra rátapad (5., 8., 9., 10.); megjelenik a főalakban majd csak a körgyűrű belső körének belső felületéhez tapadva (5.), majd ezenkívül a kör külső felületéhez is tapadva (8.); sokszor találjuk a sávokban, majd mint a harántszegély-sávok nyírfaleveleinek s tornyocskáinak összekötői (8.), majd mint a tornyocskák alapja közepének jelzői (10.), de találjuk csápok tövének jelzésére is alkalmazva (6., 8., 9.) és törtvonalú háromszögeinek alapján (8., 10.). (Lásd a 26. ábra 35—41. alakjait.)

Félköröknél a sugár már nagyobb s így a kör vonalán belül levő tért rendesen díszítési módorok alkalmazásával (pontozás, sraffozás) ékesítik; e félkörök azonban kizárólagosan szegélydíszekhez tapadnak s szegélydíszeket képeznek, a főalakhoz soha sem járulnak (1., 3., 4., 6., 7., II.); előfordulnak majd csak a nyak harántszegélyén (4.), majd ezenkívül a szárközi ív szegélyén (7.), majd az összes szegélydíszeken, csak épen a nyakon nem (1., 3.), majd csak az oldalsávokon (6.) s végül a szárközi ív bogának jelzésére (II.). A mint a köröknél láttunk összefonódást, ugyanolyant látunk a félköröknél is szintén úgy, hogy minden következő félkör középpontja az előző kör vonalába esik. Szintén kizárólagosan szegélydísz, majd a szárközi és oldalsáv belső vonalán (8.), majd a nyak harántszegélyén (16.). (Lásd a 26. ábra 42. és 45. alakjait.)

A körgyűrűknek megfelelően a félkörgyűrűk is szolgálnak díszítő elemeket, de sem függetlenül, sem a főalakban, soha sem szerepelnek, tisztán a szegélydíszek járulécai (2., 9.), s majd csak a szárak harántszegély-sávjaiban (9.), majd úgy a haránt-, mint oldalszegélyek mentén sorakoznak egymás mellé (2.). Olykor kombinálva van a köröcskével oly módon, hogy a félkörgyűrű terét ezek sora tölti ki (2.). (Lásd a 26. ábra 43—44. alakjait.)

A körzős alakelemekhez még egy néhány íves alak tartozik, melyek a felsoroltakhoz nem csatolhatók. Ilyen a csillag, mely majd négy- (II.), majd ötágú (3), olykor kombinálva köröcskével, a mikor is ezek úgy a csillag középpontját, mint az ágak hegyét jelölik (3.). Ide tartoznak azok a majd domború (3), majd homorú (3., 5., 9.) körívcskéik is, melyek a harántszegélyek toronydíszjeinek csúcsát kötik

27. ábra. A geometriai díszítő elemek sorozatos áttekintése.

III. sorozat: A sáv és combinatiói más elemekkel.

A sáv alapeleme 58. a magános vonal; 59. két párhuzamos vonal adja a sávot. — A sáv díszítése vonalkézással és pedig 60. egyszerű függélyes, 61. egyszerű harántos s 62. harántul reczés vonalkézással. — A sáv körös elemekkel kombinálva és pedig 63. egy, 64. két, 65. három sor köröskével, 66. hatos, 67. hatos és négyes köröskerözsákkal; 68. a fogak végére, 69. két szomszédos és 70. két szemköztes fog közé helyezett köröskével; 71. a két szöggel; 72. a félkörrel, 73. a félköröskével, 74. a félköröskés foggal. — A sáv fogakkal kombinálva és pedig 76. egy belső felső, 77. belső alsó, 75. két belső váltakozón szembeállított és 78. két külső fogazatsorral. — A sáv felosztása mezőkre és pedig 79. négyszögekre, 80. törtvonal által háromszögekre, 81. a törtvonal részeinek széttolása által trapezekre; a háromszögű mezők díszítése 82. fogakkal, 83. köröskés fogakkal, 84. félköröskés fogakkal s 85. félköröskékkel; a téglányos mező 86. üresen, 87. átlókkal, 88. pávaszemes hurkokkal. — A sáv egyéb díszítése: 89. sakktáblás, 90. rhombussoros, 91. rhombussoros és fogas díszítéssel, 92. levéldíszszel és 93. felirattal.

egymással össze; és azok, melyek olykor tisztán valamely üres hely betöltésére (3., II.) vagy épen a hold ábrázolására (II.) szolgálnak, vagy a szegélydísz huroksorát alkotják (5.), vagy az oldalsávban különálló burkokat képeznek (10.). Végül ide sorozzuk a nyak harántszegélysávéának kétszög-sorát is (10.). (Lásd a 26. ábra 46—51. alakjait.)

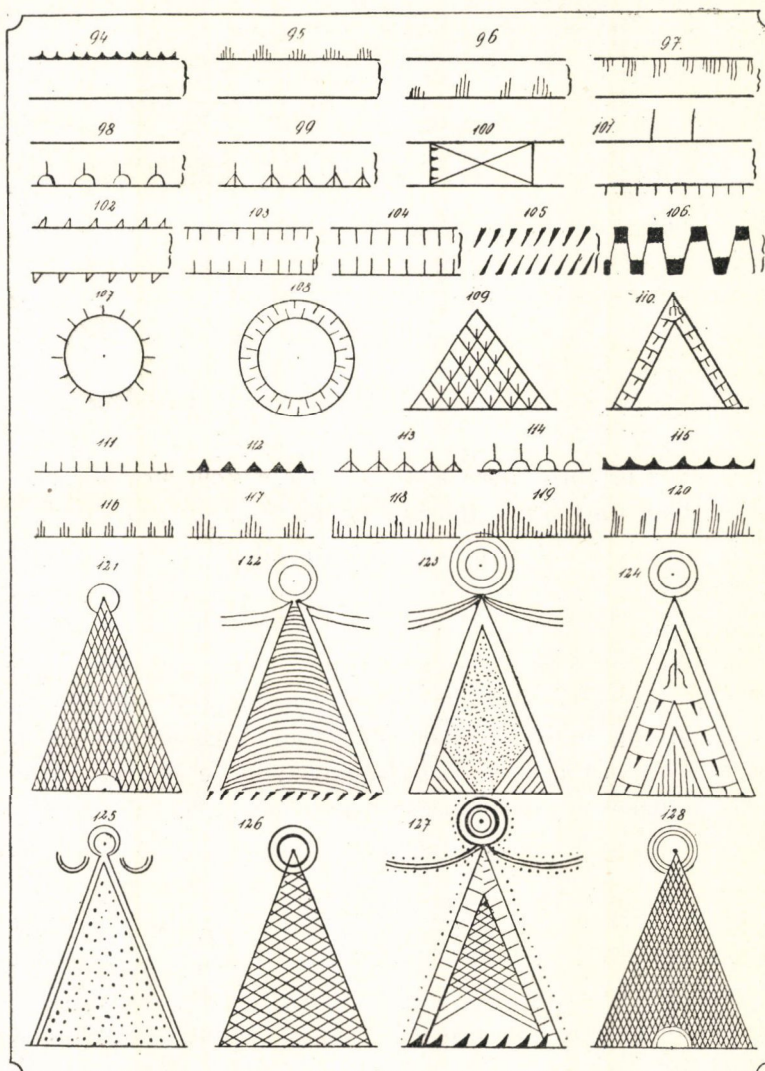
Mint egészen sajátos részét a körzős elemeknek kell még felemlítenünk a csápokot (5—10., I.) fogaikkal (5., 8.), kampóikkal (6., 9.), karmaikkal (7.) és hurkaikkal (9.), nyelen ülő körfejeikkel (10.), melyek mindannyian szintén körzős művűek. (Lásd a 26. ábra 52—57. alakjait.)

S ha ezekhez hozzáveszszük a csápoknak szabadkezű, de szintén görbevonalú indáit, akkor ezzel kimerítettük az összes körzővel készíthető alakokat, melyek 30 darabból álló sorozatunkon található. Látjuk, mily egységes rendszert képeznek ezek, látjuk, hogy a mind fejlettebb alakok mily szépen fűzhetők egymáshoz; látjuk azt is, hogy a közös elemek kivétel nélkül előfordulnak minden nemzetiségű agancsaink díszítésében. Több mint félszáz alak az, melyet itt végig elemeztünk, s a félszáz alak redukálható hat főalakra: a körre, körgyűrűre, ezek küllős alakjára, félkörre, félkörgyűrűre és körívdarabokra. S mindehhez nem kell más, mint a körzőnek három különböző nagy nyílása s kifejlik előttünk az egész félszáz tag.

És ezek után áttérhetünk geometriai díszítő alakjaink második nagy csoportjára, a kés élével készített egyenes vonalú díszekre.

Maga az egyenes vonal egyedül csak kétszer fordul elő díszként, mint harántszegély a nyakon (II., VII.) s ez természetes, mert egy egyenes vonal magában vajmi kevés díszítés. Ha azonban az egy egyenessel párhuzamosan, tőle kissé nagyobb távolságra még egy egyenest húzunk, akkor sávot nyerünk s ez már lőportartóink igen nevezetes díszé (1—19., 24., I., III., IV., IX.). A sáv hosszú teret zár magába s ez a díszítésre igen alkalmas terület, azért sávot teljesen üresen igen kevés esetben találunk (11., 12.). Néha a sáv belseje ugyan üres marad, de ilyenkor legalább külső szegélyvonalaihoz csatlakozik valamelyes járulékos dísz, p. o. a háromszögű csipkék (1.). A sáv területét kétféleképp díszíthetjük, vagy a kidolgozási modorral, vagy pedig más alakelemekkel kombinálva. Ha a kidolgozási modorral való ékítést tekintjük (1., 3., 5., 7., 10., IV.), a sáv lehet egyszerűen s merőlegesen (3.), egyszerűen s harántosan (10.), végül harántul reczésen (1., 5., 7., IV.) vonalkázott, melyek mind a haránt és oldalszegélyek sávjaiban fordulnak elő. Ha alaki elemekkel kombináljuk a sáv díszítését, úgy első sorban a már ismert körzős alakokról kell megemlékeznünk (2., 7., 10., 13., 14., 18., 19., 24., III., IV.); legegyszerűbb esetünk itt az, mikor a sáv és a kör kombinációjára a lőportartók összes díszét kiadja; erre három példánk van (2., 24., III.) s ezeknél úgy a főalak, mint az összes szegélyek a sávól s az ezekbe helyezett köröcske- és körsorokból kerül ki; valamivel fejlettebb alak az, midőn a sávot már két (19.), sőt három sor köröcske vagy épen köröcskerözsák (14., 24.) ékítik; a köröcske a sávban még más alakelemekkel kombinálva is előfordul, így a törtvonal háromszögeiben (7.) és a fogazattal kombinálva (7., 18.). De nemcsak a köröcskével látjuk a sávot összetéve, mert szerepel a körzős elemekből még a kétszög (10.) és a félköröcske, utóbbi majd egyszerű sorokban, majd a törtvonallal (8., 10.), sőt még a fogazattal is (10.). Láttuk immár mindazon sávokat, melyek a körzős elemekkel vannak ékesítve. A sáv egy további ékesítése a fogazat. Olyan esetünk, hol a sávot tisztán a váltakozón szembeállított fogazatos sorpár ékíti, van bőven (4—11., 13—16., I.); de van aztán olyan is, hol a sávban csak egy sor fogazat van, még pedig majd az alsó, majd a felső vonalon (8., 10., 11., 17.) és a hol meg van ugyan a két sor fogazat, csak hogy a sáv külsején (5.); a sávnak fogazatos díszét kombinálva a körzős elemekkel már fentebb láttuk (7., 18.). A sáv további díszítése az, midőn a sáv mezejét apróbb különböző mezőkre osztom fel; így a sáv vonalaira merőleges vonalakkal (vagy vonalesoportokkal) téglányokra oszthatom (9., 10., 6.), majd törtvonalat húzok végig a sávon (3., 7., 10.), majd a törtvonal részeit eltolom egymástól (9.). Igen természetes, hogy az így felosztott sáv mezeit ismét tovább ékíti a mester s az ékítés alakja függ a nyert mező alakjától; a háromszögekben láttuk már a fogazatot (7.), a félköröcskét (8.), sőt fogazatos félköröcskét (10.); a négyszögek majd egészen üresek (9.), majd átlói vannak meghúzva (6.), majd pávaszem alakú hurkos rajzzal töltik ki (10.). Betöltik a sávokat rhombussorokkal is (5., 6.), melyet majd sakktáblaszerűen vonalkáznak (5.), majd még a fogazatdíszszel is kombinálják (6.). Végül a sávok

28. ábra. A geometriai díszítő elemek sorozatos áttekintése.

IV. sorozat: Fogak és tornyocskák.

A fogak és a sáv kombinációi: egysoros fogazat a sáv 94. és 95. külső felső, 96., 98., 99. belső alsó, 97. belső felső, 101. külső alsó vonalán s 100. a sávteglányok egyik oldalán; kétsoros fogazat a sáv 102. külső két oldalán, 103. belső két oldalán váltakozón és 104. szembeállítva. — Kétsoros fogazat függetlenül, 105. és 106. sáv nélkül. — Fogazat és kör kombinációi: 107. egysoros fogazatos kör és 108. váltakozón szembeállított fogazatos sörpártól körülvett kör. — Fogak izolált elhelyezésben 109. és 110. alkalmazva. — A fogak egyvonalú alakjai: 111. vonalas, 112. csucsos, 113. háromszög-alappal, 114. félköröcskés alappal, 115. összeolvadó sorokban; a fogak többvonalú alakjai: 116. háromvonalú fog, 117. ötvonalú fog, 118. összeolvadó ötvonalú fog; 119. fogóriások; 120. rendetlen primitív fogjelzések. — Tornyocskák változatai 121—128.

mezejét levéldíszszel (14., 13.) ékitik, vagy feliratnak használják fel (6.). (Lásd a 27. ábra 58—93. alakjait.)

A vonalas díszek közül lóportartóink sajátosságos díszítő elemeként válik ki a tornyoeska, mely a száraz rendes harántszegélydísze (5., 7—10., 16.), de olykor a nyak harántszegélyén is előfordul (3., 6.); rendszeren köröcske ül csúcsán s egymással ívekkel vannak összekötve, változatosságukat pedig főként kidolgozási modoruktól nyerik. (Lásd a 28. ábra 121—128. alakjait.)

A tornyocskákhoz legközelebb áll a háromszögű csipkedisz, mely három alakunkon, úgy a főalak körül, mint a szegélysávokban előfordul (1., 4., VII.); s itt említhetem talán föl a 8 háromszögből alkotott csillagot is (IX.).

Láttuk azonban, hogy nemcsak egyenes vonalú dísz téstünk van; alkalmazzák a tört vonalat is, melynek alakosorát már fentebb ismételve láttuk (3., 7—10.) és egyszer a hullámvonalat is (II.).

És így a vonalas díszből ismét több mint negyven alakot láttunk kifejlődni.

Geometriai díszítésünk harmadik csoportját a fogazat adja ki, mely, minthogy a kés hegyével könnyen és egyszerűen lehet kivinni, igen elterjedt alakosorokat ad ki (3—18., I., II.) s egyenes vonalú s körös alakokban egyaránt előfordul. Két főalakja van: az egy- és kétsoros fogazat. Az egyenes egysoros fogazat majd a harántszegélysáv külső vonala és a tárgy széle közt fordul elő, tehát oly helyen, hol egy második fogazatsor ki nem fejlődhetik (8., 16.), majd a anyag felületés munka eredménye (10., 11., 17.), majd csak azért egysoros, mert a sáv ellenkező széle más díszítés által van lefoglalva (6., 12.). A kétsoros fogazatnál ismét két alkalmazást látunk, lehet azt használni a sávon kívülről (5.) és belülről (3—11., 13—16., I., II.). A külső fogazat a sávok mentén ellenkező irányban s lehetőleg változón elhelyezett fogakból áll (5.). A belső fogazatos soroknál a fogazat majd szembe állított (6., 18.), majd váltakozón (3—5., 7—11., 13—16., I., II.) szembeállított. Mint érdekes, ősi nék látszó alakot említem fel azt a váltakozón szembeállított fogazatos sorpárt, mely önmagában, s nem sávhoz rendelve jelenik meg (3., 18.) A fogazatos sorpárnak körben való alkalmazását szintén egysoros (4.) és kétsoros (11., 12., 15.) alakban látjuk, mely utóbbi esetekben az mindig váltakozón van szembeállítva a két fogazatos körvonal. Végül még csak azt az esetet kell felemlítenünk, a melyben a fogazat egyesével van alkalmazva, így a főalak járulékos nagy háromszögének rhombusaiban és a tornyocskák zsindeyszerű téglányaiban (16.) majd a virágok peremén stylizálás céljából (15.). (Lásd a 28. ábra 94—110. alakjait.)

Az egyes fogak alakjában szintén van különbség, még pedig úgy a fogat képző vonalkák számára, mint e vonalkák alakjára nézve. A hol a fogat egyetlen egy vonalka képezi (3—16., I., II.), ott ez lehet egész hosszában egyforma széles vonalka (7., 9., 12., 16., I., II.), vagy olyan, mely alapján széles, csúcsán hegyes s már kis háromszöget ad s az igazi fog jellemét mutatja s a mi a késnek az alapban való erősebb megnyomását jelenti (3., 5., 6., 8., 11., 13., 14., 15.); sőt az alap annyira kiszélesedhetik, hogy a szomszédos fogak már egybeolvadnak (4.); vagy végül a fogak hol háromszögalakú, hol félkörös külön alapot nyernek (10.). Az egyes fogak azonban több vonalkából álló csoportok is lehetnek (11., 15., 16., 18.); a hol egy fog három vonalból áll, ott rendszeren a középső hosszabb a más kettőnél (16., 18.); a hol ötből áll, ezeknél állhatnak a fogak vonalcsoportjai még külön is (11.), de összeolvadva is (18.); vannak aztán hatalmas, sűrűn vonalkázott fogaink is (15.), s végül rendetlen vonalcsoportok, talán inkább csak fogak jelzésére (17.). (Lásd a 28. ábra 111—120. alakjait.)

És így a fogazatos díszítő elem is több mint husz díszítő alakot nyújt!

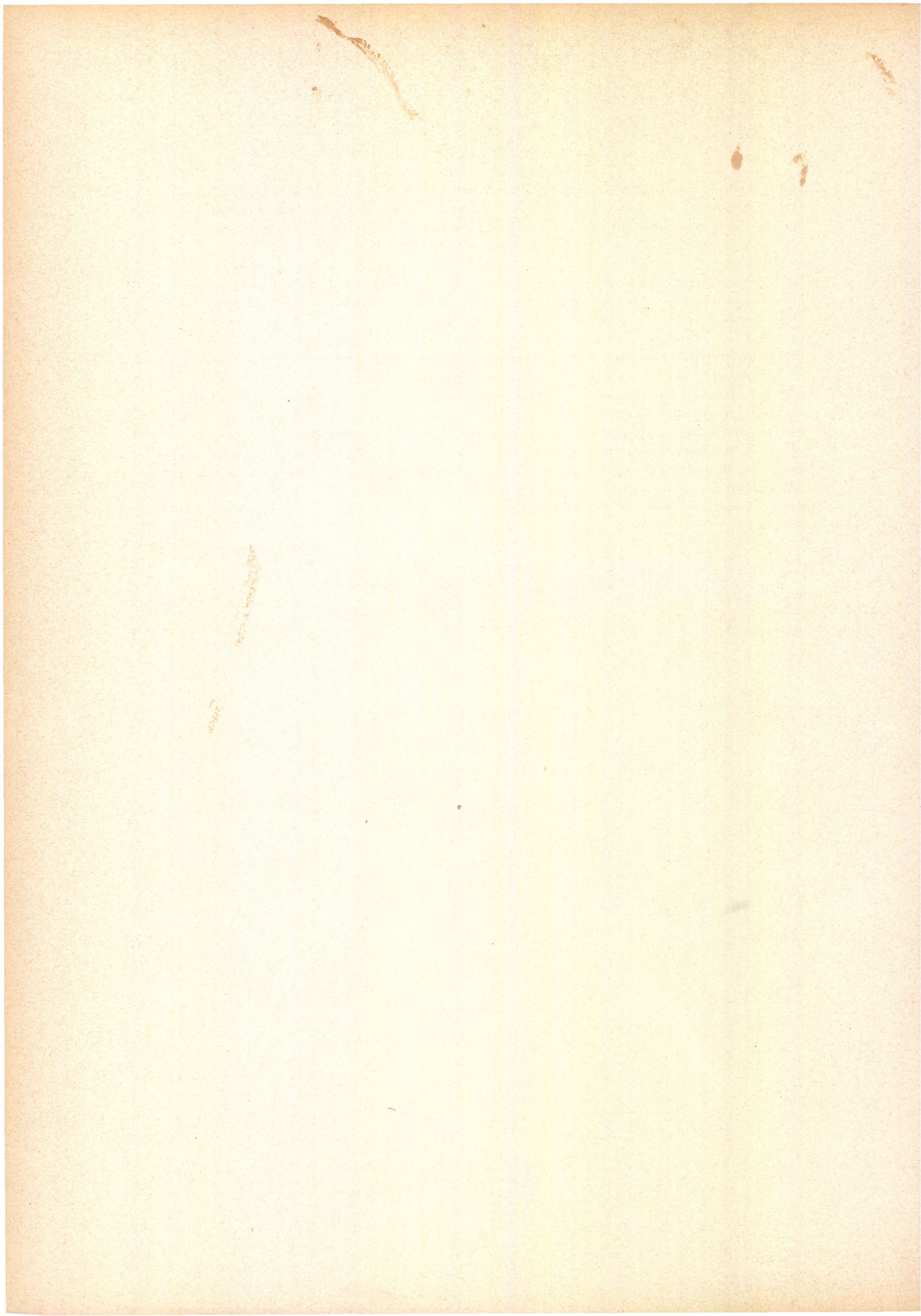
A kidolgozás modorában teljesen hasonló egyöntetűség nyilvánul az összes alakoknál; a vonalak kettőzését, háromszorozását és többszörözését minden egyes tárgyunk minden egyes alakeleménél leirtuk; hasonlóképen kijelöltük mindig a pontozás és végül a vonalkázás alkalmazását; ezek a kidolgozási modorok teljesen megfelelők a felsorolt primitív alakoknak s ennél többet alkalmazva sehol sem látunk.

Látjuk tehát, hogy agancsaink összes geometriai díszítő alakjai mily kevés elemre vezethetők vissza, s hogy azok kidolgozási modorában is mily egyszerű eszközök használtak; s a mily kevés az, ép oly bámulatos az alakgazdagság, mit a nép fia ezekből előteremt. Látjuk azt is, hogy mind ez

elemek kivétel nélkül mindenféle korban (a 200 év határán belül) és mindenféle nemzetiségnél (oláh, ruthén, magyar) egyaránt előfordulnak. De ugyanezen elemek ismétlődnek favéseteinknél is, így különösen a guzsalyoknál, mosósulykoknál, népies használatra szánt faedényeinknél, csakhogy ezeknek még nem akadt ismertetőjük. Ebben a geometriai díszítésben azonban nincsen semmi nemzeties, semmi specialis; nemzetközi díszítés az, melyet ily formákban, több vagy kevesebb combinációval s talán még egyes újabb elemekkel bővítve más tárgyakon nemcsak minden népnél, de nagy részben még prehistoricus leletekben is fellépni látunk. Ez a körző és kés specialis ősi stylusa, mely mindenütt megvan, a hol a körző ismeretes, ez a szerszám pedig — s ezt ne feledjük, — az ácsmesterség egyik legrégebb eszköze. Ez az a stylus, melyet a művészetek történetirői a vad népek primitív díszítő styljeként ismeretnek, de a melylyel behatóbban foglalkozni épen az alakok leírásának körülményessége és bonyodalmissága és látszólagos rendszertelensége miatt vajmi kevesen vállalkoztak.

Bemutattuk itt azt a geometriai díszítést, a mit hazánkban egyetlen tárgycsoporton észlelhettünk; s ha bővebb anyag áll rendelkezésünkre — a mire immár erős reményünk van, mert nemcsak újabb löportartókról nyertünk értesítést, hanem tudomásunk szerint a magyar guzsalyok is feldolgozás alatt vannak — úgy, hogy az alakelemek egyezését már irodalmilag is igazolhatjuk, áttérhetünk a hazánkban észlelt alakoknak a nemzetközi megfelelő ornamentális anyaggal való összehasonlítására s megoldhatjuk azt a kérdést, mily helyet foglal el geometrikus ornamentikánk a primitív geometriai ornamentika különböző geographiai területei között.

A MAGYAR TUD. AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYAI.

II. rész. A bécsi 1873. évi világtárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. 10 táblával és 277 fametszettel. Irta *Henszlmann Imre.* — Ára 8 frt.

III. kötet: I. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta Dr. *Rómer Ferencz Flóris.* XIII., többnyire színezett képtáblával és LXXVII fametszvényvel. 1—170 lap. Ára 8 frt.

II. rész. Lőcsének régiségei, *Henszlmann Imre.* XIV. táblával és 88 fametszettel. — Ára 6 frt.

IV. kötet: I. rész. Bártfa középkori műemlékei. A szent-Egyed templomának műrégészeti leírása. Irta és rajzokkal illusztrálta *Myskovszky Viktor.* IX fénynyomatu táblával s számos fametszettel. Ára 5 frt.

II. rész. 1880. Bártfa középkori műemlékei. A városház s a város erődítményeinek műrégészeti leírása. Irta s rajzokkal illusztrálta *Myskovszky Viktor.* V fénynyomatu táblával s számos fametszettel. 132 l. Ára 4 frt.

Monumenta Hungariæ archæologica ævi mediæ. A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Irták *Reissenberger Lajos és Henszlmann Imre.* 1883. Nagy 4-edrét 85 l. Ára 4 frt.

Dr. *Lipp Vilmos.* A keszthelyi sírmezők. 1884. 363 rajzzal. 52 l. Ára 1 frt 60 kr.

Dr. *Meyer M. A.* Szent Simon ezüst koporsója Zárában. 14 képes melléklettel és 29 ábrával a szövegben. 1894. 64 l. XIV tábla.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESELŐ:

Archæologiai Értesítő 1869—1872. I—VI. kötet. Szerk. Dr. *Rómer Flóris.* — 1873. VII. kötet. Szerk. Dr. *Henszlmann Imre.* — 1874. VIII. kötet. Szerk. Dr. *Henszlmann Imre* vezérlete alatt *Geduly Ferencz.* — 1875. IX. kötet. Szerk. Dr. *Henszlmann Imre* és Dr. *Ortvay Tivadar.* — 1876—1879. X—XIII. kötet. Szerk. Dr. *Henszlmann Imre* és br. *Nyáry Albert.* Ára kötetenként 3 frt. — 1880. XIV. kötet. Szerk. *Pulszky Károly.* Ára 5 frt. — Uj folyam 1881—1884. I—IV. kötet. Szerk. *Pulszky Károly.* Ára kötetenként 5 frt. — 1885—1895. V—XV. Szerk. *Hampel József.* Ára kötetenként 6 frt.

A MAGYAR TUD. AKADEMIA ARCHÆOL. BIZOTTSÁGA KÖZBENJÁRÁSÁVAL MEGJELENTEK:

A székesfehérvári ásátások eredménye. Irta *Henszlmann Imre.* Nagy negyeddrét 226 l. 9 réztáblával és számos fametszvényvel. 1864. Ára 2 frt.

Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra. I. rész. Őskori műrégészet. Irta Dr. *Rómer Flóris.* 134 l. 154 fametszettel. — II. rész. Középkori építészet. Irta Dr. *Henszlmann Imre.* 150 l. 250 fametszettel. Ára 2 frt 50 kr. (Elfogyott.)

A MAGYAR TUD. AKADEMIA II. OSZTÁLYÁNAK ARCHÆOL. ÉRDEKŰ KIADVÁNYAI:

Henszlmann Imre. Tanulmányok a góthok művészetéről. 1874. Egy képtáblával 10 kr.

Pulszky Ferencz. A magyarországi avar leletekről. 1874. 10 kr.

Ortvay Tivadar. Margum és Contramargum helyfekvése. 1877. 45 kr.

Rómer Flóris. Északnyugoti utam. 1879. 10 kr.

Torma Károly. A limes dacicus felső része. 1880. 90 kr.

Torma Károly. Az aquincumi amphitheatrum éjszaki fele. (Jelentés az ottani ásátásokról.) Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1880. 1 frt.

Myskovszky Viktor. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. 1880. 40 kr.

Majláth Béla. Forgách Ádám és Báthory Zsófia ékszereinek történetéből. 1882. 20 kr.

Vaisz Ignác. Masolino olasz képzőműve. Adalékok a magyar műtörténetéhez. 1883. 10 kr.

Dr. *Ortvay Tivadar.* Egy állítólagos római mediterrán ut Pannoniában. (Egy térképpel.) 1883. 50 kr.

Dr. *Lipp Vilmos.* A keszthelyi dobogói sírmező. 1883. 10 kr.

Hampel József. Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. 1884. 20 kr.

Ortvay Tivadar. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele. 1884. 40 kr. — Ugyanaz, második fele. 80 kr.

Szentkláray Jenő. A becskerekői vár. 1884. 30 kr.

Ortvay Tivadar. A praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. 1885. 30 kr.

Bunyitay Vincze. Szilágymegye középkori műemlékei. 1885. 30 kr.

Pulszky Ferencz. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. 20 kr. — Folytatás. 40 kr.

Téglás Gábor. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. 40 kr.

Bunyitay Vincze. A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista. Egy rajz és két fénynyomattal. 1893. 1 frt.

Téglás Gábor. Ujabb adalékok az aldunai zuhatagok sziklafelirataihoz s az aldunai határvédelem viszonya Dacia történetéhez egészen Traianos felléptéig. 14 szövegközi rajzzal. 1894. 1 frt.

Hampel József. A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban. Első rész. Kétszáz képes táblával és a szövegben 48 ábrával. 1894. 5 frt.